

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

**TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ
BİLİM DALI**

**OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE FANTASTİK
YARATIKLAR**

Tuğba KUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

PROF. DR. Osman ERAVŞAR

KONYA-2014

BİLİMSEL ETİK FORMU

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	TUĞBA KUTLU		
Numarast	094204011001		
Ana Bilim / Bilim Dalı	SANAT TARİHİ/TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE FANTASTİK YARATIKLAR		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

TEZ KABUL FORMU

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	TUĞBA KUTLU		
	Numarası	094204011001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SANAT TARİHİ/TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	PROF. DR. OSMAN ERAVŞAR		
Tezin Adı		OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE FANTASTİK YARATIKLAR		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “ Osmanlı Minyatürlerinde Fantastik Yaratıklar” başlıklı bu çalışma 16/01/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
PROF. DR. OSMAN ERAVŞAR	DANIŞMAN	
PROF. DR. BAYRAM ÜREKLİ	ÜYE	
PROF. DR. HAŞİM KARPUZ	ÜYE	

ÖNSÖZ

Efsaneler, ne zaman bu kelimeyi duysak esrarengiz bir gizin içinde buluruz kendimizi. Çünkü tarih boyunca çeşitli kültürlerin yaşam şekline göre hayal ürünü yaratıklar efsane olmuşlardır. Bu efsaneler dilden dile anlatılarak yazılı metinlerde yer almış ve günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Nedir bu efsaneler ? Bu kavramın içinde değerlendirdiğimiz yaratıklar nasıl ortaya çıkmış ? Nasıl bütün kültürlerde yer alabilmiş ? İşte bu soruların cevabını arıyoruz. Ama bu soruya tam olarak cevap bulacağımızın meçhul oluşunu da kabul etmişiz sanki. Çünkü sadece duyduklarımızdan, gördüklerimizden ve okuduklarımızdan öğrendiğimiz bu öğelerin varoluşları kadar var olmayışları da ihtimaller arasındadır.

Tezimde konu içindeki bu boşlukları bir nebze de olsa doldurmayı hedefledim. Bilhassa bahsi geçen motiflerin Türk kültüründe ve eserlerinde ele alınan boyutuyla işlemeye çalıştım. Bununla birlikte Osmanlı kültür çevresindeki minyatürlerde işleniş biçimi ve algılanış tarzını araştırdım. Bu zamana kadar bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda sanat tarihçisi gözüyle bakılmamasının fark edilmesi ve yapılan araştırmalarda konunun anlaşılabilir açıklıkla ele alınmadığını düşünmüş olmam üzerine bu eksikliği bir nevi tamamlamaya çalıştım.

Yapmış olduğum bu çalışmanın amacına ulaşmasını dileyerek, tezin konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süreçte benden yardımlarını ve fikirlerini esirgemeyen, her daim ufhumun açılmasına vesile olan danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Osman ERAVŞAR' a çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca hiçbir zaman benden duasını, desteğini ve sevgisini eksik etmeyen annem Kıymet KUTLU ve babam Kani KUTLU' ya, her zaman hem maddi hem de manevi desteğiyle yanımda olan ağabeyim Cengizhan KUTLU' ya, teknik sorunlarımı itina ile çözen ağabeyim Hasbi KUTLU' ya ve Yüksek lisans eğitiminin mülakat sınav gününden bu yana arkadaşlığımız süren, farklı konular üzerinde çalışmamıza rağmen bitmek bilmeyen sorunlarımıza birlikte çözüm bulduğumuz arkadaşlarım Ceylan YAMAN ve Özgül ULUYOL' a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Tuğba KUTLU

Numarası 094204011001

Ana Bilim / Bilim Dalı SANAT TARİHİ/TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ

Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tez Danışmanı PROF. DR. OSMAN ERAVŞAR

Tezin Adı OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE FANTASTİK YARATIKLAR

ÖZET

Bu tez Osmanlı Kültür çevrelerinde anlatılan hikâye, masal ve efsane gibi olgularda adı geçen ve özellikle de minyatür sanatındaki tasvirlerde karşılaşılan fantastik yaratıklar hakkında ikonografi bağlamındaki araştırmadan oluşmaktadır. Söz konusu bu fantastik yaratıklar ilk insandan günümüze kadar birçok yaşamsal olgular dâhilinde oluşturulmuş tiplerdir. Bunlar kimi zaman bir dini inanışın çevresinde geliştiği gibi kimi zamanda tamamen insanların hayal gücüyle ortaya çıkmıştır.

Daha önce yapılan araştırmalardan hareketle ele alınan figürlerin ikonografik geçmişi ve akabinde Osmanlı kültürü içindeki yerleri üzerinde durulmuştur. Amaç, Osmanlı dönemi minyatürlü el yazmalarında bulunan fantastik yaratıkların sınıflandırmasını yaparak, bu yaratıkların kökenleri ve Osmanlı öncesi kültürlerle olan ilişkilerini ortaya çıkarmaktır.

Konunun somut delilleri olan minyatürlerin ayrıntısıyla ele alınması konunun anlaşılmasını sağlamıştır. Minyatürlerin yer aldığı yazma eserlerin de ayrıca değerlendirilmiş olması bu yaratıkların manâdaki yerlerinin kavranmasını kolaylaştırmıştır. Böylelikle bu yaratıklar ile ilgili daha geniş çaplı düşünmüş hem de minyatür sanatındaki işleniş tarzı gözden geçirilmiştir. Fantastik yaratıkların yer aldığı çok sayıda minyatür mevcuttur. Ancak hepsinin değerlendirilmesinin mümkün olmaması nedeniyle sadece Osmanlı dönemi ve kültür çevresindeki gelişimleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kültür çevresinde yer alan minyatürlerin içinden en göze çarpanları seçilmiştir. Bunların yanı sıra bahsi geçen figürlerin sadece minyatür sanatında yer almadığı görülmüştür. Bu nedenle insanlığın genel algısındaki yerleri ve resim, heykel, mimari gibi sanat eserlerinde de görülen örnekler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Efsane, minyatür, yaratık, fantastik, mitoloji.

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

Öğrencinin

Adı Soyadı Tuğba KUTLU

Numarası 094204011001

Ana Bilim / Bilim Dalı SANAT TARİHİ/TÜRK VE İSLAM SANATLARI TARİHİ

Programı Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

Tez Danışmanı PROF. DR. OSMAN ERAVŞAR

Tezin İngilizce Adı **The Fantastical Creatures in the Ottoman Miniatures**

SUMMARY

This study has been consisted of the exploraiton of the fantastical ceraturesmentioned in the stories, tales and myths which have been told in the pictures of arts of miniature, in the context of iconography. These fantastical creatures in questions are the typecasting wiich have been formed typecastings sometimes arose by the imagination of people as well as sometimes. have been evolved around a religious belief.

Depending on the recent studies we have elaborated on the iconographic history of the figures and then their place in the Ottoman culture. Our aim has been to find out the origins of these creatures and their relations with the pre-Ottoman cultures, by classsifying the fantastical creatures placed in the miniatured manuscripts of Ottoman period.

Elaborating the miniatures which are the concrete proofs of the subject provided a whole understanding. The additional assestment of the manuscripts which consited miniatures streamlined the comprehension of the meanings in sense of these creatures. Thus, me achieved a wide thinking on these creatures as well as a review of approaching of them by the art of miniature. There are numerous miniatures which contains fantastical creatures. But, since it is not possible to assess all of them we have just focused on the Ottoman period and on the development of these creatures in the Ottoman millies. İn addition, we have noticed that these mentioned figures have not only appeared in the art on miniature. There of we urged on their place in the common perception of people and also on the samples seen in the arts of painting, sculpture and architecture.

Keywords: Myht, miniature, creature, fantastical, mythology.

İçindekiler

BİLİMSEL ETİK FORMU.....	2
TEZ KABUL FORMU	3
ÖNSÖZ.....	4
ÖZET.....	5
SUMMARY	6
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	9
RESİMLER LİSTESİ.....	11
1.GİRİŞ	17
1.1.Araştırmanın Konusu.....	17
1.2.Konunun Amacı, Önemi ve Sınırları	20
1.3. Kullanılan Yöntem	22
1.4.Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar.....	24
2.MİNYATÜR NEDİR ?	27
2.1.Minyatür Sanatının Tarihi Gelişimi.....	27
2.2.Osmanlıda Minyatür Sanatı	30
3. MİTOLOJİDE FANTASTİK YARATIKLAR	34
3.1.Mitoloji ve Fantastik nedir ?.....	34
3.2.İslam Kültüründe Mitoloji ve Fantastik Yaratıklar	37
4.TÜRK KÜLTÜRÜNDE FANTASTİK YARATIKLAR.....	38
4.1.Resim, Heykel ve Mimaride Fantastik Yaratıklar	38
4.2. Edebiyatta Fantastik Yaratıklar	42
4.3.Sahne Sanatlarında Fantastik Yaratıklar.....	43
5. FANTASTİK YARATIKLARIN İŞLENDİĞİ OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLÜ YAZMA ESERLERİ – KATALOG	44
5.1.Şehname.....	44
5.1.1.Şehname’ de görülen fantastik yaratıklar	46
5.2. Mantıku-t Tayr.....	68
5.2.1.Mantıku-t Tayr’ da görülen fantastik yaratıklar	70
5.3. Acaibü’l Mahlûkat.....	72
5.3.1.Acaibü’ l Mahlûkat’ da görülen fantastik yaratıklar.....	74
5.4. Matali-us saâdet.....	118
5.4.1.Matali-el saadet’ te görülen fantastik yaratıklar	119
5.5. Zübdetü’t Tevarih	134

5.5.1.Zübdetü't Tevarih' te görülen fantastik yaratıklar	135
5.6. Falname	139
5.6.1.Falname' de görülen fantastik yaratıklar	141
5.7. Siyer-i Nebi.....	154
5.7.1.Siyer-i Nebi' de görülen fantastik yaratıklar	156
5.8. Hamse-i Nizami	161
5.8.1.Hamse-i Nizami' de görülen fantastik yaratıklar	163
5.9. Süleymannâme.....	170
5.9.1. Süleymanname' de görülen fantastik yaratıklar	172
5.10. Hümayûnnâme.....	173
5.10.1. Hümayûnname' de görülen fantastik yaratıklar	175
6. DEĞERLENDİRME	179
6.1.Hayvan suretli yaratıklar	179
6.1.1.Simurg	179
6.1.2.Ejder	187
6.1.3.Kuş ve Türevleri	191
6.1.4.Balık ve Türevleri.....	199
6.1.5.Atlar.....	201
6.2. İnsan suretli yaratıklar	204
6.2.1. Cinler	204
6.2.2. Devler	208
6.2.3. Yecüc ve Mecüc	209
6.3. İnanç Temelli Yaratıklar.....	211
6.3.1. Dabbet-ül Arz	211
6.3.2. Burak	214
6.3.3. Burç Yaratıkları	217
7.SONUÇ	223
8.KAYNAKLAR.....	227
8.1.KİTAPLAR.....	227
8.2.MAKALELER.....	231
9.RESİMLER	236
10.EKLER	412
11.ÖZGEÇMİŞ.....	430

KISALTMALAR VE SİMGELER

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
AMSG	: Arthur M. Sackler Gallery
Bknz./bkz.	: Bakınız
BL	: British Library
BNF	: Bibliotheque Nationale de France
BODL	: Bodleian Library
BSB	: Staatsbibliothek (Berlin)
C.-c.	: Cilt
CBL	: Chester Beatty Library
CRB Coll	: Catherine and Ralph Benkaim Collection
DCBL	: Dublin Chester Beatty Library
FAM	: Fogg Art Museum
FGA	: Freer Gallery of Art
H-h.	: hicri
IM	: İsrail Museum
M.-m.	: miladi
MIK	: Museum für Islamische Kunts
No	: Numara
NYPL	: New York Public Library
PSAHK	: Prens Sadrettin Ağa Han Koleksiyonu

RAS.	: Royal Asiatic Society
R Coll	: Rothschild Collecion
Res.	: Resim
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TIEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi
TSM	: Topkapı Sarayı Müzesi
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
y.	: Yaprak
Yy.-yy.	: Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1 : Simurg' un terkedilmiş bebek Zal' i kurtarması.
- Resim 2 : Simurg' un Zal' i Elburz Dağı' ndaki yuvasına götürmesi.
- Resim 3 : Zal' in bir kervan tarafından görülmesi.
- Resim 4 : (Resim 4a, 4b) Sam' ın oğlu Zal' i bulması.
- Resim 5 : Sam' ın Simurg' dan oğlu Zal' i geri getirmesini istemesi.
- Resim 6 : (Resim 6a, 6b, 6c, 6d, 6e) Simurg' un Zal' i babasına getirmesi.
- Resim 7 : Zal' in Simurgu çağırması.
- Resim 8 : (Resim 8a, 8b) Rüstem' in doğumu.
- Resim 9 : (Resim 9a, 9b) Simurg' un Rüstem' i iyileştirmesi.
- Resim 10 : (Resim 10a, 10b, 10c, 10d, 10e, 10f) İsfendiyar' ın Simurg ile mücadelesi.
- Resim 11 : (Resim 11a, 11b, 11c, 11d) Tahtında Hz. Süleyman.
- Resim 12 : Rüstem' in Yedi Övün Yolunda Ejderhayı öldürmesi.
- Resim 13 : Zal oğlu Rüstem' in ejderhayı öldürmesi.
- Resim 14 : Güstasb' ın Rum Diyarında Ejderhayı Öldürüşü.
- Resim 15 : Behram Gur' un Ejder ile Savaşması.
- Resim 16 : Güstasb' ın Ejderhayı Öldürüşü.
- Resim 17 : Rüstem' in Dev Ekvan Tarafından Havaya Kaldırılması.
- Resim 18 : Zal oğlu Rüstem' in Dev Ekvan' la savaşı.
- Resim 19 : Keyhüsrev' in cadıların elinde olan Behmen Kalesini kuşatması.
- Resim 20 : (Resim 20a) Rüstem' in Beyaz Devi Öldürmesi.

Resim 21 : Keyumers, Dev Cinler ordusuyla savaşında düşmanın başı Dev Cini yere düşürür ve başını keser.

Resim 22 : Kuşların toplanması.

Resim 23 : Hz. Süleyman'ı tahtıyla taşıyan üç cin ve çok sayıda melek.

Resim 24 : Anka ve Üveyk.

Resim 25 : Simurg.

Resim 26 : Hint denizinde bir adada mahsur kalan İsfahanlı gezginin büyük bir kuş tarafından kurtarılması. (Resim 26a) : Büyük bir kuşun gemisi batan bir adamı kurtarması.

Resim 27 : Yedi başlı ejderha.

Resim 28 : Ejderha takımyıldızı (Tinnin).

Resim 29 : Ağzından yedi adet ejderha çıkan bir hayvan.

Resim 30 : Yılan başlı ejder.

Resim 31 : Bulutun kaldırdığı deniz ejderhası.

Resim 32 : (Resim 32a: Ölmüş ejderha) Deniz ejderhası.

Resim 33 : Fil Yutan Ejderha.

Resim 34 : Çin denizinde yer alan hayvanları yutan ejderha.

Resim 35 : Deniz ejderhası.

Resim 36 : Gök ejderi.

Resim 37 : Tinin yıldızı.

Resim 38 : Tahtta Oturan Nuirevan' ın Denizden Çıkan Bir Hayvanla Konuşması.

Resim 39 : Beş tuti kuşu.

Resim 40 : Tavus Kuşu.

- Resim 41 : Ukab.
- Resim 42 : (Resim 42a) Deccace (Düccace yıldızı).
- Resim 43 : (Resim 43a) Me'mur Kuşu.
- Resim 44 : (Resim 44a)Balık ve Onun Kulağından Çıkan Cariye
- Resim 45 : (Resim 45a) Kanatlı ve ayaklı balık.
- Resim 46 : (Resim 46a) İnsan yüzlü balık.
- Resim 47 : (Resim 47a) Sığır başlı balık.
- Resim 48 : (Resim 48a) Baykuş başlı balık.
- Resim 49 : (Resim 49a) İki Başlı Balık.
- Resim 50 : (Resim 50a) Kaplumbağa Arkalı Balık.
- Resim 51 : (Resim 51a) Kırılanc Balığı.
- Resim 52 : (Resim 52a) Yarı Olmayan Balık.
- Resim 53 : (Resim 53a Yeşil Renkli Fil Hortumlu Balık) Fil Hortumlu Balık.
- Resim 54 : Arzın hamileri.
- Resim 55 : (Resim 55a) Kıt'atül Feres.
- Resim 56 : (Resim 56a) Feres-i Azam.
- Resim 57 : Denizden çıkan üstü benekli at.
- Resim 58 : Hz. Süleyman cinlerle.
- Resim 59 : (Resim 59a,59b) Cebrail ve Burak.
- Resim 60 : (Resim 60a) Koç burcu (Hamel).
- Resim 61 : (Resim 61a) Boğa burcu (Sevr).

- Resim 62 : (Resim 62a) Yengeç burcu (Seraten).
- Resim 63 : (Resim 63a) Aslan burcu (Esed).
- Resim 64 : Akrep burcu.
- Resim 65 : (Resim 65a) Yay burcu (Kavis).
- Resim 66 : (Resim 66) Oğlak burcu (Cedi).
- Resim 67 : (Resim 67a) Balık burcu (Hut).
- Resim 68 : Faune Phenix (Simurg).
- Resim 69 : Şovalye' nin bir ejderha ile mücadelesi.
- Resim 70 : Djinn Kabus (Cin).
- Resim 71 : Djinn (Cin).
- Resim 72 : Mehmet Siyah Kalem' in tasvirinde Demon (Cin).
- Resim 73 : Mehmet Siyah Kalem' in tasvirinde Demonlar (Cinler).
- Resim 74 : (Resim 74a,74b) İskender' in seddinin arkasında adı Su'ban ya da Bürsan olan yılanın üzerinde Ye'cüc-Me'cüc.
- Resim 75 : Hamel (Koç).
- Resim 76 : Sevr (Boğa).
- Resim 77 : Seretan (Yengeç).
- Resim 78 : Esed (Aslan).
- Resim 79 : Akreb.
- Resim 80 : Kavs (Yay).
- Resim 81 : Cedi (Oğlak).
- Resim 82 : Hut (Balık).

- Resim 83 : (Resim 83a) Hz. Davut, Hz. Süleyman.
- Resim 84 : (Resim 84a,84b) Hz. Lut, Hanzale bin Safvan.
- Resim 85 : Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi.
- Resim 86 : Bukrat' ın (Hipokrat) Simurg' a binip ilaç almak için Kaf Dağı' na gitmesi.
- Resim 87 : Hz.Süleymanve Sebemelikesi Belkıs.
- Resim 88 :LokmanHekim.
- Resim 89 :Çılgın bir deveden kaçan adamın kuyuya saklanması.
- Resim 90 :Cehennemde günahlıların düşmeleri.
- Resim 91 : Hz. Musa.
- Resim 92 : Hüdhd.
- Resim 93 : Adem ile Havva' nın Cennet'ten kovulması.
- Resim 94 : (Resim 94a) Hz. Yunus' un Cebrail' in yardımıyla balığın karnından çıkması.
- Resim 95 : Çalgı çalan ve dans eden melekler ve cinler.
- Resim 96 : Sekizinci İmam Rıza' nın düşmanı (dev) öldürmesi.
- Resim 97 : (Resim 97a,97b,97c,97d) Dabbetü'l-arz.
- Resim 98 : Burçlar ve Gezegenler.
- Resim 99 : Hz. Muhammed (s.a.v) kervanın yolunu kesen ejderha ile konuşuyor.
- Resim 100 : Hz. Muhammed'in mucizesiyle harekete geçen iki dağın arasında kalan ejderin ölümü.
- Resim 101 : Hz. Muhammed' (s.a.v) in mucizesi: Kâ'be temelinden çıkan bir ejderi halkı kurtarmak için ukab kuşunun gökyüzüne kaçırması.
- Resim 102 : Hz. Ali' nin ejderhayı öldürmesi.

- Resim 103 : (Resim 103a) Mir'ac.
- Resim 104 : Simurg' un uçuşu.
- Resim 105 : Hz. Süleyman tahtında.
- Resim 106 : Hz. Süleyman Divan'ı.
- Resim 107 : Kampta yaşam.
- Resim 108 : Behram Gur Ejderha' yı öldürüyor.
- Resim 109 : İskender' in Rus ordusunun hizmetindeki demonu kemendiyle yakalaması.
- Resim 110 : Hz. Muhammed (s.a.v) ' in Miracı.
- Resim 111 : (Resim111a) Hz. Süleyman'ın sarayı ve çevresi (Hz. Süleyman).
- Resim 112 : Kuşların kralı.
- Resim 113 : Dimne' ninYüceDivanhuzurundahesapvermesi.
- Resim 114 : Hz.Süleyman'ayaşam suyunungetirilmesi.
- Resim 115 : Simurg kuşunun uçurulması (Nakkaş Osman).

1.GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu

İnsanlık, yaradılıştan itibaren inanç temelinde bazı soruların cevaplarını sürekli olarak aramıştır. Bu arayış içinde bazen kendisinin bulamadığı cevapları benzetmeler ya da tahayyül gücünü kullanarak cevaplamaya çalışmıştır. Bu durum insanlığın farklı kültür çevrelerinde sürekli olarak ortak cevap bulmanın hareket noktasını oluşturmuştur. Bu sebeptendir ki İslam öncesi bir toplumda görülen bir yaratık ya da kozmik olarak aranan bazı soruların cevapları İslâmî kültür içinde de devam etmiştir. Benzer tahayyül ve benzetmelerin bu kez İslâm toplumu içinde İslâm dışı kültürel çevrelerinde etkisi altında gelişmeye başlamış ve tarihin önemli bir parçası olan mitolojik öğelerin kökeni, anlamı ve görsel olarak tasviri her daim merak uyandıran bir konu olmuştur. Her zaman bir giz içinde anlatılmış olan fantastik birçok yaratığın, varlığı ve yokluğu hep bir sır arkasına gizlenmiştir. Ben de bu durumu bir nevi aydınlatmaya çalışarak günümüze kadar öneminikorumuş ve korumayada devam eden, görsel tarih niteliğindeki minyatürlerde yer alan fantastik yaratıkların işleniş biçimini ve Türk kültüründeki yerini vurgulamaya çalıştım.

Yüksek lisans seminer ödevimde efsanevi Simurg motifini konu edinmiştim. Tezimde ise konuyu biraz daha genişleterek Simurg gibi efsane olmuş mitolojik kökenli figür ve motiflerin kültürümüzde ve minyatürlerdeki yerini araştırdım.

Söz konusu figürlerin bulundukları yazılı eserlerin hikâyeleri incelendiğinde görülen o ki; mitolojik kaynaklı ve efsane olmuş kavramlar, üzerinde konuşuldukça daha da sırlı hale gelmektedir. Çünkü her toplumun kendi kültürüne göre şekillendirdiği ve işlediği figürler zamanla manalar arası karmaşıklığa düştüğü gibi kimi zamanda kültürlerin birbirleriyle etkileşime girmesinden ötürü birleştirilmiştir. Dolayısıyla karşılaştığımız fantastik öğeler her kaynakta farklı bir anlama gelmekle birlikte, bazı durumlarda tüm kaynaklarda benzer anlamların bir arada kullanıldığı gibi zıtlıklarla da karşılaşılmaktadır.

Osmanlı Minyatürlerinde Fantastik Yaratıklar başlıklı çalışmamın konusu, Osmanlı kültür çevrelerinde anlatılan hikâye, masal ve efsane gibi olgularda adı geçen ve özellikle minyatür sanatındaki tasvirlerde karşılaşılan fantastik yaratıklar hakkında sınıflama ve ikonografi bağlamındaki araştırmadan oluşmaktadır.

İkonografik olarak ele alınışlar ve algı çerçevesinde Osmanlı kültüründeki yansıması edebiyat, minyatür, duvar resimleri ve seramiklerde görülür. Bu çerçeve içinde minyatür

sanatındaki işlenişi edebi metinler dikkate alınarak yorumlanacaktır. Yani edebi metinlerde geçen tasvirin sanatçı algısındaki yerinin bir değerlendirmesi konuyu oluşturmaktadır. Şüphesiz ki çok geniş bir zaman dilimini oluşturan Osmanlı kültüründe bu fantastik yaratık ikonografisi çağlara göre değişmektedir. Bu değişimin izlenmesi bu araştırmanın konularından birisini oluşturmaktadır. Ancak zaman dilimindeki genişlik sebebiyle değişiklik izlenimi temel metinlerden yol çıkılarak yapılacaktır. Bu araştırmayla, her bir motifin konu bağlamında ayrı ayrı ele alınması, ileride gerçekleştirilecek çalışmalar için bir başlangıç oluşturacaktır.

Osmanlı minyatürlü eserlerinde, fantastik yaratıkların bazı yerlerde yoğunlukla kullanıldığı görülür. Bunların çoğunluğu din ve astroloji temelinden hareketle şekillenen çeşitli hikâyelerde yer alır. Bunun yanı sıra bazı telif eserlerde de bu figürlere rastlanılmaktadır. Rastlanılan bu figürler, ele alınan eserlerin türlerine, sanatçının kimliğine ve yaşadığı dönemdeki beğenilere göre değişiklikler arz etmektedir. Bu araştırma içerisinde fantastik figürler konularına ve anlamlarına göre bir sıralama takip edilerek ele alınmıştır.

Fantastik öğeler her kültürde karşımıza çıkar. Köklerini insanlığın geçmişiyle bağlantılı olarak izlemek mümkündür. İlk insandan günümüze kadar bu tür fantastik yaratıklar bazen dini inancın içinde ve onların bir parçası olarak görülürken, bazen de inanç dışında insanların hayal ürünleriyle yaratılmış gerçek dışı varlıklar olarak yerleştirildiği görülür. Bu araştırma bu varlıkların kültürel bağlamda Osmanlı toplumundaki yerlerinin ortaya çıkarılmasını da hedeflemektedir. İlk ortaya çıkan bir fantastik yaratığın kültürler arasındaki ilişkiyle sıçramalar yapıp değişiklik gösterdiği ve değişen algıya bağlı olarak bazen iyi ile kötünün birbiri içine girdiği de görülür. Araştırma konusu içinde bu değişimin fantastik yaratıklar açısından irdelenmesine de çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı kültür çevresinden başka coğrafyalardan örneğin Azerbaycan' dan ve İran' dan minyatürlü eserler girmiştir. Bunların bir kısmı sipariş üzerine yazılmış eserlerdir. Bu eserlerin tez kapsamında incelenmesinin sebebi Osmanlı dönemi içindeki kültür ortamında fantastik yaratıkların eserin sanatçısındaki algısı ve toplumun bakışını anlatmaktır. Bu kapsamda tezde konuyla ilişkili olarak Osmanlı coğrafyasına girmiş eserlerdeki fantastik canlılarda incelenmiştir.

Osmanlı Kültüründe görülen bu fantastik yaratıklarında kökenleri konusunda bazı tartışmalar bulunmaktadır. Bir kısmı İslam öncesi Sasâni Kültürüyle bir kısmı ise Hristiyanlık ve Musevilik kültürleri ile ilişkilidir. Bu noktadan bakıldığında, Osmanlı minyatürlerindeki fantastik yaratıkların çok kültürlülük temeli üzerinde geliştiği söylenebilir. Bu araştırmada

fantastik yaratıkların Osmanlı minyatürlerindeki görüldüğü yerler ve ilk defa ne zaman görüldüğünden hareketle kökenleri ile ilgili bazı saptamalarda yapılmaya çalışılmıştır.

Yaradılışla ortaya çıkan ve cevapları din kitaplarının içerisinde bazı durumlarda bulunmayan bazen ise çok küçük ipuçları kullanılarak üretilen ve bunun yanı sıra din faktörünün de etkisiyle her dönemde üretilen fantastik kavramlar farklılıklar arz eder. Bu tezin konusunu Osmanlı dönemi kültüründeki fantastik yaratıklar oluşturmaktadır. Ancak dönemi içinde diğer kültürlerde de bu tür yaratıklar olduğu göz önünde tutulmuş ve ilgili bölümlerde bu yaratıklar ile kültürler arası etkileşimin boyutları da incelenmeye çalışılmıştır.

1.2.Konunun Amacı, Önemi ve Sınırları

Fantastik birçok yaratık tarihte çoğu toplumun kültüründe yer almıştır. Bunları biz duvar resimlerinde, heykellerde ve metal eşyalar gibi günlük hayatın içinde insanların kendilerine göre yükledikleri anlamlarıyla birlikte görmekteyiz. Kültürel değeri oldukça yüksek, insanlık tarihiyle birlikte doğup günümüze kadar ulaşan ve efsanelerin baş aktörleri olan fantastik yaratıklar, aynı zamanda yazılı metinlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Her toplumda farklı bir mana taşıyan bu varlıkların insanların yaşamlarında son derece önem taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir.

Görüyoruz ki mitoloji kavramı ve içinde barındırdıkları aslında tarihin bir parçası, toplumsal yapının birer ipuçlarıdır. Bu derece önemli bir kavramın ve dâhilindeki birçok ögenin araştırılması ve kültürler arası etkileşimin neresinde olduklarının belirlenmesi başlıca amacımızdır. Osmanlı dönemi minyatürlü el yazmanlarında bulunan fantastik yaratıkların sınıflandırması yapılarak, bu yaratıkların kökenleri ve Osmanlı öncesi kültürlerle olan ilişkilerinin ortaya çıkarılması bu tezin amacını oluşturmaktadır. Birçok kültürel öğede ortaya çıkan bu yaratıklar, Osmanlı kültürünü ve bu kültür içindeki diğer değişkenlerin neler olduğunu da ortaya koymaktadır. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda yazma eserler tek tek ele alınmış ancak bütün bir resme bakılarak fantastik yaratıkların irdelenmediği, ikonografik olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Bu araştırma ile bu tür yaratıkların kültürel kökleri ve minyatür sanatı içinde resmedilişlerindeki tasarım ve yaklaşım konuları ele alınacaktır. İslam kültüründe fantastik yaratıklar içinde ayrı bir grup olarak yer alan Cin, Burak, Ye'cüc-Me'cüc ve Dabbet-ül Arz gibi figürlerin dışında kalan diğer yaratıklar İslam' ın yasakladığı Bâtınidüşüncede yer almasına karşılık resmedilmiştir.

Osmanlı dönemindeki minyatürlerde fantastik yaratıklar sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun kültürel geçmişi Osmanlı öncesi döneme kadar gider. Bu teziniçerisinde İslam kültür çevrelerindeki fantastik yaratıkların durumu tespit edildikten sonra bu yaratıkların Osmanlı minyatür sanatına yansımalarının nasıl olduğunun gösterilmesiamaç edinilmiştir.

Osmanlı minyatürlerinde başlangıç döneminden beri farklı ekoller etkili olmuştur. Bu tezin amacı ekoller arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktır.¹Tezde sadece Fantastik yaratıklar bağlamında Osmanlı minyatürlerinin kataloglanması yapılmamış, en eskiden yeniye doğru farkındalık gösteren minyatürler içerisindeki fantastik yaratıklar seçilmiştir. Farkındalıktan

¹ Osmanlı döneminde etkili olan başlıca ekoller; Şiraz, Tebriz, Bağdat, Herat, Kazvin ve İsfehan' dır.

kasıt, Osmanlı minyatürlerindeki fantastik yaratıklarda üslup farklılıkları, işleniş biçimlerindeki değişiklikler gibi başta Simurg olmak üzere diğer yaratıkların ele alınışlarında görülen ikonografik kaymalardır.

Fantastik yaratıkların ele alındığı hikâyelerde döneme bağlı olarak kurgu gelişimi görülür. Bu kurgunun oluşumunda Osmanlı nakkaşlarının önceki dönem minyatürlerine bağlı kalıp kalmadıkları araştırılacaktır. Bunlar ayrı bir başlık içinde ele alınmamış olup, minyatürlerin tanımlaması yapılırken verilmiştir. Üslupsâl gelişiminden kastedilen konunun kurgusal olarak düzenlenişindeki farklılıklardır. Sahnenin içerisinde fantastik yaratıklar ve fantastik yaratıkları tamamlayıcı öğeler ele alınacak ve farkındalıklar çözümlenecektir.

Böylelikle her toplumun sahiplendiği, kendi kültürlerinin ürünü olarak düşündükleri bu varlıkların özde yaradılışın bir sonucu olarak insanların din ve buna bağlı yaşayışlarındaki arayışlarının minyatürler içinden gösterilmesi gerçeğini ortaya çıkarmak araştırmanın belki de en önemli kısmını oluşturmaktadır.

1.3. Kullanılan Yöntem

Kullandığımız yöntem öncelikle konumuz dâhilindeki fantastik yaratıkların belirlenmesi olmuştur. Yeterli incelemeler yapıp konu içerisindeki fantastik yaratıklar belirlendikten sonra bu yaratıkların kökenleriyle ilgili geniş çaplı bir araştırma yapılmıştır.

Fantastik olarak nitelenen bu yaratıkları tanımlarken kullanılan ölçüt ise hem görsellerindeki farklılıklar hem de manalarında olağanüstülüklerdir. Örneğin bir yaratık görünüş olarak birçok varlıktan özellikler barındırır ve aynı zamanda olağanüstü anlamları olduğunda ya da gerçekçi bir betimleniş söz konusu fakat yine manasında yer alan olağanüstü özelliği onu fantastik yaratık yapmaktadır.

Tezimde bu bahsi geçen yaratıkların hangi kültürde ne anlam ifade ettikleri ve bunun yanı sıra görsel olarak kullanılışlarıyla ilgili bir takım tespitler yapılmıştır. Çeşitli edebi eserlerden yararlanılarak konuyla ilgili bilgiler toplanmıştır. Sonrasında ise bu bilgiler ışığında yer aldıkları kültürel ortamlar ile ilgili yorumlamalar yapılarak her kültürün kendi içerisinde farklı anlamlar yüklediği bu tip yaratıkların kendilerine yüklenen anlamlarıyla birlikte ele almamız söz konusu olmuştur.

Araştırmada daha çok kütüphanelerde bulunan kaynaklar üzerinden gidilerek tespit çalışmaları yapılmıştır. Bunun dışında bazı arşivlerdeki görsel malzemelerde kullanılmıştır. Bu bağlamda Topkapı Sarayı müzesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphane arşivinde bulunan konuyla ilgili olan el yazmalarından numaraları belirlenmiş ve bunların bir kısmının görsel materyalleri alınmıştır. Bunların dışında bazen on-line arşiv kaynakları kullanılmıştır. Yayınlanmışları ise bulundukları yayınlardan fotoğrafları alınmıştır. Seçilen minyatürlerdeki kıstas mümkün olduğunca daha önce fazla görülmemiş, üzerlerinde çok durulmamış olmalarıdır. Böylelikle hem minyatürlerin çeşitliliğini hem de işlenen yaratık türlerinin farklı betimlenişlerini görebilmekteyiz. Araştırma içerisinde katalog bölümünde minyatürler konularına göre birbiri ardına sıralanmıştır. Minyatürün konusu bir cümle olarak verilmiş sonra sahne tanımlanmış daha sonra ise yaratığın sahnedeki durumu ikonografi ve üslup açısından değerlendirilmiştir.

Konu ile ilgili olarak dönemine yazılmış ve Osmanlı kültüründe ikonografiyi şekillendirecek olan edebi metinlerde de inceleme yapılmıştır. Bu metinler içinde özellikle Şehname, Falname, Acaibü'l Mahlûkat, Zübdet-üt Tevarih, Siyer-i Nebi gibi el yazmalar son derece

önemli metinlerdir. Bu metinlerde anlatılan bilgiler sanatçının tahayyülen olan etkisinden hareketle bu metinler üzerinde kısa tahliller de çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kökenle ilgili olanlar ise Osmanlı ikonografyasını etkileyen çevre kültürler konusunda yapılan araştırmalardan yola çıkılarak bazı çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Bu konuda en etkili kültür ise Sasani kültürüdür. Bu kültür ile ilgili mitolojik incelemede yine mevcut araştırmalar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Teorik bilgiler edinildikten sonra minyatürlerde yer alış biçimlerini göstermek amacıyla mevcut yayınlarda ve yayınlanmamış el yazmalarında yer alan örnekler değerlendirilmiştir. Köken ile ilgili örneklerde bazı durumlarda Selçuklu ve çağdaşı minyatürleri kullanılmıştır. Bu minyatürlerin kullanılmasının nedeni konuyla ilgili en erken örnekler olmasından kaynaklanmaktadır. Kaynak eserlerde yer almayan ve çeşitli arşivlerde kayıtlı bulunan minyatürlerin analizleri yapılmıştır.

Konu ile alakalı çok sayıda minyatür mevcuttur. Ancak hepsinin değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi tezimin amacı da değildir. Bu nedenle sadece Osmanlı dönemi ve kültür çevresindeki gelişimleri üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kültür çevresinde yer alan minyatürlerin içinden en göze çarpanları seçilmiştir.

Analizlerin daha da anlaşılır nitelikte olması için fantastik yaratık bulunan minyatürler gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra katalog haline getirilmiştir. Görsel olarak konunun desteklenmesi konunun özü bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle zengin bir katalog hazırlanarak hem karşılaştırma yapılabilmesi hem de konunun tam anlamıyla anlaşılması sağlanmıştır.

1.4.Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Genel mitoloji kavramını anlatan ve bunun yanı sıra Hint, Yunan, İran ve Türk gibi zengin içerikli kültürlerin mitolojilerinden bahseden birçok kaynak eser mevcuttur. Bunların yanı sıra konuyla ilgili akademik anlamda yapılmış tezler bulunmaktadır. Yapılan tüm araştırmalarda bu varlıkların kökenleriyle birlikte anlam bakımından önemini açıklamak başlıca yöntem olmuştur. Konuyu araştırırken özellikle Osmanlı kültür çevresindeki minyatürlerde yer alış şekillerini ele almamız daha önceki çalışmaların bu konu üzerinde çok ayrıntıya girmemesiyle ilgilidir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalara örnek verecek olursak;

AND, Metin, yazarın minyatür sanatı, mitoloji, efsaneler vb. konulu çok sayıda kitabı, araştırma yazıları ve çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri mevcuttur.²Özellikle Osmanlı minyatürleri üzerinden İslam kültürü içerisinde mitolojik öğeleri ele aldığı eserinde yer alan varlıkların kökenleriyle ilgili bilgi vermiş ve bunları minyatürlerle desteklemiştir³. Buna karşılık araştırmanın içinde fantastik yaratıklar ile ilgili sınıflandırma ve dönemin kültürel bağları ile olan kısmında yetersizlikler bulunur. Bu konudaki ilk çalışma olması sebebiyle önemlidir. Tezimi hazırlarken yararlandığım önemli bir kaynaktır. Ancak bahsi geçen eserde daha çok İslam kültürü üzerinde durulmuştur. Herhangi bir ekol ya da üslup takibi yoktur. Bu çalışmada bir taraftan ikonografik, diğer taraftan da ikonografiyle bağlantılı olarak fantastik canlıların resmedildikleri dönemin üslup özellikleri birlikte incelenecektir.

ÇORUHLU, Yaşar, Türk Mitolojisinin temelleri ve gelişim süreciyle ilgili detaylı araştırmaları bulunan yazarın konuyla ilgili birçok yayını mevcuttur.⁴ Tezimin

²And, M. (1995). Türk Minyatür Sanatı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Sayı: 63., And, M. (2004). Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları., And, M. (1996).Minyatürde Kuş Dünyası. *Art Decor*,58.,And, M. (1996).Osmanlı Ressamların Fantastik Dünyası.*Antik Dekor*,Sayı:33, s. 82-86., And, M. (1990). Türk Minyatürlerinde Kuşlar. *Kültür ve Sanat*. Yıl:2 Sayı:5, s. 10-18.

³And, M. (2010).Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

⁴Çoruhlu, Y. (1995). Türk sanatında yırtıcı olmayan kuşların sembolizmi.*Türk Dünyası Tarih Dergisi*. Sayı 102, s.53, Çoruhlu, Y. (1993). İslamiyetten Önceki Türk Sanatı'nda hayvan Mücadele Sahneleri. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*. Ankara. s.117-141.

konusunuoluşturan mitolojik figürlerin kökenleriyle ilgili bilgi veren eseri yararlandığım kaynaklar arasındadır.⁵

MAHİR, Banu, yazarın minyatür sanatının İslam kültürü içindeki oluşumunu, özellikleOsmanlı kültüründeki yerini ve günümüze kadar bu konuda yapılan araştırmaları değerlendirdiği birçok yayını mevcuttur.⁶ Osmanlı minyatürlerinin üslup gelişimi, türleri, ikonografyası ve bu sanata yön veren sanatçılar hakkında detaylı bilgi verdiği eseri faydalandığım kaynaklardandır.⁷

ÖGEL, Bahattin, yazarın Türk tarihinin çeşitli evrelerdeki toplumsal yapısının aktarıldığı ve toplumsal yapının oluşturduğu destanlar ile ilgili bilgiler veren çeşitli eserleri mevcuttur. Araştırmamda yararlandığım eseri ise mitolojik değeri olan birçok varlığın kökenleri ve taşıdıkları anlamları konu edinmektedir.⁸

TANINDI, Zeren, Sanat tarihi alanında minyatür sanatıyla ilgili önemli çalışmalara imza atan Tanındı, eserlerinden yararlandığım bir isimdir. Minyatür sanatının ve sanatçılarının tanınması, tarihi birçok minyatürlü yazmaların ortaya çıkarılması ile ilgili çok sayıda eseri mevcuttur.⁹

Kaynak olarak gösterilen bu eserlerin yanı sıra konuyla ilgili birçok tez, kitap ve makale türü yayınlar mevcuttur. Konuyla ilgili tezler ise şöyledir; ÇAKMAKÇI, Hayrünnisa. (2011). Türk-İslam Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim DalıYüksek Lisans Tezi), Samsun.,GENCEL, Esra. (2011).Ankara Milli Kütüphane’ de Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falname, (Erciyes Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.,BAŞKAN, Gülhan. (2007).Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk. 5355 No’da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü’l Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.,GÜNEY, Gül. (2006). Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde bulunan 3109 No’lu Minyatürlü Yazma Eserdeki Mitolojik

⁵Çoruhlu, Y. (2006). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

⁶Mahir, B.(1989).İslamda “Resim” Sözcüğünün Belirlediği Tasvir Geleneği.*Sanat TarihindeDoğudan Batıya-Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, Sandoz Kültür Yayınları. Mahir, B. (1987).Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan.*Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-2*.

⁷Mahir, B.(2005).Osmanlı Minyatür Sanatı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

⁸Ögel, B. (1998).Türk Mitolojisi. Cilt I.İstanbul.

⁹ Çağman, F., Tanındı, Z. (1979). İslam Minyatürleri. İstanbul: Tercüman Sanat ve KültürYayınları.

Yaratıklar İkonografisi, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Ana Bilim Dalı Sanatta Yeterlilik Tezi), İzmir., KEÇELİOĞLU, Sömbül. (1997). Türkçe Acaib'ul Mahlukat Yazmalarının Minyatürlerinde Üslup ve İkonografya, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi), Ankara., KUNDAK, Ali. (2011). Nihat, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Minyatüründe Yıldızlar ve Burçlar: Tercüme-i 'İkdü'l-Cümân Fî Târîh-i Ehli'z-ZamânNüshalarının Tasvirleri, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Doktor Tezi), İstanbul.,KOL, Nihal. (1995). Haridet'ül Acayib Tercümesinde Türk Mitolojisine Ait Motifler, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), İzmir., ŞAHİN, Can. (2001). Türklerde Ejder ve Simurg Motifinin Grafik Gelişimi, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Konya., TEZCAN, Gülsen. (2001). İslam Tasvir Sanatında Ejderin Ölümü, (Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara., ÜLKÜ, Candan. (1995). Ejderhanın motif olarak gelişimi ve Osmanlı sanatında kullanımı (1453-1600), (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

İncelenen araştırmalardan anlaşılan o ki, mitoloji ve efsane içerikli figürler her zaman araştırmacıların ilgisine mazhar olmuştur. Haklarında söylenilecek sözün hiç bitmediği bu hayal ürünü varlıklar eminim ki bundan sonra yapılacak olan araştırmalar içinde önemli bir malzeme olacaktır.

2.MİNYATÜR NEDİR ?

2.1.Minyatür Sanatının Tarihi Gelişimi

Geleneksel Türk Süsleme sanatları arasında ayrı bir yeri olan minyatür sanatının yüzyılları içine alan köklü bir geçmişi vardır. Batı’ da kökeni Antik Çağ’a, Doğu’ da ise İslam öncesi dönemlere kadar uzanan el yazması ressamlığı ortaçağ boyunca önemli bir sanat dalı olmuştur (Eczacıbaşı,1997:1262). Minyatür teriminin latince “kırmızı ile boyamak” anlamına gelen *miniare*¹⁰ kelimesinden türediği ileri sürülmektedir. İslam sanatında ise tasvir olarak adlandırılan minyatür, Fransızca “miniature” kelimesinin dilimize yerleşmiş şekli olduğu düşünülmektedir (Eczacıbaşı,1997:1262). Kısaca genel bir tanımlama yapacak olursak; El yazma kitaplarda anlatılan konuları daha da anlaşılır hale getirmek amacıyla metnin yanına çizilen, ufak boyutlu resimlere minyatür denir. Minyatürle ilgili tanımlamalar buna benzer şekillerde birçok kaynakta yer almıştır. Ancak kimi zaman kitap resmine verilen bu adın yanlış verildiği savunulsa da salt çoğunluk bu tanım etrafında toplanmıştır. Minyatür sanatının tarihi gelişimiyle ilgili bilgilerden önce bu denli köklü bir geçmişe sahip olan sanat dalının uygulama teknikleriyle ilgili bilgi vermek daha münasip olacaktır.

Minyatürün ilk örneklerine eski Mısırlılar’ da rastlanmaktadır. O dönemde minyatürler papirüs, parşömen ve fildişi gibi malzemeler üzerine çizilmekteydi (Mahir,2005:118). Daha sonra ise aharlı kâğıt üzerine uygulanmaya başlanmıştır. Bahsi geçen bu aharlı kâğıtların yapımında kullanılan ahar denilen madde nişasta, yumurta akı, kitre, zamk- ı Arabi, üstübeç, nişadır gibi malzemelerden üretilmiştir. Ahar kâğıt üzerine iki şekilde uygulanırdı; birincisinde kâğıt, eritilen ahar malzemelerine daldırılarak, ikincisinde ise ahar pamukla kâğıdın üzerine sürülerek yapılmaktaydı. Bu uygulama, kâğıda iki kere yapıldığında ise çift aharlı kâğıt denilmekteydi.

Minyatürlere çizilen figürlerin boyama işleminde toprak boya kullanılırdı. Kullanılmadan önce su ile eritilen toprak boyaları sabitlemek için önceleri yumurta sarısı eklenirdi. Yumurta sarısı resimlerde hem parlaklık hem de kabarıklık meydana getirir ancak zamanla bunun kullanışlı olmadığına anlaşılmaya başlanmıştır. XVIII. Yüzyıldan sonra yumurta sarısı yerine tutkal kullanılmaya başlanmıştır. Parlaklık sağlamak için ise tutkal suyuna saf pekmez veya üzüm suyu karıştırılmıştır. Boyaları sürmek için kullanılan fırçalar, üç aylık beyaz kedinin gıdı tüyünden yapılmaktaydı. İnce bir ibrişimle bağlanan kıllar, güvercin

¹⁰ Bir kitapta konu başlıklarını minium, yani sülyen ile belirginleştirmeye “miniare” denir.

kanadından çıkarılmış kalemin içine yerleştirilirdi. Minyatürde işlenecek konu öncelikli olarak eskiz kâğıdının üzerine uhra denilen kiremit rengi boya ile ince bir fırça yardımıyla çizilirdi.

Kompozisyon oluşturulurken minyatürün kendine has üslubu kullanılırdı. Figürleri birbirini kapatmayacak şekilde sıralamak, boyutları kişilerin önem sırasına göre belirlemek, altın varak ve boya ile ince ayrıntılı olarak, ışık-gölge ve perspektif olmaksızın yapmak en önemli kurallardır (Binark,1978:12). Minyatürlerde çizgi gibi temel bir görev yüklenmeyip duygulara en fazla hitap eden unsur olan renk, lekenin tadını vermektedir. Renk dağılımında kırmızı, göz alıcılığı gereği öne çıkan bir renktir. Mavi ise geriye doğru gitmektedir. Genelde figürde ve mimaride kırmızı, üst ve zeminde maviler tercih edilmekle beraber, çoğunlukla üç ana renk olan sarı, kırmızı, mavi ikinci oranda da ara renkler kullanılmaktadır. Açık koyu kontrastlığı ise leke düzeninde tezat renk armonilerinden bir veya birkaçının bir arada kullanılmasıyla sağlanmaktadır (Elmas,2000:31-32). Metinde geçen olaylar resmedilirken nesneler gibi canlılar da doğadan soyutlanarak ve gerçek görünümünden çok farklı birer dekoratif öğeye dönüştürülmektedir. Yapılar ve ağaçlar yan yatıp, atlar maviye, tepeler eflatuna, gökyüzü altın yaldıza boyanabilmekte; gölge oyunundaki gibi iki boyutlu bir kalıba dönüşen insan figürü, çevresindeki nesnelerle orantısızlık sergilemektedir(Renda,1997:1262).

İlk eserlere örnek olarak; Anadolu tabip Dioskorides M.S. 2. Yüzyıla ait *MaterMinia Medica* adlı botanik ve zooloji kitabında Bizans resminin etkisinde yapılmış birçok bitki, hayvan ve insan tasvirleri bulunmaktadır. Bu eser 9. Yüzyılda Süryanice’ ye sonrasında da Arapça’ya çevrilmiştir¹¹(Tanındı,1996:3). Sasâniler döneminde Mani adlı bir sanatçı kendi yazdığı kitabını resimlemiş ve daha sonra onun izinde giden birçok öğrenci yetiştirilmiştir. Bu sanatçılar Orta Asya ve Ön Asya’ ya ya doğru yayılarak öğrendikleri sanatı da gittikleri yerlere götürmüşlerdir. İslam sanatının ilk örnekleri 11. yy sonlarına tarihlenmektedir. Mısır’ da parşömen üstüne yapılmış ilk insan ve hayvan figürleri o dönemlerde kitap resminin olduğuna tanıklık etmektedir.¹² Bunlar gelişmiş bir minyatür sanatını yansıtmaz ancak basit ve sadece resmi açıklayıcı figürlerden oluşmaktadır. Eski Türk sanatında tasvir olarak adlandırılan minyatürün sanatçılarına “nakkaş” veya “musavvir” denilirdi. Minyatür sanatına yeni bir yaklaşım kazandıran Türk minyatürü, gerçekçi eğilimiyle dikkati çeker ama

¹¹ Eser “Kitab-ül Hasayiş” adıyla Arapça’ ya çevrilmiştir.

¹² Bu eserlerin büyük bir kısmı Viyana’ da Arşidük Ralner Koleksiyonu’ nda, geri kalan kısmı ise bazı özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

genel anlamda İslam minyatürüne bağlı kalmıştır. Türk minyatür geleneğine ait en eski örnekler Orta Asya’ da Uygurlara kadar uzanır. 12. ve 13. Yüzyıllara tarihlenen bu eserlerin sanatçıların, İran’ da Zerdüşť rahiplerin ellerinde bulunan bazı resimli yazmalardan ve Maniheizm’ den etkilendikleri düşünülmektedir. Çünkü Selçuklu minyatürlerindeki figür tipleri ve kompozisyon anlayışı Maniheist Uygur minyatürlerinden etkilenildiğini apaçık göstermektedir. 11. ve 13. yy arasına tarihlenen Selçuklu dönemi minyatürlü yazmaları çeşitlilik gösterir. Bilim ve fen konulu eserlerin yanı sıra edebi konulu eserlerde mevcuttur. Bu dönemde Kitab-ül Haşayış adlı eserin çeşitli kopyaları yapılmıştır. Her kopyadaki minyatürlerin farklı bir üslupta olması dikkati çekmektedir. Ayrıca; Arap gökbilimci Es-Sufi’nin burçlarla ilgili astroloji kitabı Sabit Yıldızlar Kitabı (Kitab Suvar-el-Kevakıb-es-Sabita), Hippiatrika adlı Yunanca yapıtın Arapça çevirisi Kitab-ı Baytara (Baytarlık Kitabı) mevcut eserler arasındadır. 12. Yüzyıl ortalarında Artukluların hizmetine giren mühendis Ebü’l-izz el-Cezeri yazdığı el-Hıyelü’l-Hendesiyye adlı eser de suyun ve dişlilerin hareketiyle çalışan aletleri anlatır ve tasarımlarını renklendirerek çizer. Eserde ayrıca otomatik çalışan saatler, fiskiyeli havuzlar, hacâmat aletleri, şifreli kilitler ve Artuklu saray kapıları süslemelerinin ve bazı hayvanların tasvirleri görülmektedir (Tanındı,1996:3). Yine Selçuklulara ait günümüze ulaşan eserler arasında Makamat, Kelile ve Dimne, Kitab-el Agbani (Şarkılar Kitabı), Varka ve Gülşah gibi edebi eserler bulunmaktadır (Renda,1997:1262). İlhanlı ve Timurlu minyatürlerinde Uzakdoğu ve daha çok Çin sanatının etkisi söz konusudur. Bu dönem minyatürlerinde insan ve hayvan figürleri daha küçük tutulmuş, doğa unsurlarına daha detaylı yer verilmiştir. Bilhassa Timurlu dönemi devlet adamları tarihe ve resme ilgi duymaları birçok tarih kitabının yazılmasına ve bu kitaplara resimler yapılmasına vesile olmuştur. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen minyatürlerinde ise zarif figürler, manzara ve mimari öğeler işlenmiştir. Safevi minyatürleri büyük boyutlu ve canlı kompozisyonları ile gösterişli bir devri simgelemektedir. Dönem minyatürcüleri; Sultan Muhammed, Mirza Ali, Mir Seyyid Ali, Şeyh Muhammed, Abdüssamed’ dir (And,2004).

Gerek Hristiyan gerekse İslâm dünyasında çok sayıda minyatürlü yazma üretilmiştir. Ancak Hristiyan sanatı, yaşanan kültürel değişimlerle bağlantılı olarak doğanın gerçekçi tasvirine yönelmiş ve bu uğurda yağlı boya resmin sağladığı imkânları tercih etmiştir. Ayrıca, matbaanın keşfiyle birlikte elyazmalarının azalmaya başlaması da buna eklenince, 15. Yüzyıldan itibaren batı dünyasında minyatür önemini yitirmiştir. İslâm sanatçısı ise İslâm felsefesine uygun olan şematik bir anlatımı tercih etmiş ve bunu minyatür sanatında

yorumlamıştır. İslâm dünyasının matbaaya olan ilgisizliği el yazmalarının üretimini birkaç yüzyıl daha devam ettirmiştir(Renda,1997:1262).

2.2.Osmanlıda Minyatür Sanatı

Beylikler dönemindeki duraklamanın ardından minyatür sanatı, Osmanlı döneminde diğer sanat dalları gibi bir gelişim sürecine girmiş ve her geçen gün yapılan birbirinden güzel eserlerle günümüze kadar süregelmiştir. Osmanlı Sultanları her zaman sanatı seven ve sanatla uğraşan kimseler olmuşlardır. Dolayısı ile minyatür sanatının Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu topraklarında çokça görüldüğü, saray ve çevresinde doruk noktasına ulaştığı çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında anlaşılmaktadır.

Osmanlı minyatür sanatı kaynağını Selçuklu resim üslubundan almakla birlikte, Timurlu ve Türkmen resim üsluplarından da etkilendiği görülmektedir (Mahir,2004:39). Günümüze kadar ulaşan birçok minyatürlü yazma eser, konuyla ilgili net bilgilere ulaşmamız açısından son derece önemlidir. Mevcut yazma eserlerin sanatçıları, minyatürleri ve üslup özellikleri bu sanatın birer ipuçlarını oluşturmaktadır. Özellikle bir İslâm toplumu olan Türk toplumunda, İslâmın yasakladığı resmin, bu denli geniş uygulama alanı bulması tarihin satırlarına düşülesi bir durumdur.

Osmanlı döneminde kültürel faaliyetler Orhan Gazi döneminde başladığı bilinir ancak minyatür sanatı daha geç dönemlerde gelişme imkânı bulmuştur. Bu gelişim sürecini altı bölümde değerlendirebiliriz:

1. Oluşum Dönemi (II. Mehmet – II. Bayezid – I. Selim Dönemi [1451-1520])
2. Geçiş Dönemi (I.Süleyman – II. Selim Dönemi [1520 - 1574])
3. Klasik Dönem (III.Murad – III. Mehmet Dönemi [1574 - 1603])
4. Geç Klasik ve Duraklama Dönemi (XVII. Yüzyıl [1603 - 1700])
5. İkinci Klasik Dönem (III. Ahmed dönemi ve XVIII. yüzyılın ilk yarısı [1700 - 1750])
6. Son Dönem (XIX. Yüzyılın sonuna kadar [1750-1900]) (And, 2004).

Osmanlıca’ da minyatüre ‘‘nakş’’, ustasına da ‘‘nakkaş’’ adı verilirdi (Eczacıbaşı, 1997:1262). Sarayda nakkaşhane adında aynı zamanda bir okul görevi görmekte olan atölyeler kurulmuş ve bu atölyelerde sernakkaş ya da nakkaşbaşı adı verilen bir ustanın yanında birçok sanatçı birlikte çalışmıştır.

Saray ve çevresinde yetişmiş ve ünü günümüze kadar ulaşmış birçok nakkaş vardır. Sarayın sanatçıları ehl-i hiref teşkilatı içinde nakkaşbaşının denetiminde hattatlar, nakkaşlar, renkzenler, varakzenler, cedvelkeşler, müzehhibler ve cildbendlerden oluşmaktaydı (Ersoy, 2006:9). Nakkaşların Osmanlı minyatür sanatında işledikleri konular ise çok zengindir. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)' in, kızlarının ve hanımlarının yüzleri dışında herşey resmedilmiştir. Doğa motifleri, insan modelleri, çeşitli bitki ve hayvan tasvirleri, semadan alınan motifler, büyücü, dev, göçebe, burç yaratıkları, savaş sahneleri, şehir planları, çeşitli bilimlerle ilgili açıklayıcı tasvirler ve daha birçok konu minyatürlerde görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul' un fethiyle birlikte saraya birçok doğulu ve batılı sanatçılar toplamıştır. Saraya gelen başlıca sanatçılar; Venedikli Maestro Paolo, Veronalı Matteo di Pasti, 1478 - 1481 arasında burada kalan ve padişaha çok sayıda madalyon hazırlayan Constanza da Ferrara ve Fatih'in portresini yapan Gentile Bellini. Dönemin en ünlü nakkaşı ve bir süre Venedik' te çalışmış olan aynı zamanda Maestro Paolo' nun öğrencisi Sinan Bey' in de Fatih' in portresini yapması Osmanlı minyatüründe portreciliği başlatmıştır. Erken Osmanlı dönemine ait yazma eserlere örnek olabilecek 15. yy' da Edirne Sarayı nakışhanesinde yapıldığı tahmin edilen Şemseddin Muhammed b. Abdullah Nişaburi' nin kasidelerinin toplandığı Külliyyat- ı Kâtibi, Bediüddin et- Taciri et-Tebrizi' nin Dilsüznamesi, Ahmedî' nin İskendernamesi ve Amasya' da hazırlanan Cerrahiye- i İlhaniye isimli eserler sayılabilir. Saray atölyesinden çıkan ve günümüze ulaşan resimli el yazmaları çoğunlukla II. Bayezid dönemine aittir. Bu dönemde yapılan eserlerde artık batı etkisi azalmaya başlamış ve Fatih dönemindeki portrecilik yerini el yazmaların sayfalarını süsleyen minyatürlere bırakmıştır. Ancak dönem eserlerinde Şiraz, Herat gibi doğu okullarından gelen etkilerin yanı sıra az da olsa batı etkisi görülür. Yavuz Sultan Selim döneminde ise, Tebriz' in fethiyle ilgili olarak İranlı sanatçılar saraya gelmiş ve dolayısıyla minyatürde Safevi üslubu etkili olmuştur. Yaklaşık 40 yıllık süreç içerisinde Fatih döneminden kalma batılı sanatçıların ve doğu okullarının etkileri hissedilmiştir. Sonrasında yani Kanuni Sultan Süleyman döneminde artık Osmanlı minyatürünün kendine has bir üslubunun olduğu zamana gelinmiştir. İmparatorluğun sınırlarının genişlemesiyle kültürler arası etkileşimin artması minyatür sanatını da etkilemiş, hem üslupta hem de kompozisyonda çeşitlilik meydana gelmiştir. Fethedilen ülkelerin sanatçıları saraya alınmış ve bu sanatçıların bizim sanatçılarımız üzerindeki etkileriyle birlikte birçok eser meydana getirilmiştir. Dönemin en önemli eserleri şüphesiz tarih konulu eserlerdir. Tarih konusu zamanla Osmanlı minyatürünün ana teması olur ve daha gerçekçi bir yaklaşımla eserler oluşturulur. Örneğin 1534 tarihli ve dönemin önemli nakkaşlarından Matrakçı Nasuh' un yaptığı Bayan-ı manazil-i sefar-i Irakeyn, Kanuni' nin Irak seferini

anlatmaktadır. Sultanın sefer güzergâhında bulunan şehirlerin kuş bakışı görünümünü gerçekçi bir yaklaşımla işleyen Nasuh, ayrıntıya girmeden önemli noktaları vermiştir. Bu özellikleriyle topografik resmin ilk örneklerini oluşturmuştur. Bir diğer eser ise Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından 1558 yılına kadar olan olayları anlatan “Süleymanname” adlı eserdir. Şahname tarzı yazılmış olan eser Türk kitap resminin önemli bir dönüm noktasıdır. II. Selim ve III. Murat dönemlerinde, dış etkilerden kurtulmuş bağımsız bir tarz benimsenmiştir. Osmanlı tarihini, dönemin toplumsal ve sosyal olaylarını anlatan birçok minyatürle süslü eserler yapılmıştır. Klasik döneme ait III. Murat çağında yapılan diğer önemli eser ise “Hünername” dir ve dönemin en önemli şahnamecisi Lokman’ tarafından yazılmıştır. Osmanlı sultanlarının savaşlarını ve yaptıkları önemli işleri anlatmaktadır. Zafername, Şahname-i Selimhan ve Şehinşahname yazdığı diğer şahnamelerdir. Dönemin en önemli nakkaşı Nakkaş Osman, portrecisi ise Nigari takma isimli Haydar Reis’ tir. Osmanlı portrelerinin en önemli örneği III. Murat döneminde resimlenmiş olan Lokman’ın Kıyafet el-insaniye fi Şemail el-Osmaniye’ sindeki çeşitli Osmanlı sultanlarına ait 20 portredir. Bu portreler üzerinden Osmanlı Sultanlarının özellikleri tespit edilmiştir.

İran’ın mitolojik şahnamelerini örnek alan Surname, bu dönemin en önemli minyatürlü yazmasıdır. III. Murat’ın oğlu III. Mehmet’in sünnet töreni için verdiği 52 günlük şöleni anlatan eser, aynı zamanda 16. yüzyıldaki toplumun sosyal ve ekonomik durumuyla ilgili belge niteliği taşıması yönünden önemlidir. III. Murat’ın emriyle başlatılan ancak III. Mehmet’in himayesinde tamamlanan Hz. Muhammed’in hayatını anlatan “Siyer-i Nebi” isimli 6 ciltlik eser 16. yy sonunun en önemli eseridir. 17. yy eserlerinin başında ise Kalender Paşa’nın “Falname” adlı eseri, Tarihçi Nadiri’nin yazdığı “Şahname-i Nadiri” ve Taşköprülüzade’nin “Tercüme-i Şeka’ik-i Numaniye” isimli yazmaları gelir. 18. yy’ın ilk yarısında III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın etkisiyle minyatür sanatı bir yenilenme sürecine girmiştir. Dönemin siyasi ortamında devlet ilk kez Batı’ya açılmış ve Avrupa ülkeleriyle kurulan ilişkilerle kültürel anlamda değişimler yaşanmıştır (Eczacıbaşı,1997:1271). Dönemin önemli minyatürcüsü Levni’dir. Levni’nin çalışmaları arasında Sultan III. Ahmet için hazırlanan “Surname” isimli yazmanın minyatürleri dönemin giyim modasına uygun olarak giyinmiş kadın ve erkek portrelerinden oluşur. 19. yy’ın ortalarına kadar yaygınlığını koruyan portreciliğe örnek olabilecek eser ise içinde Osmanlı sultanlarının portrelerinin olduğu “Silsilename” dir. Bu yazmanın minyatürleri Levni tarafından yapılmıştır. Levni’den sonra önde gelen minyatür sanatçısı ise tek çiçek ve figür çalışmalarıyla ünlü Abdullah Buhari’dir.

Levni' nin çalışmalarında etkisini gösteren Batı sanatı giderek diğer sanat dallarını da tesiri altına almıştır (Mahir,2005). 19. Yüzyılın ilk yarısından itibaren resimli kitap hazırlama faaliyeti pek görülmez. Batı tarzının minyatür sanatındaki etkisiyle minyatür çalışmaları yerini ışık ve gölgenin bir arada kullanıldığı resimlere bırakmıştır. “Bu yüzyılın ilk yarısında görülenler Sefaretname ve Seyahatname türündeki eserlerde yer alan portreler ve suluboya tekniğinde yapılmış salt kent tasvirleridir”(Tanındı,1996:62). Bundan sonra kitap resmi önemini kaybetmiştir. Batı tarzlı sulu ve yağlı boya resimler beğenilerek duvarlara asılmış ve kitap resmi tamamıyla ortadan kalkmıştır.

Günümüzde ise minyatür sanatı, çağdaş yorumcuların bu alanda çalışan hocalarımızın çabalarıyla oluşturulmuş atölyelerde, ilk minyatür örneklerinin ışığında yaptıkları yeni çalışmalarla devam ettirilmektedir.

3. MİTOLOJİDE FANTASTİK YARATIKLAR

3.1.Mitoloji ve Fantastik nedir ?

Mitoloji; Yunan dilinde söz anlamlarına gelen mythos (duyulan söz), epos (okunan söz), ve logos (düşünce) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur(Erhat,2014:5). Geçmişte söylenen ve duyulan sözlerin anlatılması manası ile mitoloji kavramı zamanla Doğu dillerinde “efsane”, Batı dillerinde ise “mit” anlamı kazanmıştır. Mitoloji kelimesinin Türkçe karşılığı söylenbilim veya söylencebilimidir. Mitolojinin genel bir tanımlaması ise, bir din veya bir halkın kültüründe tanrılar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair tüm sözlü ve yazılı efsane birikiminin ve bu efsanelerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayıp, inceleyen ve sınıflandıran çalışmalar bütünü şeklindedir.

Fantastik kavramının kelime anlamı ise, garip, tuhaf, gerçekte olmayan, hayali demektir. Mitolojinin içinde kendine yer bulan fantastik kavramı her çağda hikâye, masal ve efsane gibi halk ürünü anlatılarda veyamodern çağlarda edebiyat, resim vesinema gibi sanat dallarında bir üslup halini almıştır. Var olan bu tanımların ve anlamların ötesinde mitoloji kavramı modern çağ ya da günümüz düşüncesinden bakıldığında hep bir hayal ürünü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Mitos belli bir durumun yarattığı insan düş gücünün ürünü olup, belli bir şey yapma niyetini gösterir. Bu anlayışla, mitos hakkında sorulması gereken soru, onun gerçek olup olmadığı değil, onunla ne yapmak niyetinde olunduğu sorusudur. Çünkü mitolojilerin ne gibi insani zaaf ve arayışlardan beslendiği hususunun tespiti mitolojinin temellendirilmesi açısından mühimdir(Evkuran,1997).

Konuyla ilgili birçok araştırmacının çeşitli yorumları ve kanıları vardır. Örneğin;

“Usun denetleyici baskısı olmadığı zaman bellek alabildiğine çalışır, imgelem çılgınca iş görür. Ancak mitolojilere yönelirken bu gerçeği gözden uzak tutmak gerekir. Çünkü mitolojilerin üretildiği dönemler dünyanın çok büyük, en yakın yerlerin en uzak, en görünür gerçeklerin giz dolu, ötelere bilinmezliklerle, belki de olağanüstülüklerle tıklım tıklım dolu olduğu dönemlerdir. Bilmeliyiz ki bu destansı anlatıların oluştuğu dönemlerde gerçek olanla imgelemsel olan arasında çok az bir ayrım vardı daha. İmgelem canlı bir biçimde uyanmıştı, us onu denetleyemiyordu.” (Edith Hamilton)

Ünlü yazar Edith Hamilton' ın cümlelerinden hareketle insanoğlunun akıl ve mantık ölçülerini bir kenara koyduğunda hayal dünyasının ne kadar geniş olabileceği ve düşüncede sınır tanımayacağı aşikârdır. Konumuzun anahtar kelimeleri olan mitolojik, fantastik ve efsane kavramlarının içlerinde barınan mitoloji kökenli öğeler aslında belleğin yoğun üretimi sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü insan, varlığın özünü kavrama çabasında iken kendisine çeşitli hayaller kurmuş ve kurduğu hayalleri gerçek hayata indirgemıştır. Aslında bu durum aklın algılayamadıklarına, ruhun kendi içinde anlam kazandırmasıdır. Bir diğer cümleyle ifade edecek olursak aslında mitoloji olarak tanımladığımız, efsane olarak kabul ettiğimiz, fantastik olarak nitelendirdiğimiz kavramlar, düşüncenin olabildiğince geniş dünyasında olmazları bile olur yapan ve bu sayede insan ruhunu doyuma ulaştıran bir duygunun ürünüdür. Bu sebeple bahsi geçen konu ve figürlerde kültürler arası benzerlik görmek çok olağan bir durumdur. Çünkü hangi ırktan olursak olalım tek bir yaratıcı tarafından yaratılmış olmamız nedeniyle insani özelliklerimizaynıdır. Aramızdaki kültür, din ve çevre farklılıkları ise sadece bazı ince ayrımlarda kendini gösterebilmektedir. Bu gibi durumlarda din faktörünün etkisimane içeriğinde değişikliğe sebep olmaktadır. Bir yaratığa kimi toplumda iyi anlam yüklenirken dini algılayışlardaki farklılık aynı yaratığıbir diğer toplumda kötü yapabilmektedir. Ama netice olarak iki durumda insan varlığının aynı duygusal özümsemelerinden doğmuştur. Olağandışı yaratıklar, hayalî fikirler ve buna bağlı hikâyeler fantastik kökene dayanır. Esrarengiz yaklaşımlar insandaki merak duygusunun ürünüdür. Çünkü insan merak ettiği kadar vardır, araştırdığı kadar doğrudur ve kabul ettiği kadar gerçektir.

Branşı ne olursa olsun her araştırmacı sonuçta insan ve insanın ürettikleri üzerine çalışmalar yapmaktadır. İnsanoğlu ise binlerce yıllık geçmişinde hep hayal etmiş ve hayali sonucunda kimi zaman somut kimi zaman ise soyut birçok kavramı ortaya çıkarmıştır. Ama tezimin konusu itibariyle bizi en çok ilgilendiren soyut kavramlar ve bunların neticesinden çıkan somut ürünlerdir. Bu konuda birçok cümle kurulabilir ama varacağımız nokta aynıdır. O nedenle en yalın ve son derece açıklayıcı bir yoruma yer vermek en doğrusu olacaktır.

“Mitolojiler onları yaratan milletlerin doğuş, yaşayış ve var oluş hikâyeleridir. Olağanüstü olmaları, o devirlerde varlığı devam ettirmenin olağanüstü çabalarla mümkün olmasından gelir. Mitolojileri anlamadan onları yaratan milletleri anlamamanın da imkânı yoktur. İster birey bazında ister toplum bazında olsun mitler derin şuur altında yer almaktadır. Bu nedenle

bugünü anlamanın yolu dünü kavramaktan geçer. Geleceği kurmak ise ancak dünü ve bugünü hakkıyla özümsemeden geçer. Mitlerini kaybedenler kendilerini de kaybetmişlerdir.’’¹³

Mitler nesne ve olayların kökenini bilme, bir felsefe oluşturma işlevine sahiptir. İnsanlar için bu önemlidir. Çünkü zaman zaman toplumlara ivme kazandırmak için mit yaratımı ihtiyacı hissedilebilmektedir. Mitler aynı zamanda tarihin rahatsız edici bazı durumlarından kurtulma imkânında sağlamaktadır. Aşırı akılcılıktan ve risklerden bıkan modern toplumların büyü ve efsanelere yöneldiği sosyal bilimlerde dile getirilmektedir (Arslan,2010:94).

¹³ Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Tokel, “‘Şehname’ den Tutan’ a Bakmak’’ adlı konferans konuşmasından.

3.2.İslam Kültüründe Mitoloji ve Fantastik Yaratıklar

İslâm dininde yer alan Vahiy ve Tevhid inancı İslam ve mitoloji kavramlarının aynı çerçevede yer almasını imkânsız hale getirmektedir (Arslan,2010:84). Fakat kültürel olarak İslâmi kültürde varolan sözlü ve yazılı geleneğin zaman zaman bazı mitolojik imgelerden etkilendiği görülmektedir. Bu etkiyle İslam geleneğinde mitolojik tasavvurun belli bir yeri olduğu aşikârdır. Bunlar farklı kültürlerle ait mitsel öğelerin İslami kültürde yer edinmesive temel dini ve İslami kavramların yorumunda mitsel öğelerin kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir (Arslan,2010:84). Mitolojik tasavvur ilk başta İslam’ ın nitelikleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle dışlanmış ancak sonrasında İslâm ilahiyatıyla birleştiği durumların olması mitsel öğelerin İslâm içinde yer almasını sağlamıştır (Arslan,2010:84).

Mitolojik öğelerin İslâm’ daki yerinde insanların yaratılış ve yaşayışlarındaki kültürel faktörlerin etkisi söz konusudur. Mit deyince aklımıza gelen ilk şeyler nelerdir? Efsane, masal, söylence, halk öyküsü, ritüel içerikleri, veli, yadır vb. olağanüstü hikayeler, ünlü şahıslarla ilgili olağanüstü anlatılar, folk kültürün ürünleri, dinsel içerikli anlatılar, olağandışı yaratık ya da mekanla ilgili söylenceler bunların hepsinde farklı kültür çevreleri ve dini inanışlardaki algıyla İslami kültür içinde yer almıştır. İslâm’ da ki Allah’ tan başka bir yaratıcının olmayışı ve mucizelerin sadece onun inayetiyle gerçekleşebileceği inancı hayal dünyasında üretilen mitsel öğeleri geçersiz sayar ancak İslâm dinine ait birtakım inançların mistik anlatımları söz konusudur. Örneğin çeşitli mucizeler, kerametler, miraç, ilahi yardımlar, kıyamet alametleri içerisinde yer alan objeler, yaratıklar, ölümden sonra diriliş ve yaşam, cennet ve cehennem kavramları ve akabinde orada karşılaşılacak durumlar hepsinin birer mitsel anlatımı mevcuttur. Kutsal kitapların ışığında İslâmi gelenekteki mitsel öğelerin kabul edilebilirliği mitolojiyi İslam’ ın içinde görmemizin sebebidir. Müslüman düşüncesine yabancı olan mitoloji, mit, mitos gibi kavramlar kültürümüzde de kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı’ nın kendi kültür çevresinde oluşturduğu mitolojik algı hem o dönemdeki inanışları hem de geçmişe ait mitsel öğelerin kullanımını içermektedir. İslâm’ ın yasaklarına uyularak kullanılan mitolojik unsurlar sosyal yaşamın içinde ve sanatsal aktivitelerde karşımıza çıkmaktadır.

4.TÜRK KÜLTÜRÜNDE FANTASTİK YARATIKLAR

4.1.Resim, Heykel ve Mimaride Fantastik Yaratıklar

Konunun bütününe bakıldığında bahsi geçen fantastik yaratıkları hep minyatürler dâhilinde inceledik ancak insanlığın minyatür dışında hayatımıza kattığı diğer sanat türlerinde de bu tarz figürleri görebilmek mümkündür. Türk mimari sanatında hayvan üslubu başlığı altında inceleyebileceğimiz bu konu öncelikle Orta Asya' nın bozkırlarında göçebe hayatı yaşayan topluluklarda görülmeye başlamıştır. Mitolojik hikâyelerle birleşimi sonucu bir mana kazanan hayvan figürleri belli dönemlerdeki duvar resimlerinde, heykellerde ve birçok mimari yapıların süsleme unsurlarında kullanılan figürler arasında yer almaktadır. Ekler bölümünde yer verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere tarihten günümüze insan zihninde yer almış bu figürler yine insan zihninin diğer ürünlerinde de kendine yer bulmuştur.

Bir mimari yapıda karşımıza çıkan figür o yapıya dair anlamlar taşıdığı gibi kendi manasını da yapıya yansıtmıştır. Örneğin bir Simurg kuşunun gücü temsil etmesi hükümdarın yaptırdığı eserlerde kullanılmasını ve ayrıca bilge kuş özelliği onu dönemin ilim merkezleri olan medreselerin süsleme unsurlarındayer almasını sağlamıştır. Bunu yine diğer bahsi geçen figürler içinde söylemek mümkündür. Özellikle cami, türbe, medrese ve bunların yanı sıra sivil mimari yapılarının içerisinde yer alan sarayların süslemelerinde, çeşmelerin lüle taşlarında, mezar taşlarında, evlerin kapı tokmaklarında vb. diğer süsleme unsurlarındamitolojik figürler görülmektedir.

Mimaride en çok rastladığımız mitolojik hayvan figürleri, Simurg, Ejder, Çift ve Tek Başlı Kartal ve Siren' dir. Her bir figürü değişik formlarda görmek mümkündür. Bu tamamen yapının kullanım alanına ve yapıldığı dönemin kültürel inançlarıyla bağlantılıdır.

Simurg, bütün toplumların kültürlerinde yer alan ve farklı sanat ürünlerinde en çok kullanılan mitolojik bir yaratıktır. Simurg' un bulunduğu yere göre değişen çok farklı tasvir ediliş şekilleri vardır. Mimari yapılarda, heykellerde, çeşitli kullanım ve süs eşyalarındaSimurg figürü kullanılmıştır. Fakat en sık tasvirine yazma eserlerdeki minyatürlerde rastlanmaktadır. Simurg' un fiziksel ve anlamsal özelliklerine değerlendirme kısmında değinilecektir. Ancak mimaride kullanımına bakıldığında en göze çarpan örneği Özbekistan-Buhara' daki Nadir Divan Medresesi taç kapısında mozaiklerle işlenmiş şeklidir.(Ek 3) Minyatürlerde gördüğümüz haline benzer çok renkli ve büyük boyutlu bir betimlemesi söz konusudur. Daha eski çağlara ait duvar kabartmalarında, heykellerde, metal

eşyalarda ve bunlara benzer yapılan diğer ürünlerde Simurg' un daha farklı işlenişi görülmektedir. Kültigin' in baş heykeli üzerine işlenen kuş figürü' nün de (Ek 4) Simurg olduğu düşünülmektedir. Simurg' un Sasani dönemine ait ipekli bir dokumanın (Ek 6) ve gümüş bir tabak (Ek 5) üzerine işlenişi birbirine benzemektedir. Bu iki objedeki betimi; aslan gövdeli, kartal pençeli ve kanatlıdır. Bu görünümdeki Simurg kuşunun o dönemde hükümdar sembolü olduğu düşünülmektedir. İran topraklarında yer alan Persopolis¹⁴ antik kenti kalıntılarında bir Simurg heykeli (Ek 1) bulunmaktadır. Buradaki işlenişinde ise iki farklı yöne bakan birbirine bitişik iki Simurg figürünün gövdeleri ve ayakları aslan formunda olup başı kuş şeklindedir. Kanat kısımları ise günümüze ulaşmamıştır. Simurg figürüne benzetilen bir diğer fantastik yaratık olan Grifon' da mimaride kullanılan figürler arasındadır. Günümüze ulaşan örneklerinden biri ise 13. Yüzyıla ait duvar kabartmasıdır. (Ek 2) Daha yakın bir tarihe ait Kanuni Sultan Süleyman' ın yatak örtüsü üzerinde yer alan bitkisel motiflerin arasına yerleştirilmiş Simurg figürü Osmanlı' daki genel anlayışa bağlı olarak küçük boyutlu gerçeğe yakın bir şekilde işlenmiştir. (Ek 7)

Ejder, hemen hemen bütün uygarlıklarda görülen bir yaratıktır. Eski inanışlara göre, gök kubbenin idaresinden sorumludur. Bazen de ejder kötülük, karanlık ve savaşın hatta cehennem sembolü olarak kullanılmıştır. Şifahane, kale ve hanlarda ejder kullanımı görülür. Yapıları koruduğuna ve içinde yaşayan insanlara şifa verdiğine inanılır. Göktürk ve Uygur dönemlerinde büyük boyutlu olan ejder İslamiyetle birlikte küçülmüştür. Anıtsal mimarinin süsleme unsurlarında diğer öğelerle karışarak zamanla ağırlığını kaybetmiştir. Bundan sonra daha çok çeşme lüleleri (Ek 11), kılıç kabzaları, kapı tokmakları (Ek 12), gibi eşyalarda kullanılmış ve Osmanlı' nın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Çoğunlukla çift başlı olarak kullanılmıştır. Takvim, gezegen ve burç hayvanı olarak gösterilmiştir. Ağızlar devamlı açıktır, dili çatallı olarak gösterilmiştir. Dişler ve kulaklar sivridir. Gözler küçük ve çekiktir. Konya İnce Minareli Medrese (Ek 9), Konya Kalesi (Ek 13), Erzurum Çifte Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese, Karatay Han (Ek 8), Kubadabad Sarayı (Ek 10), Erzurum Emir Saltuk Türbesi, Ani Kalesi, Bağdat Tılsım Kapı (Ek 14) gibi sivil ve dini mimari yapıların süslemelerinde ejder figürü kullanılmıştır. Bunların yanı sıra halı (Ek 17 – 18), kumaş, devlet bayrakları, ayna çerçevesi (Ek 15) gibi kullanım eşyalarında sıklıkla kullanılmıştır.

¹⁴ Persopolis, İran'ın Fars Eyaleti' ndeki Şiraz şehrinin 70 km kuzeydoğusundadır. Pers İmparatorluğu' nun başkenti olan Persepolis, MÖ 6. yüzyıl sonlarına doğru Pers Kralı I. Darius (Dara) tarafından kurulmuştur. Darius'dan sonra tahta çıkan I. Serhas (Xerxes) ve Artakserkses (Ardaşir) şehri büyüterek harika anıtlarla doldurmuşlardır. Şehrin içinde saray, tören salonu ve kral mezarları bulunmaktadır.

Ahlât mezar taşlarında görülen ejder figürleri (Ek 16) Çin örneklerinde olduğu gibi ölüm ve ruhun devamlılığını simgelemektedir (Alsan,2005:117).

Kartal Figürü, kudreti, asaleti, aydınlığı ve ışığı temsil eder. Gökyüzünün hâkimi ve sonsuzluğun sembolüdür. Orta Asya’ da Türkler kartalı koruyucuruk olarak kabul etmişler ve bu nedenle silahlarına savaşın koruyucusu olarak işlemişlerdir. Bu figür çift ve simetrik gösterilir. Bazen karın karına bazen de sırt sırta işlenmiştir. Cami, medrese, türbe, saray, ev, kale ve mezar taşları gibi yapılarda kullanılmıştır. Anadolu’ daki birçok mimari yapıların süslemelerinde kullanıldığı gibi çok eski dönemlerden beri önemli bir figür olarak kabul görmesi bütün kültürlerin eserlerinde yer almasını sağlamıştır. Padişahların kullandığı sembol olmanın yanı sıra çok mühim devletlerin bayraklarında (Ek 22), dönemin paralarında (Ek 23)kumaşlar (Ek 24) ve halılarda (Ek 25) kullanılmıştır. Mimarideki örneklerini ise Divriği Ulu Camii Duvar Süslemesi, Konya Kalesi Taş Kabartma Kalıntısı (Ek 19), Diyarbakır Kalesi (Ek 20), Kubadabad Sarayı Çini Plakası (Ek 26),Erzurum Çifte Minareli Medrese (Ek 21), Hattuşa duvar kabartma resmi gibi günümüze kadar ulaşan mimari eserlerde görebilmekteyiz.

Siren Figürü, mimari süsleme unsurlarında kullanılan mitolojik kökenli figürlerden biridir. Kuş gövdeli, baş kısmı kadın, belden aşağı kısmı balık şeklindedir. Çift başlı kartal figüründe olduğu gibi kötü ruhlara karşı koruyuculuğuna ve talih getireceğine inanılan siren, birçok kültürde yer almıştır. Konya Kubadabad Sarayı çinilerinde başlarında taçları, sultan gibi lacivert ve mor kaftanlı sirenler (Ek 28-29) süslü kuyruklarıyla işlenmiştir. Niğde Hüdavant Hatun Türbesi duvar süslemesinde (Ek 27) isegökyüzü seyahatini yaptıran refakat kuşları olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra çeşitli süs eşyaları, altın ve gümüş paralar ve bunlara benzer diğer değerli eşyaların üzerlerinde siren figürünün işlendiği görülmektedir.

Ayrıca çeşitli kuş (Ek 30) ve balık figürleri Ek (31-32) mimari süslemelerinde kullanılmıştır. Burç yaratıkları olarak tasvir edilen figürlerinde çeşitli kullanım eşyalarında ve mimaride yer aldığı günümüze ulaşan birkaç örnekte görülmektedir. Mimarideki en eski örneği Cizre köprüsünü¹⁵ batı ayağında (Ek 33) bulunmaktadır (Mülayim,1992:424).Tasvirler sekiz yüzlü kaidenin külaha geçiş kısmında, bazalt kaplama taşları arasına üst üste yerleştirilmiş 20x100 santimetre boyutlarındaki ikişer parça kireç taşından oluşan panolar

¹⁵ Şırnak’ a bağlı Cizre ilçesinin 2kilometre doğusunda bulunan yapı, kaynaklarda İbn Ömer Köprüsü veya yakınındaki Yafes Köyünden dolayı Yafes Köprüsü adı ile anılmaktadır. 12. Yüzyılda yapıldığı bilinen köprünün, muhtemelen Artuklular’ a ya da daha kuvvetli ihtimal olan Musul Atabeglerine ait olduğu düşünülmektedir.

üzerine yüksek kabartma tekniğiyle işlenmişlerdir. Yedi gezegen ile sekiz burcu gösteren bu tasvirler bağdaş kurmuş insan figürleriyle gezegenleri, figürlerin ellerinde tuttukları alâmetlerle de burçları sembolize etmektedirler. Ayrıca tasvirlerin yanlarında ancak bir kısmı okunabilen yıldız isimleriyle Ashâb-ı Kehf isimlerinin bazıları bulunmaktadır (Ertuğrul,1993;40). Mimarideki bir diğer örnek Diyarbakır surlarındaki bir burcun kabartma süslemelerinde işlenen akrep burcu (Ek 35) tasviridir. Minyatürlerde görülen akrep burcu tasvirine benzer bir biçimde bağdaş kurmuş bir adamın bir elinde akrep diğer elinde asa şeklinde betimlenmiştir. Burç, Eyyubî Hükümdarı Melik Salih tarafından Halepli Mimar Mahmud oğlu Sucaeddin Cafer' e yaptırılmıştır (Çelik,2008:29). Bir başka tasvir ise Berlin İslam eserleri müzesi' ndeki çini tabak (Ek 34) üzerine uygulanan süslemede bulunmaktadır. Tabanın ortasında yer alan kitabede Abdülvâhid adlı bir sanatkâra ait olduğu yazmaktadır. Tabagı çepeçevre saran burç yaratıklarının mavi beyaz renk düzeninde her biri ayrı dairede olacak şekilde saat kadranındaki gibi sırasıyla on iki madalyon halinde sıralanmıştır (Mülayim,1992:424).

4.2. Edebiyatta Fantastik Yaratıklar

Değişen dünya ile insanların inandıkları mitsel öğeler yerini bilimsel temele dayandırılan bilgiye bırakmıştır. Artık yüzyıllarca beynimizde kabul gören mitler “ölü mit” haline dönüşmüştür. Bu ölü mitlerin inanmaktan ziyade eğlenmek veya eski dönemlere ait inanç unsurları hakkında bilgi sahibi olmak adına kuşaktan kuşağa yazılı metin ya da sözlü olarak aktarılması edebiyatın alanına girmiştir

Edebiyatın en eski türlerinden olan destanlar milletlerin din, fazilet ve milli kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. Tarihi aydınlatmada oldukça kıymetli eserlerdir. Çünkü destanlar, halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir (Aktaran:Özkartal,2012:59). Özellikle Türk mitolojisinde yer alan Alp Er Tunga, Oğuz, Dede Korkut, Köroğlu gibi destanlarda inanç, töre ve kahramanlıklar vurgulanmış ve bunlar birçoğu hayvan figürü olan simge ve sembollerle donatılmıştır. Kimi zaman savaşılan, kimi zaman yol gösterici ve kutsal olan hayvan sembolleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Günümüze ulaşan birçok yazma eserde yer alan fantastik yaratıklar özellikle hikâye, masal ve efsane türündeki kitaplarda karşımıza çıktığı gibi çeşitli astroloji ve fal kitaplarında da çokça kullanılmıştır. Kahramanlık hikâyelerinde ve mitolojik konulu hikâyelerde ait oldukları kültürün algı yapısıyla mana kazanan bu figürler hala zihinlerde yer almaktadır. Sözlü anlatımıçindeki mitler daha çok yalancı hikâyeler olarak nitelendirilir. Çünkü gerçek olmadığına inanılır. Yazının icadıyla birlikte sözlü olarak anlatılan mitlerin çizdiği çerçeve dâhilinde mitlerin yazılı olarak anlatıldığı eserler üretilmiştir. Her çağda farklı konu ve türlerle ilgili yapılan bu eserlerin günümüze ulaşanlarının ışığında benzer çalışmalar yapılmaktadır. Sanatçılar oluşturdukları bu mitsel konulu eserlerde eski metinlerden oldukça etkilenmişlerdir. Bu etki ile birlikte bir hayalin düşünce süzgecinden geçirilmesiyle yeni şiir ve roman gibi edebiyat ürünleri üretilmiştir ve üretilmeye devam etmektedir.

Gerek Osmanlı gerekse daha önceki dönemlere ait birçok yazma eserde mana içerikleriyle ilgili bilgi edindiğimiz bu figürlerin hala daha kabul gören anlamlarıyla şiirlerde kullanıldığı ve hikâyelere konu edildiği bir gerçektir. Onca zaman geçmesine rağmen hala fantastik konulu bir romanı ilk günkü heyecanı ile okuyor olmamız insani özelliklerin zamana göre değişmediğinin en büyük kanıtıdır.

4.3.Sahne Sanatlarında Fantastik Yaratıklar

Konu mitoloji ve fantastik kökenli temalar olunca bunun sahne sanatlarında kullanılmaması olası bile değildir. Çünkü sahne sanatlarında, mitolojik kökenli olguların zihindeki durumu gibi kurguda da sınır yoktur. Örneğin tiyatro, Antik Yunan’ dan günümüze kadar mitolojik olarak nitelenen birçok öğeyi içinde barındırmış ve onların kullanımıyla ilgi kazanmıştır. Tarihsel ve mitolojik kaynaklı oyunların konu olarak, yeniliği ve şaşırtıcılığı söz konusu değildir. Bu yüzden sanatçı yaratıcılığını, bilinen bir olayın dramatik anlamını değerlendirmede ve oyunu biçimlendirmede gösterir.

Çocukluğumuzdan beri bize anlatılan masallar ve seyrettiğimiz çizgi filmler bizi olağan üstü varlıkların varla yok arası durumlarını düşünmeye itmiştir. Esrarengiz hal, perde arkasında saklı hikâyeler ve bunların baş aktörleri fantastik yaratıklar, hepsi birleştiğinde ortaya çıkan eser elbette ki insanı etkileyebilmiş ve dünle bugün arasında bağlantı kurmaya itmiştir. Hep söylediğim gibi merak çok insani bir duygudur ve insan merak ettiği, sorguladığı sürece varlığını hisseder. İnsan için çok önemli olan buduygunun görsel dayanağı olan tiyatrolar, filmler ve benzeri sanat dalları insanların tarihi sorgulama fırsatı elde etmelerini sağlamaktadır. Belki somut delil niteliğinde henüz bir temele oturtulamamıştır ama zihnimizdeki soyut gerçekliğin bir yansıması olması sahne sanatlarının popüler olmasını sağlamıştır. Özellikle son yıllarda fantastik konulu sinema filmleri insanların ilgisini çekmiştir. Teknolojinin de gelişmesiyle bahsi geçen yaratıkların üç boyutlu olarak gösterilmesi insanların zaten hafızalarına işlenen hikâyelerin kahramanlarının karşılığı olmuştur. Son yıllarda sinema sektöründe yer alan ve milyonlarca kişinin seyrettiği Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi, Matrix gibi filmlerde kullanılan öğelerin anlatılarda kabul gören özellikleriyle işlendiği hatta bu özelliklerin insanlarda yansıtıldığı görülmektedir.

Genç neslin sadece filmlerden öğrendikleriyle yaşadığımız çağda bahsi geçen fantastik öğelerden etkilenmeleri, onlar üzerinden hayal kurmaları ile binlerce yıl öncesinde yaşayan insanların bunları ortaya çıkarmaları tamamen aynı duygunun neticesinde oluşmuştur.

5. FANTASTİK YARATIKLARIN İŞLENDİĞİ OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLÜ YAZMA ESERLERİ – KATALOG

5.1.Şehname

Şehname ve benzeri milli kahramanlık içerikli eserlerin temel kaynakları Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan Avesta' dır. İran edebiyatının önemli bir eseri olan Şehname, kendisinden sonra yazılmış birçok esere öncülük etmiştir (Tarlan,1944). Şehname, Ebu'l Kasım Firdevsî¹⁶ nin (M. 934 - 1020) 10. yüzyılda kaleme aldığı, İran' ın islamiyeti kabul etmeden önceki bin yıllık tarihini, hükümdarlıklarını, kahramanlık hikâyelerini, efsanelerini ve geleneklerini anlatan manzum bir eserdir (Yurteser,2009:27). Firdevsî İran tarihiyle ilgili olarak kendi zamanına kadar nakledilen rivayetleri toplamış, Şehname' yi otuz yılda meydana getirmiştir. Eser, Tahran' da yazıldıktan sonra, yazarına “Bununla İran milletini dirilttim.” sözünü söyleme cesaretini sağlamıştır. Rivayete göre, Gazneli Mahmut, sarayında Firdevsî' ye tarihî, efsanevîbirçok resim ve silahlarla süslenmiş güzel bir mekân tahsis etmiştir. Firdevsî bunlardan esinlenerek Şehname' yi yazmıştır (Şişman ve Kuzubaş,2012:13). Firdevsî, Şehnâme' yi kaleme alırken halk arasında söylenegelmiş ve yazıya geçirilmiş halde bulunan efsanevî bilgilere tam bir bağımlılık göstermiş, olaylar arasındaki küçük boşlukları doldururken de kendi hayal gücüne başvurmuştur (Pala,1989:380). Şehname' de sadece hayal ürünü şiirler yer almayıp, aynı zamanda tarihe dair köklü bilgilerde içermektedir. İran krallığının kuruluşundan Sasani Hanedanlığının sonuna kadar yaşanan olayları konu ederken bunun yanı sıra uzun tarihleri süresince İranlılarla savaşta ve barışta temas kuran milletler hakkında da detaylı bilgiler vermektedir (Kowalski,1983:289).Şair bu eserle halkın milliyetçilik duygusunu kabartan kişi olmuştur. Eserin orijinali 60.000 beyitten oluşur. En eski Şehname' nin Türkçe çevirisi, belirsiz bir yazar tarafından 1450-51 yılları arasında, Sultan II. Murad'ın saltanat yıllarında (1421-51) Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmıştır. İkinci çevirisi, Hüseyin bin Hasan Şerif (ö. 1514) (*Şerifi bin Āmed* olarak da bilinir) tarafından yapılmıştır. Hüseyin bin Hasan Şerif çeviriyi son Memluk sultanıKansu Gavri (*Qānşawh Ġawri*)' nin emri üzerine 1510 yılında Kahire' de tamamlamış, tam çevirisi on yılını almıştır. Başka bir çevirisi de 17. yüzyılın ilk yarısında Derviş Hasan tarafından Sultan II. Osman için yapılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi' nde elli beş Firdevsi Şehnamesi mevcuttur. Bunların kırk dokuzu Farsça, altısı ise Türkçedir (Tanındı,2008:15).

¹⁶Hekîm Ebû'l-Kasım Mansûr Firdevsî' nin hayatıyla ilgili birçok kaynakta farklı bilgilere yer verilmiştir. Bu nedenle kesin bilgilere sahip değiliz.

Bunların dışında Osmanlı dünyasında tarihi konu olarak yazılan eserlerde “Şehname” adı verilmiştir.

Her ne kadar objektif yorumlar içermese de Türk tarihi ve kültürü açısından zengin bilgiler vermesi Şehname’ yi önemli bir eser kılmaktadır. Çünkü Firdevsi her ne kadar İran mitolojisinden faydalansa da aslında Türk Mitolojisine ait olan unsurları bulundukları yerden değiştirmiştir (“Sanal”,2008:5).

Ayrıca Şehname’ nin İslam dünyasının en çok resimlenen eseri olma özelliği de bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen ülkemizde Şehname ile ilgili yeterli araştırma yapılmamış hatta Şehname’ nin tamamı günümüz Türkçesine çevrilmemiştir. Günümüzdeki mevcut çeviri 25.000 beyitten oluşmaktadır. Şehname’ de Türk toplulukları, Çinliler, Yunanlılar ve Araplardan sıkça bahsedilmiştir. Türklerden bahsedilme safhası ise İran’ ın VI. Kralı Feridun zamanına rastlamaktadır. Bu zamandan itibaren destanın sonuna kadar Türklerin eserde bahsi geçmektedir. Firdevsi’ nin İran’ ın Kuzey-Doğu sınırındaki Horasan bölgesinde yaşaması ona Orta Asya’ dan batıya göç eden Türkleri yakından tanıma imkanı sağlamıştır. Türklerin İranlıların medeni ve sakin duruşuna göre daha dinamik ve savaşçı olduklarını aktarmıştır. Türkler ile İranlıların tarafgirâne sürekli bir zıtlık içerisinde olmalarını Firdevsi ateş ve suya benzetmiştir. Türkler ile ilgili yorumlar bulunan Şehname’ de Türklerin askerliğine pek önem verilmemiş bu konuda Perslerin daha üstün olduğunun altı çizilmiştir (Kowalski,1983:300).Bu durumla alakalı olarak bir başka beyitte “Turan (Türk) ırkından üstün zekalı hiç kimse doğmadı” yazmaktadır (Aktaran:Güngör,1983:291). Şehname’ de yer alan, metni anlatan tasvirlerin bulunduğu minyatürler eserin öneminden mütevellit tarihe görsel manada ışık tutan birer ipuçları konumundadır. Şehname’ de yer alan mitolojik unsurlar ve bu yönde hikâyeler içerisinde anlatılan ve minyatürlere de işlenen fantastik figürler, eseri bizim için değerli kılmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı minyatürlü yazmalarının yazılış biçimi ve konu bakımından Şehname’ ye benzemesi, ayrıca içinde anlatılan hikâyelerden yola çıkılarak bazı yeni sayılabilecek hikâyelerin de üretilmesi Şehname’ yi önemli kılan diğer hususlardır. Konumuz dâhilindeki fantastik yaratıkların Şehname minyatürlerinde yer alanları sırasıyla katalog kısmında ele alındı. Eser içinde yer alan efsanelerde adı geçen mitolojik figürler anlatılan hikâyelerin özü bakımından önemlidir. Bu nedenle katalogta yer alan figürlerin mana detayına değerlendirme kısmında yer verilmiştir.

5.1.1.Şehname' de görülen fantastik yaratıklar

5.1.1.1.Simurg

Katalog No : 1

Bulunduğu Eser : PSAHK, Şehname, f. 33a.

Minyatürün Konusu : Simurg' un terkedilmiş bebek Zal' i kurtarması.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde albino¹⁷ olarak dünyaya gelen Kral Sam' ın oğlu Zal' in babası tarafından ormana terkediliş hikâyesi betimlenmiştir. Minyatürün üst kısmında on satırlık dört sütun, alt kısmında ise iki satırlık bir sütun şeklinde talik yazı bulunmaktadır. Doğa içerisinde işlenen sahnede Simurg ile Zal' in ilk karşılaşmaları söz konusudur. Bebeğin ağlamalarını duyan yardımsever Simurg, Zal' i kendi yuvasına yavrularının yanına götürmek için pençelerinin arasına almıştır. Zal, beyaz tenli, çıplak bir bebek şeklinde Simurg' un pençeleri arasında görülmektedir. Simurg ise dağın önünde yuvasına gitmek için yükselir vaziyettedir. Minyatürün genel kompozisyonunda doğa içerisinde bulunan ağaçlar, çeşitli hayvan figürleri ve kayaların arkasına saklanmış bir erkek figürü (Sam' ın adamlarından biri) bulunmaktadır. Karakoyunlu Türkmenlerine (14.yy.) ait olduğu düşünülen minyatürdeki doğa elemanlarına, figürlere ve giysilere bakıldığında farklı bir üslubun var olduğu anlaşılmaktadır (Çağman ve Tanındı,1979:23).

¹⁷Albino ya da albinizm, soydan geçen bir metabolizmahastalığıdır. Bu hastalığı taşıyanlara albinizm ya da albino denir. Binlerce insanı ya da hayvanı etkileyen genetik bir bozukluk olan albinoluk renklenmeyi sağlayan melaninpigmenti yokluğu ya da azlığından kaynaklanır. Gözler, deri, saçlar ve bedenin diğer bölümlerinde etkileyebilir.

Katalog No	: 2
Bulunduğu Eser	: Şehname, DCBL, 1587-97.
Minyatürün Konusu	: Simurg' un Zal' i Elburz Dağı' ndaki yuvasına götürmesi.
Minyatürün Tanımı	:

Simurg ve Sam' ın oğlu Zal' in birlikte yaşadıkları dağ olan Elburz dağı ve bu dağ üzerindeki yuvalarının tasvir edildiği sahnedir. Minyatürün sol alt ve sağ üst kısımlarında iki sıra talik yazı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra genel olarak doğa tasviri bulunmakta ancak minyatürdeki hâkimiyet heybetli Elburz dağına aittir. Dağ üzerinde Simurg' un yuvası ve içinde üç tane yavrusu Simurg' u bekler vaziyette tasvir edilmiştir. Simurg' u dağ kadar heybetli ve renkli görünümüyle, Albino Zal' i pençelerinin arasına almış yuvaya doğru uçururken görmekteyiz. Minyatürdeki ağaçlar dağın alt ve üst kısımlarında doğal renkleriyle büyüklü küçüklü olarak yerleştirilmiştir. Bulutlar ise Elburz Dağı' nın heybetinin gösterilmesi açısından dağın zirvesinden daha aşağıdadır. Minyatürün kenar kısımlarında ise birçok kuş, ceylan, aslan gibi çeşitli hayvan figürleri süsleme unsuru olarak yerini almıştır. Minyatür yapılmaya başlanan sayfa kenarlarındaki fon desenleri de dikkati çekmektedir. Altın sarısı renkle çizilen birçok hayvan ve bitki türleri sayfanın tezyininde kullanılmıştır.

Katalog No : 3

Bulunduğu Eser : Şehname, y.1525, AMŞG, Özel Koleksiyon.

Minyatürün Konusu : Zal' in bir kervan tarafından görülmesi.

Minyatürün Tanımı :

Oğlunu terkettiğine pişman olan Kral Sam her yerde oğlunu aramaktadır. Bundan haberdar olan bir kervan yol üstünde Zal' i görmüşler ve Kral Sam' a haber vermişlerdir. Daha çok mavi rengin hâkim olduğu ve altın yıldız kullanılan minyatürün üst kısmında iki satırlık dört sütun, alt kısmında ise yine iki satırlık iki sütun talik yazı bulunmaktadır. Doğa içerisinde işlenen sahnenin alt kısmında atlı bir grup kervan yolcusu kayaların arkasından Zal' e doğru bakmakta ve karşılarında onu görmekten duydukları şaşkınlık ifadesiyle birbirlerine olayı anlatır vaziyettelerdir. Minyatürde Simurg' un yuvası içindeki iki yavrusuyla gösterilmiştir. Zal ise artık bebek değil erişkin bir çocuk görünümünde ve çıplak durumda yuvanın önünde oturmuş beklerken tasvir edilmiştir. Yardımsever Simurg her zamanki ihtişamıyla minyatürün yuvasına doğru uçmaktadır. Belli ki onu bekleyen yavrularına ve Zal' e yemek götürmektedir. Minyatürde yer alan insan figürlerinin yüzlerindeki ifade tam olarak yansıtılmıştır.

Katalog No : 4

Bulunduğu Eser : Şehname, 1522-25, MİK.

Minyatürün Konusu : Sam' ın oğlu Zal' i bulması.

Minyatürün Tanımı :

Sahnede işlenen konu Kral Sam' ın gördüğü rüya üzerine oğlu Zal' i Elburz Dağı' nda bulmasıdır. Sayfanın üst ve alt bölümlerinde iki, üç ve dört satırlık yazı sütunları yer almaktadır. Minyatürde doğadaki bütün renkler tüm canlılığıyla kullanılmıştır. Sahnede Zal Simurg' un yuvası üzerinde Simurg' un yavrularıyla birlikte oturmuş durumda ve onun tam karşısında babasıyla gitmesi için onu ikna etmeye çalışan Simurg bulunmaktadır. Zal' in ellerinin ve kollarının hareket halinde olması ve Simurg' a doğru yönelmesi Simurg' un onunla ikna konuşması yaptığı düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Minyatürde kullanılan alışılmışın dışındaki renk çeşitliliği Elburz Dağı' nın görünümünde yansımıştır. Bununla birlikte doğadaki renklerin tonları ile sahnenin sağ alt bölümünde yer alan insan figürlerindeki renkler birbiriyle tezat durumdadır. Burada yer alan insan figürleri yani Kral Sam ve adamları atlarının üzerinde Simurg ve Zal' in yaptıkları konuşmayı izlercesine tasvir edilmişlerdir. Minyatürün genel teması doğada geçmesinden mütevellit doğada karşılaşılan hayvan ve bitki türleri minyatürün çeşitli kısımlarına yerleştirilmiştir. Aynı sahnenin işlendiği diğer Şehname minyatürleri; 14.yüzyıla ait Arthur M. Sackler Gallery' de sergilenen, F1929.31. ve F1945.22.1. kayıt numaralı minyatürlerdir. Bu örneklerde sahne sayfada daha az yer kaplamaktadır. Yazılı metnin arasına yerleştirilen minyatürlerde renk kullanımlarında farklılık görülür. Bunun yanı sıra Simurg, Resim 4a' da çok net görünmemekle birlikte siyah renkte ve Zal' i arkasına almış durumdadır. Resim 4b' de ise renkli görünümlü Simurg Kral Sam' a dönmüş onu dinler durumdayken Zal' de Simurg' un yanında yerini almış babasına doğru yönelmiştir. Ancak iki farklı minyatürde de sahnedeki figürlerin konumları ilk örnekteki benzer şekildedir. Bu iki minyatüründe ilk örnekten daha eski tarihli olmasından dolayı arada birtakım farklılıkların olması doğaldır. Üslup ve renk kullanımı minyatür sanatının gelişmesiyle değişiklik göstermiştir.

Katalog No	: 5
Bulunduğu Eser	: Eckstein Şahnamesi, Özel Koleksiyon, y. 77b.
Minyatürün Konusu	: Sam' ın Simurg' dan oğlu Zal' i geri getirmesini istemesi.
Minyatürün Tanımı	:

Kral Sam albino olarak doğan oğlu Zal' i şeytan tohumu olarak görüp bir dağa terketmiştir. Bilge kuş Simurg çocuğun ağlamalarını duymuş ve onu alıp yuvasına götürmüştür. Sahnede Simurg tarafından büyütülen Zal' i terkettiğine pişman olan Sam' ın Simurg' tan oğlunu geri getirmesini istemesi konusu işlenmiştir. Minyatürün sol üst kısmında dört sıra yazı bulunmaktadır. Figürler doğa içerisine yerleştirildiğinden çok canlı renkler kullanılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı ve yeşil kullanılan başlıca renklerdir. Doğa motifleri içerisinde Simurg ve Zal' in yuvalarının bulunduğu düşünülen Elburz Dağı, kayalıklar, çok büyük ve üzerinde kuşların olduğu bir ağaç bulunmaktadır. Ağaç motifini sayfanın dışına taşıyarak diğer figürlerden daha büyük olduğu vurgulanmıştır. Sahnede Zal, çıplak bedenli ve yetişkin biri olarak Elburz Dağı' ndaki yuvasında Simurg' un yavrularıyla birlikte görülmektedir. Simurg her zamanki haşmeti ve güzelliğiyle Sam' a doğru yönelmiştir. Kral Sam ise at üzerinde Simurg' la konuşur vaziyette sahnenin alt kısmında tasvir edilmiştir. Minyatür üslupsal açıdan değerlendirildiğinde sahnede anlatılmak istenen konunun net bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Figürlerin yerleşimi ve renklerin kullanımı sahneye bakar bakmaz metinde anlatılanın bir bakışta çözümlenmesini sağlamaktadır.

Katalog No	: 6
Bulunduğu Eser	: Şehname, 1660, TSMK, H. 1490, v. 33.
Minyatürün Konusu	: Simurg' un Zal' i babasına getirmesi.
Minyatürün Tanımı	:

Yıllar sonra terkettiği oğlunu almak isteyen Kral Sam' ın, oğlunu ona getirecek olan Simurg' u beklediği sahnenin işlendiği minyatürdür. Mavi, kırmızı, sarı ve yeşil renklerin tüm canlılığıyla kullanıldığı minyatürde altın yaldızla boyanmış, üzerinde çeşitli bitki türlerinin yer aldığı tepelik kısım bulunmaktadır. Simurg, güzelliğiyle göz doldurur bir şekilde kendisini gövdesinden kavramış Zal ile birlikte yuvalarından çıkıp yere doğru iniş yapmaya hazırlanır vaziyette sahneye hâkimdir. Simurg' un sarı, kırmızı, mavi renkli vücut ayrıntılarına bu minyatürde yeşile boyanmış sırt kısmı dikkati çekmektedir. Zalise alışlagelmiş beyaz saçlı görünümündedir. Sahnenin alt kısmında ise oğlu Zal' i Simurg' un ona getirmesini bekleyen Kral Sam ve adamları yer almaktadır. Kral Sam mavi giysisi ve başında tacıyla son derece gösterişli olarak gösterilmiş ancak ellerini havaya doğru kaldırmış adeta yalvarırcasına beklemektedir. Kral Sam' ın at üzerinde ve ayakta olan adamları ise şaşkın bir yüz ifadesiyle olanı biteni seyretmekteledir. Konunun işlendiği çok fazla minyatür örnekleri de mevcuttur. Bunlardan bazıları ise şöyledir; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde sergilenen Şehname, H. 1509, 1a (Resim 6a); Şehname, H. 1512, 40b (Resim 6b); Şehname, 1553, H.1495, 38b(Resim 6c); British Library' de sergilenen Şehname, 1614, I.O. Islamic 3265, f. 34 (Resim 6d) ve Şehname, y.1444,RAS,f.16b (Resim 6ae) numarada kayıtlı minyatürlerdir. Bahsi geçen diğer minyatür örneklerine bakıldığında bazılarında sahnede işlenen konu aynı olmasına rağmen renklerde, figürlerin gösterilişinde ve figürlerin sahnedeki konumlarında farklılıklar görülmektedir. Örneğin Resim 6a' da Kral Sam yalnız resmedilmiş, adamlarına yer verilmemiştir. Gerek Simurg' un renk tonlamaları gerekse hep çıplak gördüğümüz Zal' in alt bedeninde giysi olması dikkati çeken farklılıklardandır. Bir diğer farklı örnek ise Resim 6c' de Kral Sam' ın etrafında bulunan insanların sayısı çoğalmıştır. Simurg artık uçarken değil yerde gösterilmiş ve aynı şekilde Zal' de tüm bedeni giysili olarak tasvir edilmiştir. Bu örnekte artık Zal' in babasına teslim edilme anı anlatılmak istenmiştir.

Katalog No : 7

Bulunduğu Eser : Şehname, 1614, NPL. S Coll.

Minyatürün Konusu : Zal' in Simurg' u çağırması.

Minyatürün Tanımı :

Orjinali 1430' da Herat' ta Baysungur Mirza adına oluşturulan Şehname yazmasına ait olup Tahran Gülistan Sarayı Kütüphanesi' nde bulunan ve 1614' te İsfahan' da istinsah edilen yazmanın minyatüründe (Aktaran: Çakmakçı,2011:111) üst kısımda beş satırlık dört sütun yazı, alt kısımda ise altı satırlık dört sütun yazı bulunmaktadır. Minyatürde işlenen sahnenin hikâyesi şöyledir; Simurg büyüttüğü Zal' i babasına teslim ettiğinde ona kendisinden altın bir tüy vermiştir. Zal, Simurg' a ihtiyacı olduğu zaman bu tüyü yakacak ve Simurg' un onun yanına gelmesini sağlayacaktır. Olay doğada geçtiğinden ağaçlar, çiçekler, farklı bitkiler, kayalıklar ve arka planı kaplayan büyük bir ağaç ve üstünde uçuşan kuş türleri minyatürü süslemektedir. Minyatürün sağ kısmında ağacın tam önünde Zal ve adamları değişik renklerdeki atlarıyla birlikte bekler durumdadırlar. Simurg' un altın tüyünün Zal ve adamlarının önlerinde duran mangalda yakıldığı ve akabinde Simurg' un gökyüzünden aşağı doğru indiği tasvir edilmiştir. Simurg' un iki yana yana ayrılmış kuyruk tüyleri ve gövdesinin kıvrımlarıyla oldukça güzel bir görünümü vardır. Simurg Zal' e doğru bakmakta muhtemelen Zal' in onu çağırma sebebini dinlemektedir. Zal beyaz sakallı görünümüyle Simurg' a maruzatını anlatır vaziyettedir. Zal' in arkasında duran adamlarından birinin sakin tavrı göze çarparken diğerinin şaşkın hali dikkati çekmektedir. Kompozisyonun bütününde gerçeğe yakın bir betimleme söz konusudur. Figürlerin boyutları ve sahneye yerleştirilişleri, doğaya ait motiflerin çizilişleri hepsi olağan durumdadır.

Katalog No : 8

Bulunduğu Eser : Müntehab-ı Şehname, 19. Yy, BL, Or. 8761, f. 52v.

Minyatürün Konusu : Rüstem' in doğumu.

Minyatürün Tanımı :

Müntehab-ı Şahname isimli el yazmasına ait bir minyatürdür. Kuzey Hindistan' da hazırlanmıştır (Aktaran:Çakmakçı,2011:117). Minyatürde işlenen konu Zal' in karısı Rudaba' nın doğumu için çağırılan Simurg' un Rudaba' yı ameliyat (sezaryen) ederek Rüstem' in doğmasını sağlaması ve sonrasında Rudaba' nın yaralarının iyileşmesi için gerekli ilaç ve tedavi yöntemlerini öğretmesidir. Doğan bebek Rüstem daha sonra en ünlü ve büyük Pers kahramanlarından biri olacaktır. Alt ve üst kısmında üç satırlık yazının bulunduğu minyatürün tarihini de göz önünde bulundurduğumuzda diğer örneklerden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Olay üstü açık teras benzeri bir yapıda geçmektedir. Çintemani desenli mavi bir zemin üzerinde sarı bir yatakta yatan Rudaba ve yanında onun karnını tutan hizmetçisi arka planda yer almaktadır. Sahnenin ön kısmında ise Zal ve adamı karşısındaki Simurg' un söylediklerini dinler vaziyettedir. Mavi, sarı ve beyaz renklerinin hâkim olduğu minyatürde Simurg ise diğer minyatürlerde olduğundan farklı olarak tamamen altın sarısı bir renkte tasvir edilmiştir. Ayrıca Simurg uçar vaziyette değil yerde kanatları kapalı bir şekilde durmaktadır. Aynı konunun işlendiği diğer minyatür örneklerinde doğan bebek Rüstem' i de kundakta sarılı bir şekilde görmekteyiz. Mevcut diğer örnekler ise; IM, *Şehnâme*, O.S.3995.10.77. ve Şehname, y.1590-95, BL, Add. 27257, f.54.v. kayıtlarında sergilenmektedir. Resim 8a' da görüldüğü üzere minyatürde işlenen konu ve figürlerin konumu aynıdır. Ancak Rudaba' nın doğumdan sonra etrafındaki hizmetçilerinin sayısı burada diğer minyatüre göre fazladır. Bir tanesi çocuğunu tutarken, diğeri rahatlaması için yelpazeyi sallamakta üçüncü hizmetkâr ise ayakta durmaktadır. Sahnenin alt kısmında Simurg ve karşısındaki yaşlı görünümlü Zal' in bu sefer yanında adamı yoktur. Simurg' la konuşan Zal' in yüzünde çocuğun doğmasından dolayı bir memnuniyet ifadesi hâkimdir. Asıl kahraman Simurg ise daha heybetli bir görünüme sahiptir ve vücudunun ayrıntılarına daha fazla yer verilmiştir. Resim 8b' deki örnekte ise doğumu Simurg' un tavsiye ettiği bir hekim gerçekleştirmektedir. Simurg' a sahnede yer verilmemiştir. Ancak doğumu izleyen Zal' in elinde Simurg' a ait tüy bulunmakta ve Simurg tüyüyle de olsa sahneye girmiştir. Bunun yanı sıra olayın geçtiği saray odasının çini duvar süslemelerinde Simurg' un resmi bulunmaktadır. Mavi zemin üzerine altın yıldızlarla işlenen iki Simurg figürü diğer kuşların arasında birbirlerine zıt yönlerde doğru uçar vaziyettedir.

Katalog No : 9

Bulunduğu Eser : Şehname, 1719, BL, Add. 18804, f.71.

Minyatürün Konusu : Simurg' un Rüstem' i iyileştirmesi.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde işlenen konu Simurg' un iyileştirici özelliği nedeniyle ikinci kez çağırılmasıyla ilgilidir. Hikâye ise şöyledir; Rüstem İsfendiyar ile savaşı sırasında yaralanır. Simurg, Rüstem' in ve atı Rahş' in vücutlarına saplanan okları çıkartır ve yaraları iyi eder. Hikâyenin devamında ise İsfendiyar' a karşı savaşında Rüstem' e yardım eden Simurg Gez ağacının üstüne konar. Rüstem' de o ağaçtan aldığı daldan yaptığı oklar ile İsfendiyar' ı gözünden vurup öldürür. Sayfanın üst kısmında beş satırlık dört sütun talik yazı bulunmaktadır. Minyatürde Simurg, açık bir alanda yere uzanmış durumda olan Rüstem' inbaşucundadır. Mavi kuyruğu, mavi ve sarı renklerden oluşan gövdesi ve kırmızı rengin ağırlıkta olduğu kanatlarıyla gösterişli bir görünüme sahiptir. Rüstem ise belinde kılıcı, gösterişli giysileri ve uzun siyah sakallı haliyle kendinden geçmiş bir durumda babası Zal' e doğru bakmaktadır. Simurg, Rüstem' in vücudunun birçok yerinde açılmış yaraların arasından, kolundaki yarada bulunan oku çıkararak ağzında tutar vaziyettedir. Minyatürdeki diğer figürler ise Rüstem' in yaralı atı Rahş ve babası Zal' dir. Zal sahnenin üst kısmında oğlunun yaralarını tedavi eden Simurg' a güvenir bir eda ile onları izlemektedir. Rahş' de adeta Simurg' un onu tedavi etmesini beklercesine resmedilmiştir. Gri bedeninin boyun kısmından ok saplanmış kanları akmaktadır. Doğa içerisinde işlenen sahnede canlı renkler kullanılmıştır. Özellikle kırmızı renk göze çarpmaktadır. Arka planda ağaçlar, kayalıklar ve gökyüzü ayrıntısı işlenmiştir. Aynı hikâyenin tasvir edildiği diğer minyatür örnekleri ise şöyledir; y. 1400, TSMK, H.2152, f.48a.(Resim 9a)Bu minyatürde konu aynıdır ancak sahnedeki figürlerin gösterimi farklıdır. Ayrıca Rüstem' in annesi de sahneye dâhil edilmiştir. Minyatürde figürler birbirlerine yakın gösterilmiştir. Sahnede sırasıyla ayakta duran Rüstem' in annesi, başı örtülü, elinde Rüstem' in kıyafetlerini tutar vaziyette Rüstem' e doğru bakmaktadır. Rüstem' in babası Zal, oğlunu kollarıyla kavramış tedaviye yardımcı olmaktadır. Rüstem üst giysilerini çıkarmış yarı çıplak ve babasının kucağına uzanır halde Simurg' un onu tedavi etmesini beklemektedir. En sağda ise yere yatmış bekler durumda olan Rüstem' in atı Rahş bulunmaktadır. Rahş siyah benekli gövdesi ile dikkati çekmektedir. Doğada işlenen sahnenin alt kısmında Rüstem' in başlığı ve onun yanında Simurg'un gelmesi için kullanılan tüyün yakıldığı mangal yer almaktadır. Kahraman Simurg ise uzun kuyruğu ile sahnenin üst kısmında kendini göstermiştir. Simurg'

un kuru Bu tasvirdeki bir başka farklılık ise yaralı olarak anlatılan Rüstem ve atı Rahş' ın vücutlarında herhangi bir yara görülmemektedir. Şehname, y. 1590-95, BL, Add. 27257, f.305v. (Resim 9b) Bu minyatürde de Simurg' un Rüstem' in ünlü atı Rahş' ın yaralarını iyileştirilmesi konu alınmıştır. Minyatürün alt ve üst kısımlarında, her bir sütunu dörder satırdan oluşan dört sütunluk talik yazı kısmı bulunmaktadır. Ön planda, at bakımıyla ilgilenen sade giysiler içerisinde ayakta duran bir kişinin Rahş' ın dizginlerinden tuttuğu ve kendisini sakinleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Üzerindeki desenli, mavi renkli semer ile ayakta durmakta olan Rahş, sakin bir yüz ifadesi ile resmedilmiştir. Ancak ayaklarına verilen hareketler, acı çektiğini düşündürmektedir. Mavi, kırmızı ve sarı renklerden oluşan Simurg ise kuyruk tüyleri iki yana ayrılmış vaziyette, Rahş' ın boyun bölgesindeki kanayan yarayı tedavi etmektedir. Arka plandaki kayalık kısmın önünde oturan aksakallı Zal' in arkasında siyah sakalı ve genç görünümüyle Rüstem bulunmaktadır. Her ikisi de farklı renkteki iç elbiselerinin üzerine, lacivert renkli ve üzerinde altın renkli desenler bulunan dış giysilerinin giymişlerdir. Zal, el kol hareketleriyle Simurg' a bir şeyler anlamaktadır. Kompozisyonda arka planda kayalık kısmı, üstte yer alan ağacın göğe yükselen dalları ile Simurg' un tüyleri cetvelin dışına taşmıştır. İncelediğimiz bu hikâyeye sahip minyatür örneklerinde görülen farklılıklar tarih ve sanatçı üslubundan kaynaklanmaktadır.

Katalog No : 10

Bulunduğu Eser : Şehname, 1330, TSMK, H. 1479, 145a.

Minyatürün Konusu : İsfendiyar' ın Simurg ile mücadelesi.

Minyatürün Tanımı : Minyatürde Şiraz üslubunun 14. yy' da görülen, minyatürlerin metnin arasında yer alması, kompozisyonların yatay gelişimi ve zeminin kırmızı veya sarı tonlarına boyanması gibi özellikleri hâkimdir (Çağman ve Tanındı,1979:15). Minyatür, 21 satırlık 6 sütun yazı sıralarının birinci satırın altına yatay olarak yerleştirilmiştir. Sarı renk zemin üzerine işlenen figürlerin ve bitkisel motiflerin yazı kısmına ve cetvel dışına taşığı görülmektedir. Sahnenin sağında oldukça büyük boyutuyla Simurg, solunda ise İsfendiyar bulunmaktadır. Karşılıklı bir mücadele içerisinde olan bu iki figürden İsfendiyar, zırhlı giysili, çekik gözlü ve siyah sakallı görünümü ile bir elinde kalkanını havaya kaldırmış, diğer elinde kılıcı ile Simurg' un boyun kısmına hamle yapmak üzeredir. Simurg ise minyatürün geneline hâkim olan sarı, kırmızı ve yeşil tonlarında bir bedene sahip olup kafa ve boyun kısmı mavidir. Bu hikâyenin tasvir edildiği sayısız minyatür örnekleri mevcuttur. Bunlardan katalogta yer alanları ise; Şehname, 14. yy, AMŞG, F1945.22.1.(Resim10a), Şehname, TSMK, H. 1509, 214a.(Resim10b), Şehname, TSMK, H. 1512, 409a.(Resim10c), Şehname, 16. yy, MOA.(Resim10d), Şehname, 1520-1535.(Resim10e), Şehname, 1576-77, R. Coll, Paris. (Resim10f)' dir. Bahsi geçen örneklerdeki tasvirler aynı özellikte olmakla birlikte, bazı dönemsel farklılıklarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin metin içerisine yerleştirilen minyatürler Resim 10d' de tam sayfa olarak işlenmiş, metne yer verilmemiştir. Ancak diğer minyatürler metin içerisine yerleştirilmiştir. Resim10 ile Resim10a üslup olarak birbirine çok benzemektedir. Kompozisyonun işleniş şekli itibariyle ise Resim10' da olduğu gibi Resim10e' de de İsfendiyar' ın Simurg' u öldürdüğü gerdunun kullanılmadığı, sadece mücadele anlarının tasvir edildiği görülmektedir. Resim 10c' de ise daha farklı olarak sahnede Simurg havadan yere doğru süzülmekte, gerdun sahnenin sağında bulunmakta ancak İsfendiyar gerdunun arkasına saklanmış Simurg' un gerduna yakalanmasını beklemektedir. Bu minyatürde İsfendiyar' ın gerdunun tam ortasında açılmış bir yerden sadece kafası görülmektedir. Diğer mevcut örneklerde (Resim 10b, 10d, 10f) Simurg' un gerdun denilen alete sıkışmış öldüğü an betimlenmiştir. Bunların yanı sıra minyatürler arasında renk kullanımı konusunda farklılıklar vardır. Bulundukları eserin genel üslubuna bağlı olarak kimi örnekte daha pastel tonlar kullanılırken kiminde ise daha parlak renkler kullanılmıştır.

Katalog No : 11

Bulunduğu Eser : Şehname, 1590-1600, FGA, S1986.196.1-2.

Minyatürün Konusu : Tahtında Hz. Süleyman.

Minyatürün Tanımı :

Tezhipli bir takdim sayfası minyatürüdür. Kur'an-ı Kerim' de¹⁸ Hz. Süleyman' ın kuş dilini bildiği karısı Saba Melikesi Belkıs ile ise Hüdhdü kuşuyla haberleştiği hayvanlarla ve cinlerle olan diyalogu anlatılmaktadır. Minyatürde işlenen sahnenin ortasında tahtında oturmuş Hz. Süleyman ve etrafında ayakta duran melek figürleri ve diz çökmüş insan figürleri vardır. Minyatürün ön tarafında Hz. Süleyman Divanı' nı oluşturmavi renk gövdeli devler ve çeşitli hayvan figürleri yer almaktadır. Sayfanın üst kısmında mavi bir gökyüzü ve uçar vaziyette irili ufaklı birçok kuş figürü bulunmaktadır. Kuşların içinde en göze çarpanı ise rengi ve ihtişamıyla kuşların en büyüğü Simurg' tur. Simurg tam olarak Hz. Süleyman' ın üstünde ve başındaki sarığı çevreleyen alev halesine değer durumdadır. Genel olarak canlı renklerin kullanıldığı minyatürde Simurg için alışılan mavi, sarı ve kırmızı renkleri kullanılmıştır. Aynı sahnenin işlendiği diğer minyatürlerden bazıları ise şöyledir; Şehname, y. 1590-95, BL, Add. 27257, flv. (Resim 11b), Şehname, 1574, TSMK, H.1497, 1b.(Resim 11a), Şehname, 1570, CRB Coll, Los Angeles.(Resim 11d), Şehname, 1496, TSMK, H. 1508, 2a.(Resim 11c), Bu örneklerde kompozisyonun işleniş birbirene çok benzemektedir ancak örneğin Resim 11a' da dev figürlerinin sayısı daha fazladır ve renklerinde farklılık göze çarpmaktadır. Resim 11b' de ise sahnedeki figürlerin yerleri önceki örneklerde birebir aynıdır. Fakat sahnede Hz. Süleyman' ın sağında tavus kuşu figürü dikkati çekmektedir. Resim 11c ve Resim 11d' de figürlerin sayısı kısmen azalmış, boyutları da biraz daha büyük ve nettir. Daha farklı yaratık türleri karşımıza çıkmaktadır. Resim 11c' de Hz. Süleyman tahtında oturmayıp ayakta tasvir edilmiştir. Sahnede fil, at, yılan, ejder, simurg, çok çeşitli kuş ve hayvan figürleri yer almaktadır. Resim 11d' de ise diğer minyatürlerde gördüğümüz ejder, simurg ve dev gibi fantastik yaratıklardan farklı olarak siren figürü yer almaktadır. İnsan başlı, kuş gövdeli olarak tanımlanan siren figürü, bu minyatürde başında tacı olan bir insan başlı, kuş gövdeli ve çok renkli bir tasvire sahiptir.

¹⁸ Sebe Suresi ve Neml Suresi.

5.1.1.2.Ejder

Katalog No : 12

Bulunduğu Eser : SK, HP. 422 no.lu Firdevsi Şehnamesi, y. 130a.

Minyatürün Konusu : Rüstem' in Yedi Övün Yolunda Ejderhayı öldürmesi.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürün üst kısmında ikisi beş, ikisi ise altı satır olmak üzere dört sütun yazı bulunmaktadır. Minyatürde işlenen konu tasviri, cetvelin düzgün şeklini sola doğru taşarak bozmuştur. Hikâyeye göre Keykavus devlerin ve büyücülerin ülkesi Mazenderan' ı ele geçirmek istemektedir. Zal' in ona engel olmaya çalışmasına rağmen kararından dönmez ve yola koyulur. Ancak Akdev' in tuzağına düşer ve zindana atılır. Bu durumdan kurtulmak için Zal' den yardım ister. Zal ise çok yaşlı olduğundan oğlu Rüstem' i yardım için yollar. Fakat Rüstem, Keykavus' u kurtarabilmek için Akdev' in onun için hazırladığı yedi engeli yani yedi övün yolunu aşması gerekmektedir. Bu yedi övünün üçüncüsü ise ejderhadır (Aktaran:Yurteser,2009:78). Orta Asya hayvan mücadele sahnelerinde görülen fantastik yaratık kullanımı, figürlerin hareket halinde verilmesi, hayvanların bazı uzuvlarının abartılı verilmesi gibi özellikleri minyatürde görmek mümkündür. İran kahramanı Rüstem' in Ejderha ile mücadelesinin işlendiği kompozisyonda Rüstem' in ejderhayı öldürdüğü an gösterilmiştir. Rüstem kılıcını Ejderhanın ağzına saplamış ve ejderhanın boğazını kesmiştir. Ejderhanın boğazından kanlar akarken ağzından da alevler çıkmaktadır. O sırada Rüstem' in atı Rahş sahibine saldırdığı için öfkelenildiği ejderhayı sırtından ısırmaktadır. Bütün olay bir kayanın dibinde gerçekleşmektedir. Gri ve mavi tonlarının ağırlıkta olduğu minyatürde ejderha kahverengi benekli olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra doğaya dair motifler minyatürde yerini almıştır.

Katalog No : 13

Bulunduğu Eser : Şehname, TSM R.1546.

Minyatürün Konusu : Zal oğlu Rüstem' in ejderhayı öldürmesi.

Minyatürün Tanımı :

Zal oğlu Rüstem' in kötü tabiatlı ejderhayı öldürme sahnesinin işlendiği minyatürde oldukça canlı renkler kullanılmıştır. Minyatürdeki kompozisyon alışıldığı gibi doğada işlenmiştir. Doğadaki motiflere mavi, sarı, kırmızı, yeşil, beyaz gibi renkler ve bu renklerin tonlamaları bütün canlılığıyla uygulanmıştır. Mavi bir gökyüzü, sarı bulutlar, yeşil ağaçlar, kırmızı ve beyaz çiçek motifleri minyatürü renklendiren öğelerdir. Minyatürde Rüstem ihtişamlı giyimi, başında tüylü tacı, bir elinde kılıcı diğeri elinde zırhıyla ejderhaya doğru hamle yapmak üzere tasvir edilmiştir. Rüstem' in yanında atı Rahş ve üst tarafında ejderhayı öldürürken kullanacağı içinde okların ve yayın bulunduğu kırmızı sadak bulunmaktadır. Ejderha figürü ise mavi benekli gövdesi, sarı renkli kanatları, siyah boynuzları ve turuncu ağzından alevler çıkarır vaziyettedir. Sahnede Rüstem ve Ejderha' nın arasında bir hayvan başı bulunmaktadır. Bu durum Orta Asya hayvan üslubunun bir özelliğidir.

Katalog No : 14

Bulunduğu Eser : Tahmasp Şehnamesi, 1528, TSMK, Hazine 1481, y. 307.

Minyatürün Konusu : Güstasb' ın Rum Diyarında Ejderhayı Öldürüşü.

Minyatürün Tanımı :

Ejderha ile mücadele sahnelerinden biri olan minyatürde, sayfanın üst kısmında iki sıra alt kısmında ise dört sütun yazı bulunmaktadır. Doğa içerisinde geçen kompozisyonda bir tepe ve kayalıklar minyatüre hâkim durumdadır. Altın yıldız ve sarı renk kullanımının yoğun olduğu minyatürde, gökyüzü dahi altın yıldızla boyanmıştır. Ejderha figürü siyah renkli olarak işlenmiştir. Siyah bedeniyle ağzından alevler çıkaran ejderha atı üzerinde duran Güstasb' a saldırı pozisyonundadır. Güstasb ise silah takımlarıyla kuşanmış renkli kıyafeti ile atının üstünden kılıcıyla ejderhaya karşı hamle yapar vaziyette tasvir edilmiştir. Genel olarak İran kahramanlarıyla mücadele halinde olan ve hikâyenin sonunda öldürülen ejderha kötü tabiatlı, korkulan bir yaratık konumundadır. Bu minyatürdeki siyah görünümü ile de bu fikir kuvvetlenmektedir.

Katalog No : 15

Bulunduğu Eser : Şehname, Şiraz 1370-71, TSMK, H.2153, fol. 52v-53r.

Minyatürün Konusu : Behram Gur' un Ejder ile Savaşması.

Minyatürün Tanımı :

Muzafferiler dönemine aittir. Ejderha ile mücadele konulu minyatürlerde gördüğümüz ejderha figüründen farklı olarak bu minyatürdeki ejderha görünümü daha cılız bir hal almıştır. Belirgin bir mavi renk ile işlenen figür, adeta bir yılanı andıran ince gövdesiyle dikkati çekmektedir. Minyatürde kahraman ise siyah atının üzerinde yayı çekmiş, ejderhaya ok atmak üzereyken tasvir edilmiştir. Açık renk bir doğa motifi içerisinde işlenen sahnede doğaya özgü çok detay verilmemiştir.

Katalog No : 16

Bulunduğu Eser : Şehname, Tebriz, 1331, TSMK, H.1479, s.144a.

Minyatürün Konusu : Güstasb' ın Ejderhayı Öldürüşü.

Minyatürün Tanımı :

Sayfanın alt kısmında metnin sonuna yatay olarak yerleştirilen minyatürde, dönem kahramanı Güstasb ile ejderhanın mücadele sahnesini görmekteyiz. Sarı ve siyah renklerin kullanıldığı kompozisyonda siyah bir at üstünde yer alan Güstasb, zırhlı kıyafetlerini giyinmiş, siyah sakallı ve bıyıklı görünümüyle elindeki kılıcı ejderhanın boğazına doğru saplamıştır. Ejderha ise bu minyatürde siyah bir zemin üzerinde, beyaz renkli ve her yanından ateşler çıkar vaziyette Güstasb ile mücadele etmeye çalışmaktadır. Minyatürde sahnenin arka planında dağ sıraları ve tepeler bulunmaktadır.

5.1.1.3.Devler

Katalog No : 17

Bulunduğu Eser : TSM, Hazine 1499, y. 182.

Minyatürün Konusu : Rüstem’ in Dev Ekvan Tarafından Havaya Kaldırılması.

Minyatürün Tanımı :

Dev ile Rüstem’ in tasvir edildiği minyatür, bulunduğu sayfanın üst kısmına yerleştirilmiştir. Minyatürün alt kısmında altı satırlık dört sütun ve sağ üst kısmında iki satırlık tek sütun yazı kısımları bulunmaktadır. Canlı renk tonlarının ve altın yaldız kullanımının olduğu minyatürde kompozisyon doğada geçmektedir. Doğaya ait motiflerin yer aldığı sahnede Dev, Rüstem’ i iki eliyle havaya kaldırmış, minyatürün sağında bulunan dereye atacak gibi tasvir edilmiştir. Bahsi geçen dereye ise sanki Dev’ in atacağı yemi beklercesine tasvir edilmiş olan ejder görünümlü bir yaratığın başı onlara doğru bakmaktadır. Kompozisyonda işlenen Dev figürü, yeşil gövdeli, siyah boynuzlu, ağzından dışa doğru çıkan dişleri, siyah benekli eteği ve eteğinin beline sıkıştırdığı kılıcıyla tasvir edilmiştir. Rüstem ise zırhlı giysileri, başında tacı ve elinde kılıcı ile açık mavi renk bir kayanın üstünde Dev tarafından havaya kaldırılmış vaziyettedir.

Katalog No : 18

Bulunduğu Eser : Şehname, TSM, H. 1487.

Minyatürün Konusu : Zal oğlu Rüstem' in Dev Ekvân' la savaşı.

Minyatürün Tanımı :

Resim 17' deki tasvirle benzer özellikler gösteren minyatürde, konu Dev ile Rüstem' in mücadelesidir. Ancak betimleniş tarzı ve figürlerde birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Doğa ortamında işlenen kompozisyonda mavi bir gökyüzü, dalga şeklinde sıralanmış beyaz bulutlar, koyu renk bir zemin, üzerinde sarı renk çiçekler ve etrafta kayalar bulunmaktadır. Figürler kayaların arasındadır ve olay burada geçmektedir. Minyatürde yer alan dev tasviri benzer konulu diğer minyatürlerde de olduğu gibi Rüstem' i üzerinde bulunduğu kaya ile birlikte havaya kaldırmış vaziyette görüntülenmiştir. Kayaların dibinde sağda ve solda duran iki adet aslan figürü(bu incelediğimiz diğer minyatürde denizde bir ejderha idi) adeta devin atacağı yemi beklercesine ona doğru bakmaktadır. Dev figürü, benekli ve kuyruklu bedeni, uzun tırnakları, topuklarından çıkan ayrıca bir tırnağı, iki boynuzu, kırmızı gözleri, mavi sakallı yüzü ile korkunç bir görünüme sahiptir. Üzerinde sarı ve mavi renkli çiçek desenli kısa eteği, kol ve ayak bileklerinde, pazularında, dizlerinde ve boynunda bulunan halhalları ile dikkati çekmektedir. Rüstem beyaz yüzlü, siyah sakallı başında tacı, zırhlı giysileri, elinde kılıcı ile Dev' in onunla birlikte kaldırdığı beyaz renk bir kayanın üstünde durmakta ve arslanlara doğru şaşkın bir ifadeyle bakmaktadır.

Katalog No : 19

Bulunduğu Eser : Şehname, Şiraz, Safevi, 1574, TSM, H. 1497, y. 119a.

Minyatürün Konusu :Keyhüsrev' in cadıların elinde olan Behmen Kalesini kuşatması.

Minyatürün Tanımı :

Bitkisel motifler ve hayvan figürlerinden oluşan süslemelerle tezyin edilmiş sayfanın cetvelle sınırlandırılmış alanına yerleştirilen minyatürün, alt ve üst kısımlarında yazı sütunları bulunmaktadır. Minyatürde ana öge Behmen Kalesidir. Kalenin arkasından mavi bir gökyüzü ve beyaz bulutlar görülmektedir. Temsili olarak giriş kapısının olduğu bölümün verildiği kale, kesit halindedir. Kalenin kapısının üstüne kadar olan bölüm değişik desen ve renklerdeki çini plakalarla kaplı olarak işlenmiştir. Çok sayıda figür kullanılmıştır. Bir kuşatma anının canlandırıldığı minyatürde bir karmaşa söz konusudur. Kalenin ikinci katında yer alan kompozisyonun kahramanı Keyhüsrev kaleyi kuşatmış, hem askerlerinin çıkmasına yardımcı olmaya çalışmakta hem de devler ile mücadele eder vaziyette tasvir edilmiştir. Dev figürleri, daha çok kalenin ikinci katında Keyhüsrev ile mücadele ederlerken tasvir edilmişlerdir. Sahnede atlı askerler sağ ve sol yanda olayın geçtiği kaleye bakar vaziyette hücum hazır durumda resmedilmişlerdir. Bunların yanı sıra devlerle mücadele eden diğer askerler ise zırhlı giysileri ile kimi yerde kimi kalenin ikinci katına uzanan merdivende betimlenmiştir. Minyatürü en üst kısmında da kalenin pencerelerinden aşağı doğru bakan birkaç dev figürü yer almaktadır.

Katalog No : 20

Bulunduğu Eser : Belirsiz bir Şehnameden, Yaklaşık 1576, Sheila R. Canby, Persian Painting.

Minyatürün Konusu :Rüstem’ in Beyaz Devi Öldürmesi.

Minyatürün Tanımı :

İran Kahramanı Rüstem’ in (Zal’ in oğlu) devi öldürmesi konulu kompozisyon doğada tasvir edilmiştir. Bir tepe ve büyük bir ağaç motifi, minyatürü içine alan cetvelin düzgün yapısını bozmuştur. Olay minyatürün sağında bulunan ve cetvelin dışına taşan büyük ağacın dibinde gerçekleşmektedir. Rüstem’ in üzerinde kırmızı tonlarında kıyafeti, başında tüylü tacı, belinde ok sadağı ile devin üstüne çullanmış, devin ellerini kollarını kavramış, öldürmeye çalışır durumda tasvir edilmiştir. Dev ise beyaz gövdeli, siyah gözlü görünümüyle, tamamen yere uzanmış Rüstem’ e karşı herhangi bir hamle yapamayacak durumdadır. Baysungur Şehnamesi, Herat, 1430, Tahran, Gülistan Sarayı Kütüphanesi, No.61.de kayıtlı minyatürde de (Resim 20a) aynı konu işlenmiştir. İlk örnekle benzer olarak kompozisyon doğada geçmekte ve Rüstem ile Dev’ in konumları aynıdır. Ancak bazı farklılıklar göz çarpmaktadır. Örneğin bu minyatürde sahnede Rüstem ve Dev’ in dışında bir insan ve at figürü yer almaktadır. Muhtemelen Rüstem’ in atı ve adamlarından biri olan bu iki figür sahnenin sağındaki büyük ağacın dibinde durmaktadır. Uzaktan Rüstem ile Dev’ in mücadelesini kollarını birbirine bağlamış vaziyette seyreden insan figürünün, mor, siyah ve mavi renklerinden oluşan giysileri vardır. Ayrıca minyatürün alt ve üst kısımlarında altışar sütunluk yazı mevcuttur.

5.1.1.4.Cinler

Katalog No : 21

Bulunduğu Eser : Şehname, 17. Yy.,Bibliothèque Nationale France, Supplement, Turc 326.

Minyatürün Konusu : Keyumers, Dev Cinler ordusuyla savaşında düşmanın başı Dev Cini yere düşürür ve başını keser.

Minyatürün Tanımı :

Kahraman Keyumers' in dev cini öldürmesi konulu kompozisyonda çok sayıda figür bulunmaktadır. Minyatürün genelinde çok renkli tonlamalar kullanılmıştır. Sarı bir gökyüzü, iki büyük tepe ve iki tepenin tam ortasında minyatürde yer alan figürleri birbirinden ayırmış durumda olan yeşil renk büyük bir ağaç motifi yer almaktadır. Resmin sol tarafında Keyumers' in askerleri, sağ tarafında ise dev cin ordusu Keyumers' in dev cin ile yaptığı mücadeleyi seyretmektelerdir. Sahnenin en önemli figürleri Keyumers ve öldürdüğü Dev Cin sahnenin önündedir. Keyumers, dev cinin üzerine çıkıp kestiği kafasını eline aldığı an canlandırılmıştır. Dev cinin boynundan akan kanlar yere dökülmüştür. Minyatürü içine alan cetvelin üst ve alt kısmında iki sıra yazı vardır. Sayfanın kenar kısımları ise bitkisel motiflerle süslenmiştir.

5.2. *Mantıku-t Tayr*

Mantıku't Tayr, (Kuşların Diliyle veya Kuş Dili) İranlı sufi şair Ferîdüddîn Attâr¹⁹ tarafından kaleme alınmış manzum bir eserdir. Eserde Gazali' nin XII. yüzyılda yazdığı Risaletü't-tayr' den yararlanılmıştır. Ali Şîr Nevaî, Attar' ın eserine nazire olarak Lisânü't-Tayr eserini kaleme almıştır. Tasavvuf edebiyatının başlıca eserlerinden olan Mantık-ut Tayr' da kuşlar ile ilgili bir hikâye kullanılarak, çeşitli semboller aracılığıyla tasavvufun temellerini, önemli prensiplerini ve tasavvufi yaşam ile inancı anlatılmaktadır. 4724 beyitten oluşan eser mesnevi tarzında yazılmıştır (Batıslam,2002:185-208).

Bu eser Türk edebiyatında XIV. yüzyıl Anadolu şairlerinden Gülşehri tarafından adeta yeniden yazılmıştır(Çiçekler,2006:8). Gülşehri eserini yazarken serbest bir yol izlemiştir. Şemseddin Sivasi ve Fedai gibi şairler tarafından Türkçe' ye çevirilen Mantıku't-tayr, Cumhuriyet döneminde ise Abdülbaki Gölpınarlı tarafından birçok nüshasından sadece birisine dayanılarak günümüz Türkçesine tam metin olarak aktarılmıştır (Çiçekler,2006:8). Son yıllarda elimize ulaşan Mantıku't-tayr ise Muhammed Rıza Şefii-yi Kedkeni' ye ait tenkitli neşrine dayanarak hazırlanan 2005 tarihli Mustafa Çiçekler' in çevirisidir. Eser günümüz Türkçesiyle yazılmış olmasından mütevellit gayet anlaşılır niteliktedir. Yazar eserin genel ruhuna herhangi bir gölge düşürmeden manayı anlatabilmiştir.

Minyatürlü Mantıku-t Tayr örneklerinin sayısı fazladır. Günümüze ulaşan örnekler içinde karşımıza çıkan minyatürlerde, çeşitli kuş figürlerinin tasvirleri mevcuttur. Mantıku't Tayr' da yer alan hikâye ise şöyledir;

Günlerden bir gün, dünyadaki bütün kuşlar bir araya gelirler. Toplanan kuşların arasında hüthüt, kumru, tavus, dudu, keklik, bülbül, sülün, üveyk, şahin ve diğerleri vardır. Amaçları, padişahsız hiçbir ülke olmadığı düşüncesiyle, kendilerini yönetmek üzere bir padişah seçmektir. Hüthüt söze başlar ve Hz. Süleyman' ın postacısı olduğunu belirttiikten sonra; kuşların Simurg adında bir padişahları olduğunu söyler. Ama hiç bir kuşun haberlerinin olmadığını, herkesin padişahının daima Simurg olduğunu belirtir. Ancak binlerce nur ve zulmet perdelerinin arkasında gizli olduğu için bilinmediği ve onun bize bizden yakın, bizimse uzak olduğumuzu anlatır. Önce türlü bahaneler üretselerde en sonunda Hüthüt' ü kendilerine öncü yaparak yola koyulurlar ama yol çok uzun ve meşakkatlidir, bu nedenle kuşlar yorulup hastalanırlar hüthütün yanına giderek hallerinin çok kötü olduğu devam edemeyeceklerini söylerler. Hüthüt ise onların bu durumlarının asıl sebebinin yüzlerine vurarak

¹⁹ Ferüddin Attar' ın hayatıyla ilgili çok net bilgiler yoktur.

kıssalar anlatır ve onları ikna ederek yola devam etmelerini sağlar. Ne kadar kaldığı sorusuna ise Hüthüt şu cevabı verir daha aşmamız gereken yedi vadi var. Bu vadileri aştıktan sonra ancak Simurg' a kavuşabiliriz der. O vadiler ise şunlardır; İstek, Aşk, Marifet, İstigna (eldekini yeterli bulma), Vahdet (Allah' a ulaşma), Hayret, Fena (yokluk), Beka (hep diri kalma). Aslında kuşların asıl hedefleri daha basit ve dünyevidir; Bülbülün isteği gül, tavus kuşunun amacı cennet, kekliğin aradığı mücevher, hümanın nefsi gurur ve kibir, doğanın sevdası mevki ve iktidardır. Onlar bu dünyevi şeylerle mutlu olacaklarını düşünürler o yüzden yoldaki zorluklara katlanmak istemezler. Keza zaten öyle olmuş, yol gittikçe zorlaşmış adeta çekilmez olmuştur. Buna kuşların artık dayanacak güçleri kalmamıştır. Yolun sonuna geldiklerinde Hüthütün yanında sadece otuz kuş kalmıştır. Bütün vadileri aşarak yorgun ve bitap bir şekilde uzanan kuşlar rastladıkları kişiye aradıkları Simurg' u sorarlar. Simurg tarafından bir görevli gelir. Görevli, otuz kuşun ayrı ayrı hepsine birer yazı verip okumalarını ister. Yazılarda, otuz kuşun yolculuk sırasında bir bir başlarına gelenler ve bütün yaptıkları yazılıdır. Bu sırada, Simurg tecelli eder. Fakat otuz kuş tecelli edenin bizzat kendileri olduklarını görürler, Simurg' un mana olarak otuz kuştan ibaret olduğunu görünce şaşırırlar.

Genel bahsi yukarıda yazıldığı gibi olan Mantıku't Tayr adlı esere ait ulaşabildiğimiz en iyi minyatürlere katalog kısmında yer verilmiştir.

5.2.1.Mantıku-t Tayr' da görülen fantastik yaratıklar

5.2.1.1.Simurg ve diğer kuşlar

Katalog No : 22

Bulunduğu Eser : Mantıku't Tayr, 1493, BODL, Elliot 246, 25b.

Minyatürün Konusu : Kuşların toplanması.

Minyatürün Tanımı :

Mantıku't Tayr adlı eserin ana hikâyesi kuşların bir araya gelerek padişahları olan Simurg' un huzura çıkmak için bir yolculuğa çıkmaları, yolda karşılaştıkları durumlar ve en sonunda padişahlarına ulaşmalarıdır. Bahsi geçen bu hikâyenin bir yansıması olan bu minyatürde birçok kuşu bir arada görmektediriz. Minyatürün üst kısmında altın yaldızla boyanmış bir gökyüzü ve uçuşan birçok kuş figürü bulunmaktadır. Alt kısımda ise sarı konturla belirgin hale getirilmiş yeşil çimen ve çiçeklerle süslenmiş yeşil zeminde büyüklü küçüklü kuşlar yer almaktadır. Minyatürde anlatılan hikâyeden farklı olarak Simurg' un tasvir edilmesi dikkati çeken bir husustur. Simurg ihtişamlı görünümü ile göz doldurmaktadır. Rengârenk kuyruğu, uzun boynu ve boynuna dolanmış kuşağı ile minyatürün orta kısmında yerini almıştır. Kuşların her birinde bir şaşkınlık ifadesi vardır ve her kuş farklı doğrultulara yönelmiştir.

5.2.1.2.Cinler

Katalog No : 23

Bulunduğu Eser : Mantıku't Tayr, TSM H.1512.

Minyatürün Konusu : Hz. Süleyman'ı tahtıyla taşıyan üç cin ve çok sayıda melek.

Minyatürün Tanımı :

Hz. Süleyman' ın tahtında otururken tasvir edilen minyatürlerden biridir. Kalabalık bir kompozisyona sahip minyatürde sahnenin tam ortasında tahtında Hz. Süleyman ve onu taşıyan üç cin figürü yer almaktadır. Minyatürün üst kısmında mavi bir gökyüzü ve sağlı sollu yerleştirilmiş çok sayıda melek figürleri mevcuttur. Buradaki meleklerin yanı sıra minyatürün alt kısmında ellerini havaya doğru kaldırmış ve yukarıya doğru bakan iki melek figürü daha yer alır. Sahnenin ana figürleri olan cinler siyah boynuzlu, ayak bileklerinde, dizlerinde ve el bileklerinde halhal bulunmaktadır. Sağ ve solda olanlarının üzerlerinde sadece etek benzeri bir giysi bulunmakta olup ortadaki cinin alt ve üst bedenini kaplayan bir giysisi vardır. Hz. Süleyman iserenkli giysisi başında sarığı ile bağdaç kurmuş bir şekilde tahtında oturmaktadır.

5.3. *Acaibü'l Mahlûkat*

Acaib kelimesi Arapça “Hayret etmek, şaşmak, yadırgamak” anlamına gelen acaibe fiilinin çoğulu olup “ alışılmışın dışında olan, hayretler içinde bırakan garip şeyler ” anlamına gelir. Mahlûkat kelimesi ise; Arapça “yaratmak” anlamına gelen halaka fiilinden türemiş olan mahlûk kelimesinin çoğuludur. Yaratıklar, yaratılmış şeyler manasına gelir (Sarıkaya,2010:1).

Acaibül Mahlûkat ve Garaibu'l Mevcudat adlı eser Arap bir aileden gelen Kazvini (Zekariya b. Muhammed b. Mahmud Ebu Yahya) tarafından (M.1203-1283) tarihçi Ata Melik Cüveyni' ye sunulmak için yazılmıştır. Acaib kelimesi; harikalar, görülmemiş, duyulmamış garip şeyler, Garib kelimesi; tuhaf şaşılacak şeyler manasındadır.²⁰

Acaibül Mahlûkat Kitapları iki türlü şekillendirilmiştir. Birincisi Ahmet et- Tusi' nin de kullandığı 10 rûkun üzerine kurulmuş olan, ikincisi ise Kazvini' nin kullandığı dört mukaddime iki makale bir hatimeden oluşmuş olandır. İlk sistemdeki 10 rûkunda; Göklerdeki acaibler, Gökle yer arasındaki acaibler, Yerin acaibleri (denizler, dağlar, kıymetli taşlar, kayalar), şehirler, mescidler, kiliseler, sinagoglar, ağaçlar, bitkiler, ilaçlar, kazılmış suretler, cinler, kuşlar, deniz ve kara hayvanları anlatılmaktadır. Diğer sistemde ise mukaddimelerde acaibin izahı, garib kelimesinin manaları, mevcudatın ve mahlûkatın taksimi bulunur. Birinci makalede gezegenlerden, yıldızlarda ve gök sakinlerinden, ikinci makalede ise fani dünya ile alakalı ateş, su küresi, hava, yer küresi, denizler, adalar, kuyular, hayvanlar vb. bahsedeler. Hatime kısmında ise denizlerin ve karaların acaiblikleri anlatılır (Sarıkaya,2010:10-11).

Acaibü'l mahlûkat türü Osmanlı zamanında bilinen ve okunan yaygın bir türdür. Bu nedenle birçok nüshasıyla karşılaşabiliyoruz. Minyatürlü olanlar kadar minyatürsüz olan nüshalarda vardır. Ahmet- et Tusi' nin Farsça eseri ile Sururi' nin yaptığı tercüme eser minyatürlü eserlere örnek olarak verilebilir. Konumuz içinde ele aldığımız yaratık türlerinin çoğu tasvirleri bu eserin çeşitli nüshalarında görülebilmektedir. Bunlardan burç yaratıkları, dev, cin, melek, ejder, simurg gibi mitolojik figürler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Arşivlerimizde bulunan örneklerini kullandığımız bu eserdeki figürlerin tasvirleri basit biçimde resmedilmiştir. Ancak çeşitlilik konu zenginliğiyle birleştiğinde çok fazladır. Çeşitli kütüphanelerde bulunan Acaibü'l Mahlûkat yazmaları birçok meslektaşımız tarafından incelenerek yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır. Bende kaynakçada belirtilen tezlerin

²⁰ Develioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara,1993.

inceleme konuları olan eserlerden yola çıkarak konuyla ilgili tanımlamalar yapmış bulunmaktayım. Değerlendirdiğim Acaibü'l Mahlûkat minyatürlerinde mitolojik figürlerin işlenişinin oldukça net olduğu görülmektedir. Bahsi geçen birçok yaratık türü hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. Ayrıca minyatürlerdeki işleniş biçimi metindeki anlatıma uygundur.

5.3.1.Acaibü' l Mahlûkat' da görülen fantastik yaratıklar

5.3.1.1.Simurg

Katalog No : 24

Bulunduğu Eser : Acaibü'l Mahlukat (Bilinmiyor)

Minyatürün Konusu : Üveyk ve Anka.

Minyatürün Tanımı :

Acaibü'l Mahlûkat eserinde yer alan mitolojik yaratıklar arasında kuş ve türleride mevcuttur. Bu minyatürdeki tasvir ise Osmanlı' da daha çok Anka ismiyle bilinen Simurg kuşudur. Kırmızı ve mavi renklerinden oluşan çift çizgi şeklinde, sade bir cetvel içinde düz bir zemine resmedilen Simurg, mavi benekli gövdesi, rengârenk kuyruğuyla kendini göstermektedir. Sayfanın büyük bir kısmını kaplayan Simurg' un üst kısmına talik yazı ile “Anka” ismi yazmaktadır. Sayfanın üst kısmında ise diğer bir kuş figürü olan Üveyk kuşu bulunmaktadır. Yine aynı şekilde üst kısmına adı yazılmıştır. Üveyk figürü, küçük boyutlu olarak ve daha sade açık mavi renkli olarak tasvir edilmiştir.

Katalog No	: 25
Bulunduğu Eser	: Acaibü'l Mahlukat, British Library.
Minyatürün Konusu	: Simurg.
Minyatürün Tanımı	:

Acaibü'l Mahlûkat adlı yazma eserlerin minyatürlü örneklerinde, konu edilen yaratıklar genellikle tek başlarına tasvir edilmişlerdir. Sayfada sadece bahsi geçen yaratık mevcut özellikleri verilerek gösterilmiştir. Bu minyatürde de Simurg figürü tek başına belli bir kompozisyona dâhil edilmeden gösterilmiştir. Mavi bir zemin üzerinde, sarı gövdeli, mavi kanatlı olarak işlenen Simurg, kanatlarını açmış, havada uçar vaziyettedir.

Katalog No : 26

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi 3109 No’lu Acaibü’l Mahlukat.

Minyatürün Konusu : Hint denizinde bir adada mahsur kalan İsfahanlı gezginin büyük bir kuş tarafından kurtarılması.

Minyatürün Tanımı :

Doğada geçen kompozisyonda figürler yeşil bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Minyatürde gökyüzü görüntüsü çok geniştir. Doğaya ait bitki çeşitleri, kayalar ve gökyüzünde kıvrımlı bulutlar minyatürü süsleyen başlıca unsurlardır. Kompozisyonun temel figürleri olan Simurg ve insan figürü, kırmızı, sarı ve mavi renkler kullanılarak çok renkli resmedilmiştir. Simurg, bu renkli görünümüyle uçmaya hazır vaziyette kanatlarını çırparken tasvir edilmiştir. İnsan figürü ise uçan Simurg’ un ayaklarından tutmuş durumdadır. Ayrıca insan figürünün tipik bir insan gibi boynu olmaması ve kafasının çok yuvarlak olması dikkati çekmektedir. Benzer kompozisyona sahip bir başka minyatür ise (Resim 26a) British Library’ de sergilenen bir diğer Acaibü’ l Mahlûkat nüshasında yer alan “Büyük bir kuşun, gemisi batan bir adamı kurtarması” konulu örnektir. Denizden kurtulmaya çalışan bir insanın işlendiği sahne açık kahverengi tonlarında bir zemin üzerine işlenmiştir. Minyatürün sol kısmında yeşil renkli büyük bir ağaç ve alt kısımda mavi bir deniz yer almaktadır. Elbiseli, sarıklı ve sakallı bir erkek figürü Simurg’ un ayaklarından tutmuş onu sudan yukarı doğru çekmesini beklemektedir. Simurg ise kanatlarını açmış uçmaya çalışmaktadır. Ancak bu örnekte Simurg’ un görünümü daha sade formlara sahiptir. Buradaki tanımlamada da görüldüğü üzere minyatürde yer alan ve apaçık Simurg görünümlü kuş figürüne, Simurg ismi verilmemekte sadece büyük bir kuş olarak nitelenmektedir. Ancak bu iki minyatürde de yer alan kuş figürlerinin gerek işlevsel gerekse görsel özellikleri bu fantastik yaratıkların Simurg olduğunu belirtmek için yeterlidir.

5.3.1.2.Ejder

Katalog No : 27

Bulunduğu Eser : Acaibü'l Mahlukat, British Library.

Minyatürün Konusu : Yedi başlı ejderha.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde doğa unsuru olarak sarı bir gökyüzü, pembe kayalıklar, kayalıkların üzerinden yükselen ağaçlar ve bir kayanın üstüne konmuş küçük bir kuş figürü kullanılmıştır. Minyatürde bütün dikkat sahnenin ön kısmına yerleştirilen ejderha figürü üzerinde toplanmıştır. Ejderha figürünün mavi renkli ve benekli bir gövdesi, sarı renk kanatları vardır. Ayrıca biri büyük altısı küçük olmak üzere yedi başlı olarak tasvir edilmiştir. Bütün başlar ağızlarını açmış durumda ve her birinin başında birer tane sarı renk boynuz bulunmaktadır. Ejderhanın kuyruk kısmı ise görünmemektedir.

Katalog No	: 28
Bulunduğu Eser	: Acaibü'l Mahlukat, British Library.
Minyatürün Konusu	: Ejderha takımyıldızı (Tinnin).
Minyatürün Tanımı	:

Ansiklopedik eserlerde gök cisimlerinde takımyıldızı olarak bilinen ejderha, minyatürde gökyüzü içerisinde tasvir edilmiştir. Mavi bir gökyüzü ve çok sayıda beyaz bulut üzerine yerleştirilen ejderha figürü beyaza yakın bir renkte ve beneklidir. Küçükayı takımyıldızını çepeçevre sarar ve S harfi gibi kıvrılıp bir yıldız dikdörtgeniyle sonuçlanır.

Katalog No : 29

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat, 160. varak, a yüzü.

Minyatürün Konusu : Ağzından yedi adet ejderha çıkan bir hayvan.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde ejderhanın soyunun yılanı dayandığı, birçok hayvanı yiyerek büyüdüğü ve ejderhaya dönüştüğü anlatılmak istenmiştir. Bu nedenle yılanı benzeyen bir yaratığın ağzından ejderha başlarının çıkması betimlenmiştir. Minyatür cetvelle çevrili alana işlenmiş ve sayfanın ortasına yerleştirilmiştir. Resmin üst ve alt bölümlerinde yazı kısımları mevcuttur. Canlı renk tonlarının kullanıldığı minyatürde, acaib yaratık türlerine örnek olabilecek bir ejder figürüne rastlamaktayız. Ejder figürü kırmızı benekli bir bedene sahip olup, yuvarlak ters dönmüş kafası ve insana benzeyen bir yüzü vardır. Ejderhanın ağzından yedi adet farklı renklerde ince vücutlu ejderhaya benzeyen yaratık kafası çıkmaktadır. Koyu yeşil zemin üzerine yerleştirilen ejderin etrafında çeşitli bitki türleri bulunmaktadır. Gökyüzü koyu mavi renktedir ve yeşil zeminle ayırt edilememektedir. Gökyüzünün varlığı minyatürün sağ ve sol üst kısımlarına yerleştirilen iki bulut motifinden anlaşılmaktadır. Ayrıca minyatürün bulunduğu eserde, ejderhanın bazı özelliklerinin çeşitli hayvanlara benzediği belirtilmiştir. Buradan hareketle ejderhanın kökeni kaplandan gelir. Bedeni ise balık gibi pullu ve kanatlıdır. Verilen bu bilgiler ejderhanın birçok hayvanın şekilsel özelliklerinin birleşmesinden oluştuğu inancını desteklemektedir (Güney,2006:86).

Katalog No : 30

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 143a.

Minyatürün Konusu : Yılan başlı ejder.

Minyatürün Tanımı :

Açık renk bir zemin üzerine yerleştirilen ejder figürü açık mavi renk ve benekli bedeniyle karşımıza çıkmaktadır. Dört ayağının üzerinde duran figür, sakallı bir erkek başını andıran bir başa sahiptir. Kafasının üstünden yedi adet yılan çıkmaktadır. Yılanlar ağızları açık, dilleri dışarda ve hepsi farklı yöne doğru bakmaktadır. Belli bir olayın yaşanmadığı minyatürde sadece ejderin gösterimi söz konusudur.

Katalog No : 31

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 138b.

Minyatürün Konusu : Bulutun kaldırdığı deniz ejderhası.

Minyatürün Tanımı :

Düzgün bir cetvel içerisine işlenmiş olan minyatürdeki figür, olayın denizde ve gökyüzünde geçmesi hasebiyle açık mavi renk zemin üzerine yerleştirilmiştir. Minyatürde gri tonlarında bir ejder figürü ve onu saran kıvrımlı, koyu mavi bir bulut görölmektedir. Burada rastladığımız ejder figürü, çağdaş minyatürlerde karşımıza çıkan tasvirlerden farklı olarak daha çok bir timsahı andırmaktadır.

Katalog No : 32

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk. 5355 No’da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü’l Mahlûkat, 124b.

Minyatürün Konusu : Deniz ejderhası.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde bir deniz ejderhasının resmedilmesi nedeniyle figür, denizi temsil eden mavi renk zemin üzerine yerleştirilmiştir. Resim 31’ da görülen ‘‘Bulutun kaldırdığı deniz ejderhası’’ isimli minyatürde karşımıza çıkan ejder figürüne benzer olarak bir timsah figürünü andırmaktadır. Gri renkli ve ayrıntı olarak sadece sırt bölgesinde desenleri bulunmaktadır. Ayrıca Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk. 5355 No’da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü’l Mahlûkat, 121b’ de bulunan ‘‘Ölmüş ejderha’’ (Resim 32a) isimli minyatürdeki figür bu minyatürdeki ejderha figürüne benzer olup, gözleri kapalı, kafası yerde durur bir vaziyette cansız bir görünüme sahiptir.

Katalog No : 33

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat, 138. varak, a yüzü.

Minyatürün Konusu : Fil Yutan Ejderha.

Minyatürün Tanımı :

Doğal bir ortamda işlenen kompozisyonda sahnenin neredeyse tamamını fil ve ejderha figürü kaplamaktadır. Onların yanı sıra kahverengi tonlarında bir zemin, üzerinde belli belirsiz çeşitli bitki motifleri ve yerle birleşen mavi gökyüzü, üzerinde bulutlar minyatürde yerini almıştır. Kompozisyondaki ejderha figürünün mavi renkli ve benekli gövdesi, koyu mavi boynuzu ve kırmızı bir ağzı vardır. Filin belinden aşağısını ağzının içine almış durumda olan ejder, geri kalanını yutmaya çabalarcasına resmedilmiştir.

Katalog No : 34

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi’ nde Bulunan 3109 No’luAcaibü’l Mahlukat, 26. varak, a yüzü.

Minyatürün Konusu : Çin denizinde yer alan hayvanları yutan ejderha.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde ejderha, canlı mavi rengin kullanıldığı zemin üzerine yerleştirilmiştir. Denizin içinde ağzı açık bir şekilde ölmek üzere iken tasvir edilen ejderhanın sarı renkli ve benekli bedeni vardır. Kompozisyonda yer alan figürler minyatürü içine alan cetvelin sınırlarının dışına çıkmıştır. Sayfanın üst kısmında bir güneş motifi ve insan figürleri bulunmaktadır. Bunun haricinde ejderhanın kuyruk kısmı yine cetvelin dışına taşmıştır. Minyatürdeki sahnede yaşananlar hikâyeye ise şöyledir; Çin denizinde “Tenayyün” adında içinde dağların, ağaçların ve kalelerin olduğu büyük bir ada bulunmaktadır. Bu adada insanların hayvanlarını yutan bir ejderha vardır ve halk bu hayvandan kurtulmak ister. Durumu öğrenen İskender iki sığırın derisini yüzer ve içine kibrit, zift, kireç ve demirden çengeller konulmasını emreder. Yapılan tuzağa düşen ejderha sığırı yutar ve ölür (Güney,2006:78).

Katalog No : 35

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi’ nde Bulunan 3109 No’lu Acaibü’l Mahlukat, 142. varak, a yüzü.

Minyatürün Konusu : Deniz ejderhası.

Minyatürün Tanımı :

Mavi bir zemin üzerinde betimlenen ejderhanın sarı ve benekli vücudu, yeşil ağzı ve siyah boynuzu vardır. İkonografiye göre iki tür ejderin varlığı söz konusudur. Biri yer-su ejderi diğeri ise gök ejderidir. Yer-su ejderi daha çok sonbahar ve kış hayvanı olarak yerin derinliklerinde yaşar. Baharda ise yerin altından çıkar, pulları ve boynuzları oluşur, gökyüzüne yükselir bulutlara karışır ve yağmurun yağmasını sağlar. Böylece bereket ve refahın oluşumuna katkı da bulunur (Çoruhlu,1999).Minyatürde de ejderin pullarının ve ayaklarının çıktığını görölmektedir. Bu görünümüyle ejderin gökyüzüne çıkmaya hazırlandığı dolayısıyla baharın geldiğı anlaşılmaktadır.

Katalog No : 36

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat, 156. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : Gök ejderi.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde, Katalog 35' te belirtilen ejderha ikonografisindeki gök ejderinin tasvirini görmekteyiz. Bulutların arasında yaşadığına inanılan gök ejderi minyatürde de rengârenk bulutlar arasındadır. Dikdörtgen cetvel içerisinde, eflatun zemin üzerine tasvir edilen figürün koyu renk benekli vücudu vardır. Ağzı açık, dili dışarda ve bedeni kıvrımlar oluşturmuş şekilde hareketlidir. Minyatürün bulunduğu eserde belirtilen bilgilere göre bu gök ejderi o kadar güçlüdür ki kuyruğunun dokunduğu yer harap olur, nefesinin ulaştığı yer yanar. Allah onu denizin dibinden göklere çıkartacak bir bulur gönderir ve bulut onu yecüc ve mecüc' ün kavminin olduğu yere bırakır. Ve bu kavim ejderi kesip yer (Aktaran: Güney, 2006: 81-82).

Katalog No : 37

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi’ nde Bulunan 3109 No’lu Acaibü’l Mahlukat, 42. varak, a yüzü.

Minyatürün Konusu : Tinin yıldızı.

Minyatürün Tanımı :

Ejderha ikonografisinde yer-su ve gök anlamlarının yanı sıra bazı astrolojik anlamlarda vardır. Arapça “tinin” büyük yılan yani ejderha olarak tanımlanır. Bu nedenle eserde karşımıza çıkan tinin yıldızı ejderha figürü olarak tasvir edilmiştir. Görsel olarak yer-su ve gök ejderinden biraz farklıdır (Resim 35-36). Açık renk zemin üzerine yerleştirilen ejderin bedeni S kıvrımlar çizmektedir. Kırmızı benekli bedeni, sarı kanatları ve başında boynuz çıkıntıları vardır. Ağzı açık, havaya kaldırmış ve ağzından alevler çıkarmaktadır. Ejderin ayaklarının altında kayalar vardır ve kayaların üzerinde çeşitli çiçek ve yaprak motifleri bulunmaktadır.

Katalog No : 38

Bulunduğu Eser : Acaibü'l Mahlukat, Bilinmiyor.

Minyatürün Konusu : Tahtta Oturan Nuirevan' ın Denizden Çıkan Bir Hayvanla Konuşması.

Minyatürün Tanımı :

Kırmızı bir gökyüzü formu üzerinde bulutlar, yeşil bir dağ, mavi bir deniz ve etrafta çeşitli bitki motifleri ile tezyin edilmiş çok renkli bir minyatürdür. Altın ve süslü bir taht üzerinde oturan dönemin hükümdarı yine süslü kıyafetleriyle karşımıza çıkmaktadır. Resmin sağ tarafında ise başı ve mavi benekli gövdesinin bir kısmı görünen ejder figürü yer almaktadır. Hükümdar Nuirevan' ın ejdere doğru yöneldiğı sahnede ejder denizden çıkmış durumdadır. İkonografiye göre denizde yaşayan ejder kötü tabiatlıdır. Bu nedenle devrin kahramanı halkını bu tehlikeli yaratığın gazabından korumak için çeşitli çareler aramıştır. Bu minyatürde görülen sahnede de yine bir ikna çabası hissedilmektedir.

5.3.1.3.Kuş ve Türevleri

Katalog No : 39

Bulunduğu Eser : Beş tuti kuşu.

Minyatürün Konusu : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 113b.

Minyatürün Tanımı :

Tuti kuşu; aslında günümüzde daha çok papağan adıyla bilinen kuşun divan edebiyatındaki adıdır. Halk edebiyatında ise dudu adıyla bilinmektedir. Bu kuşu önemli kılan özelliği güçlü zihniyle duyduklarını taklit etmesidir. Birçok şair tuti kuşunun bu özelliği nedeniyle şiirlerine konu etmişlerdir. Minyatürde değişik renklerde beş tuti kuşu yer almaktadır. Kuşların rengi sırasıyla kırmızı, beyaz, sarı, mavi ve siyahtır. Resimde bir orantısızlık hâkimdir. Kuşlar üzerine kondukları ağaçlardan daha büyük boyutlu olarak resmedilmişlerdir. Ağaçların gövdesi kahverengi, üst bölümleri ise yeşile boyanmış ve beyaz renk iki ada üzerine yerleştirilmişlerdir. Resmin kalan bölümü ise deniz tasviri yapıldığından mavi renge boyanmıştır. Minyatürün yer aldığı eserde beş tuti kuşu ile ilgili olarak işittikleri sesleri taklit ettikleri bilgisi yer almaktadır (Başkan,2007:72).

Katalog No : 40

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 148a.

Minyatürün Konusu : Tavus Kuşu.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde görülen kuş, denizin içinde tasvir edilmiştir. Renkli ve güzel tüyleriyle bilinen tavus kuşu bu minyatürde siyah, yeşil ve sarı renklerinden oluşan sade bir görünümde dir. Kanatları kapalıdır. Ayakları ise görülmemektedir çünkü hikâyeye göre tavus kuşunun ayakları çirkindir ve bu nedenle çizilmemiş olma ihtimali yüksektir.

Katalog No : 41

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı
Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 34a.

Minyatürün Konusu : Ukab.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde Ukab ismi verilen kuş türü bulunmaktadır. Bu kuş aynı zamanda kanatlarını açmış akbaba kuşuna benzetilmektedir. Cetvel içerisinde tasvir edilen figür mavi renkbtkisel motif desenli bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Kuş tasvirinde kahverengi tonları kullanılmıştır. Ukab adlı kuş, kanatlarını açmış vaziyettedir. Kanatlarının ayrıntıları daha koyu bir tonla verilmiştir.

Katalog No : 42

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 44. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : Düccace yıldızı (Deccace).

Minyatürün Tanımı :

Düccace' nin Arapça kelime anlamı tavuktur. Ancak astrolojide kuğu takım yıldızını ifade eder. Eserde belirtilen bilgiye göre bu kuşun on yedi yıldızı vardır ve bu yıldızlara fevaris adı verilir (Güney,2006:89). Minyatürde pembe tonlarında bir zemin üzerine yerleştirilen kuş figürü ayakta ve kanatları açık durumdadır. Etrafında çeşitli bitki motifleri bulunmaktadır. Aynı kuşun işlendiği bir diğer eser ise Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat' tır. Sayfa 32a yer alan deccace figürü (Resim 42a) daha renkli ve kanatları açık vaziyette tasvir edilmiştir. Figür burada mavi bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Aynı zamanda tam cepheden çizilmiştir.

Katalog No : 43

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 153. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : Me'mur Kuşu.

Minyatürün Tanımı :

Adı geçen eserden alınan bilgiye göre memur kuşu gemiciler tarafından kutsal sayılmış. Ne zaman bir tehlike olsa geminin etrafında uçar ve gemicilerin tehlikenin geldiğini anlamalarını sağlarmış (Başkan,2007:66).Martıya benzetilen bir kuş türüdür. Fantastik bir kuşolmasına karşılıkgerçekçi bir kuş tasvirışeklinde gösterilmiştir. Minyatürde turuncuya yakın bir kırmızı renkli zemin üzerine beyaz renkli ve uçarken tasvir edilmiştir. Etrafta bir iki kaya ve çiçek motifleri mevcuttur. Daha çok kuş figürü ön plana çıkarılmıştır. Memur kuşunun işlendiği bir diğer eser ise Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat' tır. Sayfa 136a' da bulunan minyatürdeki mamur (memur) kuşu figürü diğer minyatürdekinden farklı olarak mavi zemin üzerinde sarı renkli ve kanatlarını açmış uçar vaziyette tasvir edilmiştir. Vücudunun ayrıntıları kahverengiyle boyanmıştır. Aynı zamanda memur kuşunun başından geriye doğru biribiği ve uzun gagası bulunmakta ayakları ise görünmemektedir.

5.3.1.4.Balık ve Türevleri

Katalog No : 44

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,138a.

Minyatürün Konusu : Balık ve Onun Kulağından Çıkan Cariye.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde deniz içinde bir balık ve onun kulağından çıkmaya çalışan cariye figürü vardır. Cariye figürü dışarıya çıkardığı bir koluyla çimenlik alandan bir dalı tutmaktadır. Balık figürü ise mavi bir fon üzerinde kahverengi vücudunun yarısı denizin içinde gösterilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 155 varak b yüzünde (Resim 44a) bulunan minyatürde de aynı konu tasvir edilmiştir. Ancak buradaki cariye figürü uzun saçlı ve vücudunun belden yukarısı dışarı çıkmış durumdadır. Balık figürünün de diğer örnekten farklı olarak burada bütün vücudu görünmektedir. Beyaz renklidir. Ayrıca minyatürde balık ve cariye figürlerinin yanı sıra iki yılan iki de daha küçük boyutta balık figürleri yer almaktadır.

Katalog No : 45

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 26. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : Kuş kanadı ve ayakları olan balık.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde mor bir zemin üzerinde kuş ayaklı ve kanatlı bir balık figürü görülmektedir. Gövdesi gri, ayakları mavi, kanatları ise kırmızı ve mavi tonlarından oluşmaktadır. Balık figürünün denizin içinde olması beklenirken bu minyatürde karada gösterilmiştir. Fakat etraftaki bitki motifleri alışılmışın dışında mavi renktedir. Gökyüzünde mavi bulutlar yer almaktadır. Bu balık türünün geceleri uçup karaya indiği, ot yediği ve gün doğmadan tekrar uçup denize girdiğine inanılır (Aktaran:Güney,2006:98). Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,122b' de bulunan minyatürde (Resim 45a) de aynı figür tasvir edilmiştir. Ancak diğer tasvirden farklı olarak denizin içinde bulunmaktadır. Bedeninin tamamı bir balık gibi gri renktedir. Ayakları ise bir kuş ayağına benzememekte olup daha kalın bir yapıdadır.

Katalog No : 46

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 26. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : İnsan yüzlü balık.

Minyatürün Tanımı :

İnanişâ göre Funun adlı bir kuş varmış. Bu kuş anasına ve atasına hizmet etmesi üzerine Allah ona ödül vermiş ve o yumurtlayacağı zaman deniz 14 gün sakin olurmuş. Bu sürede kuş hem yumurtlar hem de yavrularını çıkarırmış. Denizciler denizi sakin gördükleri zaman funun kuşu yumurtlamış derlermiş. Aynı zamanlarda denizde bir de balık olur. Yüzü insan yüzü, teni balık teni gibidir. Teninde yer yer benekler vardır. Denizciler onu gördüklerinde sevinirlermiş (Aktaran:Güney,2006:69). Mavi zemin üzerine yerleştirilen figür deniz içinde gösterilmiştir. Balık figürünün siyah benekli beyaz bir bedeni vardır. Vücudunun ayrıntıları gri ve siyah renkle çizilmiştir. Yüzü insan yüzüne benzemektedir. Saçları yoktur.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,122a' da bulunan minyatürde (Resim 46a) de aynı figüre rastlamaktayız. Mavi renk fon üzerine yerleştirilen figürün denizin içinde olduğu vurgusu yapılmış, deniz üzerine gelişigüzel çizgilerle dalgalar oluşturulmuştur. Diğer örnektekinden farklı olarak buradaki tasvirde balık figürü gri tonlarında resmedilmiş, sadece sırt kısmı ve pulları siyaha yakın bir tonla belirginleştirilmiştir. Yüzü insan yüzü gibidir.

Katalog No : 47

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri evirisi Acaibü'l Mahlûkat,128a.

Minyatürün Konusu : Sığır başlı balık.

Minyatürün Tanımı :

Mavi zemin üzerinde yer alan balık figürü deniz içinde gösterilmiştir. Figürün başı sığır başı gibidir. Bedeni kahverengi tonlarında, gözleri ve boynuzları siyah renktedir. Bu yaratığa deniz sığırı denilmektedir. Deniz sığırı adı verilen buna benzer bir figür Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat adlı eserde de tasvir edilmiştir (Resim 47a). Bu eserdeki minyatürde görülen deniz sığırı figürü griye dönük mavi tonlarında bir bedene sahip olup çok fazla yüzgeci ve siyah renk iki boynuzu vardır. İlk örnekten farklı olarak figürün kafası tamamen siyaha boyanmıştır. İki kulağı vardır. Ayrıca denizin içinde değil karada sayfaya tam ters yönde çizilmiş, bitkisel motiflerin içinde pembe bir fon üzerine yerleştirilmiştir. Minyatürün ufuk çizgisi denilebilecek kısmı ise altın yaldıza boyanmıştır.

Katalog No : 48

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,128b.

Minyatürün Konusu : Baykuş başlı balık.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde karşımıza çıkan balık türünün başı baykuş başı gibidir. Mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Gri tonlarında bedeni, siyah renkli gözleri ve yüzgeçleri vardır. Aynı figür Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat adlı eserde de tasvir edilmiştir (Resim 48a). Sayfaya ters yönde çizilen figür, sarı bir fon üzerinde, karada kırmızı çiçek motiflerinin arasındadır. Beyaz beninin üzerinde mavi renk benekleri, burnu, kuyruğu ve yüzgeçleri vardır. Tam yuvarlak bir başı olup, gözleri ve burnu baykuşu andırmaktadır.

Katalog No : 49

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,128b.

Minyatürün Konusu : İki Başlı Balık.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde görülen balık figürü mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Denizde olduğu anlaşılan figürü başı kısmı sayfanın soluna, kuyruk kısmı ise sağına bakacak şekilde çizilmiştir. Balık tek vücutlu ve birbirinin aynısı olan iki başlıdır. Açık kahverengi bedeninin detayları daha koyu renkle çizilmiştir. Aynı figür Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat adlı eserde de tasvir edilmiştir (Resim 49a). Turuncu renk bir dağ motifi üzerine yerleştirilen figür gri renk bir bedene ve iki baş sahip olan figürün yönü sayfanın soluna doğrudur. Etrafta yeşil, kırmızı ve mavi renkli çeşitli çiçek motifleri mevcuttur. Minyatürün üst kısmında altın yaldız bir gökyüzü ve üzerinde beyaz bulutlar yer almaktadır.

Katalog No : 50

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat, 145. varak, b yüzü.

Minyatürün Konusu : Kaplumbağa Arkalı Balık.

Minyatürün Tanımı :

Acaibül' l Mahlûkat eserlerinde görülen bir başka balık figürü ise Kaplumbağa arkalı balıktır. Minyatürde balık figürü kırmızı bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Karada olduğu düşüncesi veren tasvirde doğa elemanı olarak mavi renkli çiçek motifleri yer alır. Balık figürü beyaz renklidir ve kaplumbağa yumrusu gibi olan sırtında ise mavi beyaz tonlarında geleneksel desenler bulunmaktadır. Acaibü'l Mahlûkat eserlerinde bu figürün fiziksel özellikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Uzunluğu yirmi arşındır.²¹ Baş ve kuyruğu balık, arkası ise kaplumbağa arkası gibi yumru ve katıdır (Güney,2006:48) (Başkan,2007:64). Aynı figüre Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 128a'da (Resim 50a) görmekteyiz. Ancak eserin genel minyatür özelliklerine bağlı olarak buradaki işleniş biçimi diğer örnekten daha sadedir. Mavi bir zemin üzerine yerleştirilen balık figürün gövde rengi kahverengi, sırtı ise daha koyu renklidir. Uzun kafalı, ağzı açık ve sırt kısmı kaplumbağaya benzemektedir.

²¹ Arşın: Türkiye'de metrenin resmen kabulüne kadar kullanılan uzunluk ölçüsü birimi ve aletidir. Kullanıldıkları yerlere ve uzunluklara göre arşın: Çarşı arşını; daha çok çarşı ve pazarda kullanılmıştır. Metre hesabıyla çarşı arşını 68 cm' dir. Bina ve mimar arşını; bir mi'mâr arşını ortalama 75.774 cm' dir.

Katalog No : 51

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,137b.

Minyatürün Konusu : Kırlangıç Balığı.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde Kırlangıç balığı mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Deniz üzerinde olduğu düşüncesi verilen figürün yüzgeçleri yerine iki kanadı vardır. Kırlangıç Balığı hakkındahem karada uçar, hem deniz yüzer denilmektedir (Başkan,2007:67). Baş kısmı kırlangıç gibi olan balığın bedeni gri, kanatları ve kuyruğu ise siyah renkte betimlenmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'luAcaibü'l Mahlûkat adlı eserde de tasvir edilmiştir (Resim 51a). İlk örnekten farklılıkları olan figür turuncu tonlarında bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Mavi tonlarında bir bendeni, siyah renk başı ve çok sayıda yüzgeci vardır. Kanatları yoktur. Balık figürünün alt kısmına sarı renk bir tepe ve etrafta mavi, yeşilrenkli bitki motifleri işlemiştir. Minyatürün üst kısmında yer alan mavi, beyaz bulut motifleri ise turuncu renk fonun gökyüzü olduğuna işaret etmektedir.

Katalog No : 52

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,136b.

Minyatürün Konusu : Yarısı Olmayan Balık.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde ince ve uzun bir balık figürü bulunmaktadır. Balığın başından yarı bedenine kadar olan kısım tamam, geri kalanı ise kılçıktan ibarettir. Gri renkli balığın ayrıntıları siyah renkte verilmiştir. Zemin rengi ise mavidir. İkonografiye göre, bu balık Hz. Musa ile Yüse' nin denizin kenarından giderlerken bir balığın bir yanını başından sonuna kadar yemişler ve o balık tekrar canlanmış ve denize dönmüştür. Minyatürde betimlenen balığında o balığın neslinden olduğu düşünülmektedir. Boyu bir arşından fazladır. Yahudiler bu balığı alıp kurutup uzak diyarlara hediye ederler (Aktaran:Başkan,2007:66). Aynı isimli anılan bir başka figür ise Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'luAcaibü'l Mahlûkat adlı eserde tasvir edilmiştir (Resim 52a).Minyatürde turuncuya yakın kırmızı tonlarında bir fon üzerine yerleştirilmiş iki balık figürü vardır. Buradaki minyatürde de balığın yarısı yoktur. Ancak ilk örnekteki gibi belden aşağısı değil baştan aşağı sağ yanı olmayan bir balık figürü bulunmaktadır. Minyatürde bulunan iki balık figürünün biri üstte yönü sağa doğru diğeri ise altta yönü sola doğrudur. Üstteki balık figürünün diğeri yarısının olduğu vurgusu yapmak için nakkaş figürü beden konturlarının kenarına gri tonunda boyalar bırakmıştır. Alttaki figürde ise sanki üstte yer alan balığın diğeri olan kısmını göstermek istercesine yandan gri renkli bedeni gösterilmiştir. Ayrıca etrafta koyu renk bitki motifleri yer almaktadır.

Katalog No : 53

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat,125a.

Minyatürün Konusu : Fil Hortumlu Balık.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde görülen balık figürü ile ilgili bulunduğu eserde *“bir balık türü vardır ki yeşil renklidir, fil hortumu vardır, iki tarafı testere gibi diştir, vurduğu hayvanı öldürür”*²² şeklinde anlatılmaktadır. Ancak yazılanların aksine bir tasvir söz konusudur. Mavi zemin üzerine yerleştirilen balık figürü siyah renklidir ve dişleri yoktur. Fil hortumu gibi hortumu vardır. Aynı tasvire bir başka Acaibü'l Mahlûkat eserinde de rastlamaktayız. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 142. varak, b yüzünde bulunan minyatürdeki figürün, eserin açıklama metninde olduğu gibi yeşil renkte, fil hortumlu ve sivri dişli şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Kuyruğu yukarı doğru bakmaktadır. Ayrıca denizde değil karada betimlenmiştir. Zemin kahverengi renktedir ve gökyüzü sadece yeşil, kırmızı, mavi ve altın renklerindeki bulutlarla belirtilmiştir. Bunun dışında doğa unsuru olarak çeşitli çiçek motifleri ve kaya parçaları minyatürün tezyininde kullanılmıştır.

²²Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat.

Katalog No : 54

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat, 170 varak b yüzü.

Minyatürün Konusu : Arzın hamileri.

Minyatürün Tanımı :

Eserde yeryüzünün, dağların, denizlerin ve bitkilerin oluşumunun yazıldığı bölümde yer alan minyatürde, dünyayı taşıdığına ve dengede durmasını sağladığına inanılan figürlerin yer aldığı bir kompozisyon betimlenmiştir. Minyatürde meleğin kanatları üzerine yerleştirilmiş büyük bir balık, balığın üzerinde öküz, öküzün üzerinde de dünya yer almaktadır. Minyatürün büyük bir bölümü mavi renk bir zeminden oluşmaktadır. Bu durum dünyanın etrafının sularla çevrili olduğu mantığına dayandırılabilir. Tasvirde en alttan yer alan melek figürü ellerini iki yana doğru avuçlar yukarıya bakar şekilde açmıştır. Meleğin sağında ve solunda birer küçük balık figürü tasvir edilmiştir. Meleğin üstüne yerleştirilen balık beyaz renkli, ağzı açık ve kuyruğu havadadır. Figürlerin hepsi hareket halinde ve aynı yöne bakar durumda betimlenmiştir. Kompozisyonda yeryüzü olarak kabul edilen mavi zemin ile gökyüzü ise kahve tonlarında boyanmıştır. Gökyüzünde renkli bulut motifleri bulunmaktadır. Yeryüzü ve gökyüzü yeşil bir çizgiyle ayrılmıştır.

Yeryüzü ve gökyüzünü birbirinden ayıran yeşil çizginin bitki kümesi olduğu düşünülmektedir (Güney,2006:63).

5.3.1.5.Atlar

Katalog No : 55

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi’ nde 45 Hk. 5355 No’ da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü’l Mahlûkat, 34b.

Minyatürün Konusu : Kıt’atül Feres(At).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde mavi zemin üzerine yerleştirilmiş at figürünün yarısı kesilmiştir. Kızıl kahve renkte olan atın yeleleri siyahtır. Bulunduğu eserde “Mukaddemül Feres” adı ile de anılmaktadır (Başkan,2007:43). Kuzey kutbu yıldızlarından biridir. Yıldızı dördtür.

Eski astronomlar gökyüzündeki yıldızları efsanelerdeki bazı hayvanlara benzetmişler ve bunların tanrı tarafından gökyüzüne çıkarıldıklarına inanmışlardır.²³

Aynı figürün farklı tasvirine Manisa İl Halk Kütüphanesi’ nde Bulunan 3109 No’luAcaibü’l Mahlûkat 47. varak b yüzünde rastlamaktayız. Minyatürde at figürü beyaz renklidir. Buradaki beyaz at figürünün venüs yıldızını temsil ettiği düşünülmektedir (Güney,2006:56). Pembe tonlarında bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Burada zemin rengi gökyüzüyle birleştirilmiştir. Dikdörtgen içerisinde işlenen kompozisyonda at figürü sahnenin tam ortasında yer alır ve diğer örnekten farklı olarak iki ayağı bulunmaktadır. Aynı zamanda figürün iki yanında eşit aralıkta tepeler bulunur. Ayrıca sağdaki tepe üstünde ağaç motifi ve etraftaki değişik renklerde çiçek motifleri minyatürü süsleyen diğer unsurlardır.

²³ Nasr, Seyyid, Hüseyin, İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş, Çev: Nazife Şişman, İhsan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 87-111.

Katalog No : 56

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 35a.

Minyatürün Konusu : Feres-i Azam(Büyük At).

Minyatürün Tanımı :

Feres-i Azam' ın da kuzey kutbu yıldızı olduğu söylenir ve yirmi bir yıldızdan meydana gelir. Minyatürde görülen Feres-i Azam tasviri mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Beyaz renktedir ancak ayrıntılarında daha koyu tonlamalar yapılmıştır. Baş, yarı gövdesi, iki ayağı ve kanatları görülmektedir. Kanatlarının açık olması ve mavi fon üzerindeki bulut izlenimi veren kıvrımlar gökyüzünde olduğunu göstermektedir. Aynı isimle anılan bir diğer at figürü minyatürü Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 47. varak b yüzünde bulunmaktadır. Minyatürde doğa içerisinde verilen at figürünün yarısı yoktur ve sol ayağını kaldırmış vaziyettedir. Sarı fon üzerinde gösterilen figür sahnenin en önemli öğesidir. Vücudunun bir kısmı beyaz diğer kısmı ise kıvrımlı desen oluşturan siyah renklidir. Resim 55' te yer alan at figüründe olduğu gibi buradaki figürün kanatları yoktur. Arka planda bir tepe ve ağaç figürü yer almıştır. Etrafta doğaya ait kaya parçaları ve değişik renklerde çiçek motifleri görülmektedir. Gökyüzünde mavi ton kullanılmamış, sarı, kırmızı ve mavi renklerinden oluşan bulut motifi işlenmiştir.

Katalog No : 57

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l
Mahlûkat 166. varak b yüzü.

Minyatürün Konusu : Denizden çıkan üstü benekli at.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde yer alan at figürü mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Koyu kahverengi rengi, uzun düğümlü kuyruğu ile sahnenin tam ortasına işlenmiştir. Etrafta doğa motifine rastlanmaz onun yerine değişik renklerde balık figürleri ve yılan figürü sıralanmıştır. At denizin içindeymiş gibi gösterildiğinden sadece bir ayağı havada olduğu için görünmektedir. Bunun dışında at figürünün ağzı açıktır ve yelesi alışkın olduğumuz gibi gür değil hatta yok denecek kadar azdır.

5.3.1.6.Cinler

Katalog No : 58

Bulunduğu Eser : Acaibü'l Mahlûkat,BL Or.13935.

Minyatürün Konusu : Hz. Süleyman cinlerle.

Minyatürün Tanımı :

Mevcut iki minyatürde de Hz. Süleyman tasviri tahtında oturur durumda gösterilmiştir. İki tasvirde de belinde kuşağı ve başında sarığı ile betimlenen Hz. Süleyman' ın başında peygamberliğinin göstergesi olan halesi bulunmaktadır. Hz. Süleyman' ın önünde duran cin tasvirleri ise beyaz bedenli, başları hayvan başı gibi iki boynuzlu, kayış ayaklı ve kahverengi kısa etek giyinmiş vaziyettedirler. Üstteki minyatürde mavi fon üzerine yerleştirilen figürler diğer minyatürde yeşil çerçeveli sarı fon üzerine işlenmişlerdir. Üstteki minyatürde Hz. Süleyman ve cin tasvirinin yanı sıra tam ortalarında sarı renkli, ayakta hayvan figürü²⁴ tek ellerini hayvan figürüne doğru kaldırmış olan cin tasviri ve Hz. Süleyman' dan komut alır şekilde durmaktadır. Alttaki minyatürde de cin tasviri elindeki telli bir müzik aletiyle Hz. Süleyman' ı eğlendirmeye çalışıyor gibidir. Genel olarak minyatürlerde cinlerin Hz. Süleyman' ın etrafında görülmeleri Sebe suresinde geçen ‘‘Cinlerin bir bölümü Hz. Süleyman' ın buyruğuna ve hizmetine verilmişti’’ (Aktaran:And,2010:174). bilgisini destekler niteliktedir.

²⁴ Bu yaratık Sennace ismi verilen bir su yaratığıdır. Deniz canavarı olarak bilinir ve denizciler için çok tehlikelidir. İnanişâ göre bu yaratık gemi içinde hayızlı bir kadın ylcu var ise o gemiye yanaşmazmış ve böylelikle gemidekiler onun saldırısından korunurlarmış.

5.3.1.7.Burak

Katalog No : 59

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 55b.

Minyatürün Konusu : Cebrail ve Burak.

Minyatürün Tanımı :

Burak ile ilgili birçok kaynakta farklı yorumlar mevcuttur bu konu değerlendirme kısmında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ancak genel olarak ifade edilecek olursa Burak figürünün binek hayvanı olduğu kabul edilmiştir. Minyatürde Cebrail adlı meleklerle birlikte dokuz melek ve sahnenin tam ortasında Burak figürü bulunmaktadır. Figürlerin mavi zemin üzerine yerleştirilmeleri gökyüzünde oldukları düşüncesi vermektedir. Meleklerden sadece Cebrail' in altı kanadı vardır. Diğerleri iki kanatlıdır. Sahnenin önemli ögesi Burak ise at vücutlu, insan başlı ve iki kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 72. varak a yüzünde de Burak ve Melek tasviri mevcuttur (Resim 59a). Buradaki Burak tasviri diğerinden biraz daha farklıdır. At benzeri vücudu olan figürün kuyruğu tavus kuşu kuyruğuna benzemektedir. Yine iki kanatlı ve insan başlıdır. Yanında ise iki kanatlı tek melek figürü bulunmaktadır. Doğa içerisinde işlenen kompozisyonda yeşil fon kullanılmış olup etrafta çeşitli bitki motifleri yer almıştır. Sahnenin yere yakın kısmına yerleştirilen kırmızı, sarı ve mavi renkli bulut motifi ise Burak figürünün hem yerde hem de gökte olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer Burak tasviri ise BL Add. 7894' de kayıtlı Acaibü'l-Mahlûkat' ta bulunmaktadır (Resim 59b).Altın yıldız gökyüzü betimlemesinin yapıldığı minyatürde sahnenin tam ortasında Burak figürü, etrafında ise uçar vaziyette tasvir edilen on tane, birbirinden farklı görünümde melek figürleri vardır. Aralarda ise gri tonlarında bulut motifleri yer almaktadır. Burak figürü bu minyatürde de diğer örneklerde olduğu gibi binicisiz tasvir edilmiştir. İnsan başlı, at gövdeli ve tavus kuşu kuyruklu olarak betimlenen burak figürünün bedeni sarı, kanatları kırmızı ve mavi renklidir.

5.3.1.8.Burç Yaratıkları

Katalog No : 60

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 36a.

Minyatürün Konusu : Koç burcu (Hamel).

Minyatürün Tanımı :

Erkek kuzudur. Resminin dâhilindeki yıldız on üç, resim dışındaki yıldızı beştir. Bu iki boynuzlu bir kuzu gibidir ki önü batıda, arkası doğuda, sırtı kuzeyde ayakları güneydedir (Aktaran:Başkan,2007:32). Minyatürde görülen koç burcu figürü boynuzlu bir kuzu şeklinde, mavi fon üzerinde başını geri çevirmiş vaziyettedir. Kahverengi tonuyla gösterilen figürün ayrıntıları siyah konturla çizilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'luAcaibü'l Mahlûkat adlı eserde bir başka örneğine (Resim 60a) rastladığımız koç burcu figürü altın yıldız cetvelle sınırlandırılmış sayfanın metin kısmının üstünde sayfanın başında, koyu yeşil bir fon önündedir. Etrafında doğaya ait renkli çiçek motifleri ve kaya parçalarıyla tasvir edilmiştir. Kahverengi bedeninin alt kısmı beyazdır. Gri tonlarında kıvrımlı iki boynuzu bulunan koç burcu figürünün, başı ters yöne doğru çevrili durumda, ağzı ise açıktır.

Katalog No : 61

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 36a.

Minyatürün Konusu : Boğa burcu (Sevr).

Minyatürün Tanımı :

Erkek sığırdır. Toplam kırk üç yıldızı vardır. Minyatürde görülen boğa burcu figüründe görülen sığırın yarısı yoktur. Mavi bir fon üzerine yerleştirilen figürün denizden çıkmaya çalışır halde bir görüntüsü vardır. Aynı zamanda görünen iki ayağı hareket halindeymiş ve bir yere toslamak üzereymiş izlenimi vermektir. Vücudu beyaz, boynuzları ise siyah renklidir. Beden ayrıntılarında gri tonlamalar kullanılmıştır. Aynı figür Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat adlı eserde tasvir edilmiştir (Resim 61a). Pembe bir fon önünde işlenen figür karada doğa motiflerinin içinde tasvir edilmiştir. Sağda gövdesi kahverengi, üst kısmı yeşil olan büyük bir ağaç, etrafta renkli çiçekler ve yeşil otlar bulunmaktadır. Boğa figürünün ise ilk örnekte olduğu gibi bedenin yarısı yoktur. Gövdesinin belden yukarısı, iki ayağı ve baş kısmı görünmektedir. Ana rengi siyah, boynuzları ve tırnakları gri renklidir. Başы öne doğru eğilmiş adeta otlarcasına bir görüntüsü vardır.

Katalog No : 62

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 50. varak a yüzü.

Minyatürün Konusu : Yengeç burcu (Seraten).

Minyatürün Tanımı :

Altın yıldız ve mavi çizgiden oluşan bir cetvelle sınırlanan sayfada yer alan minyatür metni ikiye bölerek iki metin arasına yerleştirilmiştir. Minyatürde yengeç figürü koyu yeşil bir fon üzerindedir. Pembe ve mor renkli bedeni vardır. Başı doğuya arkası batıya bakmaktadır. Gerçek bir yengeç figüründen biraz farklı bir betimlenişi söz konusudur. Yengecin etrafında doğaya ait çiçek motifleri bulunmaktadır. Aynı burcun bir başka tasviri ise Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 36b' de bulunmaktadır (Resim 62a). Minyatürdeki yengeç tasviri başı doğuya arkası batıya bakar biçimde mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. Gerçek yengeç özelliklerine benzer siyah renk bedeni vardır.

Katalog No : 63

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 50. varak b yüzü.

Minyatürün Konusu : Aslan burcu (Esed).

Minyatürün Tanımı :

Altın yıldız ve mavi renk çizgiden oluşan cetvelle sınırlandırılmış sayfada yer alan minyatür metin kısmının üstünde yer almaktadır. Minyatürde görülen aslan figürünün gerçek aslan özelliklerine yakın bir tasviri söz konusudur. Kahverengi olan bedeni siyah konturla belirlenmiştir. Aslan figürü ağzı açık, dili dışarda ve oturur durumdadır. Mavi fon, gökyüzünde sarı ve mavi renk bulutlar, etrafta kırmızı ve mavi tonlarında çiçek motifleri minyatürü tamamlayan öğelerdir. Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 37a' da yine aslan burcu tasvirine rastlamaktayız (Resim 52a). Mavi zemin üzerine yerleştirilen aslan figürünün sarıya yakın açık kahverengi bedeni vardır. Ayakta ve sayfanın soluna doğru dönük vaziyettedir. İlk örnekte olduğu gibi gerçekçi bir tasvir söz konusudur.

Katalog No : 64

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 38a.

Minyatürün Konusu : Akrep burcu.

Minyatürün Tanımı :

Düzgün bir cetvel içerisinde yer alan minyatür bulunduğu sayfanın üst kısmındadır. Minyatürde görülen akrep burcu tasviri gerçek bir akrep şeklindedir. Mavi fon üzerine yerleştirilen figür üzerinde on adet yıldız bulunmaktadır. Ancak minyatürün metin kısmında yirmi üç adet yıldız olduğu belirtilmiştir (Aktaran:Başkan,2007:35). Akrebin vücudunun altın yaldıza boyanması yıldızların görünmesini engelleyeceğinden yıldızlar siyah renkle belirginleştirilmiştir. Akrep burcu tasvirini Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'luAcaibü'l Mahlûkat adlı eserde de görmekteyiz (Resim 64a). Buradaki tasvirde eserin sanatçısının genel üslubuna bağlı olarak renkli bir betimleme söz konusudur. Altın yaldız bir fon üzerine yerleştirilen akrep figürü siyah renkli bir bedene sahiptir. Gökyüzünde bulut motifi, yerlerde pembe ve mavi renkli çiçek motifleri yer almaktadır.

Katalog No : 65

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 52. varak a yüzü.

Minyatürün Konusu : Yay burcu (Kavis).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde karşımıza çıkan yay burcu tasviri burç figürü betimlenişinde kullanılan veya gerçekte var olan hayvan türü görünümünden farklıdır. Altı at, üstü insan olan bu figür doğada betimlenmiştir. Yüksek bir tepe önünde elinde yayı ile baktığı yöne doğru ok atmak üzere iken görülen yaratığın üst kısmı insan olduğundan üzerindeki kıyafeti çok renklidir ve başında şapka bulunmaktadır. At gövdesi ise beyaz renklidir. Etrafta doğaya ait çiçek ve bitki motifleri yer almaktadır. Gökyüzü yıldızla belirtilmiştir. Arka plan çok uzaktaymış izlenimi veren ağaç motifinin altından mavi bulutlar yükselmektedir. Yay burcunun farklı bir tasvirini bir başka Acaibü'l Mahlûkat eserinde görmekteyiz. Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 38a' da bulunan minyatürde (Resim 65a) yay burcu yaratığı yine altı at, üstü insan biçimindedir. Mevcut eserin genel minyatür tasarım tarzına uygun olan minyatürde figür mavi fon üzerine bulut motiflerinin arasına yerleştirilmiştir. Açık kahverengi bedenli alt kısmı ve turuncu ve yeşil renkli kıyafetli üst kısmı figürü oluşturmaktadır. Başındaki taç üç dilimli, altın rengidir. Bu tasvirde de elinde yayı okunu fırlatmak üzereyken betimlenen figür bu kez arkasına doğru hamle yapmıştır.

Katalog No : 66

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 50. varak b yüzü.

Minyatürün Konusu : Oğlak burcu (Cedi).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürdeki oğlak burcu tasvirinde gerçeğin dışında hayali bir yaratık görmekteyiz. Vücudunun ön kısmı oğlak gibi ancak başında uzun iki boynuzu vardır. Sadece iki ön ayağı bulunur ve arka kısmı balık kuyruğu gibidir. Mor renk bir fon kullanılan minyatürde doğaya ait motiflerin yanı sıra gökyüzünde biri mavi diğeri ise sarı renkte iki bulut motifi bulunmaktadır. Oğlak burcu yaratığında da minyatürün geneline hâkim olan canlı renk kullanımı söz konusudur. Kahverengi bedeni siyah konturla çizilmiştir. İki uzun boynuzu mavi renktedir. Aynı burcun bir başka tasviri Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 38b' de bulunmaktadır (Resim 66a). Buradaki figür mavi fon üzerinde daha sade bir renk kullanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Açık kahverengi bedenli yaratığın vücudu siyah konturla çizilmiştir. Önü oğlak arkası ise balık kuyruğu gibi olan figürün siyah renkle boyanmış iki sivri boynuzu bulunmaktadır.

Katalog No : 67

Bulunduğu Eser : Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlûkat 53. varak a yüzü.

Minyatürün Konusu : Balık burcu (Hut).

Minyatürün Tanımı :

Altın yıldız fon kullanılan minyatürde gri renkli iki balık figürü mevcuttur. Balıklar birbirlerine ters olarak sadece kuyruklarıyla birbirlerine değeri vaziyetlerdir. Minyatürün üst bölümünde kırmızı tonlarında iki adet bulut motifi yer almaktadır. Zeminde mavi ve kırmızı tonlarının kullanıldığı çiçek motifleri bulunmaktadır. Bir başka balık burcu tasviri Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde 45 Hk. 5355 No' da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 39a' da yer almaktadır (Resim 67a). Buradaki minyatürde mavi fon üzerindeki balık figürlerinin duruş vaziyetleri diğerinden farklı olarak yanyana fakat yönleri yukarı doğrudur. Kuyrukları ise yine birbirine değeri durumdadır. Eserde yer alan metinde belirtildiğine göre balıkların kuyrukları bir ipe birbirlerine bağlanmıştır. Ancak bu ip görünmemektedir. Hatta bu ipliğe "Haytul kettan" denilmektedir (Aktaran: Başkan, 2007:36). Minyatürün alt kısmında mavi fonda bir hareketlilik vardır. Balıkların altına denk gelen kısımda bir desen çizilmiş gibidir. Bu şekil balıkların denizden çıktıklarında denizde oluşturdukları dalgayı çağrıştırmaktadır.

5.4. *Matali-us saâdet*

Osmanlı döneminde tıp, astroloji ve dünyanın garip olay ve yaratıkları hakkında bilgi veren yazmalar önemli yer tutmuştur. *Matali-el saadet* adlı eser bir astroloji kitabıdır.

Sultan III. Murad' ın hükümdarlığı zamanında(1574-1595), müderris ve şair Suûdi, padişahın emri üzerine 1582 yılında *Matâli'ü's sa'âde* ve *Yenabi'u's siyâde* (Seyyidlerin Pınarları ve Mutluluğun Doğuş Yerleri) isimli eserini hazırlamıştır. Suûdi' nin bazı eklemeler yaparak genişlettiği bu eserin temeli Arapça' dan Türkçe' ye çevirdiği astroloji ve kehanet içerikli *Kitâbü'l-bülhân* adlı esere dayanmaktadır. Bu eserin tasarımı ve minyatürleri örnek alınarak sultanın kızlarına sunulmak üzere iki nüsha hazırlanmıştır. Bunlardan Fatma sultan için hazırlananı Paris Milli Kütüphanesinde, Ayşe sultan için hazırlananı ise New York Pierpont Morgan Kütüphanesinde sergilenmektedir (Kundak,2011:91-92).

Seyyid Muhammed ibn Amir Hasan' ın yazdığı bu eserde Nakkaş Osman' a ait 68 minyatür bulunmaktadır. Minyatürlerde kompozisyon dâhilinde işlenen fantastik yaratıklar bulunmaktadır. Simurg, ejder ve cin figürlerinin yer aldığı tasvirleri oldukça ilgi çekicidir. Bunların dışında on iki takım yıldızı ve diğer gezegenler görülür. 21x31 cm boyutlarındaki 286 sayfalık kitabın ilk minyatüründe III. Murat'ın tasvirine yer verilmiştir. Genel olarak eserin minyatürleri ince bir tekniğe sahip olup, kalitelidir. Burçların etkisindeki insanların durumlarının yanı sıra karikatürize edilmiş birçok tip, her gezegenin meslek ve sanatlarını yaparken gösterilenler, sarıklı figürler, mistik varlıklar ve egzotik hayvanlar gibi konular işlenmiştir.²⁵ Sayfanın tasarımında burç ve gezegen figürleri sanki gökyüzüne teleskopla bakıldığı izlenimi verecek şekilde büyük bir disk içinde betimlenmiştir. Tezimde minyatürlerine yer verdiğim *Matali-el saadet* adlı eserin minyatürlerine Metin AND' in“Minyatürlerle Osmanlı İslam Mitologyası” adlı kitabında da yer verilmiştir.

²⁵ YILMAZ, Nalan, “Osmanlı Saray Atölyesinin Baş Minyatürcüsü Nakkaş Osman”, <http://lebriz.com/pages/lstd.aspx?lang=TR§ionID=1&articleID=774&bhcp=1>, 20 Nisan 2010.

5.4.1.Matali-el saadet’ te görülen fantastik yaratıklar

5.4.1.1.Simurg

Katalog No : 68

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet 16.yy(1582 Nakkaş Osman).

Minyatürün Konusu :Faune Phenix (Simurg)²⁶.

Minyatürün Tanımı :

Altın yıldız cetvelle sınırları belirlenen sayfanın üst kısmında tek sıra büyük bir yazı bulunmaktadır. Sayfanın geri kalan kısmına yerleştirilen minyatürde Simurg adıyla bilinen efsanevi kuş, bir ateşin üstünde alevler arasında tasvir edilmiştir. Simurg ikonografisinde yer alan küllerinden yeniden doğar özelliğinin verildiği minyatürde altın yıldız bir gökyüzü betimi önünde sağlı sollu beyaza yakın gri renkte kayalıklar yükselmektedir. Simurg figürü ise bu kayalıkların arasında kalmaktadır. Simurg’ un rengi alışılmışın dışında yeni doğmuş bir canlı izlenimi veren pembe tonlarındadır. Bunun dışında minyatürün ön kısmında çok açık yeşil bir zemin ve üzerinde büyüklü küçüklükaya parçaları vardır.

²⁶ Faune (Fransızca) : Yaban hayatı anlamına gelmektedir. Phenix, Simurg’ un birçok isminden biridir. Daha çok batı toplumlarında kullanılmaktadır.

5.4.1.2.Ejder

Katalog No : 69

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet 16.yy(1582 Nakkaş Osman).

Minyatürün Konusu :Şovalye’ nin bir ejderha ile mücadelesi.

Minyatürün Tanımı :

Resim 68’ deki minyatürle aynı eserde yer almasından dolayı minyatürün yer aldığı sayfanın tasarımı aynıdır. Altın yıldız cetvel içerisine yerleştirilen minyatürde arka planda beyaz kayalıklar ve kayalıkların arasından yükselen büyük bir ağaç yer almaktadır. Fonda ise gökyüzü betimi olarak altın yıldız kullanılmıştır. Sahnenin önünde yeşil zemin üzerinde asıl figürler bulunmaktadır. Kahverengi bir deve üzerinde olan şovalye, bir elinde devenin ipi diğer elinde ince bir çubuk ile görünmektedir. Mavi renk bir üst giysisi ve başında sarığı olan şovalye elindeki ince çubuk ile önlerini kesen ejderle mücadele etmektedir. Ejder ise vücudunun bir bölümü devenin ayaklarının altında baş kısmı ise ön tarafta şövalyeye doğru kalkmış, ağzı açık olarak gösterilmiştir. Ejderin bedeni gri, gövdesinin alt kısmı ise siyahtır. Ayakları yoktur. Daha çok yılana benzemektedir. Ancak başı ejder başı gibidir.

5.4.1.3.Cinler

Katalog No :70

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet 16.yy(1582 Nakkaş Osman).

Minyatürün Konusu :Djinn Kâbus²⁷.

Minyatürün Tanımı :

Cin ve benzeri yaratıklarla ilgili genel tanımlamalar değerlendirme kısmında yapılmıştır. Burada görülen figür, yer aldığı eserdeki bilgilere ve minyatürde işlenen sahneye göre insanları uyku basınca gelen ağırlık cinidir. Hatta bu durum halk arasında karabasan adıyla da anılır. Minyatürde yerde uyuyan bir insan figürü yastık ve yorgan ayrıntısıyla verilmiştir. Cin figürü ise tepe takla olmuş havada durur biçimde uyuyan insanın üzerine yerleştirilmiştir. Cin figürü kanatlı, büyük bir bedene sahiptir. Bedeni gri, kanatları ise turuncu renklidir. Başının üstünde iki tane geriye doğru kıvrımlı boynuzu vardır. Bunların yanı sıra minyatürün sağ alt ve sol üst bölümlerinde iki tane daha cin figürü bulunmaktadır. Bunların boyutları daha küçük ve biri pembe, diğeri açık gri renkte bedene sahiptir.

²⁷ Djinn (Fransızca/İngilizce) : Cin anlamına gelmektedir.

Katalog No : 71

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet 16.yy(1582 Nakkaş Osman).

Minyatürün Konusu : Djinn.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde üç adet cin tasviri yer almaktadır. Biri ortada diğerlerinden çok daha büyüktür. Diğer ikisi ise sahnenin sağında ve solunda durmaktadır. Ortadaki asıl figür büyük cin, Kem gözle gelen Yünk adı ile anılır (And,2010:269). İnsan tenine yakın renkte bir bedeni vardır. Başında iki siyah boynuzu, sivri uzun kulakları, sivri dişleri ve vücudunun ayrıntı çizgileri dikkati çekmektedir. Ellerinde beşer parmak vardır. Ayaklarında ise üçer parmak olduğu siyah renk tırnaklarından anlaşılmaktadır. Oturur pozisyonda verilen cin figürünün üzerinde mavi renk alt giysi bulunmaktadır. Kollarını çapraz bağlamış elleriyle, baş, işaret ve serçe parmakları görünür şekilde bir işaret yapmaktadır. Sağda ve solda duran küçük boyutlu cinlerin boynuzları yoktur. Vücut renkleri ise daha farklıdır. Üzerlerindeki alt giysi ikisinde de turuncu renktedir. İkisi büyük cine bakar vaziyette tasvir edilmişlerdir.

Katalog No : 72

Bulunduğu Eser : Topkapı Sarayı Müzesi 2152-53-54-60 Nolu Albümler, (16. Yy.).

Minyatürün Konusu : Mehmet Siyah Kalem’ in tasvirinde Demon (Cin).

Minyatürün Tanımı :

Cin tasvirlerindeki farklılıklar üzerine değerlendirme yapmak amacıyla alınan bu minyatür, Mehmet Siyah Kalem’ in siyah kalem tekniğiyle yaptığı bir cin tasviridir. Topkapı Sarayı Müzesindeki bir albümde yer alan bu minyatürde Cin figüründen “Demon” diye bahsedilmektedir. Tahmini olarak 16. Yüzyılda yapılmıştır. Çin etkisi sezilen bu tarzdaki Cin betimi Osmanlı ve yakın kültürlerde yer alan minyatürlerden renk olarak ve Cinlere verilen hareketler anlamında farklılık arz etmektedir. Siyah Kalem’ in cinleri, hayatın içinde yer alırlar. Yeraltını ya da kötüyü temsil eden bu yaratıklar, insanlar veya hayvanlara zarar verirler. Şamanizm’ in ve Budizm’ in izlerini taşıyan cinler, büyü gücü ile İpekyolu’nda anlatılan efsanelerin baş aktörleri olarak, Siyah Kalem’in dünyasında yer alırlar (Karamağaralı,1984). Minyatürde yer alan Cin figürü, siyah renkli, korkutucu bir yüz ifadesine sahip, sağ ayağının üzerinde, sol ayağı havada, sağ elindeki işaret parmağını ise sanki karşısındakine kızarcasına bir tavırla kaldırmış vaziyettedir. Demonlar, üzerleri tüylü, iri, elleri ve ayakları çok uzun, sivri ve keskin dişli, büyük ağızlı, çirkin, güçlü görünümdeledir. Bunların dışında takıya meraklı olduklarından ayaklarında ve kollarında halka takılıdır. Kuyrukları ve boynuzları vardır. Alt bedenlerine giydikleri dökümlü pileli etekler mavi ya da turuncu renktedir.

Katalog No : 73

Bulunduğu Eser : Topkapı Sarayı Müzesi Albüm (16. Yy.).

Minyatürün Konusu : Mehmet Siyah Kalem’ in tasvirinde Dans eden Demonlar (Cinler).

Minyatürün Tanımı :

Mehmet Siyah Kalem tarzındaki bir başka minyatürdür. Burada cin tasvirleri toplu halde betimlenmişlerdir. Dans eder vaziyette hareket halinde olan figürler genel olarak siyah renklidirler ancak bazılarının üzerlerindeki giysileri ve birinin kolu turuncu tonlarındaki bir renk ile boyanmıştır. Demonların bazıları dans ederken bazıları da ellerindeki müzik aletleri çalmaktadır.

5.4.1.4.Yecüc ve Mecüc

Katalog No : 74

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu :İskender' in seddinin arkasında adı Su'ban ya da Bürsan olan yılanın üzerinde Ye'cuc - Me'cuc.

Minyatürün Tanımı :

Hikâyeye göre minyatürde görülen yılan öyle büyüktür ki üzeride dolaşan Ye'cuc-Me'cuc' lar görülmeyecek kadar küçük kalmışlardır. Yılanın adı Su'ban ya da Bursan' dır. Önce yılanın sonra büyüyerek ejderhaya dönüşmüştür. Karada tehlikeli olunca Tanrı onu deniz atmıştır. Denizde büyümüş ve burada yüzgeçleri olmuştur. Hareketiyle büyük dalgalar oluşturup denizde de tehlikeli olunca Tanrı onu bu sefer rüzgârla İskender' in arkasına atmış burada Ye'cuc-Me'cuc' a yiyecek olmuştur (Aktaran:And,2010:310).²⁸ Ye'cuc - Me'cuc' ler de yılanın yüreğini yiyerek güç kazanmışlar. Minyatürde altın yaldız bir gökyüzü betimi önünde yükselen dağlar ve iki dağın arasından görünen yeşil bir ağaç motifi kompozisyonun başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Ana konu olan İskender' in seddi minyatürü ortada ikiye bölmektedir. Pembe tonlarında kesme taştan örüldüğü izlenimi verilen seddin ön tarafında renkli giysileri ve ellerinde müzik aletleriyle atlı iki asker yer almaktadır. Seddin arka kısmında ise yeşil bir zemin üzerine yerleştirilmiş siyah benekli yeşil renk büyük bir yılan ve hem yılanın üstünde hem de etrafa dağılmış Ye'cuc-Me'cuc bulunmaktadır. Değerlendirme bölümünde ayrıntılı olarak işlenen Ye'cuc-Me'cuc adlı yaratık buradaki minyatürde sakallı ve çıplak erkek görünümüne sahiptir.

²⁸ Nüzhetü'l-Kulub.

5.4.1.5.Burç Yaratıkları

Katalog No :75

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu :Hamel (Koç).

Minyatürün Tanımı :

Minyatür yer aldığı eserin genel üslubuna münhasır altın yaldız bir sayfanın üzerine yine altın yaldız cetvelle sınırlandırılmış bir alana bir sütunluk yazı kısmının altına yerleştirilmiştir. Minyatürdebüyük boyutlu bir ana figür ve küçük boyutlu üç diğer figür yer almaktadır. Üst kısımda bir daire içerisinde minyatürün asıl konusunu oluşturan Koç burcu figürü yer alırken alt kısımda ise birbirinden ayrı bölümlere yerleştirilen koç burcunun özelliklerinin betimlendiği figürler bulunmaktadır. Cetvelin içinde yine altın yaldız ve bitkisel motiflerle süslenmiş ayrı ayrı çerçeveler içerisinde yer alan figürler gökyüzü temalı mavi bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Gökyüzünün üzerinealtın yaldız ile küçük küçük yıldız motifleri eklenmiştir. Üstte yer alan koç burcu figürü sayfanın soluna doğru yönelmiş durumda ve sol yandan görünmektedir. Beyaz gövdesi, siyah boynuzu, boynunda tasması, üzerinde semeri ile koç adeta bir binek hayvanı şeklindedir. Üzerinde renkli giysili, başlıklı, bir elinde kılıç diğer elinde insan kafası olan bir insan figürü vardır. Altta yer alan küçük boyutlu insan figürlerinin ise her biri farklı objelerle ve farklı kompozisyonlarda tasvir edilmiştir.

Katalog No : 76

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Sevr (Boğa).

Minyatürün Tanımı :

Resim 75’ te yer alan koç burcu figürünün işlenme tarzın benzer bir betimlemeye sahip olan minyatürde yine üstte büyük boyutlu bir boğa figürü ve alt kısımda çeşitli formlarda insan figürleri yer almaktadır. Boğa figürü beyaz bir bedene ve siyah boynuzlara sahiptir. Üzerinde sarı giysili, saçlarını tam tepeden toplamış bir insan figürü bulunmaktadır. Alt bölümde yer alan üç insan figürü ise söz konusu burcun kabul edilen özelliklerinin bir tasviri şeklinde yerlerini almışlardır. Sayfada boğa figürünün yer aldığı kısmın etrafında bitkisel motifler değişik renklerde kullanılmıştır.

Katalog No : 77

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Seretan (Yengeç).

Minyatürün Tanımı :

²⁹Altın yıldız kullanımının yoğun olduğu sayfada minyatür cetvelle sınırlandırılan alan içerisine yine kırmızı ve altın yıldız ile belirlenmiş bir daire içindedir. Mavi renk zemin üzerine yerleştirilen yengeç figürü pembe tonlarında bir bedene sahiptir. Tam karşıdan gördüğümüz figür kısaçları ile ay ve içerisinde yer alan daire şeklindeki insan yüzünü tutmaktadır. Alt bölümde yer alan üç diğer figür ise çeşitli hallerde tasvir edilmiştir.

²⁹ Bu bölümde yer alan Matali-el Saadet adlı eserdeki burç yaratıkları minyatürleri, BNF, Supplement, Turc, 242’de kayıtlı Matali-el Saadet adlı eserde yer aldığından burçların tasvir edilişi aynıdır. Bu nedenle sadece adı geçen burç yaratığının tanımlamaları yapılmıştır.

Katalog No : 78

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Esed (Aslan).

Minyatürün Tanımı :

Mavi zemin üzerine yerleştirilen aslan figürü sayfanın soluna doğru yönelmiştir. Sol kısmını gördüğümüz figür sarı renk bedene sahiptir. Ayakları hareket halinde çizilerek havada olduğu izlenimi verilmektedir. Kuyruğunu havaya kaldırmış durumda olan arslanın üzerinde bir insan figürü yer almaktadır. Kırmızı uzun giysili bu insan figürünün başında güneşi andıran sivri uçlu sarı renk başlık bulunmaktadır. Minyatürün alt kısmında yer alan diğer üç figür ise aslan burcunun kabul görmüş özelliklerini betimleyen çeşitli objeler ile tasvir edilmiştir.

Katalog No : 79

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Akreb.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde yer alan akreb burcu figürü diğerk burç tasvirlerinden farklı olarak iki tanedir. Aynı zamanda burç figürlerinin yanı sıra minyatürlerde yer alan insan figürü burada minyatürün tam ortasında ve son elinde akrebin birini kuyruğundan tutmaktadır. Sağ elinde ise kılıcı yer almakta ve diğerk akreb figürü ise kılıcın tam altında başı yukarda kuyruğu aşağıda durur vaziyettedir. Bahsi geçen insan figürünün başında miğfer ve üzerinde zırlı giysileri bulunmaktadır.

Katalog No : 80

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Kavs (Yay).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde yay burcu farklı bir formda tasvir edilmiştir. Kuyruğu ejder başıyla biten aslan gövdesinin baş kısmı insanın belden yukarısı şeklinde tasvir edilmiştir. Baş kısmını oluşturan bu insan figürü ise arkaya doğru dönmüş ve elindeki yay ile hamle yapmak üzeri iken betimlenmiştir. Gövde ve kuyruk kısmı pembe tonlarında ve benekli olan figürün baş kısmındaki insanın giysileri ise turuncu ve kırmızı renktedir. Sayfada yay burcunu temsil eden ana figür olan bu figürün üst kısmında ise bağdaş kurmuş oturur vaziyette, sarıklı, cübbeli ve sakalı bir erkek figürü bulunmaktadır. Bunların dışında yine aynı eserin diğer minyatürlerinde de görülen burç figürlerinin sayfanın alt kısmında farklı anlamları canlandıran figürler yer almaktadır.

Katalog No :81

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Cedi (Oğlak).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde oğlak burcu tasvirigörölmektedir. Tasvirde sayfanın sol tarafına yönelmiş vücudunun sol yanının görölebildiği bir oğlak figürü bulunmaktadır. Gri tonlarında bir renge sahip olan oğlak figürünün boynuzları ise daha koyu renklidir. Oğlak figürünün üzerinde turuncu, sarı ve mavi renklerinden oluşan bir semer ve semer üzerine oturmuş bir insan figürü yer almaktadır. Koyu renk tenli, beyaz sakallı yaşlı bir erkek görünümlü bu figürün renkli kıyafetleri ve sol elinde orak benzeri bir alet vardır. Yine önceki minyatürlerde de karşılaştığımız gibi bahsi geçen burcun özelliklerinin betimlemesi sayfanın alt kısmındaki küçük boyutlu birbirinden farklı üç figürle yapılmıştır.

Katalog No :82

Bulunduğu Eser : Matali-el Saadet, BNF, Supplement, Turc, 242.

Minyatürün Konusu : Hut (Balık).

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde balık burcunun tasviri yer almaktadır. Sayfanın soluna yönelmiş durumda olan gri renkli büyükçe bir balık figürü ve üzerinde bir insan figürü bulunmaktadır. Balığın üzerine bağdaş kurmuş bir biçimde oturan bu insan figürü siyah sakallı, beyaz tenli bir erkektir ve üzerinde cübbe benzeri gri renkli bir giysi başında ise beyaz renkli sarık vardır. Sayfanın alt kısmındaki bölümlerde ise daha küçük boyutlu ve birbirinden farklı tasvirlere sahip insan figürleri balık burcuna dair bilgiler vermek için resmedilmiştir.

5.5. Zübdetü't Tevarih

Zübdetü't Tevarih, Osmanlı, Arap ve Fars kültürlerinin tarih yazım geleneğinde, 17. yüzyıla kadar yazılan en önemli kitaplara verilen genel isimdir. Bu eserler genel olarak din içerikli konuları özellikle peygamberlerin hayatlarını, çeşitli efsaneleri, âlimleri, dönem padişahlarını ve dönemin önemli olayları gibi konuları anlatmaktadır.

Zübde kelime anlamı itibariyle, “bir şeyin en seçkin parçası, öz, özet, sonuç” gibi anlamlara gelmektedir. Tevarih ise, tarih kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı, “geçmişte meydana gelmiş olaylar” dır (Develioğlu,1986). Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Tarihlerin Özeti gibi bir mana çıkarılabilir.

Türkiye’ de günümüze ulaşan birçok Zübdetü't Tevarih adlı eser vardır. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanelerindedir. Gelibolulu Mustafa Ali, Ali Şir Nevayi, Seyyid Lokman başlıca Zübde't Tevarih yazan tarihçilerdir.

Zübde't Tevarih yazmalarına ait tezimde kullandığım minyatürler katalog kısmında da belirtildiği üzere Topkapı Sarayı Müzesinde, Türk İslam Eserleri Müzesinde ve Dublin Chester Beatty Library’ de sergilenmektedir. Bahsi geçen bu üç minyatürlü nüshalar, Seyyid Lokman tarafından 1583-86 yılları arasında yazılmıştır. Bu nüshalardan biri Sultan III. Murad’ a sunulmak için hazırlanmıştır.³⁰ Eserin Topkapı Sarayındaki kopyası vezir Siyavuş Paşa için, Dublin’ de bulunan nüshası ise Habeşi Mehmet Ağa için hazırlanmıştır (Tanındı,2002:43).³¹

Bahsi geçen bu Zübde't Tevarih minyatürleri Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman’ ın ortak çalışmalarının ürünüdür. Sanatçılar önceden işlenmiş sahneleri kendilerine özgü yalın ifade biçimiyle daha yeni kompozisyonlar oluşturmuşlardır. Minyatürde işledikleri sahnede yer alan kalabalık figürleri yumuşak fırça darbeleriyle ifadeli çehrelere sahip bir biçimde resmetmişlerdir (Mahir,2005:167). Katalogta yer alan örnek minyatürlerde Hz. Davut, Hz. Süleyman ve Hz. Musa gibi peygamberlerin yer aldığı, çeşitli kaynaklarda ve Kur'an-ı Kerim’ de anlatılan olaylar kurgulanmıştır.

³⁰ İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi.

³¹ Minyatürlü kitaplar padişahlar, şehzadeler, hanım sultanlar ya da veziriazamlar için hazırlanırken ilk defa saraylı bir ağa için hazırlanması Mehmet Ağa’ nın sarayın nakkaşhanesinden önemli bir kişi olduğunun göstergesidir.

5.5.1.Zübdetü't Tevarih' te görülen fantastik yaratıklar

5.5.1.1.Simurg

Katalog No :83

Bulunduğu Eser : Zübdetü't Tevarih, TSM H.1321.

Minyatürün Konusu :Hz. Davut, Hz. Süleyman.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürdeki konu iç mekânda geçmektedir. Bu nedenle iç mekâna ait objelere yer verilmiştir. Kalabalık figürlü ve çok renkli bir minyatürdür. Sahnedeki figürler gruplar halinde yerleştirilmiştir. Birçok figür tipini görebildiğimiz minyatürde, iki ana figür olan Hz. Davut ve Hz. Süleyman tasvirleri diğerlerinden daha büyük resmedilmiştir. Hz. Davut sahnenin sağ üst köşesinde köşkte otururken karşısında iki melekayakta durmaktadır. Hz. Davut' un lacivert ve yeşil tonlarından iç ve dış giysileri ve başında beyaz sarığı vardır. Sahnenin üst kısmındaki altın yaldız gökyüzünde uçuşan kuşlar içerisinde yer alan iki adet Simurg kuşu ise renkli görünümüleriyle dikkati çekmektedir. Hz. Süleyman, yine Hz. Davut gibi oturur pozisyonda ulu kişilerle konuşurken verilmiştir. Üzerinde yeşil renkli bir giysi ve başında beyaz sarığı bulunmaktadır. Sahnenin alt kısımlarında ise birçok insan, melek, cin ve dev figürleri bulunmakla birlikte tavus kuşu ve aslan gibi hayvan figürleri de Hz. Süleyman' ın meclisini oluşturmaktadır. Aynı konuya sahip bir başka minyatür örneği ise Resim81a³² da yer almaktadır. Bu minyatürde de sahne iç mekânda geçmektedir. Konu iki ayrı sahne şeklinde işlenmiştir. Sayfanın üst kısmı gri bir zemin üzerine yerleştirilen figürlerden oluşmaktadır. Minyatürde Hz. Davut kırmızı bir seccadenin üzerine oturmuş önünde duran iki melek ile karşılıklı konuşuyorken resmedilmiştir. Minyatürün alt bölümünde ise mavi bir zemin üzerinde Hz. Süleyman' ı tahta oturur vaziyette görmekteyiz. Üst bölmedeki sahneye göre daha kalabalık bir kompozisyon söz konusudur. Hz. Süleyman' ın etrafında ulu kişiler, simurg, cin, dev, çeşitli kuş ve hayvan figürleri yer almaktadır.

³² Zübdetü't Tevarih, CBL 414.

Katalog No	: 84
Bulunduğu Eser	: Zübdetü't Tevarih, TİEM 1973.
Minyatürün Konusu	: Hz. Lut, Hanzale bin Safvan.
Minyatürün Tanımı	:

Sodom kentinde yaşayan Hz. Lut ve kavminin tüm semavi din kitaplarında geçen öykülerinin konu edildiği bir minyatürdür. Bilgiye göre Allah' ın yasakladığı davranışlar konusunda ısrar eden Sodom halkının, Hz. Lut aracılığı ile yapılan uyarıları dikkate almamaları üzerine kent taş yağmuruyla yok edilmiştir. Bir diğer bilgiye göre büyük bir fay hattının kırılmasıyla yer altındaki volkan yeryüzüne çıkmış ve Sodom kentini yok etmiştir (And,2010:2011). Bununla ilgili olarak ise günümüzde yapılan araştırmalarda bahsi geçen bölgede kükürt oranının fazla olması bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca örnek minyatürlerde görülen Hanzale bin Safvan ile ilgili fazla bilgi yoktur. Rivayete göre Hanzale Ras kavminin peygamberiydi. Burada Demh adında bir dağ vardı. Buraya bir Simurg gelirdi. Oradaki kuşları avlar ve yerd. Bir gün avlayacak kuş bulamayınca bir oğlan ve kız kaptı. Halk ise bunu Hanzale' ye bildirdi. Hanzale ise durumu Tanrı' ya bildirdi. Bunun üzerine Simurg' un üzerine yıldırım düştü ve yandı (And,2010:212). Resim 84a ve 84b' de yer alan minyatürlerde bu olay gösterilmiştir.

Minyatürde yer alan sahneler doğa içerisinde işlenmiştir. Altın sarısı bir gökyüzü ve üzerindeki beyaz bulutlar minyatürün üst kısmını oluşturmaktadır. Zeminde ise mavi ve yeşil tonlarında iki ayrı dağ sırası vardır. Bu dağ sıralarının üzerine yerleştirilmiş iki ayrı bölmede iki sahne yer almaktadır. Minyatürde üstteki sahnede, çok renkli giysili, büyük boyutlu bir melek figürü (Cebrail)yıkılan Sodom kentine doğru bakmaktadır. Yokolan Sodom³³ kenti minyatürde ters dönmüş yapılar ve toprak altında kalan insanlar şeklinde betimlenmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Lut ve çocukları bu sahnenin sol alt bölümünde kente arkalarını dönmüş vaziyette gösterilmiştir. Minyatürün alt bölümünde işlenen sahnede ise kahverengi giysili, başında beyaz sarığı ve ateşten halesi ile Hanzale bin Safvan ve çok renkli tüyleriyle bir kaya üzerinde duran Simurg bulunmaktadır. Etrafta yeşil renkli ağaçlar ve sağ altta insan iskeletine ait kemik parçaları görülmektedir. Aynı konunun işlendiği diğer minyatür örnekleri ise Zübdetü't Tevarih, TSM H.1321 (Resim 84a) ve Zübdetü't Tevarih, CBL 414'te (Resim 84b)kayıtlıdır. Bu iki minyatür örneğinde de kompozisyon ilk örnekte olduğu gibi iki bölüm

³³Tüm semavi dinlerin kutsal kitaplarındabahsi geçen ve tanrı tarafından yakılıp yıkılarak yerle bir edilen kenttir.

halinde verilmiştir. Ancak öyküde birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu iki örneğin ilkinde Cebrail Sodom kentini yıkmak için tek bir kanadını kullanmaktadır. Bunun dışında Hz. Lut'un arkası dönük olması gerekirken burada yıkılan Sodom kentine bakmaktadır. Alt sahnede yer alan figürlerden Simurg ise yine renkli tüyleriyle betimlenmiş ancak genç bir erkeğin üzerinde işlenmiştir. İkinci örnekte ise bu kez Cebrail Sodom kentini yıkmak için hem kanadını hem de iki elini kullanmaktadır. Buradaki en büyük fark ise Simurg figüründedir. Renkli tüylü Simurg yerine kartala benzer bir Anka(Simurg) genç bir erkeğin üstüne çıkmış, pençelerinden ve gagasından kanlar akar biçimde betimlenmiştir.

5.5.1.2.Ejder

Katalog No :85

Bulunduğu Eser : Zübdetü't Tevarih, TIEM 1973.

Minyatürün Konusu :Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi.

Minyatürün Tanımı :

Hz. Musa' nın Allah' ın bahşettiği mucizelerinden biri olan asasının yılanı dönüşmesi hadisesinin tasvir edildiği bir minyatürdür. Bu olay Kur'an-ı Kerim' de A'raf suresi 107. Ayetinde³⁴ açıkça anlatılmaktadır. Aynı olay Taha suresi 20. Ayetinde ise asanın ejderhaya dönüştüğü şeklinde geçmektedir.

Minyatürde işlenen sahne bir yapı içerisinde geçmektedir. Kalabalık figürlü minyatürde avlu denilebilecek bir yerde kompozisyonun tam ortasında Hz. Musa tasviri ve önünde ejderha figürü bulunmaktadır. Hz. Musa, mavi giysisi, beyaz sarığı, başının üstündeki ateşten halesi ve elleri semaya açılmış bir vaziyette karşımıza çıkmaktadır. Ejderha figürü ise Firavuna doğru yönelmiş ağzı açık bir durumdadır. Koyu turuncu tonlarındaki bedeninin sırt kısmı, kollarının ve bacaklarının ön kısımları ateş görünümünde sarı renge boyanmıştır. Hz. Musa' nın arkasında duran kişinin kardeşi Harun olduğu rivayet edilmektedir. Bu ana figürlerin dışında sahnenin sol tarafında ayrı bir yapı içerisinde tahtında oturan Firavun olanı biteni izler bir tavırla resmedilmiştir. Etrafta ise yapının üst katlarında pencerelerden olayı seyreden insan figürleri yüzlerindeki hayret ifadeleriyle betimlenmişlerdir.

³⁴ “Fe elkâ asâhu fe izâ hiye su'bânun mubîn.” (Bunun üzerine (Musa A.S.) asasını atınca o (asa) açıkça bir yılan (ejderha) oldu.)

5.6. *Falname*

Falın kökeni M.Ö. 4 binli yıllara dayanmaktadır. İnsanın sahip olduğu merak duygusu, geleceği keşfetme arzusu falın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fal Antik Çağ’ da, Mısır’ da ve Çin’ de dinin ve hekimliğin tamamlayıcı bir bölümü olarak kullanılmıştır. İnsanlar doğadaki birçok maddeyi, hayvanı ve bitkiyi fal aracı olarak kullanmışlardır (Gencel,2011:13). Falın kültürler arası birtakım farklılıkları da olsa tüm çeşitleri her toplumda kabul görmüştür. Kısa sürelide olsa insanda bir rahatlama ve avunma yaşatması fal ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Konuyla ilgilenen kişiler bildiklerini kitaplaştırma kararı almışlar ve akabinde Falname adındaki eserler ortaya çıkmıştır.

İslamiyet öncesi döneme ait Berlin Tufan yazmaları arasında bir fal kitabı bulunmaktadır. Türklere ait bir eser ise Göktürk harfleriyle Mani bölgesinde yazılmıştır. 65 bölümden meydana gelmiştir. İslami kültürde ise fal geleneği, Kur’an-ı Kerim ve çeşitli edebi eserlerin rastgele sayfaları açılarak, çıkan metinde yazarlarla gelecek ile ilgili yorumlarda bulunmak suretiyle yaygınlaşmıştır ³⁵ (Bağcı vd.,2010:189). Bunun en iyi örneği Hz. Muhammed döneminde ortaya çıkan “Tefeyyül”³⁶adlı eserdir. Bilinen diğer bir örnek 1550’ li yıllarda Safevi Şahı Tahmasb için hazırlanmıştır. Bu eserlerin konuları arasında Hz. Muhammed’ in ve Şii İmamların mucizeleri, kıyamet ve ahiret ile ilgili olay ve kişiler, edebi öykülerde adı geçen kahramanlar, burç ve gezegenler bulunmaktadır. Kullanılan resimlerde Kuran’ da adı geçen peygamberlerin başından geçen olaylar ve mucizeler anlatılmaktadır. Aynı zamanda bu resimlerin karşısında metni açacak olan kişinin falı yazmaktadır (Tanındı,1996;54).

İslami kültürde fal çok makbul değildir. Çünkü bu konuda uyarı niteliğinde hadisler bulunmaktadır. Ancak bununla ilgili tarihte farklı yorumlar yapılarak müspet hale getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; 16. Yüzyılda yaşamış dönemin müftüsü Şeyhülislam Ebusuud Efendi’ ye “Fal bakmak mübah mıdır ?” diye sorduklarında; Yanıtı şöyle: “Fal, sizi iyi bir iş yapmaktan engelliyorsa, makbul değildir. Ama sizi iyi biçimde davranmaya motive ediyorsa, o zaman makbuldür” (Aktaran:Serpil BAĞCI). Bu tarz yorumlarla fala bakış açısı biraz daha yumuşayarak Mevlana’ nın Mesnevisi’ de dâhil olmak üzere birçok kitap fal maksatlı kullanılmıştır.

³⁵ Mehmet Akif Ersoy, Kur’an-ı Kerim’ den fal bakılmasına son derece karşı çıkmış ve bunun bir beyitinde dile getirmiştir; “ İnmemiştir hele Kur’an, bunu hakkiyle bilin, Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için ! ”

³⁶ Tefeyyül; Duyulan güzel bir kelimeyi hayra yormak, uğurlu saymak anlamına gelmektedir.

Osmanlı döneminde ise hem saraydakiler hemde halk bir işe karar vermeden önce falnameye başvururlarmış. Bu nedenle Falname Osmanlı' da popülâritesini korumuş ve ilk olarak Fatih Sultan Mehmet zamanında farsça ve türkçe falnameler hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra Cem Sultan' a ait falnameler mevcuttur (Aktaran:Gencel,2011:13). Falnamelerin en ünlüsü Kalender Paşa' nın I. Ahmet için hazırladığı falnamedir. Kalender Paşa bu eseri hazırlarken tek yaprak resimleri bir araya getirmiş ve karşılına fal metinleri eklemiştir (Bağcı vd., 2006:192). Falnameler yazıldıkları dönem içerisinde çok pahalı olmalarından dolayı toplumun üst tabakası tarafından kullanılmaktaydı. Ancak eserdeki metinlerde tüm halka hitap ettiği anlaşılmaktadır. Falnameler minyatürlü yazma eserlerden farklı olarak öncelik tasvirdir. Eserde yer alan metin kısmı resmi açıklamak içindir. Önce tasvir yapılır sonra metin yazılır. Bu durum diğer yazmalarda tam tersidir. Minyatürdeki tasvir metne göre yapılır. Falnamelere ikonografik açıdan en çok benzeyen eser 16.yüzyılın ikinci yarısında pek çok nüshası hazırlanmış olan dinî içerikli Kısas-ı Enbiyâ yazmalarıdır.

Falın içeriğinde esrarengiz durumlar ve fantastik yaratıklarda mevcuttur. Bu nedenle bu tezin konusuna en uygun eser türlerinden biridir. Tezimde yararlandığım Falname örnekleri kaynakçada belirtilmiştir. Ayrıca minyatürlerinikullandığım Falnamelerin bilgisi, ilgili minyatürlerin katalog kısmında yer alan künyelerine eklenmiştir.

Değerlendirilen minyatür örneklerinde konular çok çeşitlidir. Peygambelerin yaşadığı olaylar, dönemin bilginleri, cennet ve cehennem sahneleri, burçlar ve sıradan insanların yaşadığı efsane olmuş birçok konuya ait tasvir Falname minyatürlerinde yer almaktadır. Genel olarak renkli tonların hâkim olduğu minyatürlerde figürler orantılı olarak verilmiştir.

5.6.1.Falname’ de görülen fantastik yaratıklar

5.6.1.1.Simurg

Katalog No :86

Bulunduğu Eser : Falname, TSM H.1703.

Minyatürün Konusu :Bukrat’ ın (Hipokrat) Simurg’ a binip ilaç almak için Kaf Dağı’ na gitmesi.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürdeki kompozisyon Hipokrat³⁷’ ın horoskobundaki³⁸ tabloyu betimlemektedir. Hikâyeye göre hekim Hipokrat vazifesini yerine getirmek için lazım olan ilacı temin etmek üzere Simurg’ un üzerinde erişilmez Kaf Dağı’ na gitmektedir. Minyatürde iki figür görmekteyiz. Bunlardan biri Hipokrat diğeri ise Simurg’ tur. Gökyüzü teması olan kompozisyonda koyu mavi fon kullanılmıştır. Sahnede Hipokrat Simurg’ un boynuüzerindedir. Simurg’ un başını iki bacağının arasına almış olan Hipokrat, elleriyle de Simurg’ un kanat kısmından tutunmaktadır. Hipokrat İran tarzında renkli giysileri ve başında sarığı ile görünmektedir. Aynı renkliliği Simurg figüründe de görmekteyiz. Simurg gülkurusu tonlarında benekli bedeni, renkli tüyleri ve uzun kuyruğu ile sahneyi kaplamaktadır. Bunların yanı sıra figürlerin etrafına yerleştirilmiş farklı renklerdeki bulut motifleride minyatürün genel ahengine uygundur.

³⁷ Hipokrat; (d. MÖ 460- ö. MÖ 370) tıp biliminin babası olarak anılan İyon hekim.

³⁸ Burç haritası.

Katalog No	:87
Bulunduğu Eser	: Fahnâme,1580, TSMK, H.1703, f.8b.
Minyatürün Konusu	:Hz.Süleymanve Sebemelikesi Belkıs.
Minyatürün Tanımı	:

Minyatürde mavi zemin üzerine işlenen kalabalık bir kompozisyon bulunmaktadır. Sahnenin tam ortasında tahtta oturmuş Hz.Süleyman ve Belkıs yer almaktadır. Tahtta oturan Hz. Süleyman'ın sol kolunun altında mindere benzeyen bir nesne vardır ve bu nesnenin üstünde Hüdüd kuşu durmaktadır. Hz. Süleyman başında ateşten halesi, beyaz sarığı ve mavi-kırmızı renklerinden oluşan giysileriyle veziri Asaf ile konuşurken betimlenmiştir. Belkıs ise Hz. Süleyman' ın hemen yanında sarı-mavi renkli desenli giysileri ve başında tacı ile sağ elini sol göğsüne dayamış, başı öne eğik biçimde tasvir edilmiştir. Sahneki figür sayısı oldukça fazladır. Tahtın tam üstünde renkli tüyleriyle Simurg uçmaktadır. Sol tarafta gri tonlarında bedene sahip bir ejderha ve etrafında çeşit çeşit çok sayıda kuş figürleri vardır. Minyatürün üst kısmında mavi fonda kıvrımlarla oluşturulan tepenin ardında dev, cin ve insan figürü bulunmaktadır. Buradaki cinlerden bir tanesi eliyle alttarafı işaret ederek sahneye doğru bakmaktadır. Diğer cin kendisiyle aynı hizada bulunan insan figürüne, insan figüründe hemen önünde duran beyaz dev incelemektedir. Bunların yanı sıra sahnenin alt kısımlarında ise keçi, inek, geyik, aslan, at, eşek, fil, maymun, yılan gibi Hz. Süleyman' ın meclisinde olan diğer hayvanlar yer almaktadır.

Katalog No	:88
Bulunduğu Eser	: Falnâme,y.1580,TSM,H.1703,f.23b.
Minyatürün Konusu	:LokmanHekim.
Minyatürün Tanımı	:

Minyatürde Lokman Hekim³⁹ tasviri mevcuttur. Rivayete göre Allah (c.c.) Lokman Hekim' e hikmet ve peygamberlik arasında bir seçin yapmasını bildirmiş ve bunun üzerine hikmeti tercih eden Lokman Hekim' in isteği yerine getirilmiş ayrıca kendisine uzun ömür de bahşedilmiş. Lokman Hekim bitkilerin ve çiçeklerin onunla konuşup tedavi yöntemleriyle ilgili bilgi verdikleri bilinmektedir. Kompozisyona bakıldığında Lokman Hekim doğa motifleri içerisinde bir arslanın üzerinde betimlenmiştir. Koyu tonda teni, beyaz sakalı, bıyığı, kaşı ve beyaz renkte sarığı bulunmaktadır. Elinde içinde ilaç olduğunu düşündüren bir kâse tutmaktadır. Lacivert renkteki dış giysisinin üzerine altın yaldızla işlenen desenlerde üç adet Simurg figürü ve birde Ejder figürü yer almaktadır. Simurg figürünün şifa dağıtıcı özelliği burada Lokman Hekim' le birleştirilmiştir.

³⁹ Lokman Hekim, Kuran-ı Kerim'de Lokman Suresinde adı geçmektedir. Allah tarafından Lokman' a hikmet verildiği belirtilir. Oğluna verdiği öğütler anlatılır.

5.6.1.2.Ejderha

Katalog No : 89

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H. 1703.

Minyatürün Konusu : Çılgın bir deveden kaçan adamın kuyuya saklanması.

Minyatürün Tanımı :

Osmanlı dönemine ait olan minyatürde deveden kaçan bir adamın kuyuya saklanması konusu betimlenmiştir. Doğa içerisinde verilen kompozisyon çok çeşitli renk kullanımı mevcuttur. Sahne gökyüzü, yerüstü ve kuyu bölümü şeklinde üçe bölünmüştür. Gökyüzü sarı renge boyanmış ve üzerine mavi renkli iki bulut motifi yerleştirilmiştir. Yerüstü olan bölümde büyük boyutlu, kahverengi gövdeli, turuncu-beyaz renklerinden oluşan semeri ile bir deve figürü bulunmaktadır. Etrafta yeşil renkli ağaç motifleri ve kırmızı tonlarında çiçekler vardır. Kuyunun etrafı pembe tonlarında toprakla çevrilidir. Deveden kaçan insan figürü kuyunun üst deliğinden aşağı doğru kendini bırakmış ve belden yukarısı dışarda kalmış durumdadır. Hem yukardaki çılgın deveden hem de aşağıda onu yemek için bekleyen ejderhadan korunmak için yukarıdaki otlardan tutunan adamın tutunduğu otları iki kemirgen hayvan yemektedir. Aynı zamanda kuyunun iç kısmındaki taşlara ayaklarını koymuş olan adamın bileklerine iki yılan dolanmıştır. Kuyunun içi siyah renkte karanlık olarak verilmiş, ejderhanın ise sadece baş ve boyun kısmı görünmektedir. Sarı benekli bir bedene sahip olan ejderha ağzını açmış, deveden kaçan adama saldırma pozisyonundadır.

Katalog No : 90

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H.1703.

Minyatürün Konusu : Cehennemde günahlıların düşmeleri.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde siyah fon kullanılmıştır. Sahnenin ortasında ince bir ağaç motifi ve iki yanında ellerinde meşale olan biri pembe diğeri ise mavi bedenli zebani olarak bilinen figür durmaktadır. Kompozisyonda etrafa serpiştirilmiş ateş topları, akrepler ve yılanlar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra kimi ağaca tutunmuş kimi ise yılana dolanmış aşağı doğru düşen çıplak insan figürleri yer almaktadır. Sahnenin en altında pembe renkli benekli bir ejderha figürü görünmektedir. Ejder figürü burada aşağıya doğru düşen insanlara yönelmiş durumdadır.

Katalog No : 91

Bulunduğu Eser : Falname, Ankara Milli Kütüphane, Arşiv no 5179.

Minyatürün Konusu : Hz. Musa

Minyatürün Tanımı :

Minyatürün alt ve üst kısımlarında yazı sıraları mevcuttur. Gri tonlarında bir zemin üzerine yerleştirilen kompozisyonda altın yaldıza boyanmış bir gökyüzü ve etrafta büyüklü küçüklü ağaç motifleri vardır. Hz. Musa figürünün yüzü tahrip olmuştur ancak başındaki halesi ve siyah sakalları farkedilebilmektedir. Pembe tonlarındaki kaftanı ile ayakta durur vaziyette olan Hz. Musa' nın sol eliyle ejder başlı bir asa tutmakta, sağ eli ise görünmemektedir. Asa oldukça uzun ve sarı renktedir. Ejder başının yüzü HZ. Musa' ya dönük durumda, ağzı açık ve dili dışarda olarak betimlenmiştir.

5.6.1.3.Kuş ve Türevleri

Katalog No : 92

Bulunduğu Eser : Falname, Ankara Milli Kütüphane, Arşiv no 5179.

Minyatürün Konusu : Hüdhüd.

Minyatürün Tanımı :

Sayfanın üst kısmında tek sıra yazı ve en üstte kırmızı renk boya ile hüdhüd yazılmıştır. Yazı kısmından sonra tasvire yer verilmiştir. Hüdhüd figürünün iki yanında beyaz zemin üzerine mavi renkle spiraller oluşturan bitkisel desenler çizilmiştir. Mavi tonlarında biz zemin üzerine yerleştirilen hüdhüd kuşunun gerçekçi bir betimlemesi söz konusudur. Ayakta duran hüdhüd kuşunun gri tonlarında bir bedeni ve başında ibibiği vardır. Vücudunun sağ tarafı görünmektedir.

Katalog No : 93

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H.1703.

Minyatürün Konusu : Adem ile Havva' nın Cennet'ten kovulması.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde Adem ile Havva' nın cennetten kovulma sahnesi işlenmiştir. Figürler bir yapının önündeki bahçeye benzer bir yerdedir. Adem ile Havva elele tutuşmuş bir şekilde başlarının üzerine hale ve yarı çıplak halde birbirlerine bakar durumdadır. Etrafta çeşitli çiçek motifleri bulunmaktadır. Arka planda ise üç kötülüğün simgesi olarak kabul edilen şeytan, yılan ve tavus kuşu yer almaktadır. Buradaki yılan kimi minyatürlerde ejderde olabilmektedir. Tavus kuşunun kendini beğenmişliği onun bu sahnede bulunmasının nedenidir.⁴⁰

⁴⁰ Bu sahnenin işlendiği farklı minyatürlerde Hz. Adem yılan üzerinde, Hz. Havva ise tavus kuşunun üzerinde betimlenmiştir.

5.6.1.4.Balık ve Türevleri

Katalog No : 94

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H.1703.

Minyatürün Konusu : Hz. Yunus’ un Cebrail’ in yardımıyla balığın karnından çıkması.

Minyatürün Tanımı :

Rivayete göre Hz. Yunus, peygamber olarak gönderildiği halkı 33 yıl tanrının dinine çağırmış ancak bu süre içerisinde sadece iki kişi ona inanmış. Bu duruma kızan Hz. Yunus orayı terk eder. Akdenizde bir gemiye biner ve o sırada denizde fırtına çıkar. Bunun üzerine gemidekiler gemide bir günahkâr olduğunu bu nedenle onu denize atmaları gerektiğini düşünürler. Çekile kura Hz. Yunus’ a çıkar ve onu denize atarlar. Denizde de Hz. Yunus’ u büyük bir balık yutar. Balığın karnında hatasını anlayan Hz. Yunus dua eder ve duası kabul edilir.⁴¹

Hz. Yunus’ un balığın karnından çıkmasının betimlendiği minyatürde gri tonlarında büyük bir balık ve onun ağzında Hz. Yunus tasviri Cebrail’ in yardımıyla balığın karnında çıkmaya çalışmaktadır. Hz. Yunus çıplak, siyah sakallı ve bıyıklı bir görünümündedir. Melek onu bileklerinden tutarak yukarı doğru çekmektedir. Sahnede deniz koyu yeşil renktedir. Denizde ayrıca çok çeşitli canlı bulunmaktadır. Denizin uzağında minyatürün geri kalanında ise doğa betimlemesi yapılmıştır.

Ankara Milli Kütüphane, 5179 arşiv numarasında kayıtlı Falname’ de Hz. Yunus’ un betimlendiği bir minyatür mevcuttur (Resim 94a). Bu minyatürde Hz. Yunus balık figürünün üstünde betimlenmiştir. Ayrıca kompozisyon karada doğa içerisinde işlenmiştir. Yer aldığı eserin falname olmasından mütevellit minyatür sayfasında yer alan şiir falın müjdeli geldiğini, ancak biraz sabretmesi gerektiğini söylemektedir (Aktaran:Gencel,2011:51). Hz. Yunus’ un balığın karnındaki sabırlı bekleyişine atıf yapıldığını düşündürmektedir.

⁴¹ Saffat Suresi (139-144); “Şüphesiz Yunus’ da gönderilen peygamberlerdendir. Hani o bir zaman dolu bir gemiye kaçmıştı. Oradakilerle kur’a çekmiş de kaydırılanlardan olmuştu. Derken kendisini balık yutmuştu. Kendi nefsini kınıyordu. Eğer çok tespih edenlerden olmasaydı, yeniden dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.”

5.6.1.5.Cin

Katalog No : 95

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H.1703.

Minyatürün Konusu : Çalgı çalan ve dans eden melekler ve cinler.

Minyatürün Tanımı :

Osmanlıda dönemin vezirlerinden Kalender Paşa' nın I. Ahmet' e sunduğu Falname eserinde yer alan bir minyatürdür. Minyatürün bulunduğu bu eser, Evliya Çelebi' nin aktardığına göre Esnaf-ı Falciyan-ı Musavvir türünde yani resimlerle hikâye anlatan bir eserdir. Hatta bu yazmanın önsözünde bu kitaptaki bir resmi açan kişinin falı minyatürün karşısındaki sayfada yazılanlardır diye aktarılmıştır (And,2010:52). Minyatürde altı tane melek figürü ve iki tanede cin figürü bulunmaktadır. Çok canlı renklerin kullanıldığı sahnede yapıya benzer bir yerde taht ve orada oturan melek figürü önündeki yiyeceklere doğru bakmaktadır. Sağ tarafta yer alan iki melek figürü ayakta ve elleri önden bağlı, başlarıda yere eğik durumdadır. Sol taraftaki melek figürünün ise elinde bir yiyecek tepsisi, tahtta oturan meleğe doğru yönelmiştir. Minyatürde sahnenin alt kısmında ortada dans eden bir melek ve sağda ve solda birer cin figürü müzik aleti çalmaktalardır. Kompozisyon doğa motifleri içerisinde işlenmiştir. Gökyüzü altın yaldıza, zemin ise yeşile boyanmıştır. Etrafta sarı, beyaz ve kırmızı renklerinde ağaç ve çiçek motifleri vardır.

5.6.1.6.Dev

Katalog No : 96

Bulunduğu Eser : Falname, TSM, H.1703.

Minyatürün Konusu : Sekizinci İmam Rıza' nın düşmanı (dev) öldürmesi.

Minyatürün Tanımı :

Şiîliğin temelindeki On İki İmam sisteminde sekizinci olan İmam Rıza' nın tasvir edildiği bir minyatürdür. Hz. Ali' den başlayan ve On İki İmam' a kadar olan tüm imamlar Şiî dünyası için önemli kişilerdir (And,2010:370). Bu minyatürde de insanlara düşmanlık eden bir dev'i öldüren kişi olarak İmam Rıza' nın gösterilmesi On İki İmam' ın ulu kişi olması algısıyla ilişkilidir. Doğa motifleri içerisinde işlenen kompozisyonda en üstte mavi gökyüzünde yer alan iki melek figürü sahnenin altında gerçekleşen olaya doğru bakmaktadır. Sahnenin alt kısmına Sekizinci İmam Rıza tasviri atının üstünde elindeki mızrak ile düşmana hamle yapmaktadır. İmam Rıza' nın üzerinde yeşil renkli bir giysi bulunmaktadır. Yüzü başındaki beyaz sarığından sarkan kumaşla kapatılmıştır. Yüzünü kapatan bu örtünün üzerinde ise kimliğini belirtmek için İmam Rıza yazmaktadır. Karşısında duran düşman ve olarak nitelendirilen dev figürü ise koyu mavi benekli bir bedene sahiptir. Eklem yerlerinde, pazularında ve boğazında sarı renkli halhalları vardır. Kucağında üç çıplak insan figürü bulunmaktadır. Bunların yanı sıra sahnenin üst kısmında ve en altında kurtarılmayı bekler bir yüz ifadesi ile duran birçok insan figürü mevcuttur.

5.6.1.7.Dabbetü'l arz

Katalog No :97

Bulunduğu Eser :Falname, TSM, H. 1703.

Minyatürün Konusu :Dabbetü'l-arz.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde insan yüzlü, iki elli, iki ayaklı, kanatlı, boynuzlu, yapraklardan oluşmuş bir kuyruğa sahip, kulağında küpe olan ve bir elinde Hz. Musa' nın asasını diğer elinde Hz. Süleyman' ın mührünü tutan bir Dabbetü'l arz tasviri görünmektedir. Minyatürde Dabbetü'l arz figürü doğa içerisinde altın yaldız bir gökyüzünün altında ve çiçek motiflerinin arasında bulunmaktadır.

Fal-ı Kur'an, TSM, H.1702' de kayıtlı olan minyatürdeki (Resim 97a) Dabbetü'l-arz tasvirinin ilk örnektekinden bir takım farklılıkları olmakla birlikte benzer özellikleride vardır. Bir önceki minyatürde olduğu gibi ayakta duran, insan yüzlü, iki ayaklı, iki kollu, kanatlı, kuyruklu, bir elinde Hz. Musa' nın asasını diğer elinde Hz. Süleyman' ın mührünü tutmakta olan bir yaratıktır. Ancak bu tasvirde kuyruğu tavus kuşu gibidir. Boynuzları yoktur. Renk kullanımında ise kırmızı ve mavi tonları daha net kullanılmıştır. Bunların dışında kompozisyona farklı hayvan başlarına sahip, insan gibi giyinmiş yaratıklar eklenmiştir. Tanımlaması yapılan bu iki örnek dışında Terceme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami, İÜK T.6624 1603-1617 tarihli (Resim97b), Terceme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami, TSM Bağdat.3731595-1603 tarihli (Resim 97c), ve Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139, y.20a, (Resim 97d)' da kayıtlı eserlerde Dabbetü'l arz tasvirleri mevcuttur. Bu bahsi geçen üç minyatür benzer özellikler göstermekle birlikte ilk iki örnekte yer alan Dabbetü'l arz tasvirlerinden farklılardır. Bu üç örnekte görülen Dabbetü'l arz figürlerinin boynuzlu, iki elli, dört ayaklı, benekli vücutlu olmaları açısından birbirlerine benzemektedirler. Ancak Resim 97b'de yer alan figürün öküz başı, geyik boynuzu bulunmaktadır. Resim 94c' deki dabbetü'l arz figürünün sivri tek boynuzu, insan yüzü ve filkulağı vardır. Benzer farklılıklar Resim 97d' deki dabbetü'l arz figüründe de kuş gövdesi, insan yüzü şeklinde kendisi göstermektedir.

5.6.1.8.Burç Yaratıkları

Katalog No :98

Bulunduğu Eser :Falname, TSM, H. 1703.

Minyatürün Konusu :Burçlar ve Gezegenler.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde mavi bulutlar üzerinde koyu mavi renkte ve dairesel olarak çizilmiş bir gezegen betimi söz konusudur. Bu gezegeni taşıyan dört melek figürünün ikisi alta ikisi ise üste yerleştirilmiştir. Gezegenin etrafında değişik renklerle çizilen burç yaratıkları küçük daireler içerisinde gezegenin dış kenarını dolanmaktadır. Bu dairelerde burç figürleri burç takvimindeki sırasına göre yerleştirilmiştir. Burç yaratıklarının tasvirinde yengeç; açık mavi renkli ve gerçekçi, aslan; gerçek bir aslan figürünün sırtından kaşı gözü olan bir güneş çıkar vaziyette, akrep; birbirinin kuyruğundan tutarak daire oluşturan iki akrep olarak, yay; aslan gövdeli, insan başlı bir yaratığın elinde yayı ile nişan almış, balık; iki balık figürünün birinin başı diğerinin kuyruğuna gelecek biçimde daire oluşturur pozisyonda betimlenmiştir. Gezegenin tam ortasında altı kollu ve her eliyle farklı bir araç taşıyan yaşlı bir erkek figürü bulunmaktadır. Bu figürün etrafında güneş, ay ve dört ayrı meslek grubunu temsil eden figürlerin tasvirleri bulunmaktadır.

5.7. Siyer-i Nebi

Siyer, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur. Aynı zamanda sîret ve siyer kelimeleri Hz. Muhammed’ in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. Bu iki terimden sadece siyer Hz. Muhammed’ in hayatını anlatan eserler için kullanılmış, sîret ise diğer şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı eserleri isimlendirmiştir (Fayda,2009:319). Günümüze kadar çok sayıda siyer yazılmıştır ve hala da yazılmaya devam etmektedir. Siyer-i Nebi ise Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’ in hayatını destansı bir biçimde anlatan eserdir. Çeşitli kütüphanelerde farklı nüshalarına rastladığımız bu eserin minyatürlü örnekleri en çok ilgi çekenleridir.

İlk Türkçe siyer Kahire’ de Memlûk Sultanı Berk ok’ un bir Mevlevî dervişi Erzurumlu Yusuf’ un oğlu olan Mustafa Darîr’ e yazmasını emrettiği ve 1388 yılında bitirilen Siretü’n Nebî’ dir. Eserin I. cildinde tevhid, na’t, dört halife ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’ in methi yer alır ardından Hz. Muhammed’ in soyu, isimleri nübüvvet nurunun intikali, Zemzem Kuyusu’ nun açılması gibi peygamberlik mucizelerinin yaşandığı zamana kadar gerçekleşen olaylar anlatılmaktadır. II. ciltte Hz. Muhammed’ in mucizeleri, ilk evliliği, ilk vahiy gibi konular işlenmiştir. III. cildinde mi’rac olayı, Hz. Âişe ile evliliği, hicret ve devamındaki hadiseler yer almaktadır. IV. cildinde Hz. Fâtıma’ nın doğumu, Hz. Hatice’ nin vefâtı, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali’ nin evliliği konuları bulunmaktadır. V. Ciltte dönemin siyasi olayları geçmektedir. VI.cildi ise haccın farz kılınması, Vedâ haccı, Resullullah’ ın hastalanması ve vefâtı konuları ile son bulmaktadır (Erkan,2009:269).Osmanlı Saray çevresinde ve halk arasında çok sevilen eser padişah III. Murad tarafından illutrasyon olacak olan bir çalışma için emir verilmiş ve saray atölyesinde Nakkaş Hasan’ ın ekibi eseri minyatürlerle süslemiştir. Daha sonra 1595’ te Hattat Mustafa oğlu Ahmed Nurî tarafından istinsah edilerek III. Mehmet’ e sunulmuştur. Ortaya çıkan bu eserde 814 minyatür bulunmakta olup toplam altı cilttir. Bu ciltlerden I., II. ve VI. ciltler Topkapı Sarayı Müzesinde, III. cilt New York Halk Kütüphansinde, IV. cilt ise Dublin’ deki Chester Beatty Kütüphanesinde bulunmaktadır. IV. cildin bir kopyası Türk İslam Eserleri Müzesinde olup, V. Cildi kayıptır. Siretü’n-nebi Türk edebiyatında siyer ve mevlîd yazma geleneğinin gelişmesini sağlamıştır. Hâtât Süleyman Çelebi’ nin ünlü eseri Mevlid’ i yazarken bu eserden etkilendiği düşünülmektedir (Aktaran:Erkan,2009:270).

Minyatürlerinde metinle ilişkili tasvirler bulunması anlatılanlar ile ilgili somut deliller sunmaktadır. Bu nedenle Siyer-i Nebi yazmalarında yer alan minyatürler tarihi ve dini bilgiler içermesi bakımından son derece önemlidir. Eserde Hz. Muhammed (s.a.v)' in doğumu, miracı, ölümü ve mucizeleri gibi konularla ilgili minyatürler yer almaktadır.

Eserin minyatürlerinin ne kadar sürede tamamlandığı bilinmemektedir. Ancak eserde yer minyatürlerin hepsi aynı özende yapılmamıştır. Öyle ki son minyatürlerde bir alelâde yapılmışlık hâli sezilmektedir. Bu durum muhtemelen biran önce tamamlanmaya çalışılması ile ilgilidir. Eserin minyatürlerinin tam olarak kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak ilk 111 minyatürün Nakkaş Hasan' ait olduğu anlaşılmakta olup, sayıca fazla olması bakımından bir ekip işi olduğu kanısına varılmaktadır. Ayrıca eseri meydana getirilmesinden emeği geçen sanatçılardan sadece ciltlerini hazırlayanların isimleri not düşülmüştür. Diğerlerinin isimlerinin geçmemesinin nedeni olarak eserde çalışmalarına karşılık para almış olmaları düşünülmektedir (Dikmen,2009).

Mevcut minyatürlerde işlenen konulardatezimde geçen fantastik figürlerde yer almaktadır. Örneğin Hz. Muhammed' in Mirac' ı betimlemesinde yer alan Burak figürü bahsi geçen fantastik yaratıklar arasındadır. Bunun dışında Siyer-i Nebi minyatürlerinde genellikle kötü anlamıyla işlenen Ejder figürü yer almaktadır. Kullandığım minyatürler Türk İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı ve Chester Beatty Library' de bulunan nüshalara aittir. Minyatürlerin genel özelliklerini değerlendirdiğimizde canlı renkleri kullanıldığı kompozisyonlarda özellikle insan figürlerinin gerçeğe yakın bir görünümde betimlendikleri görülmektedir. Kâbe tasvirlerinde detay verilmek istenmiş fakatperspektif uygulanamamıştır. Fantastik yaratık içinde değerlendirdiğim figürlerin betiminde ise alışılmış formların dışına çıkılmamıştır. Ancak ejder figürünün bir minyatürde sadece kuyruk kısmı betimlenmiş, bir başka minyatürde ise konu gereği iki kaya arasında sıkışan ejderin sadece benekli vücuduna dair ayrıntılar verilmiştir. Siyer-i Nebi minyatürlerinde en önemli ayrıntı belkide Hz. Muhammed' in tasvirlerindeki yüzüne konulan beyaz peçedir. İslâmdaki tasvir yasağının bir anlamda delindiği minyatür sanatında peygamberimizin betimlenişi, yasak çerçevesinde sınırlandırılmıştır.

5.7.1.Siyer-i Nebi’ de görülen fantastik yaratıklar

5.7.1.1.Ejderha

Katalog No :99

Bulunduğu Eser : Siyer-i Nebi, TSM H.1222.

Minyatürün Konusu :Hz. Muhammed (s.a.v) kervanın yolunu kesen ejderha ile konuşuyor.

Minyatürün Tanımı :

Doğa motifleri içerisinde işlenen kompozisyonda asıl anlatılmak istenen olay sahnenin alt kısmında gerçekleşmektedir. Minyatürde kervanın yolunu kesen ejderha ile konuşan Hz Muhammed’ (s.a.v) in tasviri yer alır. Yüzü bir peçeyle örtülü olarak betimlenen Hz Muhammed’ (s.a.v) in üzerinde yeşil renk bir cübbe, başında beyaz sarık ve ateşten halesi bulunmaktadır. Figür aynı zamanda ejderhaya doğru yönelmiş olarak ve ellerine hareket verilerek birşeyler söylediği anlatılmaya çalışılmıştır. Ejderha figürü ise mavi benekli bedeni ile kayalıkların arasından çıkarcasına betimlenmiştir. Ağzını açmış durumda Hz. Muhammed’ e doğru bakmaktadır. Sahnenin üstünde ise olayı izleyen çok sayıda insan ve sadece başları görünen deve figürleri bulunmaktadır.

Katalog No :100

Bulunduğu Eser : Siyer-i Nebi, TİEM 1974

Minyatürün Konusu :Hz. Muhammed'in mucizesiyle harekete geçen iki dağın arasında kalan ejderin ölümü.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde Hz. Muhammed' in bir mucizesinin betimlemesi yapılmıştır. Kompozisyonu oluştururken sahnenin üst kısmına sağda ve solda olmak üzere iki dağ, dağın üstünden görünen sarı bir gökyüzü ve arkada yeşil bir ağaç motifi yerleştirilmiştir. Bu iki dağın arasına sıkışmış olan ve sadece kahverengi gövdesi top haline gelmiş ejderha figürü yer almaktadır. Sahnenin ön kısmında mavi zemin rengi kullanılmıştır. Hz. Muhammed tasviri ayakta betimlenmiştir. Üzerinde yeşil bir cübbe bulunmakta ve yüzü ise tamamen beyaza boyanmıştır. Etrafında olayı hayret ifadesi ile seyreden ve Hz. Muhammed' in bu mucizesi karşısında onun ayaklarına kapanmış durumda olan insan figürleri bulunmaktadır.

Katalog No :101

Bulunduğu Eser : Siyer-i Nebi, TSM H.1222

Minyatürün Konusu :Hz. Muhammed' (s.a.v) in mucizesi: Ka'be temelinden çıkan bir ejderi halkı kurtarmak için ukab kuşunun gökyüzüne kaçırması.

Minyatürün Tanımı :

Minyatürde Hz. Muhammed sahnenin sol üst kısmında yer almaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v)' in üzerinde yeşil cübbesi, başında ateşten halesi ve beyaza boyanmış yüzü ile ellerini semaya kaldırmış dua ederken betimlenmiştir. Sahnenin ortasında kabe tasviri ve etrafında olayın şaşkınlığını yaşayan insan figürleri yukarı doğru bakar şekilde işlenmiştir. Minyatürde işlenen konunun kahramanı ukab kuşu hiç görünmemekle birlikte ejder figürünün ise sadece kuyruk kısmı minyatürün en üstünde bulunmaktadır.

Katalog No	:102
Bulunduğu Eser	:Siyer-i Nebi, TSM H. 1223.
Minyatürün Konusu	:Hz. Ali' nin ejderhayı öldürmesi.
Minyatürün Tanımı	:

Minyatürde olay altın sarısı bir gökyüzü betiminin altında sıralanmış büyük dağların dibinde gerçekleşmektedir. Doğa içerisinde işlenen kompozisyonda gerek dağlar gerekse zemin beyaza yakın bir tondadır. Sahnenin önünde Hz. Ali, atı, aslanı, adamı ve ejderha figürü yer almakta olup, arka kısımda ise olayı seyreden atlı insan topluluğu bulunmaktadır. Siyah sakallı ve bıyıklı bir yüzü olan Hz. Ali' nin üzerinde yeşil bir cübbe, yeşil sarık ve elinde kılıcı⁴² vardır. Tek hamleyle ejderhanın kellesini kesmiş bir eda ile kolu havadadır. Ejderha figürü ise kayalarında arasında, koyu yeşil tonlarında benekli bedeni kellesinden ayrılmıştır. Ejderhanın kesilen boğazından kırmızı kanlar fişkırırcasına detay verilerek baş kısmı yere düşmüş vaziyette resmedilmiştir.

⁴² Hz. Ali' nin kılıcının ismi Zülfıkar olarak bilinmektedir.

5.7.1.2.Burak

Katalog No :103

Bulunduğu Eser : Siyer-i Nebi, CBL, 406.

Minyatürün Konusu :Mir’ac.

Minyatürün Tanımı :

Hız. Muhammed’ (s.a.v) in Mir’ac’ a yükselmesi konulu minyatürde Hız. Muhammed mavi gökyüzünde Burak adlı bineğin üzerinde betimlenmiştir. Ancak beden kısmı çok görünmemektedir. Daha çok beyaz renge boyanmış baş kısmı ve başındaki halesi görünmekte ve etrafında melekler sıralanmış durumdadır. Burak figürü ise pembe tonlarındaat gövdeli, insan başlı, tavus kuşu kuyruklu olarak tasvir edilmiştir. Minyatürün alt kısmındaki Kâbe tasviri etrafında yer alan revaklarla birlikte verilmiştir. NYPL Spencer Col.’ da kayıtlı Siyer-i Nebi yazmasında bulunan Mir’ac konulu minyatürde Kâbe tasviri bulunmamakla birlikte Burak figürü ilk örnekle aynı özelliklere sahiptir. Renk kullanımında birtakım farklılıklar görünmektedir. İlk örnekte daha canlı tonlar kullanılırken, bu minyatürde örneğin Burak figürünün tavus kuşu kuyruğunda siyah renk kullanılmıştır. Bunun dışında Hız. Muhammed (s.a.v) tasviri daha net görünmekte ve üstte iki melek figürü bir halıyı tutmuşlar, Hız. Muhammed’ in üstünde durmaktadırlar.

5.8. *Hamse-i Nizami*

Hamse, beş mesneviden oluşan külliyyat anlamındadır. İlk defa Nizâmî-i Gencevî⁴³’nin Mahzenü’l esrâr, Hüsrev-ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker, İskendernâme adlı Farsça eserleri için kullanılmıştır. “Penc genç” (beş hazine) adıyla da anılan bu mesnevilerin taklit edilmesiyle sayıları artmaya başlamış ve bu eserlere “hamse” adı verilmiştir. Hamse yazan şairlere “hamse-nüvîs” veya “sâhib-i hamse”, yazdığı mesnevi sayısı beşten fazla olan şairlere de “sâhib-i sitte, sâhib-i seb’a” gibi isimler verilmiştir. Nizâmî’den sonra farklı şairler tarafından yazılan hamseler genellikle Nizâmî’yi taklit ederek ya da ona nazîreler yazılarak hazırlanmıştır. Fars edebiyatında etkisiyle XIV. Yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında da hamse yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler genellikle daha öncede vurgusu yapıldığı gibi Nizâmî-i Gencevi, Emîr Hüsrev-i Dihlevî ve Camî’nin mesnevilerine nazire, cevap veya tercüme yoluyla yazılmıştır. Türkçe hamselerde en çok işlenen konu Leyla vü Mecnun hikâyesidir. Bundan sonra Türk edebiyatında Yusuf ile Züleyha kıssaları yazılmıştır. Türk edebiyatında hamse yazan ilk şair Ali Şîr Nevâî’dir. Anadolu’da yazılan ilk hamsse ise Hamdullah Hamdi’ye aittir. Bu eserde yer alan mesnevilerin konuları ise şöyledir; Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Tuhfetü’l-uşşâk, Kıyafetnâme ve Ahmediyye (Mevlid)(Yazıcı ve Kurnaz,1997:499). Bunların dışında Anadolu sahasında birçok hamse yazan şair bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; 16. Yüzyılda yaşayan Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, Lâmiî Çelebi, yerli konuları işleyen Taşlıcalı Yahyâ Bey, 17. Yüzyılda yaşayan Nev’îzâde Atâî, Nergisî ve 18. Yüzyılda yaşamış Türk edebiyatının son hamsesini yazan Subhîzâde Fevzî’dir (Aktaran:Yazıcı ve Kurnaz,1997:499).

Tezimde yer verdiğim Hamse minyatürleri Hamse-i Nizami adlı eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve British Library’de bulunan nüshalarına aittir.

Kullanılan bu örnek eserlerden Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer alan yazma yaklaşık 15 Ocak 1495 tarihinde Şiraz’da Mün’ime’d-Din al-Ehvadî tarafından kopya edilmiştir. Yazmanın minyatürlerinde Türkmen üslûbu etkili olmuştur. Türkmen üslubunun genel özellikleri arasında doğa motiflerinde soluk renklerin kullanılması ve insan figürlerinin baş kısımları iri ancak vücutları daha kısa olarak tasvir edilmesi gösterilebilir. Hamse minyatürlerinin genel özellikleri değerlendirildiğinde ise simetri anlayışının hâkim olduğu bir betimleme tarzından bahsedilebilir. Katalog kısmında tanımlamaları yapılan Hamse

⁴³ 12. Yüzyılda yaşamış İran edebiyatının önemli mesnevi şairlerinden biridir.

minyatürlerinde konumuz dâhilindeki fantastik yaratıklardan, simurg, ejder, burak ve dev figürleri kompozisyonda yer almış ve betimlemeleri yapılmıştır (Aktaran:Filiz,2007). Minyatürünü kullanmadığım fakat yine Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir diğer Nizami Hamsesi 1572 tarihinde Herat’ ta Murad Hüseyin İbn-i Şah Muhammed İsfahanî tarafından kopya edilmiştir. Bu bahsi geçen iki eserin minyatürleri gerek üslûp gerek işleyiş bakımından birbirine benzemektedir.

5.8.1.Hamse-i Nizami' de görülen fantastik yaratıklar

5.8.1.1. Simurg

Katalog No :104

Bulunduğu Eser : PSAHK, Heft Peyker,1590.

Minyatürün Konusu :Simurg' un uçuşu.

Minyatürün Tanımı :

Nizami' nin hamsesinde yer alan Heft Peyker mesnevisinin minyatürlerindendir. Mesnevide yer alan bir hikâyenin betimlemesinin yapıldığı minyatürde efsanevi Simurg figürü başrolde dir. Hikâyeyi anlatan ise Behram Gur' un Hintli eşidir. Hikâyeye göre Simurg sayesinde esaretten kurtulan kahraman, onun pençelerinden tutunarak cennet gibi bir ülkeye ulaşmıştır. Kompozisyonda Simurg ihtişamlı görünümüyle mavi renk gökyüzünde uçar vaziyettedir. Simurg pembe, yeşil ve kahverengi tonlarında tasvir edilmiştir. Kahraman ise Simurg' un pençelerinden tutunmuş hint kıyafetleri içerisinde dir. Aynı zamanda Simurg' un gagasında onun avı olan iki insan figürü yer almaktadır. Hikâye ise bir adada geçmektedir. Adanın etrafı sularla çevrilidir. Suyun içinde balık, kaplumbağa, timsah gibi su yaratıkları bulunmaktadır. Adanın üzerinde çeşitli ağaç ve bitkiler bulunduğu gibi sahnenin sağ kısmında ağaçların arasından görünen beyaz renk bir şato yer almaktadır. Bu minyatürün fantastik yaratığı olan Simurg' un iki yönü ile işlenmesi dikkati çeken bir unsurdur. Hikâyelerde kahramanı genelde sırtında taşıyan Simurg burada pençelerinin arasına almış ama yine de maksadı iyilik etmektir. Ama gagasında taşıdığı iki insan figürü Simurg' un avı konumundadır. Böylelikle Simurg' un minyatürlerde daha az görülen kötü huylu olanının insanları avlaması anlatısı burada iyi özelliğiyle birlikte verilmiştir.

Katalog No :105

Bulunduğu Eser : Hamse-i Nizamî, 1580, TSMK, A. 3559, 1b.

Minyatürün Konusu :Hz. Süleyman tahtında.

Minyatürün Tanımı :

Tezhipli bir sayfada yer alan minyatür altın yaldız bir cetvelle sınırlandırılmış alandır. Minyatürde kompozisyon doğa içerisinde geçmekte olup kayalıkların dibinde yer alan Hz. Süleyman ve etrafındaki diğer figürlerden oluşmaktadır. Hz. Süleyman minyatürün tam ortasında, tahtında oturur vaziyette ve sağında bir oturakta oturan veziri ile konuşma halindedir. Tahtın iki yanındabirer melek figürü bulunmaktadır. Sahnenin sağ ve sol kısımlarında kalabalık insan ve dev toplulukları bulunmakla birlikte at, deve ve fil gibi hayvan figürleride görünmektedir. Minyatürün en üst kısmında mavi bir gökyüzü betimi üzerinde uçan çeşitli kuş figürleri ve bu kuş figürleri arasından süzülen Simurg yer almaktadır. Simurg figürü sarı renk bir beden ve kırmızı tek kanadıyla karşımıza çıkmaktadır. Alt kısımda ise yeşil bir zemin üzerine yerleştirilmiş ortada bir havuz, havuzun içinde yüzen iki ördek ve etrafa yayılmış hareket halinde olan çok sayıda hayvan figürü vardır.

Katalog No	:106
Bulunduğu Eser	: Hamse-i Nizamî,1485, TSMK, H. 768, 2a.
Minyatürün Konusu	:Hz. Süleyman Divan'ı.
Minyatürün Tanımı	:

Tezhipli bir sayfada yer alan minyatürde Hz. Süleyman'ın divanında yer alan insan ve hayvan figürleri bulunmaktadır. Doğa motifleri içerisinde işlenen kompozisyonda yeşile boyanmış zemin üzerindeki insan figürlerinden, biri atının dizginlerini eline almış, ikisi hediye paketlerini taşırlarken diğer ikisi ise kendi aralarında konuşurlarken tasvir edilmişlerdir. Bunların alt tarafında aynı yöne doğru hareket halinde olan hayvan figürleri mevcuttur. Minyatürde gökyüzü ise altın yaldıza boyanmıştır. Gökyüzünde büyüklü küçüklü birçok kuş figürü uçmakta ve kuşların arasında uçan Simurg rengârenk tüyleri ve büyük kırmızı kanatları ile kendini göstermektedir. Kuş figürlerinin bir bölümü ise yeşil zeminde kompozisyona katılmaktadır.

Katalog No :107

Bulunduğu Eser : Hamse-i Nizamî, y. 1540, FAM.

Minyatürün Konusu :Kampta yaşam.

Minyatürün Tanımı :

Minyatür, British Museum’ da yer alan Nizami’ nin Hamse isimli eserinin Fogg Art Museum’ da bulunan kopyasıdır (Aktaran:Çakmakçı,2011:77). Minyatürde kompozisyon iki sayfalık bir alanda işlenmiştir. Göçebe hayatından bir kesit şeklinde kamp ortamında gündelik bir yaşam sahnesi betimlenmiştir. Kompozisyona kırmızı bir çadırın üzerinde süsleme unsuru olarak katılan üç Simurg figüründen ikisi sahnenin üst kısmında yani çadırın ikinci sayfaya denk gelen bölümünde yer almakta olup diğeri ise ilk sayfadadır. Üstteki Simurg figüründen bir tanesinin gövdesinin yarısı resmedilmiştir. Simurg figürü ve geleneksel desenlerle süslenmiş olan bu kırmızı çadır, kompozisyondaki diğer çadırların daha çok beyaz renkli olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Minyatürde sahnenin devamında yer alan insan ve hayvan figürleri doğal yaşam aktiviteleri içerisinde betimlenmişlerdir. Çadır içinde sohbet eden, çocuk emziren insanlar, çadır dışında ise yemek pişirme, çamaşır yıkama, hayvan besleme gibi gündelik hayatın içinde yapılan faaliyetler ile tasvir edilmişlerdir.

5.8.1.2. Ejder

Katalog No :108

Bulunduğu Eser : Nizami Hamse'si,1675, Biritish Library

Minyatürün Konusu : Behram Gur Ejderha' yı öldürüyor.

Minyatürün Tanımı :

Bitkisel motiflerle süslü bir sayfada yer alan minyatür altın varak cetvelle sınırlandırılmış bir alana yerleştirilmiştir. Minyatürün bulunduğu alanda altta ve üstte dört sütunluk yazı kısmı bulunmaktadır. 17. Yy. minyatürü olması nedeniyle kompozisyonun baş figürü olan Behram Gur' un tasvirinde gerçeğe yakın bir gösterim söz konusudur. Olay sahnenin ön kısmında gerçekleşmektedir. Behram Gur, üzerinde pembe giysisi, başında tüylü kavuğu ile sarı renk atının üzerinden yerde bulunan ejderhaya ok atarken betimlenmiştir. Ejderha ise siyah-gri tonlarında bedeni ile Behram Gur' un tam tersi yöne doğru hareketli, sadece baş kısmı geri doğru dönük durumdadır. Ağzı açık Behram Gur' a karşı hamle yapmak istercesine resmedilmiştir. Kompozisyon doğa içerisinde işlendiğinden arka plan kayalık bir alan, ev, ağaç ve çeşitli bitki motifleri, mavi gökyüzü, bulutlar, çok uzaklardan görünen dağ sıraları ile tamamlanmıştır.

5.8.1.3.Dev

Katalog No :109

Bulunduğu Eser : SK, Halet Efendi 376 numaralı Nizami Hamsesi, y. 272b.

Minyatürün Konusu :İskender’ in Rus ordusunun hizmetindeki demonu kemendiyle yakalaması.

Minyatürün Tanımı :

Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan Nizami Hamse’ sine ait olan ve 15. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olduğu düşünülen bir minyatürdür. Minyatürde işlenen hikâyeye göre insan yiyen, kırmızı yüzlü, yeşil gözlü hiçbirseyden korkusu olmayan korkunç bir yaratık türü varmış ve bu tehlikeli yarattığı kimse öldüremiyormuş. Birgün bu yaratıklardan birini rus ordusundan biri yakalamış ve savaşlarda kullanılmaya başlanmış. İskender ise Ruslarla savaşırken bu yaratıkla karşılaşmış ve onu öldürmeye çalışmış. Burada daha önce bu dev yaratıkla savaşan bir asker İskender’ e bu yaratığa ok ve kılıcın işlemediğini anlatmış. Bunun üzerine İskender bilge vezirine danışmış ve bilge ona ancak boynuna bir kement takarsa onu yakalayabileceğini söylemiş. Bunları duyan İskender hemen bir kement ile devi boynundan yakalamış ve dev artık İskender’ in boyunduruğu altına girmiş, bunu gören askerler ise sevinç gösterileri yapmışlar. Hikâyede geçen olayın betimlendiği minyatürde İskender’ in demonu yakaladığı sahne yer almaktadır. Doğa içerisinde işlenen kompozisyonda doğaya ait unsurlar soluk renklerde verilmiştir. Sahnenin ön kısmında İskender atının üstünden demonun boynuna kement geçirirken tasvir edilmiştir. Demon ise yerde boynuna geçirilen kementi tutmuş kurtulmaya çalışır vaziyettedir. Demon hikâyede anlatıldığı gibi kırmızı bedenli ve yeşil gözlüdür. Aynı konunun işlendiği bir diğer minyatür Nizami Hamsesi, St. Petersburg The Saltykov-Shchedrin Public Library inv. PNS 83, y. 309a’ da kayıtlıdır (Resim 109a). Kompozisyondaki figürlerin yerleşimi, olayın geçtiği yer, doğaya ait motifler gibi özellikler bakımından ilk örnekle benzer bir minyatürdür. Ancak Demon adlı yarattığı işlenişinde birtakım farklılıklar söz konusudur. İlk örnekteki kırmızı yüzlü, yeşil gözlü betimi bu minyatürde yeşil yüzlü ve kırmızı gözlü olarak değişmiştir. Bunun dışında demonun üzerindeki giysinin rengi kırmızıdır ve bütün bedenini kaplamaktadır.

5.8.1.4.Burak

Katalog No : 110

Bulunduğu Eser : SK, Halet Efendi 377 numaralı Nizami Hamsesi, y. 45a.

Minyatürün Konusu : Hz. Muhammed (s.a.v) ‘ in Miracı.

Minyatürün Tanımı :

Etrafı altın varak cetvelle çevrili olan minaytürün üst kısmında kademeli olarak artan dört sütunluk yazı sıraları bulunmaktadır. Yazı metninin altında yer alan minyatürde Hz. Muhammed’ in Miraca yükselmesi konusu işlenmiştir. Miraç gece gerçekleştiğinden kompozisyonda beyaz bulutlarla ve çok sayıda altın yaldızla boyanmış yıldızla bezenmiş koyu mavi bir gökyüzü betimi yapılmıştır. Gökyüzünde Miraç yolculuğunda olan Hz. Muhammed (s.a.v) tasviri Burak figürünün üzerindedir. Yüzü beyaza boyanmış, başının üstünde alev şeklinde hale vardır. Sol elini ateşten bir hale içerisinde bir aslan figürü olarak verilen ve ona yol gösteren Cebrail (a.s.)’ e doğru uzatmıştır. Burak figürü ise pembe bir bedene sahiptir. Daha önce karşımıza çıkan Burak figürlerinde olduğu gibi insan yüzlü bir başı ve ata benzer bir gövdesi vardır. Tek farklı olan özelliği ince uzun kuyruğudur. Bunların dışında sahnede Burak figürünün etrafında daire oluşturmuş dört tane melek figürü mevcuttur.

5.9. Süleymannâme

Hiz. Süleyman, Hiz. Davut' un oğlu ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberdir. Ancak Yahudilik' te ve Hristiyanlık' ta kral, İslâm' da ise hükümdar ve peygamber olarak kabul edilir. Süleymannâme ise Hiz. Süleyman' ın hayatını konu alan eserlerin genel adıdır (Harman,2010:56).

Hiz. Süleyman kıssa ve menkıbeleriyle öncelikle Fars ve Türk edebiyatında olmak üzere Doğu ve Batı edebiyatlarında sıkça ele alınmıştır. Halk hikâyeleri, efsaneler, atasözleri gibi edebiyat ürünlerinde detaylı olarak işlenmiştir. Aynı zamanda Dâvûd, Belkıs, Âsaf gibi kişiler; hüdhüd, çekirge ve karınca gibi hayvanlar; cin, dev, ifrit gibi yaratıklar; saltanat, zenginlik gibi sıfatlar; kuşdilini bilme, rüzgâra ve cinlere hükmetme gibi meziyetler; mühür, hatem ve asâ gibi eşyalarla çok geniş bir kadroya sahip olmuştur (Akkaya,2010:61). Klasik Türk edebiyatında Hiz. Süleyman' ı konu alan Süleymannâme ve Süleymâniyye adıyla çok sayıda eser yazılmıştır.

Bunlardan en önemlileri ise şöyledir:

- Süleymannâme-i Kebîr, Firdevsî-i Rûmî⁴⁴ tarafından manzum ve mensur olarak yazılmıştır. II. Bayezid' e sunulmuştur. 366 cilt ve 1830 meclis hâlinde planlanan eserin Türkiye' de ve Türkiye dışında 81 cildi çeşitli araştırmacılarca doktora tezi olarak sunulmuştur.⁴⁵
- Süleymannâme, Sirozlu Sâdî tarafından 15. Yüzyılda II. Murad' ın isteği üzerine hazırlanmıştır. Türkçe' de Hiz. Süleyman' ın kıssalarını konu alan ilk manzum eserdir. 3500 beyittir.
- Süleymâniyye, Şemseddin Sivâsî tarafından 1557 yılında mesnevi tarzında yazılmıştır. 1684 beyittir. Eserin dördü Türkiye' de, biri Almanya' da olmak üzere bel nüshası vardır. Hiz. Süleyman ile Sebe Melikesi Belkıs' ın aralarında geçen hikâyeyi anlatır.
- Menâkıb-ı Süleyman b. Dâvûd, 36 yapraklık mensur anonim bir eserdir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi' nde 17. veya 18. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshası bulunmaktadır. Eserde Süleyman pergamberin adaleti,

⁴⁴ Osmanlı döneminde (doğum 1453 – ölüm ?) yaşamış şair ve yazar. ‘‘Uzun Firdevsî’’, ‘‘Türk Firdevsî’’, ‘‘Firdevsî-i Tavîl’’ adlarıyla da anılmaktadır. Tarih ve edebiyat alanında çok sayıda eseri bulunmaktadır.

⁴⁵ M. Ata Çatıkkaş, Firdevsî-i Rumi' nin Süleymannâme-i Kebir'i (72. cilt), 1979; Asuman Akay, Firdevsî: Süleymannâme (44. cilt), 1990; Gülnaz Genç, Firdevsî-i Rûmî: Süleymannâme (25-26. Ciltler), 1995.

onun cinlere, vahşi hayvanlara ve insanlara hükmetmesi, kuş dilini bilmesi anlatılmıştır.

- Kıssa-i Süleyman Peygamber Aleyhi's-selâm. Yazarı belli değildir. 1833 yılında istinsah edilen eserde Süleyman peygamberin tahtı, yüzüğü, cinlerle olan hikâyeleri yer almaktadır. Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde yer alan eser sade bir dille yazılmıştır (Akkaya,2010:61).

Süleymannâme adlı eserlerin en gözdesi şüphesiz ki Uzun Firdevsî' nin eseridir. Adeta eski Türk kültürü ile İslâmi kültürünün bir sentezidir. Eserin daha öncede bahsini ettiğimiz 366 cildi II. Bayezid' a sunulunca padişah o kadar laf kalabalığından sıkılmış ve aralarından 80 cildi seçerek geriye kalanı yaktırmıştır. Hatta bu duruma çok kırılan Firdevsî, padişahı hicveden bir eser yazıp Türkiye' yi terk eder. Bir rivayete göre İran' a başka bir söyletiye göre ise Horasan' a geçer ve orada ölür bu nedenle ölüm tarihi bilinmez.

Ancak 81. cildin elimize ulaşması ile bu bilgi gerçekliğini yitiriyor ve 81. cildin Kanuni Sultan Süleyman' a dua ve sena ile başlaması ise II. Bayezid' in ölümünden sonrada Türkiye' de bulunduğuna işaret etmektedir (Güleç,2006:245).

Latîfî' ye göre, Firdevsi Süleymannâme adlı eserine, bütün dini rivayetleri, hikâyeleri bir araya toplamış ve ayrıca felsefe, hendese, nûcum ile tıbbâ ait bir yığın bilgileri de ilave ederek eserine ansiklopedik bir mahiye vermiştir (Aktaran: Akay,1990:XIV). Katalog kısmında değerlendirdiğim iki Süleymannâme minyatüründe Uzun Firdevsî' nin Dublin Chester Beatty Library' deki eserine aittir. Kompozisyon olarak birbirlerine benzer durumda olan bu iki minyatürün birinde Hz. Süleyman diğerinde ise Belkıs bulunmaktadır. Sahnede yer alan figürlerin sıralanışı ve betimleme tarzı her iki minyatürde de aynıdır. Hz. Süleyman' ın bilinen kalabalık meclisinin tasvir edildiği minyatürlerde cinler, devler, çeşitli hayvanlar, melekler ve insanlar yer almaktadır. Hz. Süleyman ve Belkıs tasvirine birçok yazma eserde rastlanmaktadır. Genellikle tahtta oturur vaziyette verilen bu figürler, Süleymannâme' deki örnekte tahttan ziyade bir yapının içinde oturur durumda iken betimlenmişlerdir. Genel olarak iki minyatürde de en göze çarpan özellik çok renkli ve kalabalık figürlü olmalarıdır. Bunun dışında konumuz dâhilinde yer alan fantastik yaratıklardan devler, cinler, simurg ve çeşitli kuş türleri bahsi geçen minyatürlerde ayrıntısıyla betimlenmişlerdir.

5.9.1. Süleymannâme' de görülen fantastik yaratıklar

Katalog No :111

Bulunduğu Eser : Süleymannâme, y. 1500, DCBL, T 406, f. 1b.

Minyatürün Konusu :Hz. Süleyman'ın sarayı ve çevresi (Hz. Süleyman).

Minyatürün Tanımı :

Süleymannâme yazmasının takdim minyatürlerinde Hz. Süleyman' ın ve Saba Kraliçesi Belkıs' ın meclisleriyle birlikte tasvirleri mevcuttur. Hz. Süleyman kompozisyonda Topkapı Sarayı' nın Babü's-Selam isimli kapısının girişindeki tahtta oturmaktadır. Tahtın bulunduğu iki kuleli yapının iki yanında melek ve çeşitli kuş figürleri yer almaktadır. Bu kuşların en büyüğü sivri gagası, uzun boynu ve renkli tüyleriyle betimlenen Simurg' tur. Tahtın altındaki basamaklarda ise insan ve cin toplulukları bulunmaktadır. Minyatürün genelinde çok canlı renkler kullanılmıştır. Bunun dışında aynı eserde yer alan ve bu kez Saba Kraliçesi Belkıs' ın meclisiyle birlikte betimlendiği minyatürde (Resim 111a) de kompozisyonun işleniş tarzı aynıdır. Minyatürün en üst kısmında tahtında oturur durumda Belkıs, yanında insan toplulukları, tahtın bir üst basamağında melekler ve alt basamaklarda cin ve dev toplulukları vardır. Renkli bir minyatürdür. Hz. Süleyman' ın yer aldığı minyatürde gökyüzü betimi kuşların tamamen gökyüzünü kaplamış olması nedeniyle tam olarak görünmemektedir. Ancak burada mavi gökyüzü ve sarı parlak renkli güneş motifi daha net bir biçimde gösterilmiştir.

5.10. *Hümâyûnnâme*

Hümâyûnnâme, Vişnu mezhebinden adı bilinmeyen bir brahman tarafından 300 yıllarında bir kralın üç oğluna hayvanların dilinden devlet yönetimi ile ilgili bilgi vermek amacıyla, Sankritçe dilinde yazılan Pançatantra adındaki nasihat kitabına dayanmaktadır. Pançatantra' yı 6. Yy. ilk yarısında Sasani hükümdarı Nuşirevan ele geçirerek Pehlevce diline tercüme ettirmiştir. Sonrasında Arap edebiyatının önemli yazarlarından İbn-el Mukâffâ'nın 8. Yy. 'da eserin kopyasını Arapçaya tercüme etmesiyle İslam dünyası bu eserle tanışmıştır (Parladır,2011).Arapçaya çevrilmiş şekli olan Kelîle ve Dimne⁴⁶, Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi tarafından Envâr-ı Süheylî adıyla Farsça' ya çevrilmiştir. Eserin bu Farsça çevirisini Alâeddin Ali Çelebi16. Yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman' a sunmak üzere Hümâyûnnâme adıyla Türkçe olarak hazırlamıştır. Eserin hazırlanışı Ali Çelebi' nin naklettiğine göre yirmi yıl sürmüştür ancak bununla alakalı yapılan araştırmalar ve düşülen notların birleştirilmesiyle varılan kanı beş yıl sürmesi üzerinedir. Hümâyûnnâme, edebi değer açısından orijinalinin çok üstüne çıkmıştır. Yeniden yazarcasına bir tutumla eserde yer almayan Arapça ve Farsça şiirlerin yanı sıra Türk şairlere ait manzum parçalar ekleyen Ali Çelebi esere adeta Osmanlı-Türk kültürünün izlerini bırakmıştır. Kısa zamanda gerek yerli gerekse yabancı yazarlarca beğenilmiş ve batı dillerine tercümesi yapılmıştır (Akün,1989:317). Kanuni Sultan Süleyman ise eseri çok beğenmiş ve bunun üzerine Ali Çelebi' yi Bursa kadılığına atamıştır. Hatta hergece Hümâyûnnâme' yi okuduğu iddaa edilmektedir (Parladır,2011). Eski Türk edebiyatının Osmanlı sahasında Batı dillerine en çok tercüme edilmiş eser olma ünvanına sahip olan Hümâyûnname, kültürü yüksek kesimlere hitap ettiğinden sonraları daha düşük okuyucu kitlesine uygun olarak sadeleştirilmiştir (Akün,1989:318).

Ayrıca Hümâyûnnâme minyatür konusunda da oldukça beğenilmiştir. Osmanlı Üslûbunda ortaya çıkan minyatürler yeni bir minyatür tarzı oluşturmuştur. 1557 yılında ilk minyatürlü nüshası hazırlanan eserde, seksen sekiz minyatür bulunmaktadır. Daha sonra 1567 yılında hazırlanan eserde otuz, 1589 tarihli eserde ise yüz altmış beş minyatür bulunmaktadır. Bu bahsi geçen minyatürler günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde yer almaktadır. Bunların dışında günümüze birkaç parçası ulaşmış örneklerde vardır (Akün,1989:318). Bunlar; Londra British Museum' da bulunan 1589 tarihli Hümâyûnnâme, Boston Güzel Sanatlar Müzesi' ndeki minyatürlü sayfalardır (Aktaran:İnal,1976:440).

⁴⁶Hayvan masallarıyla hükümdarlara öğüt vermek amaçlı yazılan, adını ise hikâyenin ana kahramanı iki çakalın yani Karataka ve Damanaka (Kelile ve Dimne)' danalan Hint masal kitabı.

Hümayunnâme, İslâm ülkelerinde çok tutulmuş ancak Osmanlı’ da tarih konulu eserlerin gölgesinde kalmıştır (İnal,1976:324). Genel bir değerlendirmeden çıkan sonuç ise Hümayunnâme’ nin dört asır boyunca gündemde kalabilmiş ve Türk insanının Kelile ve Dimne ihtiyacını karşılamış olmasıdır.

Eserin minyatürleri konu bakımından orijinali olan Kelile ve Dimne’ ye benzemektedir. Katalog kısmında yer verdiğimiz Hümayunnâme minyatürlerinde tezin konusuna giren fantastik yaratıklar yer almaktadır. Bunlar genel kompozisyonda hayvanların olduğu fakat sahnenin konusuyla bağlantılı olan fantastik figürlerin işlendiği minyatürlerdir. Eserin minyatürlü bütün nüshalarında varolan üslup tezde kullandığım minyatürlerde de hâkimdir. Minyatürlerde işlenen konular metinle ilişkilidir. Sahneler ekseriyetle açık havada işlenmektedir. Doğa motiflerinin ayrıntısıyla verildiği minyatürlerde Ali Çelebi’ nin eseri Bursa’ da yazması hasebiyle Bursa’ nın doğasının betimlendiği düşünülmektedir. Figürlerde ise boyutlar olabilecek ölçülerdedir. Olağanüstü bir yaklaşım söz konusu olmamıştır.

5.10.1. Hümayûnnâme' de görülen fantastik yaratıklar

Katalog No : 112

Bulunduğu Eser : Hümayûnnâme,16.yy,GoloubewCollection.,M.F.A14.557.

Minyatürün Konusu :Kuşların kralı.

Minyatürün Tanımı :

Ali Çelebi' nin Hümayûnnâme'sinde yer alan bir minyatürdür (Aktaran:Çakmakçı,2011:105). Hümayûnnâme öykülerinde geçen Simurg figürü kuşların lideri konumundadır. Hikâyeye göre kuşlar zor durumda olduklarında Simurg' a (Anka) gelir ve yardım isterler. Kuşların lideri olan Simurg ise heybetli görünüşüyle kendisinden beklenen yardımı yerine getirir. Bu minyatürde de bu durumu açıklayıcı bir betimleme söz konusudur. Simurg büyük gövdesi ve uzun kuyruğu ile minyatürün tam ortasındadır. Etrafında ise ona doğru bakan çeşitli türdeki kuşlar bulunmaktadır.

Katalog No	: 113
Bulunduğu Eser	: Hümayunnâme, BL,Add.15153,f.149a.
Minyatürün Konusu	:Dimne’ ninYüceDivanhuzurundahesapvermesi.
Minyatürün Tanımı	:

Minyatürde Kelile ve Dimne öyküncelerinin kahramanı olan çakal Dimne’ nin bir öküzün ölümüne sebep olmasından dolayı Yüce Divanda yargılanması konu edilmiştir. Kompozisyonda mahkemeye başkanlık eden aslanın, kendi annesinden, çakalın suçluluğuna dair kanıtları dinlemesi resmedilmiştir (Aktaran:Çakmakçı,2011:124). Minyatürün bulunduğu sayfada üstte iki altta ise üç satırlık yazı sırası bulunmaktadır. Yazı sıralarının arasında kalan alana yerleştirilmiş minyatürde sahne bir su akıntısı ile ortadan ikiye ayrılmıştır. Suyun iki yakasında bekleyiş halinde bulunan çok sayıda ve türde hayvanlar bulunmaktadır. Tam ortada bir kürsü ve üzerinde ormanların kralı aslan ve sorgudaki çakal vardır. Minyatürün üst kısmında kompozisyona katılan Simurg figürü diğer kuşlarla birlikte gökyüzünde betimlenmiştir. Simurg’ un mana gereği gökyüzünde aslanın tam üstünde ve etrafındaki diğer kuşlarla gösterilmesi göklerin hükümdarı olduğu izlenimi vermek içindir.

Katalog No	: 114
Bulunduğu Eser	: Hümayunnâme,1589,BL,Add.151153
Minyatürün Konusu	:Hz.Süleyman'ayaşam suyunun getirilmesi.
Minyatürün Tanımı	:

Ali Çelebi' nin yazdığı Hümayunnâme adlı eserde yer alan minyatürde, etrafı çok sayıda yaratık ve hayvanla çevrili tahtında oturan Hz. Süleyman' a yaşam suyunun getirilmesi konusu işlenmiştir (And,2004:84). Minyatürün alt kısmında tek satırlık bir yazı sırası bulunmaktadır. Kompozisyonda sahnenin ortasında Hz. Süleyman tahtında Saba kraliçesi Belkis ile birlikte oturmaktadır. Elinde kıvrımlı bir kâğıt tutan ve başında alevden halesi olan Hz. Süleyman Belkis ile konuşma halindedir. Tahtın etrafını çevreleyen çok çeşitli hayvanların yanı sıra görüntüsüyle dikkati çeken mavi benekli bedenli bir dev yaratık görülmektedir. Doğa motiflerinin olduğu minyatürde gökyüzü altında yaldıza, zemin koyu yeşile boyanmıştır. Hz. Süleyman' ın tahtının üstüne konmuş hüdhd, tavus ve baykuş figürleri ilgi çekici olmakla birlikte kırmızı ve mavi tonlarında tüyleriyle betimlenen kuşların padişahı Simurg sahnenin sağ tarafına doğru uçarken tasvir edilmiştir.

Katalog No	: 115
Bulunduğu Eser	: Surname (1595).
Minyatürün Konusu	:Simurg kuşunun uçurulması.
Minyatürün Tanımı	:

Minyatür, Surname adlı şehzadelerin sünnet düğününde yapılan şenlikleri anlatan çok zengin minyatürleri olan esere aittir. 16. Yüzyılın sonlarına doğru yapılan bu minyatürde Simurg tasviri, sünnet düğününde yapılan eğlencelerden biri olan uçurtmanın deseninde kullanılmıştır. Kırmızı, beaz ve mavi tonlarındaki Simurg canlı bir kuş figürü olarak değilde bu şekilde bir objenin üzerinde desen oluşturmak maksadıyla kullanılması artık Osmanlı' daki fantasik algısının sadece manadaki varlığının devam ettiğini anlatmaktadır.

6. DEĞERLENDİRME

6.1. Hayvan suretli yaratıklar

6.1.1. Simurg

Simurg' un çıkış noktası, Gaokerana⁴⁷ ağacının üzerinde yaşadığına inanılan Saena kuşudur (Eliade,2009). Saena etimolojik olarak Sanskritçede kartal veya şahin anlamlarına gelen Syend kelimesinden türetilmiştir. Bu isim önceleri Farsçada Senmurv daha sonra ise (si; otuz – murg; kuş) simurg adıyla kullanılmıştır. Simurg, Farsçada otuz kuş anlamındadır. Kimine göre otuz anlamı bu kuşun otuz kuşun tüyünden oluştuğundandır. Aynı zamanda İranlılar bu kuşa, çok renkli olduğundan dolayı reng kelimesini kullanarak “Si-reng” demişlerdir (Önder,1967:5).

Simurg bütün kültürlerin mitoloji ve efsanelerinde kendine yer bulmuştur. İçinde bulunduğu her kültür ona farklı isimler ve anlamlar yüklemiştir. İran geleneğinde Simurg (Simorgh), Araplarda Anka, Çin’ de Tanniao, Japonya’ da Ho-wo⁴⁸ olarak adlandırılır (“Sanal”,2010:1). Türklerde ise her iki ismiyle birlikte Zümrüd-ü Anka (Simurg-u anka) olarak adlandırılan bu kuş farklı isimlerle neredeyse tüm inançlarda, efsanelerinde ve mitolojilerinde mevcuttur (Erdem,1991:198). Batı dillerinde Phoneix adıyla bilinir. Phoneix sözcüğü, Fenike ile ilgilidir. Fo-en-ix=bir-büyük-ateş demektir. Bu açıklama Anka’ nın beş yüzyılda bir kendini büyük bir ateşte yakması ve küllerinden yeniden doğması söylentisine bağlıdır. Phoneix; güneşin, ateşe tapıcılığın, fırtınanın ve bolluğun sembolüdür. Eşi ya da arkadaşı yoktur. Mısır mitolojisindeki Ennu bunun karşılığıdır (Tez,2008:31).

Müslümanlıktan Hristiyanlığa kadar geniş bir inanç alanında yer alan bu kuş öleceği zaman yuvasını ateşe verip kendisini yakarmış, o yanarken yeni ve genç bir Simurg meydana gelirmiş. Bundan dolayı Hristiyanlar Phoneix adını verdikleri Simurg’ un öldükten sonra tekrar dirilmenin sembolü olarak saymışlardır (Altınkaynak,2003:152).

Pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Eski Mısır kökenli Phoneix ve İslami çevrelerdeki Hümâ/Devlet kuşundan tamamen farklı özelliklere sahiptir. Bunun yanı sıra Hint mitolojisindeki Garuda ve Altay mitolojisindeki Çift başlı kartal ile kısmen benzer özelliklere sahiptir (Erdem,1991:198). Kelile ve Dimne’ deki Sahil kuşları adlı öyküde kuşlar Garuda adlı krallarına şikâyetlerini bildirirler. Garuda burada Simurg olmuştur. Ortaçağ Farsçasıyla

⁴⁷ Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta metinlerinde geçen, Varukaşa gölünün ortasında duran, bütün bitkilerin tohumlarını taşıyan ve her derdin devası olan bir tür ağaç.

⁴⁸ Yeni doğmuş ay; kanatları rüzgâr, ayakları toprak, kuyruğu da ağaçlar ve bitkilendir.

çağdaş olan Arapça çevirisinde açıkça Garuda kuşu Ankaya dönüşmektedir. Arapçadaki Anka ise Farsçaya çevirilirken Simurg olarak tercüme edilmiştir (Bosworth vd.,1997:615).

Simurg' un eş anlamlısı olan Anka kelimesi İbranice “anak” kelimesinden türemiştir. Anak, isim olarak “gerdanlık, uzun boyunlu dev” anlamlarına, fiil olarak ise “gerdanlık takmak, boğmak, boğazı sıkmak” anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda bu efsanevi yaratık bulunduğu yerdeki kuşları avladıktan sonra batıya doğru uçuğu için buna “Anka'yı muğrib” de denilmiştir (Batıslam,2002:195). İslam tasavvuf ve edebiyatlarında Anka' ya verilen, bazı kaynaklarda “yutucu, yok edici” şeklinde de yorumlanan muğrib, “gurub eden, uzaklaşan, gözden kaybolan” sıfatı bu efsanevi kuşun gözle görülmeyişiyle alakalıdır (Uludağ,1991:199). Çok yüksekten uçuğu inancıda bundan kaynaklanmaktadır. Türkçedeki Zümrüd-ü Anka ise Simurg-ı Anka sözünden bozulmadır. Bir rivayete göre Anka, cennet kuşuna benzer yeşil bir kuşmuş. Bu nedenle ona “Zümrüd-ü Anka” denilirmiş. Ankaya, Zümrüd-ü Anka denmesinin bir sebebi olarak da Anka' nın mekânı kabul edilen Kaf Dağı' nın yeşil zümrüden oluşu gösterilir.

Bu kuş, efsanevi Kaf Dağı⁴⁹ nın tepesinde direkleri abanoz, sandal ve öd ağacından yapılmış köşk benzeri bir yuvada yaşamaktadır (Büchner,1967:653). Ankanın başı, yassıca burunlu bir köpek başı gibidir. Cüssesi ise çok iri olup, uçuğu zaman hava kararır ve yağmur mercan olan bir buluta benzer (Erdem,1991:19).

Aristo' ya göre bu kuşun karnı öküz karnına, tırnakları ise arslan pençesine benzemektedir. Yırtıcı kuşların ise en büyüğü olduğunu söylemiştir (Aktaran:Uludağ,1991:200).

Kuşun büyüklüğü, yolculuğa çıkarken gerekli olan yiyeceklerinin ölçüsünden anlaşılmaktadır. Bütün söylemlerde kırk tulum et, kırk tulum su şeklinde belirtilen bu yiyecek miktarı kuşun ne kadar büyük olduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Masallarda “Gak” deyince et, “Guk” deyince su verilen kuşa yiyeceğinin yine de yetmediği ve yolun sonunda masal kahramanı bacağından kestiği et parçasını vererek durumu idare eder şeklinde anlatılmaktadır. Bu kırk sayısı Binbir Gece Masallarında ise yedi şeklinde verilmektedir; yedi yaban eşiği kavurması, yedi tulum kaynak suyu gibi (Aktaran: Duymaz,1998:94). Uçarken

⁴⁹ Kâtip Çelebi Kaf dağının bir masal dağı oluşunu şöyle anlatıyor: “Bunun aslı yoktur. Tefsirciler bunun bütün dünyayı çeviren bir dağı olduğunu söylemişlerse de bu bir sanıdan ibarettir ve hurafelere uyarak söylenmiştir. Bunun apaçık bir yalan olduğunu, onların bu dağı yeşil zebercetten olduğunu söylemeleri gösterir. Ancak bundan bir timsal ve mecaz kastedilirse o başka.”

sel sesine veya gök gürültüsüne benzer sesler çıkarır. Ayrıca çok parlaktır,⁵⁰ bakan gözler kamaşır (Uludağ,1991:199).

İran efsanesine göre, bu kuş o kadar yaşlıdır ki dünyanın yıkılışına üç kez tanık olmuştur. Tüm bu zaman boyunca Simurg o kadar çok şey öğrenmiştir ki tüm zamanların bilgisine sahip olmuştur. İnsanlar gibi konuşur ve düşünür, çok geniş hünerlere sahiptir; kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar (Batıslam,2002:197). Tüyleriyle sıvazlayıp yaraları iyi eder (Uludağ,1991:200). İran mitolojisinin tasvirlerinde, Gaokerena Ağacı denilen iki ağaç vardır. Ebedi hayat iksirini tohumlarında saklayan Gaokerena Ağacının tepesinde yer alan efsanevi kuş (Simurg) uçuşa kalktığında, bilgi ağacının yaprakları titrer ve her bitkinin tohumlarının dökülmesine neden olurdu. Bu tohumlar yağmur ve rüzgârın yardımıyla dünyanın her yanına dağılır, gelmiş geçmiş her bitki çeşidinin kök salmasını sağlar ve böylece de insanoğlunun tüm hastalıklarını tedavi ederler (Çoruhlu,1995:21). Onun iyiliksever bir doğası olduğuna ve kanatlarının bir dokunuşunun her türlü hastalık veya yarayı tedavi edeceğine inanılırdı. Bu kuşun Garuda kuşu ile kutsal kayın ağacının tepesine tüneyen, Gök Tanrı' nın sembolü kartal ya da yırtıcı kuşlarla ilişkisinin bulunduğu açıktır (Çoruhlu,1995:21). 8. Yüzyılda Bamiyan' lı bir Türk beyinin koruyucu sembolünün yarı kuş, yarı köpek Senmurv denilen bir efsanevi yaratık olduğunu yapılan araştırmalardan öğrenmekteyiz. Bu tanımın grifon tasvirlerini andırması da ayrıca dikkate değerdir (Alsan,2005:92).

Yunan mitolojisine göre öldükten sonra küllerinden yeniden doğan harika bir kuştur; Taoizm' de ise ölümsüzlüğün spiritüel aydınlanmanın ve reenkarnasyonun sembolüdür (Altınkaynak,2003:152).

Efsanelerde insanlara yardım eden iyi huylu Anka' nın yanı sıra canavar tabiatlı ikinci bir Anka daha yer almaktadır (Uludağ,1991:199). Bu kötü huylu kuş da yüksek bir dağın tepesinde yaşamaktadır. Uçan bir dağa ya dasiyah bir buluta benzer biçimde büyüktür. Pençeleriyle pars ve filleri dahi kaldırabilir. Her biri kendisi kadar büyük olan iki yavrusu vardır; birlikte uçtukları vakit çok büyük bir gölge meydana getirirler. İsfendiyar tarafından çevresine keskin silahlar yerleştirilmiş bir savaş arabası ile öldürülmüş ve ölüsü bir ovanın tamamını kaplamıştır (Büchner,1988:653).

Çinkültüründe Simurg raks ve müziğin icatçısı sayılır (Altınkaynak,2003:152).Çin kültüründe anlatılan ilginç bir hikâyede Simurg şöyle geçer;“Simurg, Çin ülkesinde iken kanadından bir tüy düşer ve herkes, o tüyden başka çeşit bir nakış, bir resim elde eder. O

⁵⁰ Bu özelliğinden dolayı; simurg-ı ateşinper, simurg-ı zerrinper “‘güneş’’ denilir.

nakışlardan birini gören, bir çeşit iş tutar, bir çeşit işe girer. O tüy şimdi Çin Nigaristan'ındadır. Bunun için "Bilgiyi Çin' de bile olsa arayın, elde edin." diye söylenir." Bütün eserlerin, o tüyün parlaklığından meydana geldiğine ve bütün ışıkların bu tüydeki nakıştan oluştuğuna inanılmıştır.

Birçok masalda da eski çağlarda, onun geniş kanatları üstünde ülkelerden ülkelere uçtuğu anlatılmaktadır. Hristiyan inançlarına göre zamanın birindesosyal hayatın içinde bulunan bu kuş bir gelini alıp göğe kaçırmıştır. Bu nedenle Peygamber Hanzale' nin bedduasını almış ve Ekvator' da ıssız bir adaya sürülmüştü. O zamandan bu yana çok yükseklerde uçar ve sadece talih getireceği insanların omuzlarına konmak için yeryüzüne inermiş. Buna benzer bir hikâye ise Yahudi inançlarında şöyle anlatılır. "Çocukları kaçırap boğduğu için Peygamber Musa' nın bedduasıyla yok edilmiş ve soyu kurutulmuş, o günden beri gökyüzünde görünmüyormuş" (Altınkaynak,2003:152).

Anlaşıldığı üzere Simurg' u belli bir kültüre bağlamak, bir çıkış noktası belirlemek olanaksızdır. Her kültürde farklı şekilde ancak benzer manalarda yer alan Simurg, evrensel nitelik taşıyan efsanevi bir yaratıktır. Efsane niteliği taşıması zaten onu belirsizlik içinde bırakmaktadır. Bu nedenle kökeni araştırıldığında birçok şey söylenebilir ancak sabit bir fikir etrafında toplanmak çok güçtür. Genel bir ifadeyle insanlığın tarihsel süreci içerisinde her kültürde yer almış ve her daim bir mana barındırmış olması Simurg ile ilgili en kabul edilebilir bilgidir. Manalar arası karmaşıklık gibi görünen algı aslında hepsinin bir bütün olduğunun kanıtıdır. Çünkü insanoğlu hangi ırktan olursa olsun yaratılış kodları aynıdır. Bu durum ortaya konan tüm olgularda olduğu gibi oluşturulan efsanelerde de değişmez. Simurg bugün bir toplum için iyiliğin sembolüken diğer toplumda kötülüğün temsilcisi olması kültürlerin birbiriyle ayrışmasından değil sadece zaman farkından ibarettir. Günümüzde de olduğu gibi zaman sürekli değişiyor ve yaşanan şeyler sadece ufak bir zaman farkıyla bir başka toplumda da görülüyor. Bu durumda değişen manalar değil, sadece zamandır.

Anka, sahip olduğu bütün özellikleriyle ve etrafında gelişen çeşitli efsane ve inanışlarla Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yer almıştır. Bu üç kültür çevresinde, hakkında söylenen bütün efsanevi özellikleriyle ve değişik adlarıyla birçok mecaz, mazmun ve teşbihler halinde geniş bir kullanıma sahiptir. Özellikle divan edebiyatı metinlerinde iyi özellikleriyle anlatılan bu kuş "Zümrüd-ü Anka" diye adlandırılmış ve bazen devlet kuşu hüma ile karıştırılarak aynı özelliklere sahip kabul edilmiştir. Kaf Dağı' nda yaşaması, yükseklerden uçması ve kolay avlanamayışı gibi özellikleri sebebiyle ulaşılması çok zor durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Sevgili, adı herkesçe çok iyi bilindiği halde kendisini görenin

olmaması veya gözle görülmeyişi sebebiyle Anka' ya benzetilmiştir. Onun aşığa iltifat etmesi ve yakınlık göstermesi ise aşığın başına devlet kuşu konması şeklinde mecâzi olarak benzetilmiştir. Âşık ise sevgiliyi Anka gibi avlamak istemiş, Simurg' un kendini yaktığı ateş gibi âşıkta sevgilinin ateşiyle kendini yakmıştır. Bunların yanında padişahta Anka' ya benzetilmiştir. Anka' nın koruyucu, yardım sever, insanlara mutluluk getirici gibi özellikleri padişaha ithaf edilmiştir.

Anka' nın en yaygın özelliği, kimseye muhtaç olmadan kendi başına yaşadığı için kanaati temsil etmesidir. Bundan kinaye olarak kanaat sahiplerine “anka meşrep”, “anka tabiat” denir. Kaf Dağı gibi efsanevi bir yerde yaşadığı için bu kelimeyle birlikte çeşitli şekillerde kullanılır. “Kaf-ı kanaat beklemek” tabirinde görüldüğü üzere kanaat sahibi ve alçak gönüllü, herşeye ve herkese eğilmeyen, kimseye minnet etmeyen, uzlete çekilmiş kişileri ifade eder. (Pala,1991:201)

“Cife-i dünya değil herkes gibi matlubumuz

Bir bölük ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz”

FUZULİ

“Bi-vücut olmak gibi yoktur cihanın rahatı

Gör ki simurgun ne damı var ne de sayyadı”

RAGIB PAŞA

İsmi var cismi yok olduğu için bu sıfatla anılmak istenen şeyler içinde kullanılmış ve bu özelliği sebebiyle karşılık beklemeden darda kalan herkese yardım eden bir varlık hüviyeti kazanmıştır.

Firdevsi, Şehname'sinde Simurg' u Kral Sam' ın oğlu Zal' i büyütüp, yetiştiren ve Zal' in oğlu Rüstem' in yaralarını iyileştiren, ona yardım eden kuş olarak tanıtmıştır. Bundan sonraki edebi ürünlerde de aynı hikâyeden yola çıkılarak Simurg, Zal ve Rüstem ile olan ilişkisiyle anlatılmıştır (Pala,1991:201). Bunun dışında şairler kendilerini överken, sanattaki başarılarını, efsanelerdeki Kaf Dağı' nın ulaşılması imkansız zirvelerinde yaşayan Anka' ya, ürettiklerini ise Zal' e benzetirler (Pala,1991:201).

Tasavvuf içerikli tekke edebiyatında çeşitli mazmunlar halinde geniş olarak yer verilen Anka' ya halk hikâye ve masallarında Zümrüd-ü Anka adıyla masal kahramanlarına yardım eden, onları gitmek istedikleri uzak diyarlara kanatları üzerinde süratle ulaştıran ve Keloğlan' ın yardımcısı bir kuş olarak rastlanmaktadır (Pala,1991:201).

Osmanlı minyatür sanatında Simurg' un İslami çevrelerdeki mana içeriğiyle kullanıldığı, İslam toplumlarında yer aldığı şekliyle betimlendiği ve aynı zamanda İran kaynaklı eserlerin minyatürlerindeki Simurg' un Osmanlı minyatürlerinde görülen Simurg' a öncülük ettiği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Simurg figürüne minyatürlü yazmaların birçoğunda rastlamak mümkündür. Tarihsel içerikli minyatürlerde bilgeliği, mitolojik konulu eserlerde koruyuculuğu, din konulu eserlerde ise birlik-varlık felsefesinin sembolü olmuştur. Ayrıntılı olarak incelendiğinde Osmanlı yazmaları arasında Simurg' un yer aldığı eserlerden başlıcaları; Acaib'ül-Mahlûkat(Manisa İl Halk Kütüphanesi No 3109.; Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk. No 5335.; British Library.), Zübted-üt Tevarih (TSM H.1321.;TİEM 1973.), Fahnâme (Ankara Milli Kütüphane, Arşiv no 5179.; y.1580, TSM, H. 1703.), Siyer-i Nebi (TSM H.1222.;TİEM 1974.;TSM H.1222.;TSM H. 1223.;CBL, 406.), Hamse (SK, Halet Efendi 376 numaralı Nizami Hamsesi, y. 272b.; Nizami Hamse'si,1675, Biritish Library.;Hamse-i Nizamî, y. 1540, FAM.;Hamse-i Nizamî,1485, TSMK, H. 768, 2a.; PSAHK, Heft Peyker,1590.), Süleymannâme (y. 1500, DCBL, T 406, f. 1b.), Hümayunnâme (Hümayunnâme,1589,BL,Add.151153.; BL,Add.15153,f.149a.; 16.yy, Goloubew Collection., M.F.A14.557.), Surnâme (TSM 16. Yy.).

Osmanlı döneminin haricinde yazılmış fakat bu dönemde de çevirileri yapılmış olan İran kaynaklı Şehname ve Mantık-ut Tayr adlı iki başyapıtta da Simurg figürünün yer aldığı minyatürler görülmektedir. Ayrıca buradaki Simurg tasvirleri sonraki dönemlere ait eserlerdeki minyatürlere de öncülük etmiştir. Osmanlı minyatürlerinde Simurg' un işleniş biçimi bu iki eserdeki anlamıyla benzer özellikler göstermektedir.

Şehname' de ise Simurg Zal' i yetiştiren ve oğlu Rüstem' i kurtaran bir yaratık olarak anılmıştır. Katalog kısmında da incelendiği üzerebu minyatürlerde iyi huylu, yardımsever bir Simurg betimlenmiştir (Katalog 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9). Aynı zamanda kötü huylu ve İran Kahramanı İsfendiyar' ın öldürdüğü ikinci bir Simurg' ta işlenmiştir (Katalog 10). Şehname' nin çok fazla minyatürlü örneği günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla minyatür örnekleride çok fazladır. Her minyatürde farklı bir betimleme tarzı bulunmaktadır. Hikâyelerdeki rolü gereği minyatürlerde ihtişamını ortaya koyması için genellikle büyük boyutlu, renkli tüylü ve uzun kuyruklu olarak betimlenmiştir (Resim 1, Resim 2, Resim 3, Resim 4, Resim 4a, Resim 4b, Resim 5, Resim 6, Resim 6a, Resim 6b, Resim 6c, Resim 6d, Resim 6e, Resim 6f, Resim 7, Resim 8, Resim 8a, Resim 8b, Resim 9, Resim 9a, Resim 9b, Resim 11, Resim 11a, Resim

11b, Resim 11c, Resim 11d, Resim 10, Resim 10a, Resim 10b, Resim 10c, Resim 10d, Resim 10e, Resim 10f).

Mantıku-t Tayr, Kuşların Diliyle; adlı eserin minyatürlerinde Simurg, Tasavvuf felsefesinin sembolü olarak kullanılmıştır. Konunun esasına daha önce de yer verildiği üzere Allah' ın varlığı ve birliği üzerinde durulmuş, Simurg ve diğer kuşlara sembolik anlamlar yüklenmiştir. Eserin minyatürlü nüshalarında Simurg, Katalog 22' de anlatıldığı gibi fantastik diğer kuş figürleriyle birlikte kompozisyona uygun olarak betimlenmiştir. Simurg' un yazma eserlerde anlatıldığırenkli tüyleri, diğer kuşlara göre daha büyük olması gibibirçok özelliği ayrıntısıyla işlenmiştir. (Resim 22).

Acaib' ül Mahlûkat, 16. Yüzyılın son çeyreğinde yazılmış olan eser, İslâmi edebiyatta coğrafya ve kozmoğrafya ile ilgili ansiklopedik bilgileri içermektedir(Kut,1988:315). Eser Kazvini tarafından Arapça olarak yazılmıştır. Ancak Şehzade Mustafa' nın isteği ile hocası Sururi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eserde 145 minyatür mevcuttur. Acaib'ül Mahlûkat eserinin barındırdığı içerik gereği minyatürlü nüshalarında bütün fantastik yaratıkların betimlemeleri yer almaktadır. Simurg'ta bunlardan biridir. Simurg' un betimlemesi bu eserin minyatürlerinde genellikle tek başına ve tamamen görsel özellikleri üzerinde durularak tasvir edilmiştir (Resim 24,25,26,26a). Katalog 24, 25 ve 26' da incelenen örnek minyatürlerdeki Simurg, renkli ve uzun kuyruklu, büyük cüsseli dev bir kuş formunda betimlenmiştir.

Falnâme adlı eserin ise birçok nüshası bulunmaktadır. Örneğin 17. Yüzyılda Kalender Paşa tarafından I. Ahmed için yazılan Falname, Kur'an-ı Kerim' de adı geçen peygamberlerin hayatlarındaki kahramanlıkları anlatmaktadır. Bu eserin günümüze ulaşan minyatür örneklerinde Simurg' u bir binek hayvanı olarak görmekteyiz (Katalog 86). Buna örnek olan Hz. Bukrat' ınSimurg' un üzerinde Kaf Dağı' da doğru yolculuk yapması konulu minyatürde (Resim 86) Simurg sayfanın tamamını kaplar bir biçimde iri cüsseli rengârenk tüyleri ile göz alıcı vaziyettedir. Koyu mavi tonlarında bir gökyüzü üzerinde uçarken berimlenen Simurg' un etrafına serpiştirilen bulut motifleride yine Simurg' un renklerine benzer olarak boyanmıştır. Bir diğer minyatür Katalog 87' de incelenmiştir. BuradaHz. Süleyman' ın Divanı konusu işlenmiş ve Simurg kompozisyonda diğer kuş türleri ile birlikte gökyüzünde uçarken tasvir edilmiştir. Yine renkli tüylü ve diğer kuşlara oranla oldukça büyük resmedilmiştir (Resim 87). Ayrıca Katalog 88' de Simurg' un farklı kompozisyonlar içinde tasvir edildiği anlatılmıştır. Buna örnek olarak Lokman Hekim' in bir kaplanın üzerinde betimlendiği minyatür verilmektedir. Minyatürde Lokman Hekim' in üzerindeki giysinin desenlerinde üç tane Simurg figürü bulunmaktadır(Resim88). Lacivert tonlarındaki giysinin üzerine işlenen bu figürler altın yıldız ile çizilmiştir. Burada Simurg' un sadece manası ile kullanıldığı

anlaşılmaktadır. Simurg' un bilge kuş ve yaraları iyi eden, şifa dağıtan özellikleri Lokman Hekim ile birleştirilmiştir. Bu bakımdan minyatür farklı bir anlam ihtiva etmektedir.

Zübted-üt Tevarih, 1583 yılında yazılmış olan eser, Hz. Adem' den III. Murat' a kadar geçen birçok olayı konu edinmiştir. Katalog 83 ve 84' te verilen bilgilere göre eserdeki minyatürler genellikle belli bir kompozisyonu betimlemektedir. Simurg ise bu minyatürlerde çok farklı sahneler içinde yer almaktadır. Görünüm olarak çok renkli, uzun kuyruklu, iri cüsseli olan Simurg genellikle uçar vaziyettedir. Ancak kötü karakterli Simurg' un tasvir edildiği minyatürlerde Simurg yerde ve tüyleri sadece kahverengi olarak gösterilmiştir. Bu kötü Simurg Zübdetü't Tevarih' te Sodom kentinin yıkılışı sahnelerinde yer almaktadır (Resim 83,83a,84,84a,84b).

Surname, 1574-1595 tarihlerinde hazırlanmıştır. Sultan III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet için yaptığı sünnet düğününü konu almaktadır (Mahir,2004:99). İmparatorluğun gücünü ve ihtişamını göstermek için 52 gün süren düğünün hazırlıkları ise bir yıl sürmüştür. At meydanında geçen sünnet düğününü Nakkaş Osman ve yardımcıları bütün ayrıntısıyla resimleyerek hikâye etmişlerdir. Bu eserin hazırlandığı tarihin göz önünde bulundurulmasıyla fantastik algıdaki değişim, betimlemesi yapılan Simurg figüründe yansımıştır (Katalog 115). Simurg bu eserde yer alan bir minyatürde canlı bir figür olarak tasvir edilmemiş, kompozisyondaki uçurulan bir uçurtmanın desenini oluşturmuştur (Resim 115). Bu durum Osmanlı' nın bu çağlarında mitolojik öğelerin hala etkisini koruduğunu fakat algısının değiştiğini anlatmaktadır. Eserlerdeki hikâyelerde anlatıldığı kadarıyla bilinen mitolojik figürlere artık daha gerçekçi bakılarak sadece manalarına dolayı bu tip objelerde figür olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bahsi geçen bu eserlerde Simurg genel olarak iyi karakterli, insanlara yardım eden, özellikleriyle işlenmiştir. Ancak bazı eserlerde kötü huylu yutan, yok eden yönüyle ele alınmış, minyatürlerde de görsel olarak anlatılmıştır. Minyatür sanatının içindeki perspektif yoksunluğu, boyutlardaki dengesizlik Simurg' un kompozisyon içinde betimlenişine pek fazla etki etmemiştir. İyi de olsa kötü de olsa Simurg kompozisyonlarda hep büyük bir yaratık olarak tasvir edilmiştir (Örnek: Resim 6 ve Resim 10).

6.1.2.Ejder

Mitolojilerdeki en önemli yaratıklardan biri olan Ejder figürünün farklı kültürlerde farklı isimle anılan birçok türü vardır. Eski Türkçe metinlerde “büke” ve “evren” olarak adlandırılan ejder, İç Asya’ nın doğusunda yaşamış Türk kavimlerinde “luu” veya “nek” diye tanımlanır. Almancada; Drache, İngilizce ve Fransızcada; Dragon olarak geçmektedir. Bunların dışında Arapların tannin dedikleri bu yaratığa, Çinliler lung, Moğollar moghur, İranlılar ejderha demişlerdir (Tez,2008:44). Kullanılan bir diğer ismi ise “Bukrek” dir. Bük/Büğ/Buk kökünden türemiştir. Bükülen, kıvranan demektir. Ayrıca güçlülük ve yenilmezlik anlamlarını da bünyesinde barındırır (Mahir,1987:127).

Ejder figürü Türkler aracılığıyla Anadolu’ ya geçmiştir. Selçuklulardan önce Bizans kültüründe ejder tasvirleri ile karşılaşmaktadır. Buna örnek olarak Göreme vadisindeki Yılanlı Kilise’ nin duvar resimlerinde St. George’ un (Aziz Georgios, 3. yy.) öldürdüğü ejderha konusu betimlenmiştir (Tez,2008:49). Rivayete göre Lydda kenti yakınlarındaki bir gölde yaşayan canavar halkı tehdit etmektedir. Hergün fidyeye olarak bir gencin canavara kurban olarak verilirmiş. Sıranın kralın kızına gelmesiyle olayı duyan St. George canavarı bir mızrak darbesiyle öldürmüştür (Aktaran:Tez,2008:49). Türk mitolojisinde bazen balığın veya kaplumbağanın yerine dünyayı taşıyan hayvan olarak kabul edilmiş, bazen de hayat ağacını bekleyen koruyucu simgelerden biri sayılmıştır. Ejder zaman zaman yer altı tanrılarının ağacını beklediği için kötülüğün, düşmanlığın ve karanlığın sembolü olduğu gibi cehennemin de sembolü olmuştur (Ögel,1971:441).

Ejder ve yılanın aynı anlama geldiği eski devirlerde, yılan Mısır’da krallık ve egemenlik sembolü iken, Çin’de ejder kraliyet mührü ve krallık sembolüyüdü. İslam Sanatı’ nda ejder tasviri, Türklerin İslamiyeti kabulüyle çoğalmış ve Büyük Selçuklular yoluyla Anadolu Selçuklu sanatına girmiştir. Selçuklu sanatında genellikle düğüm halinde görülen ejder, yılan gibi pullu gövdeli, ayaksız olabileceği gibi sadece ön ayakları olan, kanatlı veya kanatsız şekilde de olabilmektedir. Ahlât mezar taşlarında (Ek 16) görülen ejder motifi bu özelliği taşımaktadır. Önceleri dini bir anlam taşıyan ejder motifinin sonradan bezeme unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Selçuklu Türk eserlerinde üslûplaştırılarak süsleyici eleman olarak kullanılan ejder, aynı zamanda kudret, saâdet, bereket ve uğur sembolü olarak gösterilmiştir (Keskiner,1979:7).

Ejderha, milletlerin yaşadıkları mekân ve inanç yapılarına göre farklı şekillerde tasavvur edilmektedir. Çinliler ejderhayı, suda yaşayan pullu bir sürüngen olarak tasavvur

ederlerken, Pers kültüründe kanatlı, dört ayaklı, yedi başlı, ağzından alevler püskürten bir varlık olarak tasvir edilmektedir (Çoruhlu,1995:51). Ejderin, Anadolu inançlarında ve eski Türk masallarında da oldukça etkin bir yeri vardır. Sembol olarak kullanıldığı eşyalarda bile kabul görülen anlamını ifade etmektedir. Örneğin matara, ibrik ve vazo gibi su kaplarında ölümsüzlük, mutluluk veya kötülükten korunma manasındadır.

Edebiyatla ilgili hikâye, masal, efsane gibi metinlerde kimi zaman kötülüğü kimi zamanda koruyucu ve iyi özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Örneğin Vilayetnâme adlı eserde rivayet edildiğine göre Hacı Bektaş Veli, kâfirlerin elinden ejder yardımıyla kurtulmuştur. Olay ise şöyle anlatılır: “Elli bin kâfir toplanır, kendiside haç takıp atına biner, harekete geçer. Önce üç bin piyade kâfiri öncü olarak yollar. Öncüler mağaraya gelince Hacı Bektaş, kâfirlerin sesini duyar; “Ya rabbi” der, “Sen bana yardım et, yedi başı ejder yolla, mağarayı beklesin.”, “Tanrı yedi başlı ejdere emreder, ejder mağarayı kuşatarak yatar. Gelen kâfirler bunu görünce korkarak kaçarlar”.

Bazı kültürlerde su kaynaklarını ve yağmur bulutlarını temsil eder bu nedenle bazen bulut şeklinde de tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra astroloji ile de sıkı bir bağ içerisinde yer alır. Türk kültüründe gök kuşağının ve yağmurun sembolü olarak görülen kurt başlı ejder motifi, devletin ve hâkimiyetin de sembolü olarak ifadesini bulur. (Özkartal,2012:63) Dede Korkut Kitabında Salur Kazan’ ın evinin yağmalandığı anlatılan hikayede ejderha motifi, kâfirlere karşı kardeşleri Kıyan Gücü ve Demir Gücü ile mücadele veren Karacuk Çoban “insan ejderhası Karacuk Çoban” söylemiyle tasvir edilmiştir. Bunlar ile ejderhanın güç, kuvvet ve yenilmezliğin simgesi olduğu ortaya konmuştur. (Gökyay,2000:25-40-135).

Destanlarda, masallarda, efsanelerde vb. eserlerde çeşitli betimlemeleri bulunan bu yaratığı, bazen kanatlı olarak bazen ve ağzından alev çıkar vaziyette görmek mümkündür. Bunların yanı sıra gözleri alevli olan, tek başlı, çift başlı, üç başlı hatta yedi başlı ejder tasvirleri bahsi geçen kültür çevrelerinde yer almıştır. (And,2010;322) Ancak ejderhaların genelindeki ortak motif ise aslan pençeli, yılan kuyruklu, pullu derili, kanatlı ve ateş saçan burun delikli şeklindedir. Yedi başlı olanları vardır. Saldırırken alev püskürürler. Efsanelerde hazineleri bekler, insanları esir ederler. Bu korkunç canavarlar her defasında bir masal kahramanı tarafından öldürülür, böylece zulümleri son bulur.⁵¹

⁵¹ Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, s.215-216.

Ejder ve Simurg' un kùltùrlere göre farklılıklar göstermeleri, kimi zaman iyi kimi zaman ise kötü mana içermeleri bu iki figürü birbirine benzer kılan özelliklerdendir. Bazı eserlerde ise karşılıklı mücadele içerisinde görùlmüşlerdir. Genellikle ejder batı kùltüründe kötü, doğu kùltüründe ise iyi olanı simgelemektedir (Çoruhlu,1995:53). Bir kùltürde öldürölme sahneleriyle yer alırken iyi olarak anıldığı kùltürlerde ise öldürölmesine karşı gelinmiştir. İnsanların hayallerinde canlandırdıkları düşünölün ejderin ölkelere göre farklı tanımlamaları mevcuttur. Çin sanatının tipik hayvanı olan ejderleri Uzak Doğuda olumluluk, bereket, iyilik sembolü olarak görmek mümkündür (Şahin,2001).

Acaibü'l Mahlukât ve Falnâme yazmalarında ejder figürü sadece varolan bir yaratık ya da takım yıldızı anlamı ile işlenmiştir. Bu algıdaki betimlemesi daha sempattiktir. Korkunç bir figür olmasından ziyade diğer figürlerin resmedilişlerindeki doğallık hâkimdir. Gerek renk kullanımı gerekse vücut yapısının işlenişi pozitif bir yansıma sağlamaktadır.

Çok tanrılı dinlerin yaygın olduğu dönemlerde insanlar doğadaki hayvanların bütün güçlü yönlerini birleştirerek ejderhayı en güçlü yaratık olarak kabul etmişler ve ejderin tanrıyla savaşıması sonucu evrendeki düzenin tekrar sağlandığına inanmışlardır. Bu durum tek tanrılı din döneminde ise tam tersi olarak ejder, kahraman, hükümdar ya da dini kişiliklerle savaşarak insanoğlunun bir anlamda gücü ispat edilmiş ve aynı zamanda kötü yaratıklardan uzaklaştırılmıştır.

Özellikle Şehname minyatürlerinde birçok hükümdar ya da dönemin kahramanının ejderle mücadelesi, ejderin öldürölme anı gibi sahneler işlenmiştir (Katalog 12, 13, 14, 15, 16, 108).Bu sahnelere örnek olarak incelediğimiz minyatürlerde, ejder figürü genellikle dört ayaklı, benekli gövdeli ve siyah, sarı, mavi tonlarında resmedilmiştir (Resim 12, 13, 14, 15, 16, 108). Bu işleniş tarzı Osmanlı dönemi minyatürlerinde kısmen devam ettirilmiştir.

Matali'üs Saadet adlı eserde yukarıda bahsedilen bir sahnenin betimlendiği bir minyatür bulunmaktadır (Katalog 69). Bu minyatürde Ejder daha çok bir yılanı andırmaktadır. Kahraman atının üzerinden elindeki ince bir çubukla ejderle mücadele etmeye çalışmaktadır. Doğa içerisinde işlenen kompozisyonda siyah ve gri renkli ejderin ayakları yoktur (Resim 69).

Bunun yanı sıra ejderin ölümü, yok olması ya da etkisiz hale getirilmesisahneleri Siyer-i Nebi adlı eserde de yer almıştır (Katalog 99, 100, 102).Ancak buradaki tasvirlerde ejderin bazen sadece bir kısmı gösterilmiştir. İlk örnekte mavi benekli ejder figürü ilk olarak Matali'üs Saadet adlı eserdeki minyatürde gördüğümüz ayaksız ejder formunda ve sadece

vücudunun yarısı kayalıkların arasından kompozisyona dâhil edilmiştir. Sahnede Hz. Muhammed' in (s.a.v.) ejderle konuşarak ikna etmeye çalıştığı görülmektedir (Resim 99). Bir başka minyatürde ise Allah' ın hikmeti olarak Hz. Muhammed' in mucizesiyle iki dağ arasında sıkışıp ölen ejderhanın sadece sıkıştığı yerdeki dertop olmuş hali minyatürde verilmiştir (Resim 100). Buna yakın bir durumda olan diğer minyatürde de ejderin sadece kuyruk kısmı görünmektedir. Kompozisyonda Kabe' nin temelinden çıkan ve insanlara zarar veren ejderin ukab kuşu tarafından göğe çıkarılması sahnesi aktarılmıştır. Siyer-i Nebi' ye ait incelediğimiz son minyatürde ise Hz. Ali' nin bir ejderhayı kılıcıyla öldürmesi konu edilmiştir. Minyatürde başından kesilerek öldürülen ejderhanın başı yerde boynundan kanlar akar şekilde betimlenmiştir (Resim 102).

Acaibü'l Mahlûkat yazmasında yer alan minyatürlerde ejderin farklı görünümlerdeki betimlerinin yanı sıra astroloji ile bağlantılı olanları da vardır. Katalog 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35 ve 36' da ayrıntısı ile verilen; Yedi başlı ejderha (Resim 27), Ejderhatakim yıldızı (Tinnin) (Resim 28), Ağzından yedi adet ejderha çıkan bir hayvan (Resim 29), Yılan başlı ejder (Resim 30), Bulutun kaldırdığı deniz ejderhası (Resim 31), Deniz ejderhası (Resim 32), Ölmüş deniz ejderhası (Resim 32a), Çin denizinde yer alan hayvanları yutan ejderha (Resim 34), Deniz ejderhası (Resim 35), Gök ejderi (Resim 36) isimlerindeki ejder tasvirleri zamanın ejder algısını yansıtmaktadır. Katalog 33' te Acaibü'l Mahlûkat adlı eserde yer alan bir minyatür daha değerlendirilmiştir. Buradakarşımıza çıkan ejderin ağzındaki fil figürü (Resim 33) Buda' nın önemli sembollerinden olan beyaz filden esinlenilerek işlenmiştir (Güney,2006:85). Çünkü İslamiyetten önce Budizm' i din olarak kabul eden Türklerin etkisiyle fil figürü yazma eserlerde kullanılan hayvanlar arasına girmiştir. Fil sembolik olarak gücün, yiğitliğin ve hükümdarlığın simgesidir (Eliade,2009). Kompozisyonda işlenen konu ise bir nevi kötülüğün ve yiğitliğin savaşıdır. Buradaki ejder kötülüğü, beyaz fil ise yiğitliği temsil etmektedir (Güney,2006:85).

Osmanlı kültür çevrelerinde ejder de diğer mitolojik yaratıklar gibi ilişki kurduğu diğer kültürlerin inançlarına göre şekillenmiştir. Her kültür kendine bir ejder miti oluşturmuştur. Takvimler ejderhaya göre ayarlanmış, gökyüzünde bir takım yıldızı onun adıyla anılmıştır. Sözlü ve yazılı eserlerde yer alarak topluluklar arasında yayılmış ve evrensel bir mit hâline dönüşmüştür. Günümüzde her ne kadar etkinliğini kaybetmiş gibi görünsede bazı petrol istasyonlarının tabelalarındaki ağzından alevler çıkan kırmızı ejderha figürleri ejder miti algısının devam ettiğinin bir kanıtıdır.

6.1.3.Kuş ve Türevleri

Yaratıcının göklerde olduğu inancı, öldükten sonra göğe yükselme kavramının varlığı, uçmak eylemini insanların hayatında önemli kılmıştır. Buna binaen uçabilen kuş ve benzeri yaratıklara karşı hep bir sempati duyulmuştur. Kuşlar adeta gökle yer arasında bir bağlantı aracı olmuş, kuşun her türüne farklı bir isim, özellik ve görev verilmiştir. Kısacası diğer canlıların aksine kuşlar, insan hayatında birebir yer almış insanlarla birlikte bir yaşam sürmüştür. Bu doğal yaşam sürecinin yanı sıra zaman içerisinde oluşturulan fantastik algıya tabi ki de kuşlarda dâhil edilmiştir. Kuşlara verilen anlam ve görevler tam da burada yerini almıştır. İncelediğimiz eserlerin hemen hemen hepsinde karşımıza çıkan kuşlar, insanın ve doğanın bir parçası olarak görülmüştür. Cennet, şenlik, savaş, sosyal hayat vb. birçok sahnede yerini alan kuş ve türevleri mitoloji içerikli eserlerde ise mana içerikleriyle kendini göstermiştir. Örnek olarak Şahname, Mantıku't Tayr, Acaibü'l Mahlûkat, Falname adlı eserler verilebileceği gibi bu eserlerin minyatürleri incelendiğinde kuşlar (Simurg, Hüma, Tavus kuşu, Kartal, Hüthüd, Bülbül vd.) insanların kendi kültür çevrelerine göre onlara yükledikleri anlamlar ile betimlenmişlerdir. Fantastik algıda en çok karşımıza çıkan Simurg figürünün detaylı olarak değerlendirilmesi nedeniyle burada Simug' un dışında efsane olmuş diğer kuş türleri değerlendirilmiştir.

HÜMÂ

Hümâ, devlet kuşu, saadet ve kutluluk anlamlarına gelen Farsça bir kelimedir (Develioğlu,1986:465). Arapçası “‘Bulah”dır. Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan bu efsanevi kuş, bazı Türk lehçelerinde kumay, Anadolu Türkçesi'nde Hüma/Huma şeklinde söylenmektedir (Eskigün,2006:28). Eski Türk inancındaki dişi tanrı Umay'la benzerlikleri üzerinde de durulan Hümâ' nın yaşadığı mekânın akılla idrak edilemeyecek, gözle görülemeyecek kadar yükseklerde tasavvur edilmiştir (Kurnaz,1998:478). Ulaşamayacağı bir yer bulunmadığına inanılan Hüma bu özellikleriyle Türk ve İran mitolojilerinde kuşların en asili sayılmış ve ayrıca devlet kuşu olarak kâbul edilmiştir (Kurnaz,1998:478).

Cennet kuşu, talih kuşu ve devlet kuşu adlarıyla anılan Hümâ' nın özellikleri ve yaşadığı yer ile ilgili inançlar çeşitlilik göstermektedir. Kimilerine göre Ortaçağ kültüründe Hümâ' nın sürekli karlarla örtülü ülkelerde yaşadığı belirtilmiştir (Batiislam,2002:187). Çin' de, Hint Okyanusu adalarında, Kaf Dağı' nda, Hindistan' da, Deşt-i Kıpçak'ta, Bahr-ı Muhitde, Hita-Hoten bölgesinde yaşadığına ve kimi zaman güvercin büyüklüğünde kimi zaman ise serçeden daha büyük olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır (Kurnaz,1998:478).

Hümâ' ya devlet kuşu denilmesi ile “Hümayun” kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarını kazanması Hümâ' nın gölgesi ile ilgili inançlardan kaynaklanır (Tez,2008:52). Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, Hüma kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilirmiş (Kurnaz,1998:478).

Hüma kuşunun uçarken; üzerinden geçtiği ya da gölgesinin düştüğü kişinin taç giyeceğine ya da yüksek bir makama ulaşacağına inanılmasının nedeni de budur. Günümüzde kullanılan talih kuşu, devlet kuşu deyimleriyle insanın başına ya da üstüne kuş pislemesinin hayra yorulması Hümâ' nın zenginlik ve mutluluk getirici olması inancıyla ilgilidir.

Hüma ile ilgili inançlar arasında, Hüma' yı bilerek öldüren kişinin kırk gün içinde öleceği inancı da birçok kaynakta zikredilen yaygın bir inançtır. Hüma' nın canlısının asla yakalanamayacağına inanılır. Hümâ' nın eski Türk inancındaki Tanrı Umay' la olan benzerliği ve Çepni boyunun sembolünün Hümâ kuşu olduğu da kaynaklarda belirtilmektedir (Batıslam,2002:188).

Bu kuş yere inmez, çok yükseklerde uçar ve havada yumurtlarmış. Yavrusu da yumurtadan çıkar çıkmaz uçarmış. Bu sebeple Hüma' nın ayaklarının olmadığına inanılmış. Hüma zararsız hayvanları incitmez, yalnız yırtıcı kuşları avlar ve kemiklerini yermiş. Rivayete göre Hümâ' nın dirisi ele geçmez, belki Sahrâ-yı Hıtâ dâhilinde ve Dest-i Kıpçak' ta ve Hindistan etrafında ölüsü bulunmuş. Bazı Türk kabileleri içinde, çocukları koruyan bir meleğe ve can alan Azrail' e de Hüma adı verilmiştir (Akalin,1993:147). Bazı ortak özellikleri dolayısıyla Hümâ, Simurg, Anka, Garuda, Kaknüs ve Phoenix gibi diğer efsanevi kuşlarla karıştırılmıştır. Hümâ' yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise cennet ve devlet kuşu olmasıdır. Onun yedi kat göğün üzerinde, felekler ve burçlar arasında dolaşıp Allah' a ulaştığına inanılır (Kurnaz,1998:478). İslâmiyet' te ve Ön Asya masallarında Zümrüd-ü Anka ile karıştırılan Hümâ kuşu, Anka gibi Kaf Dağı ya da Elburz Dağı' nda değil, cennette oturmaktadır. (Altınkaynak,2003:151).

Klasik Türk ve İran edebiyatlarında Hüma kuşu bazı tabirlemeler için kullanılmıştır. Örneğin; “hümâ-yı lâ mekân” (Allah), “hümâ-yı beyzâ-i din” (Hz. Muhammed), “hümâ-pervaz” (yüksekten konuşan), “hümâ-yı ikbâl” (yüksek talih) gibi benzetmeler içinde kullanılmıştır. Tasavvufta ise Hüma, dervişin muhtaç olduğu himmet için kullanılmıştır. (Kurnaz,1998:478).

Osmanlı Kültür çevrelerinde bu inanışlar kısmi olarak kabul görmektedir. Buradan hareketle ise minayetürlerde hümanın işleniş de şekillenmiştir.

Minyatürlerde Hümâ kuşu daha çok diğer kuşfigürleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Hz. Süleyman' ın Divanı konulu minyatürlerde ve Mantıku't Tayr adlı eserde yer alan kuşların toplanması konulu minyatürde diğer kuş figürleriyle birlikte Hümâ kuşuda betimlenmiştir. (Resim 22)Hümâ' nın Simurg' a benzetildiğine daha öncede değinmiştik ancak bu benzetilme durumunun sebepleri çok farklı ve göreceli olabileceği gibi muhtemel bir sebep olarak ise minyatürlerde işlenirken iki figüründe gövde kısımlarının yeşile boyanması gösterilebilir. Bunun dışında Hüma' nın betimlemelerine genel olarak bakıldığında Simurg gibi heybetli gövdeli, uzun kuyruklu, büyük kanatlı olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla görsellerindeki bu benzerlik zamanla manalarında da birleştirilmeye dönmüştür. Minyatürün dışında günümüze ulaşan Kültigin' in baş heykelinin üzerine zemin oyma tekniğiyle işlenen kuş figürünün Hüma ya da Simurg olduğu tartışılmaktadır.

TAVUS KUŞU

Edebi eserlerde çeşitli efsane ve hikayelerde adı sıkça geçen ve cennet kuşu olarak bilinen bir kuş türüdür. Mitolojideki anlamları ile de ayrıca önem arz etmektedir. Türk kültüründe Tanrı kuşu, gelin kuşu ya da alakuş olarakta bilinen tavus, başındaki sorgucu ve rengarenk tüyleri ile diğer kuşlara nazaran oldukça dikkat çekici bir kuştur (Ceylan,2011:184).

Göz alıcı parlak renkli, uzun bacaklı çok büyük bir kuş olan tavusun erkeğinde uzun ve süslü kuyruk telekleri bulunur. Üç türü bilinen tavusların hepsi yerde beslenir ve geceleyin ağaca tünerler (Aktaran:Eskigün,2006:79).⁵²

Tavus kuşu daha çok tüylerinden dolayı aranır ama eti de beğenilir. İmparatorluk zamanında tavus eti, Romalı zenginlerin sofrasını süslerdi. Ortaçağ'da etinin bozulmaz olduğu inancından dolayı “soylu kuş” adı verilen tavus, yiğitlere ve şövalyelere ayrılan yemek olarak kabul edilirdi. Bu yemek, ziyafetlerde göz kamaştırıcı bir biçimde süslenmiş olarak sunulurdu (Aktaran:Eskigün,2006:79). Tavus kuşunun baş özelliği süslü ve güzel oluşudur. Tavus kuşunun görkemli güzelliği, kanatlarını gerip kuyruğunu açtığında belli olur. Çok süslü bir kuş olmasına rağmen bir o kadarda dertli bir kuştur ve pek uçmaz (Akalin,1993).

Tavus, o güzel endamıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca, ayaklarının çirkinliğine üzülerək ah edermiş. Tavusun sesi de çirkin olup, ötüşü ‘ah!’ kelimesidir. Bunun nedeni tavusun güzelliğiyle çok gururlanması imiş. Allah (c.c.) onun gururunu kırmak için

⁵² Kuşların, gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk telekleri olarak üçe ayrılan,türlü renklerde kalın eksenli tüy.

ayağını ve sesini çirkin yaratmış. Bir efsaneye göre de tavus, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine alet olmuş ve Âdem ile Havvâ' nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır. Cennette ayakları da güzelken Allah ona "Her yanın süslü olsun, ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce cenneti ve eski hâlini hatırlayıp ah et!" buyurmuş ve onu Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir. Şimdi tavus her ah edişte cenneti hatırlarmış (Pala,2003:456).

Tavus kuşunun bu bahsettiğimiz özelliklerinin Simurg ile kısmen benzer olduğunu görmekteyiz. Başta çok renkli tüyleri olduğu ve bundan dolayı güzel bir kuş olduğu, diğer kuşlara göre daha özel bir yerinin olduğu, cennetten geldiği gibi durumlar efsanelerde anlatılan Simurg kuşunun özellikleriyle kısmen benzemektedir. Tavus kuşu minyatürlerde diğer kuşların yer aldığı toplu betimleme içinde görüldüğü gibi tek başına betimlendiğinde görülmektedir. Katalog 22' de değerlendirilen Mantıku't Tayr' da Kuşların toplanması konulu minyatürde sahnenin ön kısmında tavus kuşu kendini göstermektedir (Resim 22). Mavi, yeşil, sarı ve siyah renklerinden oluşan tüyleri ile tavus, kuyruğunu açmış vakur bir eda ile gösterilmiştir. Falname adlı eserde yer alan bir başka tavus kuşu figürü örneği ise Âdem ile Havva' nın cennetten kovulma sahnesinde Havva' nın bir sembolü olarak gösterilmektedir (Katalog 93). Minyatürdeki Hüma kuşunun mavi ve sarı tonlarında tüyleri ile dikkati çekmektedir (Resim 93). Bunun dışında Katalog 40' ta yer alan bir Acaibü'l Mahlukât minyatüründe Hüma tek başına gösterilmiştir. Ancak buradaki betiminde çok sade bir görümü bulunmaktadır. Mavi bir zemin üzerine yerleştirilen tavus kuşunun ayakları görünmemektedir (Resim 40). Bu durumun yukarıda bahsi edilen ayaklarının çirkin olduğu hikâyesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Hüma kuşunun minyatürlerde efsanelerde anlatıldığı kadar sık bir kullanımın yoktur. Daha çok diğer kuş türleriyle birlikte yer aldığı kompozisyonlarda ya da manasından dolayı yapılan benzetmeler dâhilinde minyatürlerde yer alabilmiştir.

KARTAL

Kartal, canlı avları çelik gibi pençeleri ve güçlü, kıvrık gagasıyla avlayan, çok iyi uçucu, büyük ve yırtıcı bir kuş türüdür. Bu büyük gündüz yırtıcısı; kuzu, maymun gibi iri avlara dahi saldırabilmektedir (Aktaran:Eskigün,2006:50). Hayvanlar âleminin en keskin gözlüsü olan ve fevkalade süratli uçan kartal, avına sinerek yaklaşmaz, aksine bulunduğu yüksek yerden bir kuş görünce, kaçıp kurtulması için kuvvetli bir ses çıkarır. Kartalın ukâb, tavşancıl kuşu, karakuş gibi isimleri de vardır. Arapça olan ukâb kelimesinin, divanlarda vezin zarureti sebebiyle ukkâb şekline girdiğini sıkça görürüz (Aktaran:Eskigün,2006:50).

Kuşların hükümdarı sayılan kartalın eski Türk inanışlarında çok önemli bir yeri vardı. Örneğin Yakut Türkleri, kartal adına ant içerler ve yalan olarak ant içenin başına bir felaket geleceğine inanırlardı. Çocuğu olmayan kadınlar da ona yalvarırlardı. Bunların yanı sıra yine Yakutlar' a göre karların ve buzların erimesi, ilkbaharın gelmesi kartalın kanatlarını sallamasına bağlıdır. İlkbaharın gelişi adını verdikleri bahar türküsü eski devirlerde kartal namına söylenen ilahilerin kalıntısı olduğuna şüphe yoktur. Yakut insanı, evinin yanında bir kartal gördüğünde ona et ziyafeti verirdi ve hazırda eti yoksa hemen bir hayvan keser onu yedirirdi (Altınkaynak,2003:53). İslamiyet öncesi Gök Tanrı'nın timsali olarak kabul edilen kartalın, hükümdarlık, güç, kuvvetle ilgili simgesel anlamları İslamiyetten sonra da devam etmiş, hatta zaman zaman yukarıdaki anlamları ifade eder şekilde arma olarak da kullanılmıştır (Çoruhlu,2006:154).

Kartal kuşunun Türk kültürü açısından son derece önemli olduğu verilen bilgilerde açıkça görülmektedir. Orta Asya Türklerinde koruyucu ruh olarak kabul edilen kartal motifinin, Şaman dini inanışından Yakut Türklerine geçtiği ve oradan da Orta Asya Türklerine kadar geldiği bilinmektedir. Şaman dini inanışında her insanın kuş şeklinde bir koruyucu ruhu olduğu ve insan öldüğünde bu ruhun da göğe yükseldiği inanışı hâkimdir (Sarioğlu,2008:1). Şaman destanı Er Töşük'te yer alan efsaneye göre, Gök Tanrı' nın simgesi Büyük Kartal, kötü güçlerin elinde olan Er Töşük' ü önce yutar sonra kusarak daha güçlü bir insan olarak dünyaya getirir. Sonra Er Töşük' ü sırtına alarak yeraltına uçurduktan sonra yeryüzüne çıkarmıştır. Ayrıca Şaman Türklerinin İslamiyeti kabulünden sonra, kartal motifi İslâmi açıdan kutsal sayılmıştır. Hz. Muhammed' (s.a.v.) in siyah kumaştan yapılmış olan sancağının Türkçe' de kartal, şahin, atmaca gibi anlamlara gelen "UKAB" adını taşıması bu durumu açıklar niteliktedir. (Aktaran:Sarioğlu,2008:1).Bu nedenlerle birçok efsanede anlatılan ve gerek mimaride gerekse günümüze ulaşan diğer eserlerde süsleme unsuru halinde sıkça karşılaştığımız çift başlı kartalında bahsedilen inanışlardan kaynaklı olarak ortaya çıktığı aşikârdır.

Çift başlı kartal figürü: ilk kez, MÖ. 3000 yılı sonları ve 2000 yılı başlangıcında, Mezopotamya'da görülür. Daha sonra ise, bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. Anadolu'ya kadar uzanan evrede; çift başlı kartal, Türk medeniyetleri tarafından, sevilerek kullanılmıştır. Bu kullanıma pek çok sembolik anlamda yüklenmiştir. Orta Asya'da; çift başlı kartal: nazarlık, tılsım, aydınlık ve güneş sembolü olarak işlenir. Sikkeler üzerinde ise; bazı hükümdarlar arma-sembol, diğer bir kısım hükümdarlar ise, hükmetme gücünü destekleyen, pekiştiren bir motif olarak kullanılmıştır. Artuklu sikkelerinde ve Anadolu'daki Selçuklu yapılarında

kullanılan çift başlı kartal imgesi: surlarda, cami ve medreselerde, saraylarda; koruyucu ve hâkimiyet sembolü olarak ve kötü güçlerden koruyucu olarak kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu sanatında bazı çift başlı kartal tasvirlerinin boynunda bir halka bulunması iki büyük efsanevi kuş olan simurg ve kartalın birleştirildiğini ve çift başlı kartalın Anka sayıldığını açıkça göstermektedir(Öney,1972:146).Buna paralel olarak eski İran mitolojisindeki Saena' nın da (Simurg) iki çehreli olduğuna inanıldığı bilinmektedir. Yine Bizans ve Anadolu Selçuklu tasviri sanatlarında görülen “İskender’ in kartallar tarafından göğe yükseltilmesi” sahnesinin de Zülkarneyn Anka motifinden kaynaklandığı ve burada Anka’ nın kartala dönüştürülmüş olduğu aşikârdır. Aynı şekilde Garudanın tanrı Vişnu’ nun binek hayvanı olması ve Altay Şamanizm’ in de şaman ile kestiği kurbanın iki kartal tarafından gökler âlemine yükseltilmesi hiç şüphesiz yine anka efsanesinin etkisiyledir.

Konumuz gereği minyatürlerde ele alınış şekline değindiğimiz ise kartal figürü Katalog 41 ve 101’ de değinildiği üzere Acaibü’l Mahlûkat (Resim 41) ve Siyer-i Nebi (Resim 101)nüşhalarındaki minyatürlerde “Ukab” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Burada incelediğimiz minyatürlerde Acaibü’l Mahlukât adlı eserde yer alan örnekte ukab mavi bir zemin üzerinde kahverengi tonlarında gerçek bir kartal görünümünde işlenmiştir. Buradaki mavi zemin ve daha koyu mavi ile kontur halinde çizilen bulut motifleri gökyüzü düşüncesi vermektedir. Bir diğer örnek Siyer-i Nebi’ deki minyatürdür. Burada figürün görseline yer verilmemiş sadece metinde anlatılan hikâyedeki insanlara zarar veren ejderi kapıp götürdüğü anlatısı itibariyle sadece gökyüzüne doğru bakan insanlar ve bahsi geçen ejderin kuyruk kısmı görünmektedir. Amaalgıda yine gerçek bir izlenim sunmaktadır. Minyatürlerde genel olarak gerçekçi bir tutumla ele alınmış, ancak metin ile resim ilişkisine bakıldığında bunun fantastik bir boyutunun olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kartal diğer fantastik canlılardan farklı olarak mitolojik eksenle gerçekçi eksenin kesiştirildiği bir konumdur.

HÜDHÜD

Hüdhüd kuşu, halk arasında İbibik, Baltalı ve Çavuş kuşu adlarıyla bilinir. Arapça Hüthüt veya hüdhüd olarakda isimlendirilir. Fantastik algılarda ve efsanelerde Hüdhüd olarak geçer. Bu ismin muhtemelen eşleşme döneminde çıkardığı sestten dolayı konulduğu düşünülmektedir (Aktaran:Eskigün,2006:37). Hüdhüd kuşunun geçtiği en bilinen efsane Mantıku’t Tayr’ da anlatılan tasavvuf temalı kuşların toplanarak padişahlarını bulmalarıdır. Bu hikâyede kuşları organize eden kuş Hühhüd’ tür. Edebi eserlerde de sıklıkla kullanılan Hüdhüd kuşu mitolojik olarak genellikle Falname ve Mantıku’t Tayr adlı eserlerde işlenmiştir. Katalog 92’ de işlenen bir Falname minyatüründe Hüthüt, tek başına belli bir

anlam taşır durumda resmedilmiştir (Resim 92). Bunun dışında Mantıku't Tayr adlı eserdeki kuşların toplanması konulu minyatürde diğer kuşlarla birlikte betimlenmiştir (Resim 22).

MERKÜT

Merküt ya da Markut; Altay efsanelerinde, gök yolculuğuna çıkan kamın ruhuna, ilk üç gökkatı boyunca kılavuzluk eden dev, dişi gök kuşudur. Anadolu' da geleneksel Türk kültürünün taşıyıcılarından olan Yörük boyları arasında, yaramazlık yapan çocukları korkutmak için uydurulan düşsel bir varlık olarak ta görülür. Aslında bu düşsel denilen varlığın kökü, ulu dil birliği çağına kadar gider. Bu mitolojik varlık hakkında Yörükler arasında “Merküt Merküt” diye çağırılır sonrada korkutulmak istenen çocuğun ismi söylenerek “ona bacadan kolunu salla” denilir. Yaşlı kimselerin inanışlarına göre Merküt bir kuştur ve o sadece adı anılanları korkutur. Efsanelerde ve halk masallarında geçmesine karşılık minyatürlerde Merküt adıyla tasvir edilen bir kuş figürüne rastlanmamaktadır.

Sözü edilen bu kuşların yanı sıra minyatürlerde rastlanılan deccace (tavuk), memur kuşu (martı), beş tuti kuşu (papağan) gibi kuş figürleride fantastik algıda yer almaktadır. Acaibü'l Mahlûkat nüshalarındamanalarıyla birlikte işlenen bu kuş figürlerinin betimlemeleri mitolojik olmalarına rağmen gerçeğe yakındır. Ayrıca konu dâhilinde incelenen diğer yazma eserlerde dekarşımıza çıkan fantastik kuş figürleri minyatürün konusu ile bağlantılı olarak betimlenmişlerdir.

Deccace, kimi yazmada Düccace yıldızı şeklinde geçmekte ve kuğu takım yıldızı olarak bilinmektedir (Katalog 42). Arapça tavuk manasına gelen Deccace minyatürlerde tipik bir tavuk görünümünde tasvir edilmiştir. İlk örnekte (Resim 42) yerde yürür vaziyette ve kırmızı mavi renkli kanatları bulunmaktadır. İkinci örnekte (Resim 42a) ise gökyüzünü andıran mavi bir zemin üzerine yerleştirilen kuş figürünün sarı ve yeşil tonlarındaki kanatları açık vaziyette betimlenmiştir.

Memur kuşu, denizcilerin kutsal saydıkları bu kuş türü günümüzde de bildiğimiz martı kuşunun karşılığıdır. Efsaneye göre denizcilere tehlike anını bildirdiklerinden bu isimle anılmıştır (Katalog 43). Minyatürlerde gerçek bir martı görünümünde verilmiştir. Bir tasvirde beyaz renk bir martı görünümünde verilirken (Resim 43) diğerinde (Resim 43a) sarı tonlarında basit çizimli bir kuş figürü olarak verilmektedir.

Beş tuti kuşu, günümüzdeki papağanın karşılığı olmakla birlikte divan edebiyatında tuti kuşu, halk edebiyatında ise dudu olarak anılmaktadır (Katalog 39). Duyduklarını taklit etme yeteneğine sahiptir (Eskigün,2006:76). Bu kuş figürünün minyatürdeki betimi (Resim 39) ise çok farklı renklerde ve boyutlardadır.

Tez içerisinde değerlendirmeye alınan iki Acaibü'l Mahlukât nüshalarının arasındaki üslup farklılıklarından dolayı burada anlatılan kuş figürlerinde birtakım farklılıklar söz konusudur. Ancak genel manada aynı olduklarından birlikte verilmişlerdir.

6.1.4.Balık ve Türevleri

Eski çağlarda insanlar suda yaşayan yaratıklara önce tanrı olarak tapmışlar, bazen derinliklerde yaşadıkları için korkmuşlarama hayatın devamı için önemli olan beslenme nedeniyle balığın etinden, derisinden, yumurtasından ve yağından faydalanmaya başlamışlardır. Ancak zamanlabalık yaşamın içinden bir parça gibi görülerek her balık türüne farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu mana yükleme sonrasında farklı görünümlerdeki balık figürlerinin de farklı olarak yorumlanarak anlamlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum ise inanışta farklı rollere sahip balıkların üretilmesine neden olacaktır.

Balık, eski Türk inanışlarında gökle ilişkili bir varlık olarak görülür. Yine bu ilişkinin temelinde yıldızların balık formunda çizilmesi yani astroloji yatmaktadır. Balık eski türklerde bereket, refah ve bolluğun sembolüdür (Çoruhlu,2006:165).Eski Türk edebiyatıyla ilişkili eserlerde de balığın bu özellikleri ön plana çıkarılmıştır.

“Tanrı Ülgen durmamış, ayrıca vermiş salık, Bu dünyanın yanına yaratılmış üç balık, Bu büyük balıkları üstüne dünya konmuş, Balıklar çok büyümüş dünyaya destek olmuş, Dünyanın yanlarına iki de balık konmuş, Dünya gezer olmamış, bir yerde kalıp donmuş” (Aktaran:Çoruhlu,2006:105)

Balık figürü, Hristiyan kültüründe gizli sembol olarak kullanılmış, ilk kez katakomp mezarlarında rastlanılmıştır (Dilay,2011:54). Hristiyanlık öncesi mitolojilerde ise Tanrıça Afrodite’ nin sembolüdür (Dilay,2011:54).

İslam kültüründe balık benzetme örneği olarak da görülür. Karaman’ da bulunan Karamanoğlu dönemi eseri olan Dikbasan Camii’ nin sol korkuluğunda “Mümin mescid de suda balık gibidir, Münafık mescid de kafeste kuş gibidir.” anlamına gelen bir cümle kullanılmıştır. (Aktaran:Dilay,2011;54)

Türk ve İslam sanatında ise balığın en önemli tasvir konusu balık tarafından yutulan Hz. Yunus’ un balığın karnından kurtulması ve bu olayın Kur’an’ da anlatılmasıdır. Bu konu edebi eserlerde çokça işlenmiştir.

Dünyanın yaradılışı ile ilgili eserlerde balığın kutsal olduğu ve dünyanın dengesinin korunmasında etkili olduğu belirtilmektedir. Bu durumun tasvir edildiği çok sayıda minyatür örneği vardır. Katalog 54’ te tanımlaması yapılan örnek ise bir Acaibü’l Mahlûkat nüshasına aittir (Resim 54).Minyatürde meleğin kanatları üzerine yerleştirilmiş büyük bir balık, balığın

üzerinde öküz, öküzün üzerinde de dünya yer almaktadır. Minyatürün büyük bir bölümü mavi renk bir zeminden oluşmaktadır. Bu durum dünyanın etrafının sularla çevrili olduğu mantığına dayandırılabilir. Tasvirde en altta yer alan melek figürü ellerini iki yana doğru avuçlar yukarıya bakar şekilde açmıştır. Meleğin sağında ve solunda birer küçük balık figürüde tasvir edilmiştir. Meleğin üstüne yerleştirilen balık beyaz renkli, ağzı açık ve kuyruğu havadadır.

Minyatürlerde balık figürlerini Falname, Acaibü'l Mahlûkat ve Siyer-i Nebi yazmalarında görebilmekteyiz (Katalog 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 52, 53, 94). Balık figürünün Falname' de betimlenme şekline bakıldığında tasvirin altında yazan metinde iyi haberin geleceğine dalalet şeklinde yorumlanmıştır. Bunların yanı sıra deniz âleminde yer alan balık ve benzeri yaratıkların hikâyeler içinde çeşitli türlerde tasvirleri ile karşılaşılmaktadır. Katalog kısmında incelenen balık figürlü minyatürlere bakıldığında, balığın kompozisyona kattığı anlam hikâyenin genel algısına bağlı olarak şekillenmiştir. Balık figürü Siyer-i Nebi minyatürlerinde Hz. Yunus ile birlikte Hz. Yunus' un balığın karnından dışarıya çıkmaya çalışırken (Resim 94) veya bir başka eserde balığın üstünde oturmuş vaziyette (Resim 94a) görülür. Hikâye ile bağlantılı bu kompozisyonların yanı sıra Acaibü'l Mahlûkat adlı eserin birçok nüshasında çok çeşitli ve her birine farklı mana yüklenen balık figürleriyle karşılaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak; Kanatlı ve ayaklı balık (Resim 45, 45a), İnsan yüzlü balık (Resim 46, 46a), Sığır başlı balık (Resim 47, 47a), Baykuş başlı balık (Resim 48, 48a), İki Başlı Balık (Resim 49, 49a), Kaplumbağa Arkalı Balık (Resim 50, 50a), Kırlangıç Balığı (Resim 51, 51a), Yarısi Olmayan Balık (Resim 52, 52a), Fil Hortumlu Balık (Resim 53, 53a) gibi balık figürleri gösterilebilir. Bu balık figürleri eserin metin kısmıyla ilişkili olarak betimlenmişlerdir. Balık figürü yer aldığı fantastik hikâyelerde deniz ile bağlantılı olduğundan hep denizdeymiş gibi gösterilmiştir. Renk kullanımında ise beyaz, gri ve mavi tonları tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra özellikle Falname nüshalarında yer alan burç yaratıklarının içinde de Balık figürü bulunmaktadır. Burç yarattığı olan balık figürüne burç yaratıkları bölümünde detaylı olarak değinilmiştir.

Osmanlı' da 14. ve 17. yüzyıllar arası dönemde balık motifi minyatürler dışında çini sanatında sevilerek kullanılmıştır. Özellikle İznik' te üretilen çinilerde süsleme unsuru olarak balık figürü de görülür. Çini üzerindeki kompozisyonlarda balık figürü büyük boyutlu ve renkli görünümüyle daha çok deniz dalgaları ve bulutlarla birlikte çizilmiştir(Aktaran:Dilay,201:54). Bu tasvir şeklinden hareketle balık,minyatürde başka, minyatür dışı eserlerde ise farklı anlamlarda ilişkilendirilmiştir.

6.1.5. Atlar

İnsanlığın ilk evcilleştirdiği hayvanlardan biri olan at, insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Atın ilk zamanlar etinin ve sütünün kullanıldığı ancak daha sonra gücünden faydalanılmaya başlanması ile atın önemi artmış ve at artık sadece binek hayvanı olarak kullanılmıştır.

Sosyal hayat içerisinde çokça kullanılan at, insanın fantastik algısında da yerini almıştır. At figürü mitolojik kökenli hikâyelerde farklı tiplerde kanatlı ve boynuzlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kanatlı at figürü çok eski tarihlerden günümüze kadar birçok kültürde yer almıştır.

Örneğin Yunan mitolojisi'nde yer alan kanatlı at Pegasus' un deniz tanrısı; Poseidon ile yılan saçlı tanrıça Medusa' nın oğlu ve dev Chrysaor' un kardeşi olduğuna inanılır (Erhat,2007:239). Perseus' un kafasını keserek öldürdüğü Medusa' nın kafasından ya da toprağa sıçrayan kanlarından doğduğu gibi iki farklı rivayet bulunur. Tüm bedeni tamamen beyazdır ve uçmasını sağlayan iki büyük kanadı vardır. Bu atın uçarken havada koşan at gibi görüldüğü anlatılanlar arasındadır (Esin,2003:279).

At, Türklerde önemi büyük olan bir canlıdır ve adeta bir insanın kimliği gibidir. Çinliler Türkler hakkında “Türklerin hayatı atlarına bağlıdır.” demişlerdir. Öyle ki hükümdarların gücü sahip oldukları atlarla ölçülürmüş (Esin,2003:258).

Efsane, masal ve halk hikâyelerinde konuşabilen ve uçabilen atlardan bahsedilir. Köroğlu' nun sudan çıkan kıratı ve Battal Gazi' nin atı Aşkar' ın güneş görmeyen bir ahırda kırk günde ıslah edildiği anlatılır. Atın rüzgârdan yaratıldığı inancı hâkimdir. Hatta rüzgârın hızının ata geçtiği düşünülür (Karakurt,2011:36). Bu inancın temeli ise Gök Tanrı' ya bağlılık esasına dayanmaktadır. Türkler atlara Buzat, Alat, Akat, Sarat, Karat, Kırat, Dorat gibi her atın rengine göre isimler vermişlerdir. Ayrıca Kara At'ın yeraltına giderken, Ak At'ın ise gökyüzüne giderken kullanılacağına inanılmış ve bu nedenle yeraltı Tanrısına Kara At, gökyüzü Tanrısına Ak At kurban edilmiştir (Aksoy,1998:41). Başkurt destanlarında ise bunlar Buzat (Boz At) ve Sarat (Sarı At) olarak yer alırlar. Türklerde at ile ilgili yüzlerce kelime vardır. Aygır: Erkek At, Kısırak: Dişi At demektir. Argumak, Yabu, Kulan, Tarpan gibi yabancı türleri vardır. At olan eve şeytan girmeyeceğine, nefesinin cinleri kovduğuna inanılır. Atın kuyruğunu, kadının saçını, erkeğin bıyığını kesmesi yas işareti olarak kabul edilir ve bunlara izinsiz dokunulması ya da kesilmesi de yasaktır, olası bir durumda hakaret olarak algılanırdı.

Ayrıca rüyada kuyruğu kesik at görmek ölümün habercisiydi ve gören kişinin öleceği anlamına gelirdi. Altaylarda 1900’lü yılların başında dahi ölümler atlarıyla birlikte gömülmekteydi. Çünkü atların, ruhları öbür dünyaya taşıdığına inanılırdı. Hatta bu inanış Karakalpak’ların tabuta Ağaça ismini verdirmiştir.

Aynı zamanda halk söylencelerinde olağanüstü özellikli at türlerinin isimleri geçmektedir. Bunlar Yılmaya (Kanatlı At), Tulpar (Uçan At), Ciren (Konuşan At), Burşun⁵³ (Uçabilir), Kilin (Boynuzlu At)’dir (Karakurt,2011:36). Türklerde ata isim verme geleneği aslında ata verilen değerin ölçüsünü belirtmektedir.

Eski Türklerde ev yapılırken en büyük direğe at kanı veya at sütü (kırmızı) sürülür. Dağ, orman ve ateş ruhlarına dua edilirken kırmızı at yelesi kullanılır. İyi atın, uçan kuşa yettiği, hiç yorulmadığı, düşmanın geldiğini hissettiği ve sahibini önceden uyardığı, sahibi öldüğünde onu bırakmayıp vatanına geri götürdüğü yine günümüze kadar anlatılagelmiş hikâye ve masallarda yer almaktadır.

Hız. Muhammed miraca çıkarken Burak adı verilen bir binek hayvanı kullanmıştır ve bu binek Türklerce daima at olarak tasavvur edilmiştir. Türklerle göre atlar güneşten yeryüzüne inmiş varlıklardır. Köroğlu’ nun atı Deniz Aygırı ve Çöl Kırsığının birleşmesinden türemiştir (Karakurt,2011:36). Bu dünyaya ait atlarla öte dünyaya ait atların birleşmesinden doğan taylar çirkin olur ama sonradan değişirler. Türklerde ve Moğollarda insanın düşünce gücü bir taya benzetilir ve adına Buyan denilir.

At şamanist törenlerde şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurbanlık hayvan olarak önem arzetmiş ve göğe çıkarma eylemini gerçekleştirdiğinden genellikle kanatlı olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda şaman at yardımıyla yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiği için at ölümünde sembolü olmuştur. Kurganlarda öteki dünyada ölüye hizmet etmesi için gömülmüş olan atların kadvraları bulunmuştur (Çoruhlu,2006:161).

Minyatürlerde atın isimlendirilişi astroloji ile ilgilidir. Astronomların gökyüzündeki bazı yıldızları çeşitli yaratıklara benzetmeleri üzerine bu benzetmeye at da dâhil olmuştur. At miti, Feres-i Azam, Kıt’atül Feres gibi isimlerle kuzey kutbu yıldızını temsil etmektedir (Katalog 55 ve 56). Minyatürlerde gördüğümüz Feres-i Azam adlı fantastik at figürleri Acaibü’l Mahlûkat yazmasındaki bir tasvirde sadece boynundan yukarısı görünmektedir (Resim 55). Kahverengi tonlarındaki at gerçek at görünümündedir. Aynı isimde fakat farklı

⁵³ Burşun isimli atlar ikizdir. Birinin adı Ak Burşun diğerrinin ise Kök Burşun’ dur.

bir Acaibü'l Mahlukât adlı yazmanın içinde yer alan minyatürdeki at figürü ise doğa motifleri içerisinde, belden yukarı bedenine ek olarak iki ayağı ile betimlenmiştir. Rengi beyazdır. Yelesi ise hiç yoktur. Kıt'atül Feres isimli fantastik at figürü minyatürleri ise yine Acaibü'l Mahlukât adlı eserde yer almakta olup, ilk örnekte tamamen bedeninin yarısından itibaren iki ayağı, kanadı ve baş kısmı görünecek şekilde betimlenmiştir. Mavi zemin üzerinde verilen figür uçarcasına bir haldedir ve rengi beyazdır. Bedeninin üzerinde ise yıldız motifleri bulunmaktadır. Atın aynı isimle geçtiği bir başka nüshadaki minyatürde at figürü doğa içerisinde yerde yelesiz ve kanatsız olarak iki ayakları görünecek şekilde tasvir edilmiştir. Yine Acaibü'l Mahlukât adlı eserde yer alan Denizden çıkan at tasviri ise kompozisyonda deniz içinde etrafında balıklar ile daha gerçekçi bir görünümde betimlenmiştir. (Resim 56) At figürü koyu kahverengi rengi, uzun düğümlü kuyruğu ile sahnenin tam ortasına yerleştirilmiştir.

Bunların dışında Osmanlı' daki Şehname minyatürlerinde işlenen kompozisyonda Rüstem' in atı (Rahş), Falname' de tasviri yapılan Hz. Ali' nin atı (Düldül) rastlanılan at figürleri arasındadır. Ayrıca minyatürlerde kuyruğu düğümlü at figüründe rastlanmaktadır. Ancak bu kuyruktaki düğüm mana yüklenmesinden değil daha çok ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Savaşlarda askerin kılıcına dolanması veya at koşarken bacaklarının arasında kalarak atın hızını düşürmesi bu kuyruğun düğümlenmesi geleneğini ortaya çıkarmıştır (Çoruhlu,2010:162). Osmanlı minyatürlerinde at figürleri yer aldıkları her kompozisyonda genelde kuyruğu düğümlü olarak betimlenmiştir (Resim 57).

6.2. İnsan suretli yaratıklar

6.2.1. Cinler

Cin kelime anlamı olarak “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki cenn kökünden türeyen bir isim olup tekili olan cinnî “örtülü, gizli şey” manasına gelmektedir (Şahin,1993;5). Çoğulu “Cân” dır. Cân kelimesi yılan içinde kullanılmaktadır (Aktaran:Şirin,2006:19). Terim olarak “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” manasına gelmektedir. Araplar’ da bazen “hin” kelimesiyle de ifade edilmiştir. Farsça’ da ise “cin” kelimesi yerine “perî” ve “dîv” kelimeleri kullanılmaktadır. Cin kelimesinin melekleride içine alarak insan türünden farklı görünmez varlıklar için kullanılan genel bir anlamda bulunmaktadır. Ancak her melek cindir, fakat her cin melek değildir. Bununla ilgili olarak islam âlimleri meleklerin cinlerden ayrı olduğunu, cin kelimesinin insan ve melek dışında ayrı bir üçüncü tür varlık için kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir (Şahin,1993:5).

İnsanlar tarih boyunca yaratıcı dışında, görülmediği hâlde, olağan üstü varlıklara inanmışlardır. Dolayısıyla cinlerin gözle görülmeyişi onun varolmadığı veya inanılmadığı anlamı taşımamaktadır. Çünkü bununla ilgili Kuran-ı Kerim’ de ayetler yer almaktadır. Hristiyanlık ve Yahudilik gibi her dinde birtakım farklı manalar ile kabul gören bu yaratıklar zamanla bir karmaşa içine düşmüştür. Ancak İslam dininde Allah, melek, şeytan, cin ve peygamber gibi olguların nitelikleri belirlenmiş olduğundan herşey daha nettir.

Cinlerin değişik varlıkların kılığında görünmeleri, iyi ve kötü etkileri ve insanlarla ilişkileri yeryüzündeki tüm toplumların dini ve din dışı kavramlarında geniş yer tutar. Eski Asurlular ve Bâbilliler arasında toplumun her kesiminde kötü ruh ve cinlere inanılırdı. Asurluların “edimmu” dedikleri kötü ruhlar, öldükten sonra kendileri içinayın yapılmaması ve yeterli takdime sunulmaması yüzünden dünyaya geri döndüğüne inanılan ölü ruhlarıydı. Bunların insanlara musallat olduklarına inanılmış ve insandan uzak tutulmalarıiçin çeşitli yöntemler kullanılmıştı. Bununla birlikte Asurlular’ da ve Sâmi kökenli kavimlerde cinlerin değişik sınıfları bulunmaktaydı. Bunlardan utukku adı verilen cin grubu çölde tuzak kurarak insanlara musallat olan kötü ruhlardır. Gallü adındaki diğer grup cinsiyetsiz cinlerden oluşmaktaydı. Rabisu denilen cin sınıfının ise gizlice dolaşp insanlara tuzak kurduğuna inanılırdı. Birde labartu denilen üçlü cin grubu vardı

bunlarında çocuklara zarar vereceklerine inanılırdı. Bunların yanı sıra Sami kavimlerinde lili, lilitu, ardat lili adında yarı insan şeklinde canavar görünümlü ilki erkek diğerleri dişi cinlere inanılırdı. Eski Mısır’da kabul edilen dini anlayışa göre cinler, yabani hayvan, yılan, kertenkele gibi sürüngen ve kara vücutlu insan şeklinde yaratıklar olup, tanrının düşmanı sayılırlardı. Ayrıca cinler öteki dünyaya gidebilirdi. Gökke ilgili cinler kuş şeklindeydi. Halkın inanışına göre cinler, delilik ve sara gibihastalıklara sebep olurlardı (Şahin,1993:5).

İncil’ de Hz. İsa’ nın hasta kişinin içinden cini çıkararak iyileştirdiği belirtilerek, bir keresinde ona dilsiz, deli ve kör adam getirilmiş, dilsiz konuşmuş, deli normale dönmüş, kör olan ise görmeye başlamıştır (Aktaran:And,2010:290).

İslâm’ a göre cinler, akıl sahibidirler ve bu özellikleriyle Peygamberlerin tebliğine muhatap olmuş, mükellefiyet sahibi varlıklardır. Bu hususta Kur’an’da En’am Suresi 130. ayette şu şekilde buyrulmaktadır: *“(Allah)Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugününüze kavuşacağınız hususunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Deyince onlar: ‘Kendi aleyhimize şahidiz’ derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler”* (Aktaran:Şirin,2006:31).

İslam’ da yer alan cin inancı ile ilgili Kuran-ı Kerim’ de el-Cin suresi bulunmaktadır. Bu sure Hz. Muhammed’ in Mekke devrinde risaletin 5. veya 6. yıllarında nazil olmuştur. Bunun dışında yirmi iki yerde cin kelimesi geçmektedir. Kuran-ı Kerim’ de verilen bilgilere göre cinler de insanlar gibi Allah’ a kulluk için yaratılmıştır. Kimi iman etmiş kimi ise kâfir olarak kalmıştır. İnsanlardan daha fazla güce sahiplerdir. Kötü olan cinler müminlere vesvese verirler. Ayrıca göklerde dolaşırlar, semavi bilgileri öğrenmeye çalışırlar (Kılavuz,1993:8).

Rahman Suresi 15. ayette: *“Cin, dumansız ateşten yaratılmıştır.”* şeklinde buyurulmuştur (Kur’an’ı Kerim).

Kehf Suresi 50.ayette şeytanın cinlerden olduğu söylenmektedir. Bu da halk inancında ifrit kelimesinin kötü cinler için kullanılmasını açıklamaktadır (Kur’an’ı Kerim).

Demirî ise üç tür cini anlatmaktadır. Birincisi kanatlı uçabilen cinler, ikincisi yılan biçiminde sürüngen olan cinler ve üçüncüsü ise insana benzeyen cinler. Kıyamet gününde insanlar gibi cinlerden de hesap sorulacaktır. Cinler aynı zamanda insanlarla ilişkiye girerlermiş. Hatta

söylenceye göre Seba Melikesi Belkıs' ın ve Zü'l-Karney'n' in babası bir cindi. Bazı korkunç yaratıklarda cin ve insan birleşmesinden doğmuşlardır (Aktaran:And,2010:290).

Cin' in görünmez oluşu, hakkındaki söylenceler ve bunların din kitaplarına dayanması fantastik algının malzemesi olması hususunda çok etkilidir.

Efsanelerde anlatılan hikâyeler içerisindeki türlü yaratıklar arasında cin' de kendine yer bulmuştur. Binbir Gece Masalları gibi birçok metinde geçmektedir. Hatta bu metinlerde çok kötü olarak bilinen cinler vardır ve bunlar İfrit ve Gûl adıyla anılırlar. Bu cinlerin her türlü biçime girip insanı yolundan şaşırtıp, sonrada ona saldırırlarmış. Bu kötü cine Türkçede Gûl-i beyâbânî' den gelen Gûlyabani denilmiş. Aynı zaman bu cinler hizmet işlerinde de bulunurlarmış. Örneğin Hz. Süleyman' ın emrinde olanlar ağaç budamak, eşya taşımak, ekmek yapmak, hayvan kesmek, eğlendirmek gibi birçok işleri yaparlarmış (And,2010:291). Osmanlı minyatürlerinde Acaibü'l Mahlukât içerisinde geçen bu tür yaratıklar Hz. Süleyman ile ilgili konularda sıklıkla kullanılmıştır (Katalog 23, 58, 95).

Minyatürlerde, Hz. Süleyman' ın hizmetinde olan cinler, insanlara zarar veren cin ile kahramanın mücadelesi ve yine insanlara farklı şekillerde musallat olmaya çalışan cinler şeklinde tasvirleri yapılmıştır. Bu tür kompozisyonlarda işlenen cin figürleri yarı insan şeklinde canavar, kara bedenli insana benzer fakat korkunç görünümlü vaziyetlerdir. Bunların yanı sıra Hz. Musa' nın asasının yılanı dönüşmesi hikâyesinin işlendiği minyatürde yer alan yılanında cin olduğu inanışı bulunmaktadır (And,2010:164).Bunun dışında hizmet hâlinde olan cin figürlerinin tasvirlerine bakıldığında ise daha korkunç görünümleri azaltılmış bir betimleme yapılmıştır (Resim 23). Bu cin figürleri Hz. Süleyman' ın tahtını taşımakta ve insan görünümüne yakın bir tarzıdır. Yine Hz. Süleyman' ın hizmetindeyken gösterilen cin figürlerinin yer aldığı iki minyatürde cin figürü, beyaz beden renginde ve hayvan başlı bir biçimdedir. Elllerinde müzik aletleri bulunmaktadır (Resim 58, 95).

Osmanlı Kültür çevresi minyatürlerinde cinler ile ilgili sahneler daha çok Matali-el Saâdet, Acaibü'l Mahlukât, Felnâme ve Siyer-i Nebi adlı eserlerde geçmektedir (Katalog 71, 72, 73). Bu eserlerde genellikle Hz.Süleyman ile ilgili konularda yer almaktadır. Matali'ül Saâdet kitabında işlenen cinler ise insanlara olan etkileriyle ön plana çıkarılmıştır (Resim 71, 72).

Cinlerin tasvirleri eserlere ve sanatçılara göre değişiklik arzeder. Genellikle insan görünümünde ancak kuyruğu ve yüzü farklı hayvanlardan alınarak birleştirilmiş bir şekilde

resmedilmiştir. Muhammed Siyah Kalem minyatürlerinde ise daha çok orta asya etkisiyle Şamanist bir görünümde olan cin tasvirleriyle karşılaşılır (Resim 72, 73). Bu tasvirlerde cinler Budist resim sanatında gördüğümüz cin tasvirlerine de benzerlik göstermektedir. Bu minyatürlerde cinler genellikle bir ayin içinde gösterilmiştir. Siyah Kalemin minyatürlerindeki cinler daha sonra Osmanlı kültür çevresinde bakılmış olmalı ki, sonrasında çizilecek cin tasvirlerine kaynaklık etmiştir. Hz.Süleyman' ın cinleri yardımcısı rolünde peygamberin iki yanında durur. Tasvirde cinlerin kontrolünün peygamberde olduğu gösterilmek istemiştir.

6.2.2. Devler

Dev, birçok farklı kültürün mitolojilerinde yer alan doğaüstü bir yaratıktır. Kelimenin kökeni Sankritçe’ de bulunmakta ve asıl anlamıda “tanrı” dır. Deva tanrı, Devi ise tanrıçaları ifade etmektedir. Bu kelime daha sonra Fars kültürüne geçmiş ve zamanla günümüzdeki haliyle “dev” anlamını almıştır.

Farklı kültürler içinde rastlanılan bu yaratık, Bulgar mitolojisinde, İspolin adıyla bilinmektedir. İspolin inanişâ göre, insandan önce Dünya’ nın hâkimidir. Dağlarda yaşar, çiğ et yer, ejderhalarla savaşıır. Kendisini zehirlediğini düşündüğü için böğürtlenden çok korkar. Devlerle alakalı tanımlamalar bütün dini inançlarda birbirine benzer niteliktedir. Genel yargı devlerin savaşıcı, insanlara zarar veren, kötü yaratıklar oluşudur. Ancak Yunan mitolojisinde dağlarda yaşayan, barışçıl bir ırk olarak yer almaktadır.

Görünüm olarak genellikle insana benzer ancak anormal büyüklükte ve çok kuvvetli betimlenmiştir. Erkek ve dişi olabilirler. Erkek devler, mağaralarda ya da altın köşklerinde yalnız yaşarlar ve genellikle kötü karakterli olarak tasvir edilirler. Kahramanların önünde engel oluştururlar ve kahramanın onunla savaşıması gerekir. Kahraman ise onu aptallığından veya zaaflarından yararlanarak yener. Masallarda birde dişi devden bahsedilir. Erkek deve göre daha iyi bir karakteri vardır. Fakat incelediğimiz minyatürlerde dişi dev tasvirine pek rastlanmamıştır.

Hakkında çok fazla araştırma yapılmamış olan dev yaratığı, minyatürlerde genellikle kahraman ile mücadele halinde gösterilmiştir. Katalog 18, 20, 21, 96 ve 109’ da incelenen dev minyatürleri Şehname gibi tarihte yer alan kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı ve minyatürlerle gösterildiği eserlerde yer almaktadır. Genel algıda hep insanlara zarar veren bir rolde olmasından dolayı dönemin kahramanı genellikle onu öldürürken tasvir edilmiştir (Resim 20, 20a, 21,96, 109, 109a). Ancak bazı sahneler de devin kahramanı havaya kaldırdığı anda betimlenmiştir (Resim 18). Minyatürlerde görülen dev figürünü genel özellikleriyle değerlendirecek olduğumuzda, büyük boyutlu ve yarı çıplak hâldedir. Bedenleri benekli ve pembe, mavi, yeşil, gri tonlarında olabilmektedir. Sivri iki boynuzu, azı dişleri, pençeye benzer uzun tırnakları ve dışarı doğru çıkık iri gözleriyle korkunç bir izlenim vermektedir.

6.2.3. Yecûc ve Mecûc

Ye’cûc ve Me’cûc, tutuşup yanmak veya tuzlu olmak anlamındaki “ecc” kökünden türemiştir (Yavuz,2002:524).Dabbetü’l arz gibi bir kıyâmet belirtisi olan Ye’cûc ve Me’cûc, Kur’an-ı Kerim’ de iki yerde geçmektedir. Birinde İskender’ in bunları durdurmak için sed yaptırması⁵⁴, diğesinde ise Ye’cûc ve Me’cûc ‘ün önleri açıldığında her yerden akın edecekleri belirtilmektedir.⁵⁵ Tevrat’ ta da aynı manadadır. Ancak Tevrat’ ta Gog ve Magog olarak geçmektedir. Türkçe’ ye Gomer ve Mecûc olarak çevirilen Ye’cûc ve Me’cûc Hz. Nûh’ un oğullarından Yafet’ in çocuklarıdır (Aktaran:And,2010:306). Bu yaratıklar, çeşitli kültürlerin mitolojilerinde cüceler ya da dev, şeytan kavimler diye anılır. Bu durum Tevrat nüshalarındaki milletlerin soylarıyla ilgili anlatılardan türetilerek, halkları korkutan bir ırk olduğu ileri sürülmektedir.

Kıyâmet alâmeti olarak geçen, Hz. İsa’nın gökten inmesi, Hicaz bölgesinde büyük bir ateşin çıkışı, gökten insanları bürüyen dumanın inmesi, güneşin batıdan doğması ve dabbetü’l-arz’ ın ortaya çıkması olayları gibi Ye’cûc-Me’cûc’ ün görünmesi’ de bu alâmetler arasındadır (Yavuz,2002:524).

Ye’cûc-Me’cûc kavmi ile ilgili birçok söylence vardır. Bunlardan bazıları ise şöyle aktarılmaktadır: Bu kavim öyle kalabalıktır ki Fırat, Dicle ve Taberiye Gölü’ nün tüm suyunu içip bitireceklerdir. Yeryüzündeki bütün canlıları öldürecekler sonrada oklarını göğşe atacaklardır. Tanrı ise bir gecede onları öldürecek kurtlar gönderecektir. Leşlerinin kokuları tüm dünyayı saracaktır. Kimi görüşe görede bir grup kuş onları denizde boğacaktır (And,2010;306).

Taberî’ ye göre Ye’cûc-Me’cûc kavmi Ermenistan ve Azerbaycan dağlarının arkasında yaşıyorlardı. Üç türleri vardı. Birincilerinin boyları sedir ağacı kadardı, ikincileri çok iri ve geniştiler, üçüncü türün ise kulakları o kadar büyüktür ki bedenlerini örtmektedir. Hatta bu üçüncü türe Farsça kaynaklarda kilim kulak manasına gelen gilim gûş da denmektedir. Demirî ise bu anlatılanlara benzer boyutlardan bahsetmekte ek olarak bunların fil, domuz gibi hayvanları yediklerini ve aralarından ölenleride yiyebildiklerini aktarmaktadır. Ayrıca bunlar, Mekke’ ye, Medine’ ye ve Kudüs’ e giremezler (Aktaran:And,2010;308).

⁵⁴ Kehf Suresi 94. Ayet.

⁵⁵ Enbiyâ Suresi 96. Ayet.

Farklı bir tanıma göre de bu kavmin bir başka türünün boyu çok uzundur. Kuş gibi pençeleri, canavar gibi dişleri vardır. Ötüşleri güvercine benzer, hayvanlar gibi çiftleşirler. Kılırları onları hem sıcaktan hem de soğuktan korur. Baharda her yere yağmur yağarken bunların üstüne yılan yağardı (And,2010:308). Yecüc ve Mecüc İslâm inancına göre kıyâmet kopmadan önce, Mesih' in Deccal' i öldürmesinden sonra ortaya çıkacaktır.

Ye'cüc-Me'cüc figürü, minyatürlerde çeşitli kaynaklarda tarifi yapıldığı şekliyle tasvir edilmiştir. İslam kültüründe İskender, Kur'an'da geçen ve gerçek kimliği tam olarak bilinmeyen Zulkarneyn ile özdeşleştirilerek İskender-i Zülkarneyn olarak tanınmıştır. Kur'an'da İskender' in adı geçmez fakat vahşi kabile olan Ye'cüc ve Me'cüc kavmine karşı duvar ördüren Zulkarney ile çakışmaktadır (Bağcı,1994:113). Metaliü's Saadet adlı yazmanın bir minyatüründe Kur'an-ı Kerim' de buyurulduğu gibi, İskender' in yaptırdığı sed konu edilmiştir. Katalog 74' te ele almış olduğumuz bu minyatürde Ye'cüc-Me'cüc, çok küçük boyutlu olarak verilmiştir (Resim 74). Her biri farklı bir harekette, kompozisyonda yer alan yılanın üstünde ve etrafında yerlerini almışlardır.

Bunun yanı sıra karşılaştırma yapmak için yer verdiğimiz diğer iki minyatür örneği ise Ahvâl-i Kıyâmet adlı eser aittir (Resim 74a, 74b). Buradaki tasvirlerinde ise metinlerde geçen uzun kulaklı tipleri ile karşılaşmaktayız. Geneldeki kompozisyonları kıyamet alametleri olarak anlatılanlarla bağlantılıdır. Minyatürlerde de metinlerde geçen tanımlamalar uygun olarak betimlenmişlerdir.

6.3. İnanç Temelli Yaratıklar

6.3.1. Dabbet-ül Arz

Arapça’ da yavaş ve sessizce yürümek: nüfuz ve sirayet etmek mânalarına gelen debb ya da debîb kökünden sıfat olan dabbe yeryüzünde yürüyen her türlü canlı ve ayrıca binek hayvanı anlamlarında kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’ in ondört âyetinde geçmektedir. Örneğin Sebe sûresinde geçen dâbbetü’l arz Hz. Süleyman’ ın asâsını yiyen ağaç kurdu manasındadır (Sarıtoprak,1993:393).

Kur’ân’ ı Kerim’ de Neml sûresi 82. Âyette “Kıyâmet olayı gelip çatınca Allah’ ın yerden çıkaracağı bir canlı, insanların Allah’ ın âyetlerine inanmadıklarını söyleyecektir.” diye geçmektedir.

Yahudi ve Hristiyan kültürlerinde de İslâm’ ın Dabbet’ül Arz anlayışına benzer, beast, dragon, leviat-han ve rahabi gibi farklı isimlerle anılan bir yaratık bulunmaktadır. Bu yaratığın Tanrı ile mücadele ederek yenildiği ancak dünyanın sonuna doğru tekrar ortaya çıkmasının beklendiği düşüncesinin Bâbil kültürüne dayandığı öne sürülmüştür. Hatta bunu şeytan figürüyle birleştirerek hristiyanlığın deccâl anlayışını oluşturduğu aktarılmaktadır (Aktaran:Sarıtoprak,1993:393).

Demirî⁵⁶ ise Dabbet’ül-arz’ ın değişik aralıklarla üç kez çıkacağını, önce Yemen’ de görüleceğini fakat Mekke’ ye gelmeyeceğini, aradan geçen bir zamandan sonra Mekke’ ye yakın bir yerde çıkacağını daha sonra ise halk büyük mescidde iken çıkıp, insanların başlarındaki toprağı silkeceğini ve yüzlerini nurlandıracağını bilgisini anlatmaktadır. Ayrıca çevrede dolaşırken ona kimsenin yetişemediğini, kaçanlardan hiçbirinin elinden kurtulamadığını, namaza duranları övdüğünü nakletmektedir. Hz. Mûsâ, Dabbet’ül-arz’ ı merak etmiş, Allah’ a onu görmek istediğini söylemiş; gördüğünde de korkarak Allah’ tan bunu geldiği yere geri göndermesini istemiştir. Bir başka söylenceye göre ise Sub’an denilen bir yilandır ve Kâbe’ nin içindeyken tavşancıl kuşu onu alıp Mekke’ nin bir dağına atmış, toprak da onu yutmuştur (Aktaran:And,2007:304).

⁵⁶Muhammed bin Musa Ali ed-Demîrî, 14.yy’ da yetişmiş, zooloji ve Şafii mezhebi fıkıh âlimi. Başlıca eserleri; Hayat-ül-Hayavan, Tefsir-ul-Ahlam, En-Necm-ül-Vehhac fi Şerh-il-Mihhac, El-Cevher-ül-Ferid fi İlmi-it-Tevhid.

Dabbet'ül-arz, Kur'an-ı Kerim gibi doğruluğu sabit bir kitapta bildirilen özellikleriyle kâbul görmüş ve bu anlamlarıyla İslâm resim sanatında çok farklı betimlemeleri yapılmıştır. Kıyâmetin habercisi olduğu inancından dolayı daha çok kıyâmet alâmetlerini anlatan Ahvâl-i Kıyâmet ve Tercüme-i Miftâh-ı Cifrü'l-Câmi gibi eserlerde konusu edilen Dabbetü'l-arz, Falnâme ve Fâl-ı Kur'ân gibi eserlerde de işlenmiştir (Yaman,2002).

Fal da Dabbet'ül Arz'ın çıkması uğursuzluk sayılmış ve Falname' de bu durum en kötü fal olarak yorumlanmıştır. Bunu kanıtlayan bir Falname metni ise şöyledir; *“Bil ve kork ki, Dabbetü'l- Arz sana fal olarak çıkmıştır. Bu fal üzgünlük, endişe, acı getirir. Niyetinde ısrarcı olma. Senin için uygun olan sabırlı olmaktır. Ve günahların için tövbe etmelidir. İbadetini sakın ihmal etme, hayırlarını yap ki, üzerindeki uğursuzluk gitsin.” Bu en kötü faldır.”* (Aktaran: Serpil BAĞCI)⁵⁷

Falname' lerde kötü manalı bir yaratık olarak yer alması Falnâme minyatürlerinde de tasvirinin o yönde şekillenmesini sağlamıştır. Dabbetü'l-arz' ın Falname' dekibetimleme tarzı farklı türdeki yazmalardan daha özgürdür (Katalog 97). Yazmada omuzlarından çıkan iki kanadı ve ayakları arasından yere doğru sarkan yapraktan oluşan kuyruğu bulunan, iki boynuzlu bir elinde asa bir elinde mühür tutan yaratık betimlemesi vardır. Tepeden bağlı beyaz saçlı olan yaratığın vücuduyapraklarla örtülüdür. Tasvir bir hayvan betimlemesinden ziyade canavar biçiminde bir insan tiplemesini andırmaktadır. Sadece kuyruğu ve boynuzları hayvana benzer bir özelliktedir. Diğer eserlerde yer alan betimlemelerinin aksine korkunç bir vaziyettedir (Resim 97). Bir diğer Falname minyatüründe ise figür, insan yüzlü ve gövdeli, iki kanatlı, bir elinde asa bir elinde mühür bulunan tavus kuşu tüyünden kuyruklu yaratık betimlemesi vardır. Resim 97' de yer alan tasvirin aksine daha yumuşak bir ifadeye sahip olan figür, korkutucu bir hâl barındırmamaktadır (Resim 97a).

Daha önce Falname yazmalarında betimleme tarzının farklılığından söz etmiştik, bununla ilgilikarşılaştırma yapmak maksadıyla ele aldığımız Ahvâl-i Kıyâmet ve Tercüme-i Miftâh-ı Cifrü'l-Câmi adlı eserlerde yer alan Dabbetü'l-arz minyatürlerinde dört ayaklı bir figür bulunmaktadır. Kanat, boynuz, asa, mühür gibi ayrıntıların varolduğu fakat beden olarak bir hayvana benzeyen, dört ayağına ilave olarak iki kolu bulunan bir yaratık betimlemesiyle karşılaşmaktayız. Genel olarak bakıldığında ise Dabbetü'l-arz tasvirlerinde ortak olan unsurlar, bir elinde mühür diğer elinde ise asa taşıması ve birçok canlıdan özellik almasıdır.

⁵⁷ Smithsonian Arthur Sackler Galerisi'nde açılan “Falname: Kehanetler Kitabı” adlı sergi ile ilgili 08.11.2009 tarihinde yapılan röportajdan alıntıdır.

Elinde tuttuğu mühür Hz. Süleyman' ın asa ise Hz. Musa' nındır. Kıyamet günü asa ile inananların yüzlerini parlatacağı, mühür ile de kâfirlerin burunlarını damgalayacağı bildirilmektedir (Aktaran:And,2007:303). Bunun dışındaki diğ er tasvir özelliklerinin ise dönemler arası Dabbetü'l-arz figürüyle ilgili düşünce farklılıklarından kaynaklandığını göstermektedir.

Osmanlı kültür ortamında Dabbet-ül arz' ın büyüklüğü ve cüssesi bakımından bazı hayvanlara benzetme yapıldığı görölmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi' nde, bu konu ile ilgili aktarmalarda bulunur. Evliya Çelebi, besili atları ve mandaları Dabbetü'l-arz' a benzetirken, yine gördüğü iri yapılı hamalları da Dabbetü'l-arz' a benzetmiştir. Ayrıca İslam inançlarında Dabbetü'l-arz' ın boğa başlı, deve ayaklı, fil kulaklı gibi çeşitli hayvanların organlarından oluştuğı ileri sürölür (Hançerlioğlu,2011:64).

6.3.2. Burak

Burak, “parıldamak, şimşek çakmak” anlamına gelen Arapça berk kelimesinden türetilmiştir. Bu ismi renginin saf ve parlak oluşu ve çok hızlı hareket edişi nedeniyle almıştır (Öz,1992:417). Bununla ilgili söylenceye göre Burak bir adımda 70.000 yıllık yol katedebilirdi.

Burak, Hz. Muhammed’in miraca çıktığında kullandığı binek hayvanı olarak bilinir ancak Kuran’da Burak ile ilgili herhangi bir ibare yoktur. Yoğun kanı Burak’ın İsrâyanî Hz. Muhammed’in Mekke’den Kudüs’e yaptığı gece yolcuğunda kullandığı bineğidir. Bununla ilgili ayet ise İsrâ suresinde geçmektedir. (Subhânellezî esrâ bi abdihî leylen minel mescidil harâmî ilel mescidil aksallezî bâreknâ havlehu li nuriyehu min âyâtinâ, innehu huves semîul basîr.)⁵⁸ Ama genel olarak Burak Mi’raç öykülerinin içine girmiştir. Mi’raç göğe yükselme anlamındadır. Ancak göğe çıktığıyla ilgili bir iz yoktur. Farklı yorumlarga göre bir merdivenle ya da ağaçla götürüldüğünü savunur.

Bir rivayete göre ise Hz. Muhammed (s.a.v.) Burak’a yaklaşp binmek istediğinde Burak huysuzluk etmiş, Cebrail (a.s.)’in bu zamana kadar taşıdığı insanlar içinde en faziletli olan şu an kendisine binmekte olduğunu söylemesi üzerine Burak utancından ter dökmüştür (Öz,1992:417).

Diğer yandan bu yolculukların bedensel olmayıp ruhsal yolculuklar olduğu görüşleride vardır. Ancak minyatürlerde bedensel yolculuk olduğu ve bir binek aracılığıyla yapıldığı üzerinde durulmuştur. Hz. İbrahim’in ve Hz. İsa’nın ise eşek üzerinde gittiği belirtilmiştir (And,2007:298). Ancak Taberî’nin rivayet ettiğine göre Hz. İbrahim’in Kabe’yi ziyaret ederken bu bineği kullandığı ve bu sebeple Burak’tan “İbrâhim’in bineği” diye bahsedilmektedir (Aktaran:Öz,1992:417).

Burak’ın tanımlamalarında bir katırdan daha küçük, bir eşekten daha büyükçe, yüzü insan gibi, kulakları fil gibi, boynu ve kulağı deve, yelesi at, toynakları öküz gibi olduğu belirtilmektedir. Göğsü yakut, saçları beyaz ve parlaktır. İki yanında kanatları vardır. Çeşitli yorumcular dişi olduğu ve yüzünün kadın yüzü olduğunu söylerler (And,2007;298).

⁵⁸ Her türlü noksanlıktan münezze olan O Allah’ dır ki, kulunu (Hz. Peygamber Aleyhisselâmi) gece Mescid-i Harâm’ dan (Mekke’den alıp) o etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ ya kadar götürdü; ona, âyetlerimizden (kudretimize delâlet eden acaibliklerden) gösterelim diye yaptık. Hakikat bu: O Semî’dir = her şeyi işitir, Basîr’dir= her şeyi görür.

Osmanlı döneminde Burak için tüm bu rivayet edilenler birçok şairin beyitinde de vuku bulmuştur:

‘‘Andayi-ken nâgehân ol yüzi ak

Cebrail cennet-ten ırgürdi burak’,⁵⁹

Süleyman Çelebi

‘‘Ne burak ol semend-i hûr – sirişt

Gıpta-fermâ-yı âhuvân-ı bihişt’,⁶⁰

Abdûlbâki Ârif Efendi

Burak, İslâmi Türk edebiyatında mi’ractan bahseden eserlerde yer almaktadır. Mi’rac olayında Hz. Muhammed’ (s.a.v.) in de yer almasından dolayı na’t, kaside, gazel, mevlid, sîret gibi dini, Leylâ ve Mecnûn gibi aşk konulu mesnevilerde de geçmektedir. Burak, hadislerde, siyer ve tefsir kitaplarında da ayrıntısıyla anlatılmasından mütevellit şairlerin geniş hayal dünyasında çeşitli unsurlarla süslenerek adeta efsanevî bir varlığa dönüşmüştür (Uzun,1992:418).

Mitolojik olarak kabul gören ve özellikle İslam’ da önemli yeri olan Burak figürü, birçok minyatürlü yazma eserde betimlenmiştir. Rivayet edilen bilgilerin yanında hem sanat açısından zenginleştirilen hem de dini duygulara dokunan betimlemeler yapılmıştır. Genel olarak Burak’ ın yer aldığı kompozisyonlarda ön planda Kâbe, bulutlar arasında Burak ve üzerinde Hz. Muhammed (s.a.v.), yanlarında Cebrail (a.s.) bulunmaktadır.

Mi’râcnâme, Ahvâl-i Kıyâmet, Siyer-i Nebi, Kısasü’l-Enbiyâ, Acaibü’l Mahlûkat adlı yazmalarda farklı tasvirleri yapılmıştır (Katalog 53, 103). Bahsi geçen bu yazmalardan sadece Acaibü’l Mahlûkat adlı eserin minyatür örneklerinde Burak figürü gökyüzünde veya yerde binicisiz, etrafında melekler ile resmedilmiştir (Resim 59, 59a). Diğer yazmalarda genellikle gökyüzünde, etrafı meleklerle çevrili fakat üzerinde Hz. Muhammed’ in olduğu haliyle işlenmiştir (Resim 103, 103a). Katalog kısmında da ayrıntılı olarak tanımlanan bu minyatürlerde Hz. Muhammed’ in yüzü beyaza boyanmıştır. Burak figürünün yer aldığı tüm minyatürlerde renkli bir gösterimi söz konusudur. Bir binek hayvanı (at) bedenine sahip olarak kanatlı, yüzü insan yüzü şeklindedir. Çoğunlukla başında tacı bulunmaktadır. Tavus

⁵⁹ Vatani cennet olan burak Hz. Muhammed’ den önce başka nebilere, Hz. İbrahim’ e de hizmet etmiştir.

⁶⁰ Süratini arttırmak için kullandığı açtığı cihanı kaplayan iki kanadı ve kısa bir kuyruğu vardır.

kuşu kuyruğu oldukça renklidir. Burak figürünün minyatürlerde geneldeki renk kullanımı birbirine benzer bir halde sarı, turuncu, pembe tonlarındadır. Gökyüzü betimi motifi ise altın yıldız ve mavi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı öncesi minyatürlerde Burak üzerinde resmedilen Hz. Muhammed tasvirinde yüz kısmı kapatılmamıştır. Burak figürünün ise bazı örneklerde elinde kitap (muhtemelen Kur'an-ı Kerim) tutar.

6.3.3. Burç Yaratıkları

Burçların tanımından önce bunları inceleyen bilimler olan Astroloji ve Astronomi kavramlarının açıklamasını yapmak daha yerinde olacaktır. Astroloji, göksel cisimlerin insan üzerindeki etkisinin araştırıldığı bilim dalına denir. Astronomi (Gökbilim) ise gök cisimlerini, onların kökenlerini, fiziksel ve kimyasal özelliklerini açıklamaya çalışan gözlem bilimidir. Astronomi terimi, Yunanca “astron” ve “nomos” kelimelerinden türetilmiş olup, “yıldızların yasası” manasına gelmektedir (Aktaran:Kundak,2011:18).

Burç sözlük anlamı olarak “güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak” mânalarına gelen berec kelime kökünden türeyen Arapça bir isimdir (Demirci,1992:421). Farklı bir tanımlamada ise burç kelimesi, “açık seçik şey” anlamına gelmektedir (Işık,1992:463).

Burçlar ile ilgili en erken yazılı bilgilere Sümerler’ e ait çivi yazısı metinlerde rastlanılmaktadır. Ayrıca Asurlulara ait metinlerde de on iki burç ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Hattâ milattan önce I. bin yıla tarihlenen Asur-Bâbil burç isimleri sırasıyla şöyledir; Kusarikku, Alpu, Tuâmu rabüti, Pulukku, Arû, Siru, Zibânitu, Akrabu, Qastu, Saha, Kâ ve Nunu (Demirci,1992:421). Bu burçların yılın belli dönemlerinde sabit bir yörünge boyunca hareket ettiğine ve dünyadaki hayatı etkilendiğine inanılırdı. Bu inancın Mezopotamya geleneğindeki gök cisimlerinin Tanrı olarak kabul edilmesi inancıyla bağdaştığı düşünülmektedir. Bu inanca göre insanlar hangi burcun altında doğarlarsa o tanrının etkisinde olurlardı. Örneğin; Akrep burcu döneminde doğanlar kızgın tanrıların hâkimiyetinde olduklarından çok tehlikeli insanlar olarak bilinirdi. Burçların insan üzerindeki etkileri Yahudi-İbrani literatüründede görülür. İbranice’ de burç mezzolot adını almaktadır. Buradaki burç isimleri ise şöyledir: Taleh, Shor, Te’omim, Sartaz, Aryeh, Betullah, Moznayim, Akrav, Keshet, Gedi, Deli, Dagım. Bu burçların tekabül ettiği zaman dilimleri bugün kabul edilen sırayla aynıdır. Yahudi inanışında aynı burçta olanlar akraba sayılırlardı. Aynı zamanda her burç belli bir olayı sembolize ediyordu ve doğadaki elementlere göre gruplara ayrılıyorlardı. Meselâ Balık, Akrep ve Yengeç su elemanını oluşturmaktaydı. Burçlar insanları etkilemek üzere kehanetlerde de kullanılıyordu ancak bu etkiden Yahudilerin uzak olduğu kabul edilirdi (Aktaran:Demirci,1992:421). Burçların ayrıldığı element grupları aynı şekilde günümüzde de devam etmektedir. Birçok kültürde farklı sayılarda ve isimlerde burçlar yer almıştır. Bu rakamlar Grek dünyasında kırk sekiz, Budizm ve Hinduizm’ de yirmi sekiz(nakşatra), Çin geleneğinde de yine yirmi sekiz (siu) olmuştur. Bugünkü hâliyle on iki

burç Latin literatüründe ortaya çıkmıştır. Greko-Romen astrolojisinde on iki burç on iki hane demektir ve her hane kendi insanını etkilemekteydi. Sâsânî dönemine ait İran metinlerinde ise bugünkü haliyle on iki burç şeklindedir. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere İslam öncesi burç inanışlarında burçları tanrıyla birleştirilerek daha çok insan üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Burç kehanet ve fal aracı hâline gelmiştir (Demirci,1992:421). Mezopotamya medeniyetlerinden bu yana genellikle hayvanlarla ifade edilen burçlar sembolizmi İslam dünyasında “felekü’l-burûc” ya da “dairtü’l burûc” adını almaktadır. Güneşin gökyüzündeki hareketiyle belli tarihlerde girdiği burçlar kuşağı aynı zamanda mevsimlerin başlangıcı ve bitişi, gündüzlerin uzaması ve kısalması gibi olayları da takvime bağlamaktadır (Kutluer,1992:422).

Tüm bu anlatılardan sonra genel anlamda burçların insan üzerindeki etkisine inanmak, İslâm’daki yaratıcının mutlak hâkimiyeti inancına ters düşmektedir. Bununla ilgili İslam âlimleri Müslümanlara uyarılarda bulunmuşlardır. Ancak sanatkârların ve düşünürlerin astroloji biliminin kâinatı anlamada önemli bir araç olduğunu düşünmeleriburçların sanatta ve edebiyatta da yer almasını sağlamıştır (Kutluer,1992:422). Yıldızlar ilk çağdan beri insanoğlunu etkilemiş ve bu sebeple astronomi her devirde ve kültürde ilgi duyulan bir konu olmuştur. Kimi zaman din ile kaynaşmış kimi zaman ise dini duyguları beslemiştir. İslâm milletlerinde olduğu gibi Türk edebiyatının manzum ve mensur eserleri gök cisimleri ile ilgili çeşitli bilgiler içermektedir (Uzun,1992:424). Burçların yer aldığı manzum birkaç esere örnek verecek olursak Erzurumlu İbrâhim Hakkı’ nın Mârifetnâme’ si ve Aynî’ nin İkdü’l-cümân’ ı. Yıldızların ait oldukları burçta bulundukları vakte “şeref” ya da “vakt-i şeref” denir. Çeşitli beyit ve mısralarda sıkça tekrar edilen “eşref-i sâat” mefhumu buradan gelmektedir. Ayrıca şairin sevgilisini gördüğü, ondan haber aldığı an içinde bu terim kullanılır. Bunun dışında İbrahim Hakkı Mârifetnâme’ de burçlar ile mevsimleri şu mısra ile anlatır (Uzun,1992:425).

‘‘Hamel ü Sevr ile Cevzâ’ da gelir fasl-ı bahâr

Seratân u Esed ü Sünbüle’ dir yaza medâr

Tuttu güz faslını Mîzân ile Akreb dahi Kavs

Cedy ü Delv ile Hût kıldı zemistânda karâr’’

Burçların her biri divan edebiyatında çeşitli anlamlara gelmekteydi. Hamel (Koç) burcuna “Burc-ı bere” denilmiştir. Güneşle birlikte bahsedilmiş ve güneşin koç burcuna girmesiyle baharın geldiği söylemiştir. Sevr (Boğa), “Burc-ı süreyyâ” ve “Burc-ı gâv”

olarak da adlandırılır. Ayın burcudur ve sabah görülmemesi ayın kurban edilmesi anlamına gelir. Sabah güneş doğarken oluşan kızılık ayın kanıdır. Ayrıca boğanın ağır işleri yapabilmesi konu edilir, fakat şairin gam yükünü taşıyamaz, boynu kırılır şeklinde anlatılır. Cevzâ (İkizler), bu burç gök cisimleri gibi yükseklik bildiren ifadeler için kullanılır. Şiirlerde şairin övdüğü kişinin eşiğini süpürmekte ve sevgilinin ayağının tozu Cevzâ' ya baş tacı olmaktadır. Seretân (Yengeç) burcu, “Burc-ı harçeng” adıyla da kullanılır. Esed (Aslan) burcu, “Burc-ı şîr” olarak anılan bu burç güneşin en tesirli olduğu zaman bu burçta olduğu zamandır. Genellikle övülen kişi aslanın özellikleriyle anılır. Hz. Ali ile Aslan burcu arasında bağ kurulmuştur. Yine bunların yanı sıra Sünbüle (Başak) burcu “Burc-ı hûşe” olarak anılır ve beyitlerde “hûşe-i çarh” ve “hûşe-i sipihr” şeklinde geçer. Cedy (Oğlak) burcu “Burc-ı buzgâle”, Delv (Kova) burcu “Delv-i sipihr”, Hût (Balık) burcu “Burc-ı mâhi” olarak anılır beyitlerde “hût-i felek” şeklinde de geçer. Kejdüm (Akrep) burcu, ay akrep burcundaylen sefere çıkılmaması gerektiğini inanılır, yanak ve saç, ay ve akrebe benzetilir. Bu durum sevgilinin kapısından ayrılmama bahanesi olarak kullanılır. Kavs (Yay) burcu “Burc-ı kemân” veya “hâne-i kemân” olarak anılır. Mizan (Terazi) burcu ise Zühre gezegeni ile birlikte anılır (Uzun,1992:425).

Eski medeniyet ve dinlerde burçların insanın maddi ve manevi dünyasındaki yeriyle var sayılan ilgisi, her devirde çeşitli sanat eşyasında ve mimari süslemelerde burç sembollerinin yer almasını sağlamıştır. Figür tasvirinden kaçınan müslüman sanatçılar taş süsleme, seramik, çini ve özellikle minyatürlü elyazmalarında burç sembollerini itinayla çizmişlerdir. Aynı zamanda burç sembollerini, kaynağı çok eski halk inançları ve bazı Müslüman ilim adamlarının geliştirdikleri yorum tarzıyla karışarak fal ve tılsım kitaplarından tıp yazma eserlere kadar birçok türde yer almıştır. Bunun dışında mimari süslemelerinde görülen hayvan ve insan yüzlerinin çoğu burçlara bağlanmıştır (Mülayim,1992:424).

Bilinen başlıca burç yaratıkları Osmanlıca-Türkçe ve Batı dillerindeki anlamları ile şöyledir;

1. Hamel – Koç – Aries (21 Mart/20 Nisan)
2. Sevr – Boğa – Taurus (21 Nisan/20 Mayıs)
3. Cevzâ – İkizler – Gemini (21 Mayıs/21 Haziran)
4. Seratan – Yengeç – Cancer (22 Haziran/22 Temmuz)
5. Esed – Aslan – Leo (23 Temmuz/22 Ağustos)
6. Sünbüle – Başak – Virgo (23 Ağustos/22 Eylül)
7. Mizan – Terazi – Libra (23 Eylül/23 Ekim)

8. Akreb – Akrep – Scorpius (24 Ekim/21 Kasım)
9. Kavs – Yay – Sagittarius (22 Kasım/21 Aralık)
10. Cedî – Oğlak – Capricornus (22 Aralık/20 Ocak)
11. Delv – Kova - Aquarius (21 Ocak/19 Şubat)
12. Hût – Balık – Pisces (20 Şubat/20 Mart) (And,2007:332)

Burç tasvirlerindeki yaratıkların fantastik olarak kabul görenleri tezin konusu itibariyle ele alındığında bunlar koç, boğa, yengeç, aslan, akrep, yay, oğlak ve balıktır. Özellikle Falname, Acaibü'l Mahlûkâtve Matali-el Saâdet gibi astroloji konulu yazmalarda çokça tasvir edilmiş olan burç yaratıkları, her nüshada farklı tarzda resmedilmişlerdir.

Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış konusu astroloji olan minyatürlü en mühim eser şüphesiz ki Suûdî' nin 1582 tarihli Matâli'ü's-sa'âde ve Yenabi'u's-siyâde' sidir.Ele alınan minyatür örneklerinin ayrıntılı tanımları katalog kısmında yer almaktadır. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında bahsi geçen burç yaratıklarının kendilerine yüklenen mana içeriklerine uygun olarak tasvir edildikleri görülmektedir. Minyatürler arasındaki farklılıklar eserin genel konusu ve yapıldıkları dönemle alakalıdır.

Koç burcu, bu burçta doğanlar emretmeyi severler, aceleci ve sert karakterlidirler. Sağlam bedenli, çok kaşlı ve etkili bakışlıdırlar (And,2007:348). Aynı zamanda iyi memur, simsar, mimar, oyuncu, yazar ve gezgin olurlar (And,2007:349).Acaibü'l Mahlukât ve Matali'üs Saadet adlı yazmalarda Hamel ismiyle geçen koç burcu figürü, eserlerin minyatülerinde gerçek birkoç görünümünde betimlenmiştir (Katalog 60, 75).Acaibü'l Mahlukât minyatürlerinden birinde koç figürü yerde bitki motiflerinin arasında siyah boynuzları ve açık kahverengi bedeni ile net bir tasvir şekli bulunmaktadır (Resim 60a). Diğerinde de mavi zemin üzerine yerleştirilen figürün etrafında altın yaldız yıldız motifleri bulunmaktadır (Resim 60). Mavi zemin ile gökyüzünü andırmak isteyen sanatçı burada bedenine dikkat çekmeden tasvir ettiği koç figürünü tam bir gökyıldızı şeklinde vermiştir. Matali'üs Saadet adlı eserdeki koç burcu figürü ise eserin genel üslup özelliğine bağlı olarak beyaz renkli bir koç figürü ve üzerinde oturan bir adam ile betimlenmiştir. Koyu mavi gökyüzü fonuna yerleştirilen figürün ayakları havada gösterilmiştir (Resim 75).

Boğa burcu, bu burçta olan insanlar, ihtiyatlı, sabırlı ve dürüst olurlar. Genel anlamda sağlıklıdırlar ancak kalp, boğaz ve böbrek hastalıkları onlar için tehlikelidir. Doktor, sarraf, aşçı, hizmetçi gibi mesleklere sahip olurlar (And,2007:349). Katalog 61 ve 76' ta değerlendirilen

minyatürlerde boğa burcu figürü gerçek fakat yarım sığır şeklinde tasvir edilmiştir. Ancak figür betimlenirken vücudunun bazen belden aşağısı bazen ise boyun kısmından sonrası çizilmemiştir. Yazmalarda Sevr ismiyle geçen boğa burcu, gökyüzü betiminin üzerinde, beyaz renk yarım bedenli, siyah boynuzlu bir biçimde betimlenmiştir (Resim 61). Bir başka tasvirde yerde otların durumu ve siyah renkli olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 61a). Figürü tam bedenli olarak gördüğümü üçüncü minyatür örneğinde ise bulunduğu eserin genel üslubuna uygun bir betimleme tarzı bulunmaktadır. Minyatürde beyaz renk bir boğa ve üzerinde bir adam bulunmaktadır (Resim 76).

Yengeç burcu, Yengeç insanı, yalnızlığı seven, mahcup insanlardır. Çok sağlıklı bir yapıları yoktur. Denizciliğe yatkın meslek gruplarında başarılı olurlar (And,2007:349). Minyatürlerde gerçek bir yengeç görünümünde tasvir edilmiştir. İncelediğimiz minyatürlerde (Katalog 62 ve 77) hemen hemen aynı görünümde olan figür, genellikle pembe ve kahverengi tonlarında boyanmıştır. Yazmalarda Seratan ismiyle geçen figür, bir minyatürde mavi fon önünde yıldız motifleriyle işlenmiştir (Resim 62a). Bir diğer minyatürde diğer burç yaratıklarının yer aldığı gibi yeryüzünde betimlenmiştir (Resim 62). Farklılık grilmörülen minyatürde ise yengeç, kahverengi bedenli gerçek bir yengeç şeklinde kısıkaçlarıyla insan yüzü ay motifini tutarken gösterilmiştir (Resim 77).

Aslan burcu, bu burçta doğanlar, sağlıklı, uzun boylu, açık renkli olurlar. Subay ve amir gibi meslekleri olur (And,2010:349). Minyatürlerde çoğunlukla gerçek aslan figürü şeklinde betimlenir (Katalog 63). İncelenen bir aslan burcu minyatürlerinden ikisi Acaibü'l Mahlukât adlı eserin iki farklı nüshasına aittir. İlkinde doğa içerisinde yerde yatar vaziyette verilen (Resim 63) Aslan burcu figürü diğerinde mavi bir fon önünde ayakta ve üzerindeki yıldızlar motifleri ile verilmiştir (Resim 63a). Diğer burç tasvirlerinde yer aldığı gibi Aslan figüründe Matali'ül Saadet adlı eserde işlenmiştir. Buradaki tasvirde gökyüzünde hareket halindeymiş gibi verilen aslan burcunun üzerinde bir insan figürü bulunmaktadır. Genel olarak açık kahverengi hatta sarıya çalan bir renkle betimlenen aslan figürü yazmalarda Esed ismiyle anılmaktadır (Resim 78).

Akrep burcu, minyatürlerde genel olarak gerçek bir akreple (Resim 64, 64a) ya da elinde iki akrep tutan kişiyle (Resim 79) gösterilir. Akrep figürünün beden tasvirinde siyah ve açık kahverengi tonları kullanılmıştır (Katalog 64, 79).

Yay burcu, bu burçta doğanlar iri bedenli, elâ gözlü, beyaz yüzlü, sağlıklı insanlar olup, öğretmen, vaiz, ressam gibi mesleklere sahip olurlar (And,2010:349). Yazma eserlerde Kavs adıyla geçer (Katalog 65, 80). Minyatürlerde de belden yukarısı insan aşağısı at şeklinde bir yaratık olarak betimlenmiştir. Kuyruk kısmı kimi zaman ejder başı şeklinde olmuştur. İnsan figürü ise elinde bir yay tutar vaziyette arkasına doğru dönmüş ve nişan almış hâldedir (Resim 65a, 80). Bazı tasvirlerde ise yay burcu figüründeki insan, arkaya değil öne doğru atış yapar halde verilmiştir (Resim 65).

Oğlak burcu, minyatürlerde genellikle oğlak görünümünde (Resim 81) ve bazen yarısı oğlak yarısı (kuyruk kısmı) balık şeklinde (Resim 66, 66a) tasvir edilmiştir. Minyatürlerde açık kahverengi tonlarında işlenen oğlak burcu figürünün boynuzları ayrıntılı olarak gösterilmiştir (Katalog 66, 81).

Balık burcunda doğanlar heyecanlı iyi huylu kimseler olurlar. Görünüm olarak kısa boylu, yuvarlak yüzlü ve çıkıntılı gözlüdürler. Daha çok kan hastalıklarından muzdariptirler. Sanatçı, gazeteci, yazar, şair, kapıcı gibi mesleklere sahip olurlar (And,2010:349)Balık burcu, minyatürlerde genellikle iki balık figürü ile gösterilir (Katalog 67, 82). Bu balıklar kuyruklarından bazen görünür durumda bazen ise görünmeyen bir iple bağlıdır (Resim 67, 67a). Bazı minyatürlerde ise büyük bir balık figürünün üzerinde bağdaş kurarak oturmuş bir erkek figürü ile gösterilmiştir (Resim 82).

Burç tasvirlerinin bahsedilen bu betimlemelerinin yanı sıra Matali'üs Saâde adlı eserde her burcun gezegenler ile olan ilişkilerini gösteren çeşitli insan tiplerleriyle verildiği minyatürlerde mevcuttur. Osmanlıca vebâl, şeref ve hubût denilen bu durumların ilki düşüş, ikincisi yükselme, üçüncüsü ise güçten düşmedir (And,2010:334). Gezegenlerin bu bahsi geçen durumlarından etkilenen burçların ve o burçta doğan insanların hangi özellikte olacağını betimleyen minyatürlerdir. Katalog kısmında tanımlamaları yapılan bu minyatürler oldukça ilgi çekicidir. İnsana adeta gökyüzüne teleskopla bakıyormuş izlemi vermektedir.

Burç yaratıkların tasvirlerine minyatürün dışında çeşitli çini, seramik ürünlerde, sivil mimari örneklerinin süsleme unsurlarında rastlamaktayız. Selçuklu döneminde kaplar üzerinde burç tasvirlerinin sıklıkla kullanıldığı günümüze ulaşan örneklerde görülmektedir. Bunun dışında Diyarbakır surlarındaki burçlarda (Ek 33), Cizre Köprüsünün ayaklarında (Ek 31), Osmanlı dönemine ait bir seramik tabakta burç yaratıkları tasvir edilmiştir (Ek 33).

7.SONUÇ

Efsaneler, hikâyeler ve mitolojiler varoluş süreci boyunca her kültürün içinde barınmış ve yüzyıllarca kültürel farklılık ayırt etmeden canlılığını korumuştur. Bu kavramların gelişmesi ise başta insanın yaradılış kavramı üzerine düşünmesi ve bir arayış içine girmesiyle başlamıştır. Zamanla kendi içinde anlam kazanan yaşamsal süreç ve devamında meydana gelen aktiviteler insanların artık bir tapınma, inanma ihtiyacı hissetmesini sağlamıştır. Geçmişte ne oldu? Gelecekte ne olacak? Biz nereden geldik? Şeklindeki inanma duygusunun temelinde yer alan sorular insanoğluna hayal gücünü kullanmasını öğretmiştir.

İşte bu hayâl gücüyle ortaya çıkan fantastik yaratıklar geçmişten günümüze birçok efsane ya da mitolojik kökenli her türlü anlatıda yerini almıştır. Bu tür eserlerden öğrendiğimiz ve hayâli olduğunu akılla çoğu kez kabul ettiğimiz bir fantastik yaratığı bilincin sürekli ürettiği kurgu dünyasında yine de bir numaralı aktör olarak görebilmekteyiz.

Fantastik yaratıkların yer aldığı eserleri ve bu yaratıkların minyatürlerdeki işlenişini incelediğimizde o toplumun yapısı ve durumu ile ilgili dâhi bilgi edinebilmekteyiz. Çünkü insan genlerinin insanlığa ait tüm sırları ve bilgileri içermesi gibi, mitlerde, o toplum veya kültür, hatta tüm insanlığın sırlarını ve bilgilerini içinde barındırır.

Öyle ki; bu gizemli bilgi, toplumun bilinçaltından ve onlara ait simge ve semboller vasıtasıyla açığa çıkar. Bilinçaltından çıkan bu psikolojik temelli semboller, esasen tüm insanlığa ait bilgilerin toplamıdır. Çünkü sembol dili, insanlığın geliştirdiği tek evrensel dildir ve tarihin akışı içinde oluşan tüm kültürler için aynıdır (Fromm,2003:19).

Bu tür eserlerde yer alan fantastik yaratıkların gösterilmesi insanların bir anlamda bu yaratıkların neye benzedikleri sorusunun cevabını aramak olmuştur. Bu soruyu metnin içerisinde cevaplamak imkânsız haldeyken resmetmek onu görünür hale getirmiştir. Bu gözle görülür bir biçimde açıklanmaya ve hakkında bir delile en çok ihtiyaç duyan tür ise mitolojik konulu eserlerdir

Osmanlı öncesi toplumlarda fantastik yaratıkların resmedildiği bilinmektedir. Genel olarak incelendiğinde gerek Osmanlı öncesi dönemlerde gerek ise Osmanlı döneminde her toplum kendi kültürel özellikleri ve algılayışları ile bu yaratıkları betimlemişlerdir. Osmanlılar bu yaratıkları resmederken, İslâm kültür çevrelerindeki tasvirlerden etkilenmiştir. Bunlar yapılırken sanatçı kendi hayal gücünü kullandığı gibi bazı durumlarda ise geçmiş kültürlerin

yansımalarını Mehmed Siyah Kalem örneğinde olduğu gibi ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ressamın siyah kalem tekniğiyle yaptığı tasvirlerinde Çin etkisi söz konusu olmuştur. Ancak Çin kültüründe yer alan estetik anlayışından uzaktır (İpşiroğlu,1985:11). Minyatürlerde tasvir ettiği fantastik yaratıklar içinde ejder, dev ve cin figürleri dikkati çekmektedir. Klâsik olarak bildiğimiz minyatür tarzının dışında siyah kalem çizilen dev ve cin figürleri hareket hâlinde ve belli bir hikâye dâhilinde resmedilmişlerdir.

Minyatürlerde yer alan bu yaratıkların bir kısmının kökeni Selçuklu ve öncesine giderken bir kısmı da Mezopotamya kültürlerinden beslenen İslâm dışı canlılar olarak görülür. Osmanlı kültür çevrelerinde bu sahneleri şekillendiren belirleyiciler içinde İslâmi kaynakların anlattıkları ve Kur'an'ı Kerim' de geçen anlatıların etkili olduğu görülür. Bu bakımdan bu fantastik yaratıkları iki grup içinde değerlendirmek mümkündür. Kur'an kökenli olanlar ile Kur'an dışında halkın inancıyla ve kültür çevresindeki etkin anlatılan hikâyelerle ilişkili olarak minyatürlerde yer alanlardır. Kur'an kökenli olarak karşımıza çıkan fantastik yaratıklar Burak, Dabbetü'l Arz, Cin, Burç yaratıkları ve Ye'cüc-Me'cüc' tür. Bu yaratıkların minyatürlerdeki işleniş tarzı tamamen Kur'an'da yer alan bilgilere göre şekillenmiştir. İnanca dair her olay insan için önemli olduğundan bu tür minyatürlerde bir o kadar ilgi çekici olmuştur. Dolayısıyla bu fantastik yaratıklar Osmanlı minyatürlü yazmalarının konusu din ve astroloji olan eserlerde yoğunlukla işlenmiştir. Minyatürler yukarıda da bahsi yapıldığı gibi hem sanatçının hayal dünyasını hem de geçmiş dönem kültürlerini yansıtmaktadır. İslâmi kültür içinde yer almış veyahut diğer semavi dinler içinde de kimi zaman farklı manalarda da olsa kendilerine yer bulmuş fantastik yaratıklar ayrıntısıyla betimlenmişlerdir. Bunların dışında çeşitli halk söylencelerinin kuşaktan kuşağa kültürden kültüre aktarılarak canlılığını korumuş efsanevi yaratıkları minyatürlerde yer almıştır. Bunlar, Simurg, ejder, dev, çeşitli kuş türleri, balık türleri ve atlardır. Bu figürler Osmanlı' da daha gerçekçi bir yaklaşımla karşımıza çıkmış ve minyatürlere de bu ölçüyle eklenmişlerdir. Tüm bu görsel objelere bakıldığında kültürler arası etkileşimle ortaya çıkan ve yaşayan toplumun izlerini taşıyan fantastik algıdaki tüm öğeler aslında insanın iç dünyasında duymak ya da görmek istedikleriyle bağlantılıdır.

Örneğin Dabbetü'l arz ve Ye'cüc ve Me'cüc gibi yaratıkların çiziminin 16. Yüzyılda artması aynı yüzyıl içinde kıyâmet kopacağı beklentisinin Hristiyan ve Yahudiler arasında artmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Bunun dışında Burak figürü dini mucizelerde gösterilen bir figürdür. Hem İslam' da Hz. Muhammed' in mir'ac anlatısında geçmesi hem de Yahudilik' te ve Hristiyanlık' ta Hz. İbrahim' in ve Hz. İsa' nın yaptıkları bedensel

yolculuklarda onları taşıyan bineğin de Burak olarak kabul edilmesi, figürü tüm toplumlarda işlenir kılmıştır. Bunlara yakın olarak dini inanışlarda geçen Cin figürü de minyatürlerde çeşitli kompozisyonlar içerisinde yerini almıştır. Cin figürüne yüklenen anlamlar, hayattaki görevleri ve sorumlulukları doğrultusunda minyatürlerde betimlenmiştir. Ayrıca Burç yaratıkları Antik dönemlerden günümüze kadar hem astroloji konulu eserlerde sözü edilmiş hem de birçok yazma eserin minyatürlerinde görselleri betimlenmiştir. İnanç temelli yaratık türleri Siyer-i Nebi, Falnâme, Mataliü's Saâdet ve Acaibü'l Mahlukât adlı eserlerde işlenmiştir.

Dini inancın dışında kalan ve çeşitli efsanelerde geçen yaratıklar içinde yer alanlar ise Simurg, Ejder, Kuş türleri, Balık türleri, Atlar ve Dev figürleridir. Bu yaratık türlerini bazen aynı konunun içinde görebildiğimiz gibi tamamen kendi başına da bir konunun elemanı olabilmektedir. Örneğin Simurg figürü çoğunlukla mitolojilerde kabul gören iyi özelliğiyle daha çok Şehname adlı eserde bilinen koruyucu, bilge, yardım sever gibi meziyetleriyle konu edilmiş ve buna göre resmedilmiştir. Ancak zamanla efsane içindeki konumunda değişiklik izlenmiş, bir dönem minyatürlerinde ise kötü huylu Simurg olarak hikâyenin kimi zaman kahramanı ile savaş hâlinde kimi zaman ise çocukları alıp kaçan gibi durumlarda verilmiştir.

Fantastik yaratıkların en önemlilerinden bir diğeri olan Ejder figürü ise minyatürlerde Simurg gibi iyi ve kötü özellikleriyle işlenmiştir. Genellikle belli bir kompozisyonda verildiğinde kahramanla mücadele halinde iken dini konulu eserlerde halka zarar veren ve peygamber tarafından etkisiz hale getirilen yaratıktır. Ama kimi zamanda toplumun algılayışı üzerinden ona yüklenen takımyıldızı ve yağmur bulutlarının yöneticisi anlamı içerisinde betimlenmiştir.

Bunların dışında işlediğimiz kuş türleri, balık türleri ve atlar kültürel alt yapının etkisiyle onlara yüklenen çeşitli manalar ile karşımıza çıkmış ve o şekilde betimlenmişlerdir. Minyatürlerde çok farklı şekillerde ve anlamlarda yer alan kuş figürlerinin birebir anlam ve betimlemeleriyle Acaibü'l Mahlukât adlı eserin nüshalarında görmekteyiz. Yine aynı şekilde balık figüründe içinde bulunduğu kompozisyona bağlı olarak kimi zaman hikâyenin bir elemanı olmuş kimi zamanda çeşitli tiplerde ve anlamlarda minyatürlerde işlenmiştir. At figürünün betimlemelerinde ise zaten bir binek hayvanı olarak insanlar için önemli olmasının yanı sıra mitolojide sembolize ettiği anlamlar anlatılmıştır. Şehname' de Rüstem' in atı Rahş ya da Falname' de Hz. Ali' nin adı Düldül betimlemelerinin yanı sıra Acaibü'l Mahlukât' ta gökyıldızlarından biri olarak verilen kanatlı at figürü yer almaktadır. Dev yaratık konulu

minyatürleri genel olarak Şehname, Hamse ve Süleymannâme minyatürlerinde görmekteyiz. Hikâyeye göre konuya dâhil edilen dev yaratık Şehname ve Hamse minyatürlerinde insanlara zararlı olması nedeniyle kahramanın mücadele ettiği ve öldürmeye çalıştığı bir figür durumundadır. Aynı figürü Süleymannâme minyatürlerinde cinler ile benzer görünümde ve işlevde resmedildiği görülmektedir.

Tarihten günümüze yansması ve daha çok Osmanlı kültürü içerisindeki işleniş şekilleri ile ele aldığımız fantastik yaratık türlerinin kabul görmüşlükleri ve minyatürlerde ele alınış şekilleri değerlendirme kısmında da tek tek anlatıldığı üzere her coğrafyada ve her kültürde farklılık arz etmiştir. Bu farklılıkların yanı sıra birtakım toplumların birbirlerini özümsemelerinden kaynaklı benzer manalarda birbiriyle kesişmiştir. Detay olarak incelenmek istendiğinde Osmanlı kültürüne coğrafi anlamda yakın olan diğer toplumlarda da benzer gösterimlerin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Ancak Osmanlı döneminde mitolojik kökenli öğelerin kullanımında daha gerçekçi bir tutumun olduğu gözlenmektedir. Örneğin bir yazma eserde yer verilen yaratık türü olabilecek boyutlarda işlendiği gibi eklenmiş, ayrı bir önem verilmemiştir. Bu durum fantastik algının varlığını ancak daha akli ölçülerde kullanıldığını göstermektedir.

Hem yazılı hem de görsel bilgi kaynağı olması bakımından yazma eserler üzerinden anlatmaya çalıştığım fantastik yaratıkları sadece kitaplarda değil çok farklı somut kalıntılarda da görebilmekteyiz. İnsan yaşamında yer alan tüm objelerde ve yaşam alanlarında manasına bağlı kalınarak kullanılmış olan bu mitlerin günümüzde de hala kabul görmüşlüklerini insanların iş yerlerine koydukları isimlerden, bir şehrin meydanına dikilen bir heykelden, uğur olarak kullanılan takılardan ve örneği arttırılabilir birçok yaşamsal unsurlarda görebilmekteyiz. Her ne kadar milenyum çağı denilen son derece teknolojik bir dönemde yaşıyor olsak da aslında akıl ve mantık ölçütlerini bu konularda bir kenara koyarak hareket ettiğimiz gerçeği yadsınamaz durumdadır. Nitekim çeşitli efsaneler, hikâyeler, destanlar vb. anlatılarda karşımıza çıkan fantastik öğeler bugün hâlâ bize gerçek ile gerçek olmayan arasında bir bağlantı kurdurmamaktadır.

8.KAYNAKLAR

8.1.KİTAPLAR

- Akalın, S.(1993).*Türk Folklorunda Kuşlar*.Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları.
- Akar, Z.(2002). *Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan İki Falname Ve Resimleri*. Yüksek Lisans, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akay, A. (1990).*Firdevsî Süleymân-nâme (44.cilt) Metin ve Fiiller Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alsan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- And, M. (2010). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası (3. Baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And, M.(1995). *Türk Minyatür Sanatı*.Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 63.
- And, M. (2004).*Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anonim. (1990). *Türkiye Rehberi*.Türkiye Turing ve Otomobil Yayınları.
- Attar, F. (2006).*Mantık-ut Tayr Kuşların Diliyle*. (Çeviren:Mustafa Çiçekler). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aydoğan, E.(2006).*Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*. Yüksek Lisans, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağcı, S.,Çağman, F., Renda, G. - Tanındı, Z. (2010).*Osmanlı Resim Sanatı*.Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bağcı, S. - Masumeh, F. (2010).*Falnama: The Book of Omens*. Washington: Arthur M. Sackler Gallery Smithsonian Institution.
- Balcı, M. (2006). *Zümrüd-ü Anka*. İstanbul: Ebrar yayınları.
- Başkan, G.(2007).*Manisa İl Halk Kütüphanesi 'nde 45 Hk. 5355 No 'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozoğlu, G. (2006).*Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağış 220 Numaralı Nizami Hamsesi Minyatürleri*,Yüksek Lisans,İstanbul:Mimari Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bülbül, T. (2009).*Hümâyûn-Nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*,Doktora, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Callaye, F. (1994).*Dinler Tarihi*,İstanbul: Kurti Matbaası.

- Can, Ş. (1970). *Klâsik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: Bahar matbaası.
- Campbell, J. (1993). *Doğu Mitolojisi*. (Çeviren: Kudret Emiroğlu). Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Campbell, J. (1992). *Batı Mitolojisi*. (Çeviren: Kudret Emiroğlu). Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Campbell, J. (2003). *Yaratıcı Mitoloji*. (Çeviren: Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitapevi.
- Çağman, F., Tanındı, Z. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*. İstanbul: Tercüman Sanat ve KültürYayınları.
- Çakmakçı, H.(2011). *Türk-İslâm Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi*. Yüksek Lisans. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Y. (2008). *Diyarbakır Surlarında Hayvan Figürleri*. Yüksek Lisans. Diyarbakır:Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (1995). *Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dini ve Edebi Tasavvurlara GöreTürk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. İstanbul: Seyran Kitap.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Yaylacık matbaası.
- Çoruhlu, Y. (1995). *Türk Resim Sanatında Hayvan Sembolizmi*. İstanbul: Seyran Yayınevi.
- Develioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*.Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dieji, A. (2007). *İran Minyatüründe Savaş Sahneleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikmen, M. (2009). *Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1221 No'lu Siyer-i Nebi' de Metin Minyatür İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, M., F. (2006). *Gelibolulu Mustafa Ali'nin Zübdetü't Tevarih Adlı Eserinin 1-111. Varaklar Arası Edisyon Kritiği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erhat, A. (1993). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul:Evrin Matbaacılık.
- Ertaylan, İ., H. (1951). *Falname*. İstanbul.
- Eskigün, K. (2006). *Klâsik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*. Yüksek Lisans. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü.
- Esin, E. (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul:Kabalcı Yayınevi.
- Evkuran, M.(1997). *Müslüman Kültürdeki Mitolojik Unsurlar*. Yüksek Lisans. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiz, P. (2007). *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 376 Numaralı Hamse-i Nizami'nin Minyatürleri*, Yüksek Lisans. İstanbul: Mimari Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Firdevsi. (2009).*Şehname*. (Çeviren:Necati Lugal). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Fromm, E. (1995).*Rüyalar, Masallar ve Mitoslar-Sembol Dilinin Çözümlemesi*. (Çeviren: Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten). İstanbul:Arıtan Yayınevi.
- Gencil, E. (2011).*Ankara Milli Kütüphane' de Yer Alan 5179 Arşiv Numaralı Falname*. Yüksek Lisans. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dede Korkut Hikâyeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göl, O. (2008).*Ali Bin Abdurrahman 'Acaibü'l Mahlûkat'*. Yüksek Lisans. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güney, G. (2006).*Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan 3109 No'lu Minyatürlü Yazma Eserdeki Mitolojik Yaratıklar İkonografisi*. Sanatta Yeterlilik. İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Hall, M., P. (2008).*Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, (Çeviren: Ela Gürdemir/Murat Sağlam) Mitra Yayınları.
- Hamilton, E. (2006).*Mitologya*, (Çeviren:Ülkü Tamer). Varlık Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2011). *İslâm İnançları Sözlüğü (5. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı*.(Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara.
- İnan, A. (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kantar, B., M. (2009). *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377 Numaralı Hamse-i Dihlevi' nin Minyatürleri*.Yüksek Lisans. İstanbul: Mimari Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakurt, D. (2011).*Türk Söylence Sözlüğü*. Türkiye.
- Karamağaralı, B. (1984). *Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karatay, F., E. (1961).*Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu Cilt I*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi yayınları:11.
- Keçelioğlu, S. (1997).*Türkçe Acaib'ul Mahlûkat Yazmalarının Minyatürlerinde Üslup ve İkonografya*. Yüksek Lisans.Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskiner, C. (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*. Tercüman Kültür Sanat Yayınları.
- Kol, N. (1995).*Haridet'ül Acayib Tercümesinde Türk Mitolojisine Ait Motifler*. Yüksek Lisans. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili Ve Edebiyatı
- Kundak, A.,N. (2011).*XVIII. Yüzyıl Osmanlı Minyatüründe Yıldızlar ve Burçlar: Tercüme-i 'İkdü'l-Cümân Fî Târîh-i Ehli'z-Zamân Nüshalarının Tasvirleri*. Doktora. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KUR'AN'I KERİM.

- Mahir, B. (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Nasr, S., H.(1985). *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*. (Çeviren: Nazife Şişman). İstanbul: İhsan Yayınları.
- Necatigil, B. (1973). *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ögel, B. (1998). *Türk Mitolojisi Cilt I*, İstanbul.
- Pala, İ. (2003). *Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınevi.
- Parladır, Ş. (2011). *Resimli Nasihatnameler: Ali Çelebi'nin Hümayunnâmesi*, Doktora. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, B. (2010). *Rükneddin Ahmed'in Acaibü'l-Mahlûkat Tercümesi*. Doktora. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şahin, C. (2001). *Türklerde Ejder ve Simurg Motifinin Grafik Gelişimi*. Doktora. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şirin, T. (2006). *Metafizik Varlıklardan Cinlere İnancın Psiko-Sosyal Boyutları*. Yüksek Lisans. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şişman, B., Kuzubaş, M. (2007). *Şehname'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Neşriyat.
- Tanıncı, Z. (1996). *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara.
- Tanıncı, Z. (1984). *Siyer-i Nebi, İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammet'in Hayatı*. İstanbul.
- Tarlan, A., N. (1944). *İran Edebiyatı*. İstanbul.
- Terceme-i Kitabül-Acaib vel-Garaib*. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi: 45 Hk 3109.
- Terceme-i Acaibül-Mahlukât*. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi: 45 Hk 5355.
- Tez, Z. (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi Doğu ve İslam Mitolojisi Mitolojik Söylenceler*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Tezcan, G. (2001). *İslam Tasvir Sanatında Ejderin Ölümü*. Yüksek Lisans. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topaloğlu, Y. (2013). *Şükrullah El-Amasyavî'nin Kitâbu Behçeti't-Tevârih'inin Mustafa El-Fârisî Çevirisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuna, T. (2010). *Oku Ama Neyi? Simurg : Otuz Kuşun Öyküsü*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Kültür Tarihi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Uraz, M. (1992). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Aydınlar matbaası.
- Ülkü, C. (1995). *Ejderhanın motif olarak gelişimi ve Osmanlı sanatında kullanımı (1453-1600)*. Yüksek Lisans. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaman, B. (2002). *Osmanlı resim sanatında kıyamet alametleri: Tercüme-i Cifru'l Cami ve tasvirli nüshaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

8.2.MAKALELER

- Altınkaynak, E.(2003). Yer Altı Diyarının Kartalı.*Türk Kültürü veHacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 26, Sayfa 135-163.
- Akkaya, H. (2010).Süleyman.*İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, Sayfa 61-62.Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, M. (1998). Türklerde At Kültürü ve Kımız. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim, Sayfa 38-44.
- Akün, Ö., F. (1989). Âlaeddin Ali Çelebi. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, Sayfa 315-318.Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- And, M. (1996).Osmanlı Ressamların Fantastik Dünyası.*Antik Dekor*. Sayı 33, Sayfa 82-86.
- And, M. (1990). Türk Minyatürlerinde Kuşlar. *Kültür ve Sanat*. Sayı:5, Sayfa 10-18.
- And, M. (2000). Minyatürlerle Osmanlı’ da Burçlar ve Gezegenler. *Cogito*, Sayı 22, Sayfa 177-191.
- Arslan, M. (2010).İslam Kültüründe Mitolojik Tasavvurun İmkânı Ve Sınırlı/Sız/lıkları-Felsede-Mitoloji-Din Etkileşimi Bağlamında.*Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları, UluslararasıSempozyum*. 26-28 Kasım. Samsun. Sayfa 83-95.
- Avşar, Lale, (2012). Kubadabad Çinilerindeki Harpi-Siren Figürünün İzini Sürerken. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı 31, Sayfa 1-21.
- Bağcı, (1994). Osmanlı Dünyasında Efsanevi Yönetici İmgesi Olarak Büyük İskender ve Osmanlı İskendernamesi. *Bozkurt Güvenç ’Armağan*.Sayfa 110-130.
- Başbuğ, F. (2007). Türk Minyatür Sanatı’ nda Garip Hayvan Formları. *İsmek El Sanatları Dergisi*. Sayı 4, Sayfa 84-86.
- Batıslam, D.(2002).Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları; Hüma, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I*,Sayfa 185-208.
- Binark, İ. (1978). Türkler’de Resim ve Minyatür Sanatı.*Vakıflar Dergisi*. Sayı 12.
- Bosworth, C. E., Van Donzel, E., Heinrichs,W.P.,Lecomte, G. (1997) Simurgh. C.9.*The Encyclopaedia Of Islam*.
- Büchner, V. F., (1940). Anka. *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1, Sayfa 437. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Baskısı.
- Büchner, V. F., (1988). Simurg. *İslam Ansiklopedisi*.Cilt 10, Sayfa 653-654. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2011). Tavus. Cilt 10, Sayfa 653-654. *İslam Ansiklopedisi*.İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağman, F. (1973).Şehname-i Selim Han Ve Minyatürleri.*Sanat Tarihi Yıllığı V*. Sayfa 333-

346.

- Çoruhlu, Y. (Haziran 1995). Türk sanatında yırtıcı olmayan kuşların sembolizmi. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. Sayı 102, s.53.
- Çoruhlu, Y. (Ekim 1995). Türk Sanatında At Figürlerinin Sembolizmi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. S.98, s.171-219.
- Çoruhlu, Y. (1993). İslamiyetten Önceki Türk Sanatı'nda hayvan Mücadele Sahneleri. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*. s.117-141.
- Demirci, K. (1992). Burç. *İslâm Ansiklopedisi*. c.6, s.421-422. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Deveci, A. (2013). Türk Mitolojisinin Görsel Sanatlarımızdaki Yeri Nerede ?. *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/13.
- Dilay, S. (2011). Sanatsal ve Kültürel Açıdan Balık Figürü. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*. Sayı 4, s.53-56.
- Dilçin, C. (1993). Mantıku't Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma. *Dil, Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Sayı 369. s. 35-52.
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatımlarında Mitolojik Bir Kuş : Zümrüdü Anka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1.
- Eğri, S. (2000). Klâsik Türk Edebiyatında Hayvan Motifleri. *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt IX. Ankara.
- Elmas, H. (2000). Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri. *Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları..*
- Eray, F. Aras, E. Öztürk, Z. (2002). Osmanlı Döneminde Minyatür Sanatının Önemi. *Vakıf ve Kültür Dergisi*. Cilt 2. XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı.
- Erdem, S. (1991). Anka. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 3, Sayfa 198-200. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdem, S. (1990). Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C.3.
- Erkan, M. (2009). Siretü'n Nebî. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 37. Sayfa 269-270. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ersoylu, H. (1981). Türk Dünyası Düşünce, Dil ve Edebiyatındaki Bazı Kuşlar. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. Cilt 2. Sayı 11.
- Ertuğrul, Ö. (1993). Cizre Köprüsü. *İslâm Ansiklopedisi*, 1993, c.8, s.40. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, M. (2009). Siyer ve Megâzî. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 37. Sayfa 319-324. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

- Güleç, H. (2006). Süleymanname’de Eski Türk Destanlarına Ait Unsurlar Dil-Üslup ve Motifler. *Bilig*. Sayı 36, Sayfa 243-260.
- Gür, N. (2012). Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldıznâme, Falnâme ve Talinâme Metinleri. Sayı 96. *Milli Folklor*.
- Harman, Ö.,F. (2010). Süleyman. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 38. Sayfa 56-60. Türk Diyanet Vakfı Yayınları. c.38, s.56-60.
- Işık, E. (1992).Burûc Suresi. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6, Sayfa 462-463. Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnal, G. (1969-1970). Topkapı Müzesindeki Hazine 1509 No’lu Şehname’ nin Minyatürleri. Sanat Tarihi Yıllığı III. Sayfa 197-219. Sanat Tarihi Enstitüsü, 1969-1970.
- İnal, G. (1976). Kâhire’ de Yapılmış Bir Hümâyünnâme’ nin Minyatürleri. *Belleten*. Cilt XL, Sayı 159, Sayfa 324-463. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1998). Türk Folklorunda Simurg ve Garuda. *Makaleler ve İncelemeler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, S. 19-30.
- İvgin, H. (2001).Türk Dünyası Kültüründe Bazı Mitolojik Hayvanlar.*Türksoy Dergileri IV*.
- İzgi, C. (2002). Kazvini. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 25, Sayfa 160. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Kaplan, N. (2011). Osmanlı Resim Sanatında Cehennem Tasvirleri.*Mukaddime*. Sayı 4, Sayfa 175-195.
- Karaismailoğlu, A. (2002). Kelile ve Dimne.*İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 25, Sayfa 210-212. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kardeşlik, S. (2013). Avrupa Resim Sanatında Tasvir Edilen Anadolu Selçuklu Halıları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*. Sayı 6, Sayfa 43-51.
- Kılavuz, A., S. (1993).Cin.*İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 8, Sayfa 5-8.İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kowalski, T. (1983). Şehnâme’de Türkler, (Çev: Harun GÜNGÖR). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Yıl 1, S.289-300.
- Kurnaz, C. (1998). Hümâ. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 18, Sayfa 478. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kut, G. (1988). Acaib’ül Mahlukât. *İslâm Ansiklopedisi*. Sayfa 315-317.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutluer, İ. (1992). Burç. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6, Sayfa 422-424.İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

- Mahir, B.(1989). İslâm'da Resim Sözcüğünün Belirlediği Tasvir Geleneği. *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya-Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*. Sayfa 198.Sandoz Kültür Yayınları.
- Mahir, B. (1987).Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan.*Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık. Cilt 2*.
- Mülayim, S.(1992). Burç. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6, Sayfa 424. İstanbul: TürkDiyanet Vakfı Yayınları.
- Önder, M.(1967). Kubad-Abad Sarayı Harpi ve Simurgları.*Türk Etnografya Dergisi*.Sayı X, Sayfa 5-17. Ankara.
- Öney, G. (1972). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal. *Malazgirt Armağanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.Sayfa 139-172.
- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürü. *Belleten*. Cilt XXXIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Öz, M. Uzun, M. (1992). Burak. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6, Sayfa 417-419. İstanbul:Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkeçeci, İ. (2007). Yazma Eserler ve Düşündürdükleri. İsmek ElSanatları Dergisi, Sayı 4, Sayfa 175-195.
- Özkartal, M. (2012). Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış. *Milli Folklor*. Sayı 94, Sayfa 58-71.
- Pala, İ. (1989). Şehnâme. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Cilt II, Sayfa 380. Ankara.
- Pala, İ. (1991). Anka. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 3, Sayfa 201. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Renda, G. Minyatür. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. Sayfa 1262-1271.
- Sarioğlu, O.(2008). Selçuklu Süslemelerinde Çift Başlı Kartal Motifi Ve Mesut II' ye Ait Bakır Bir Sikke. *Bülten* 37-38.Türk Nümizmatik Derneği Yayınları.
- Sarıtoprak, Z. (1993). Dâbbetü'l-Arz. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 8, Sayfa 393-395. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, M. S. (1993). Cin. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt.8, Sayfa.5-8.Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanırdı, Z. Osmanlı Döneminde Türk Minyatürü. *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt 11, Sayfa 160-166.
- Tanırdı, Z. (2008). Sultanlar, Şairler ve İmgeler: Şehname-i Firdevsi' nin mukaddimesinin Resimleri. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 15.
- Topaloğlu, B. (2003). Mârifetnâme. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 28, Sayfa 57-59.Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

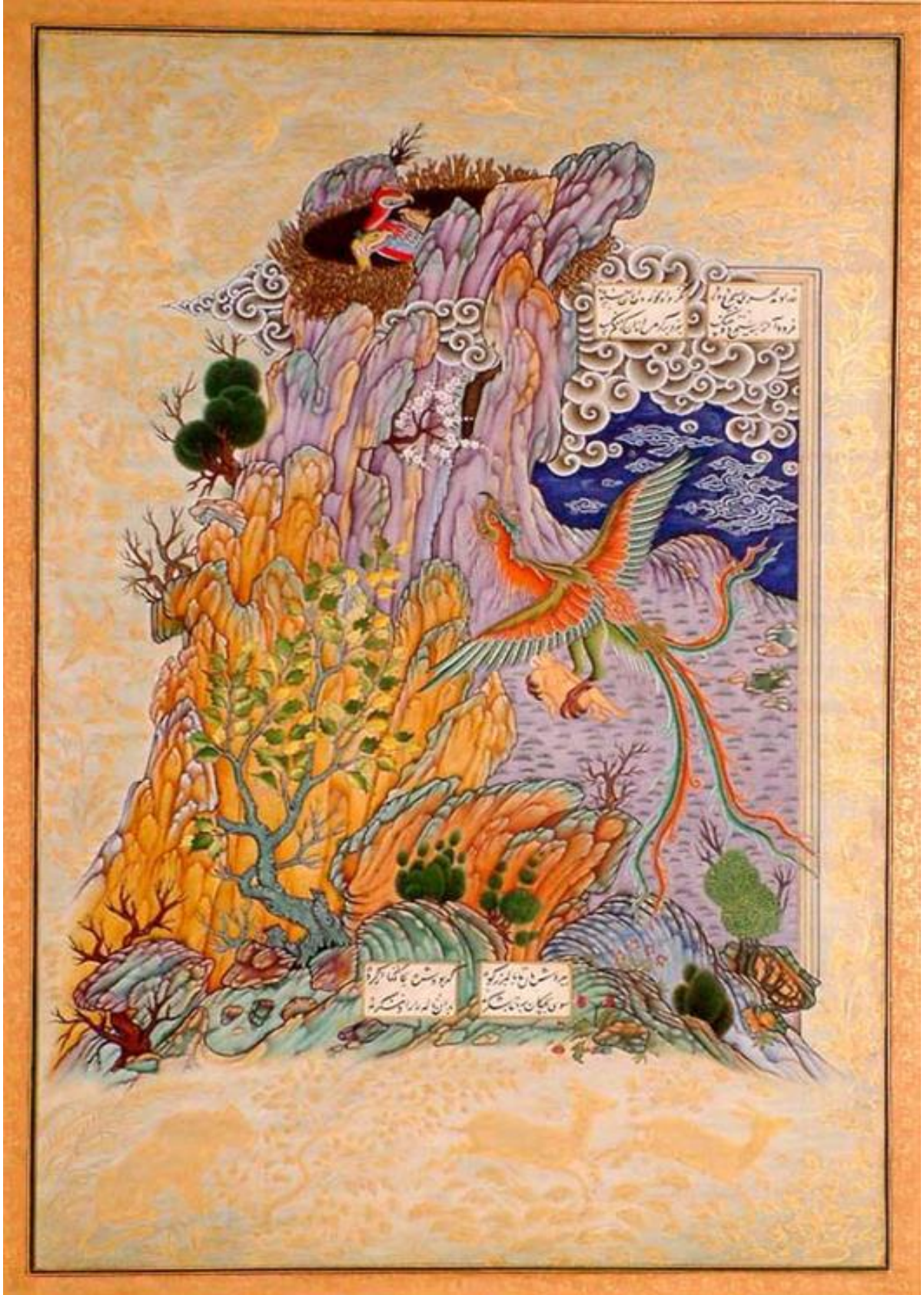
- Tölücü, S. (2003). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Adlı Eser Hakkında, Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 21.
- Tümer, G. (1971). Yeni Bir Hümayûnnâme Nüshası. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, S. 253-256.
- Uludağ, S. (1991). Anka. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 3, Sayfa 200-201. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Unat, Y. (1999). Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış. *Osmanlı Ansiklopedisi Bilim*, Cilt 8. Ankara: Yeni Türkiye yayınları.
- Uzun, M. (1992). Burç. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6, Sayfa 424-426. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazıcı, T., Kurnaz, C. (1997). Hamse. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 15, Sayfa 499-500. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, F. (1993). İkonografi, ikonoloji ve Osmanlı Sanat. Ankara: Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan. Sayfa 581.
- Yılmaz, M. (2001). A Correction For A Dragon Figured Tile In Kubadabad Palace. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3, Sayfa 187-191.
- Yılmaz, N. (2010). Osmanlı Saray Atölyesinin Baş Minyatürcüsü Nakkaş Osman. <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=1&articleID=774&bhcp=1>.
- Yüksel, B. (2010). Zümrüd-ü Anka (Simurg), ruhun yücelmesi ve yaşarken yeniden doğuş. <http://blog.milliyet.com.tr/>, Erişim Tarihi: 15.11.2010.
- Kartal, A. (2008). Keşke Şehname'yi Yazmasaydım !, <http://www.edebyahu.com/>, Erişim Tarihi: 10.10.2012

9.RESİMLER

Resim 1 : Simurg' un terkedilmiş bebek Zal' i kurtarması.

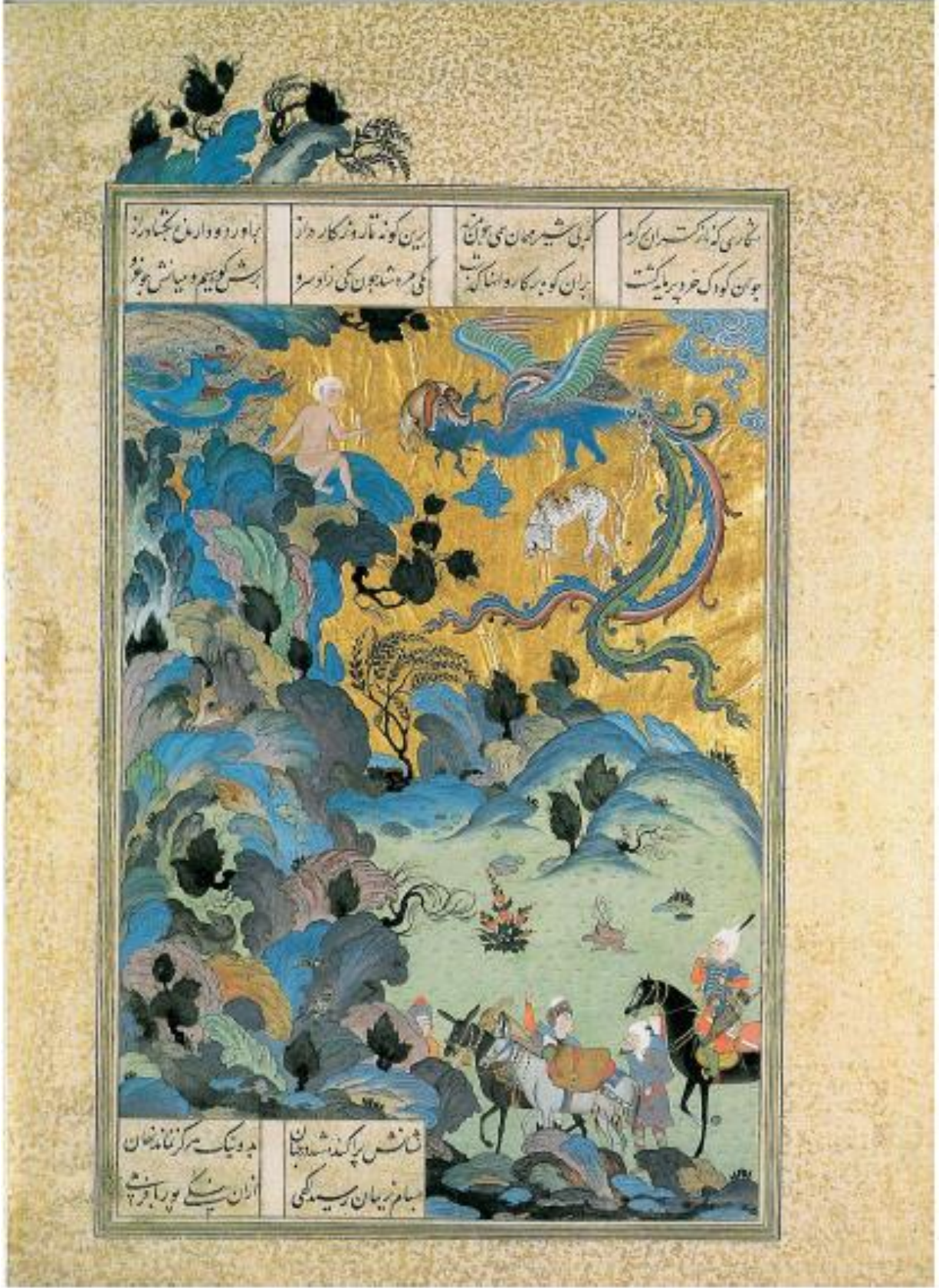

Resim 2 : Simurg' un Zal' i Elburz Dağı' ndaki yuvasına götürmesi.

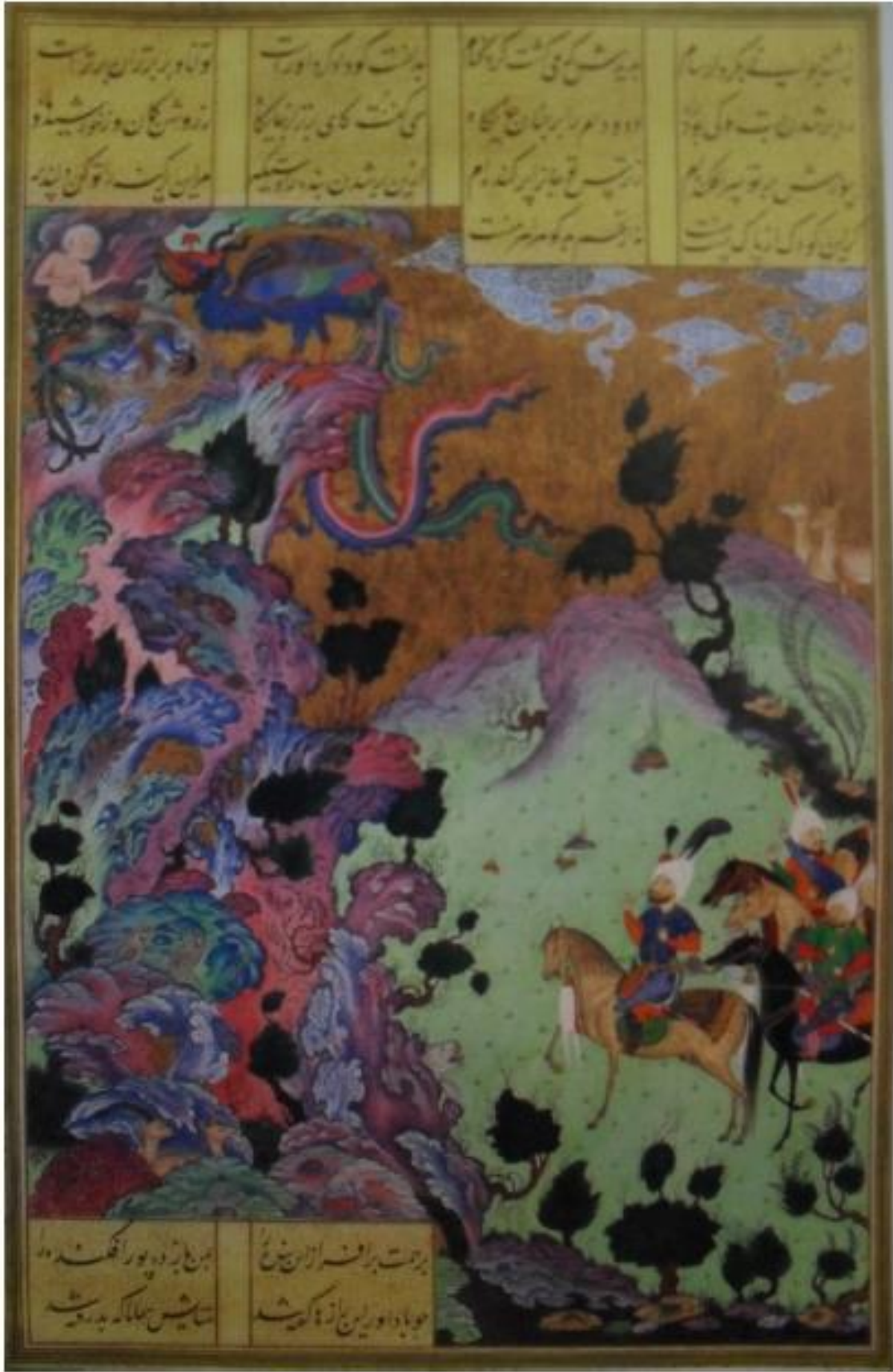

(“Sanal”)

Resim 3 : Zal' in bir kervan tarafından görülmesi.

Resim 4 : Sam' ın oğlu Zal' i bulması.

Resim 4a : Sam' ın oğlu Zal' i bulması.

Resim 4b: Sam' ın oğlu Zal' i bulması.

Resim 5 : Sam' ın Simurg' dan oğlu Zal' i geri getirmesini istemesi.

(Yurteser,2009;227)

Resim 6 : Simurg' un Zal'i babasına getirmesi.

(And,2010;318)

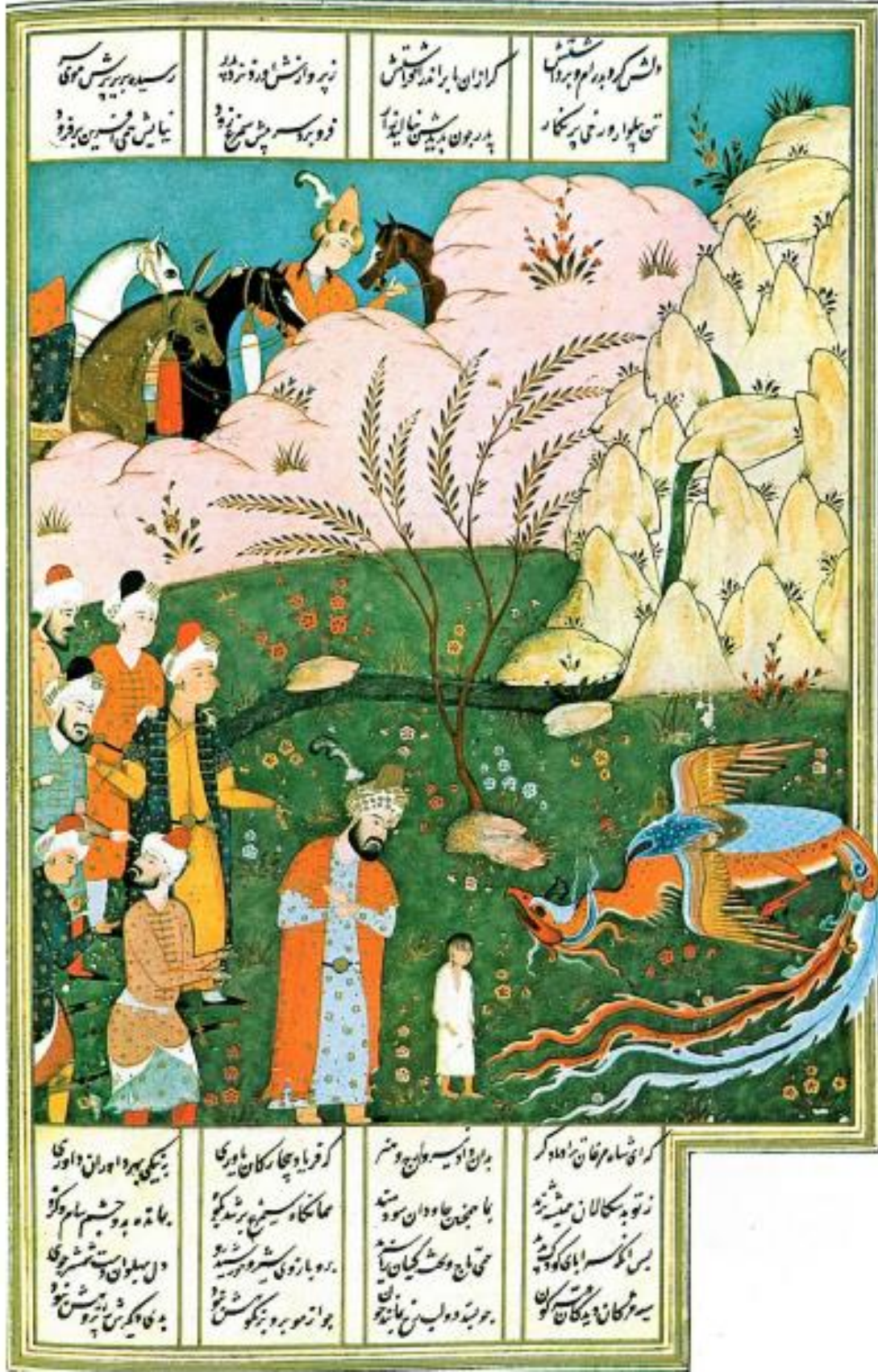
Resim 6a : Simurg' un Zal'i babasına getirmesi.

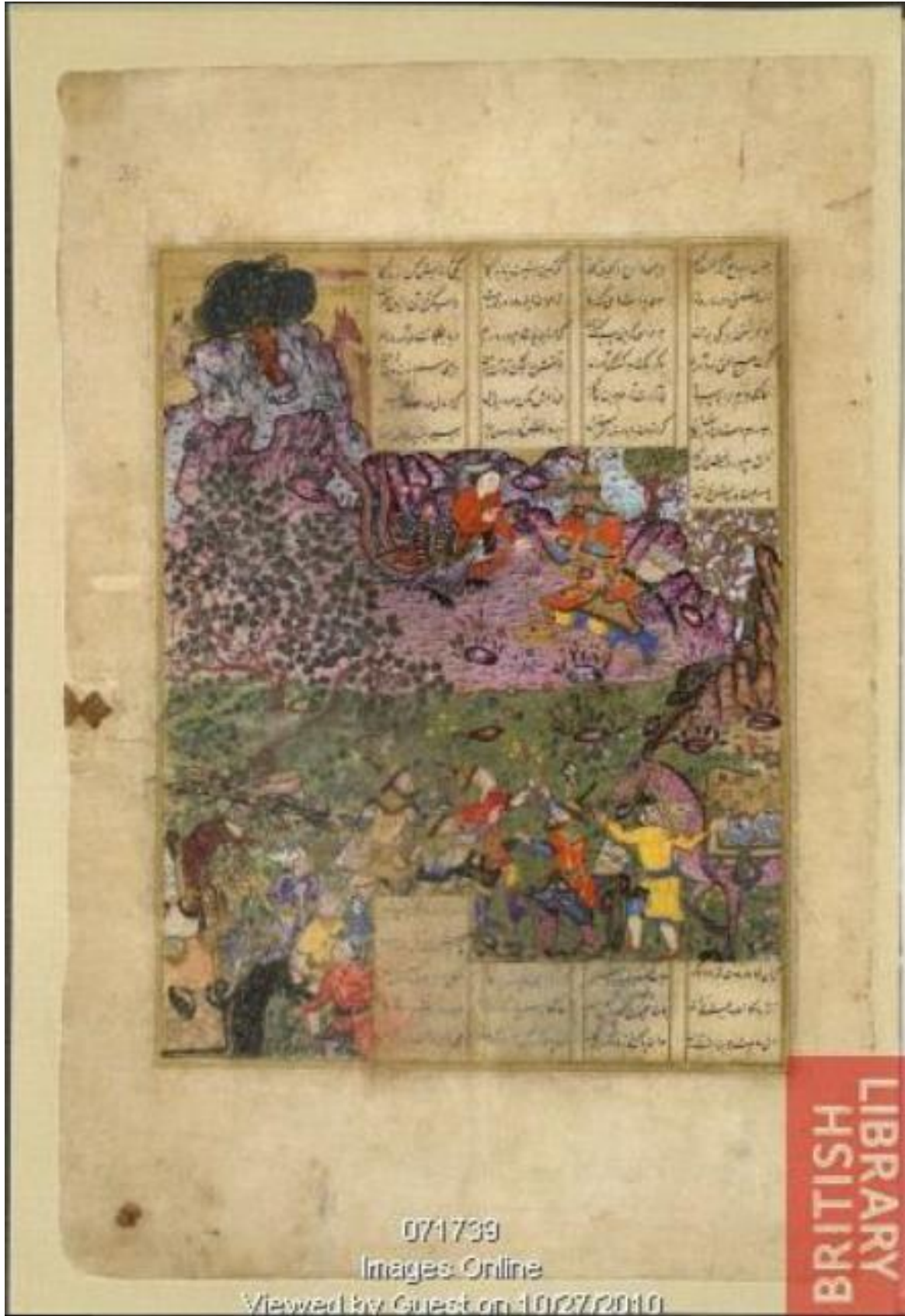
Resim 6b : Simurg' un Zal'i babasına getirmesi.

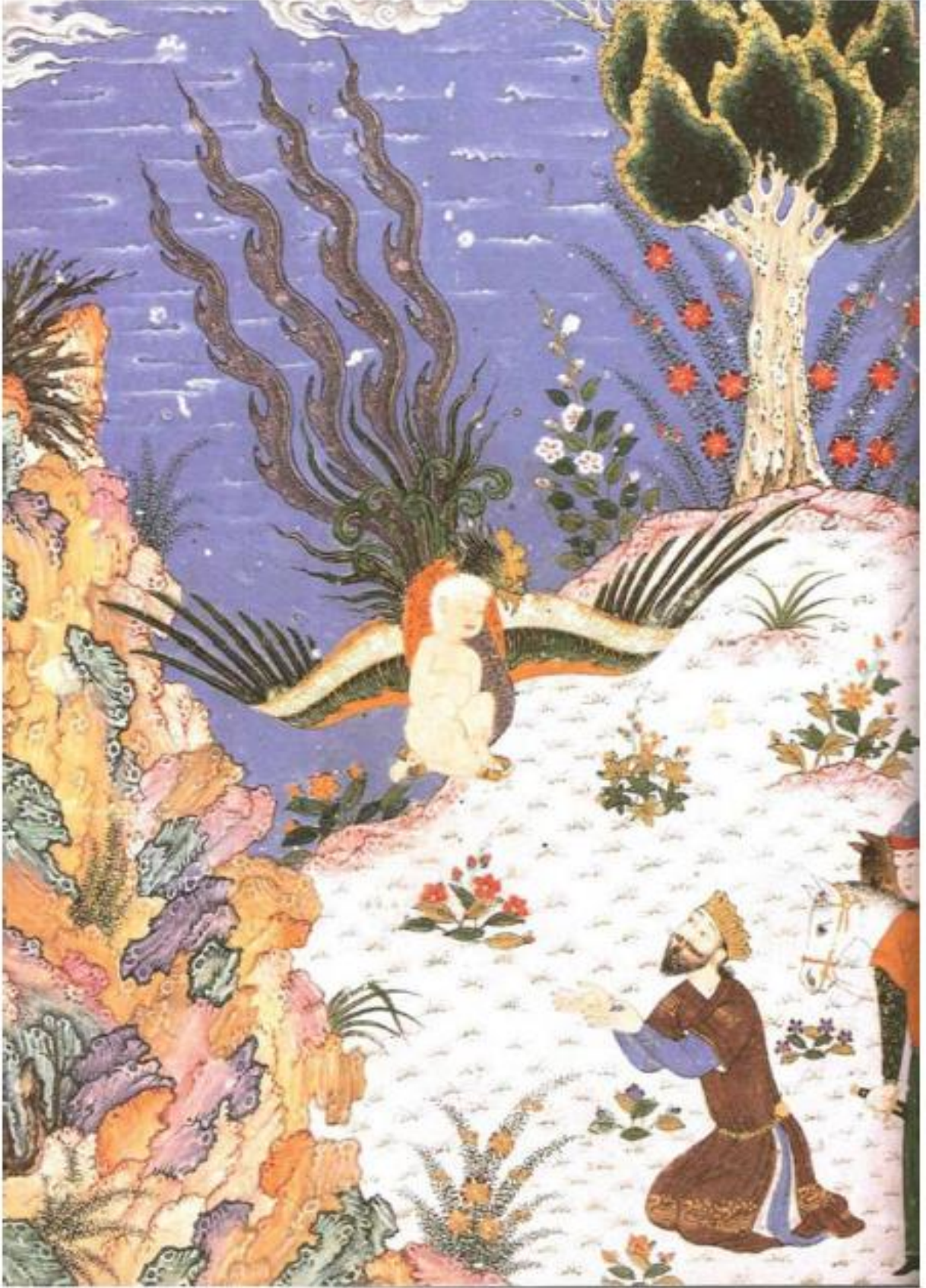
Resim 6c : Simurg' un Zal'i babasına getirmesi.

Resim 6d : Simurg' un Zal'i babasına getirmesi.

Resim 6e : Simurg' un Zal' i babası Sam' a getirmesi.

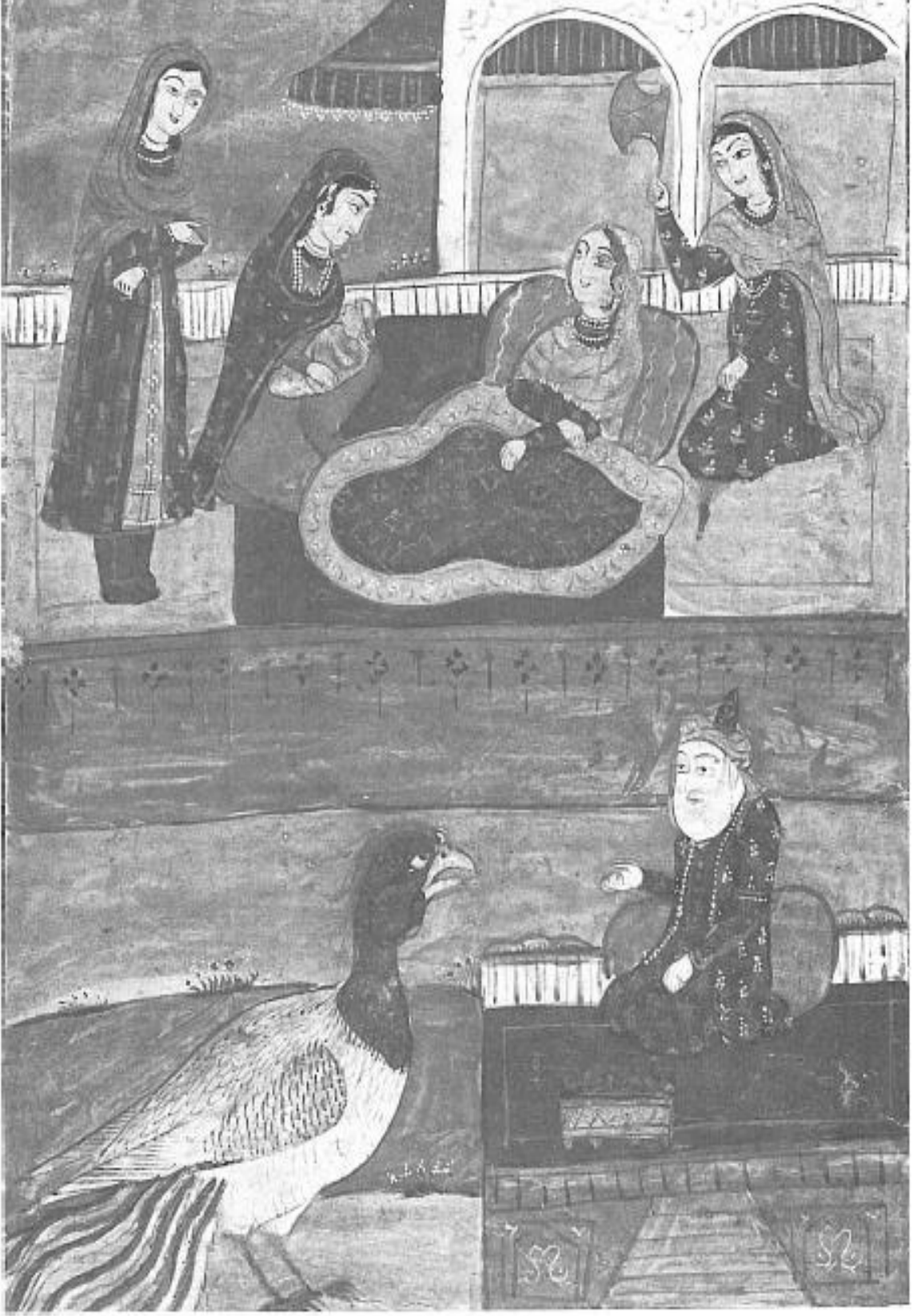
Resim 7 : Zal' in Simurgu çağırması.

Resim 8 : Rüstem' in doğumu.

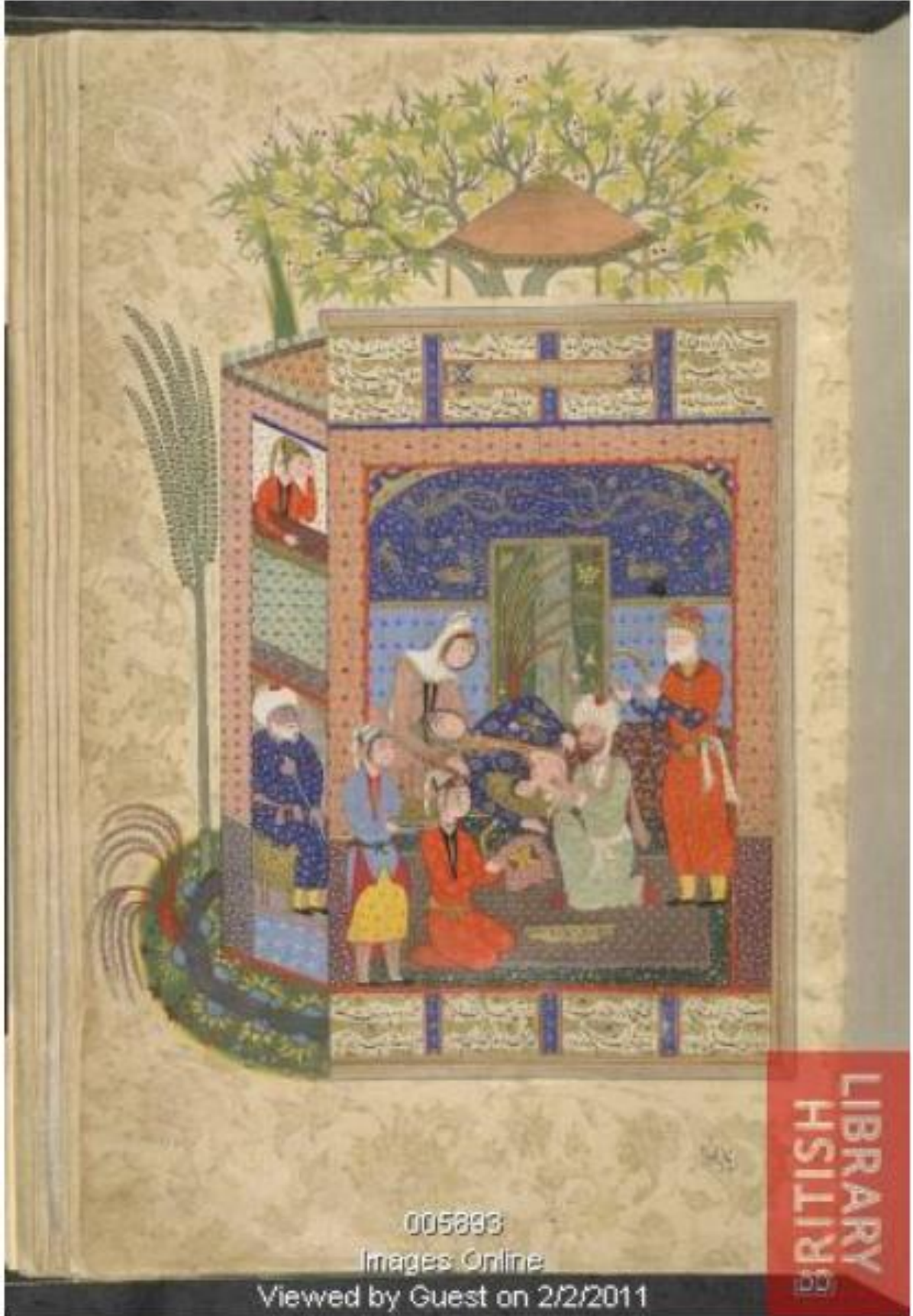

Resim 8a : Rüstem' in doğumu.

(Çakmakçı,2011;226.)

Resim 8b : Rüstem' in doğumu.

Resim 9 : Simurg' un Rüstem' i iyileştirmesi.

Resim 9a: Simurg' un Rüstem' i iyileştirmesi.

(Çakmakçı,2011;240.)

Resim 9b : Simurg' un yaraları iyileştirmesi.

(Çakmakçı,2011;199.)

Resim 10 : İsfendiyar' ın Simurg ile mücadelesi.

(Şehname, 1330, TSMK, H.1479, 145a.)

Resim 10a : İsfendiyar' ın Simurg' u öldürmesi.

Resim 10b : İsfendiyar ve Simurg.

Resim 10c : İsfendiyar' ın Simurg' u öldürmesi.

(Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı, Ali Milani; Şehnamelerden Seçme Minyatürler)

Resim 10d : İsfendiyar ve Simurg' un savaşı.

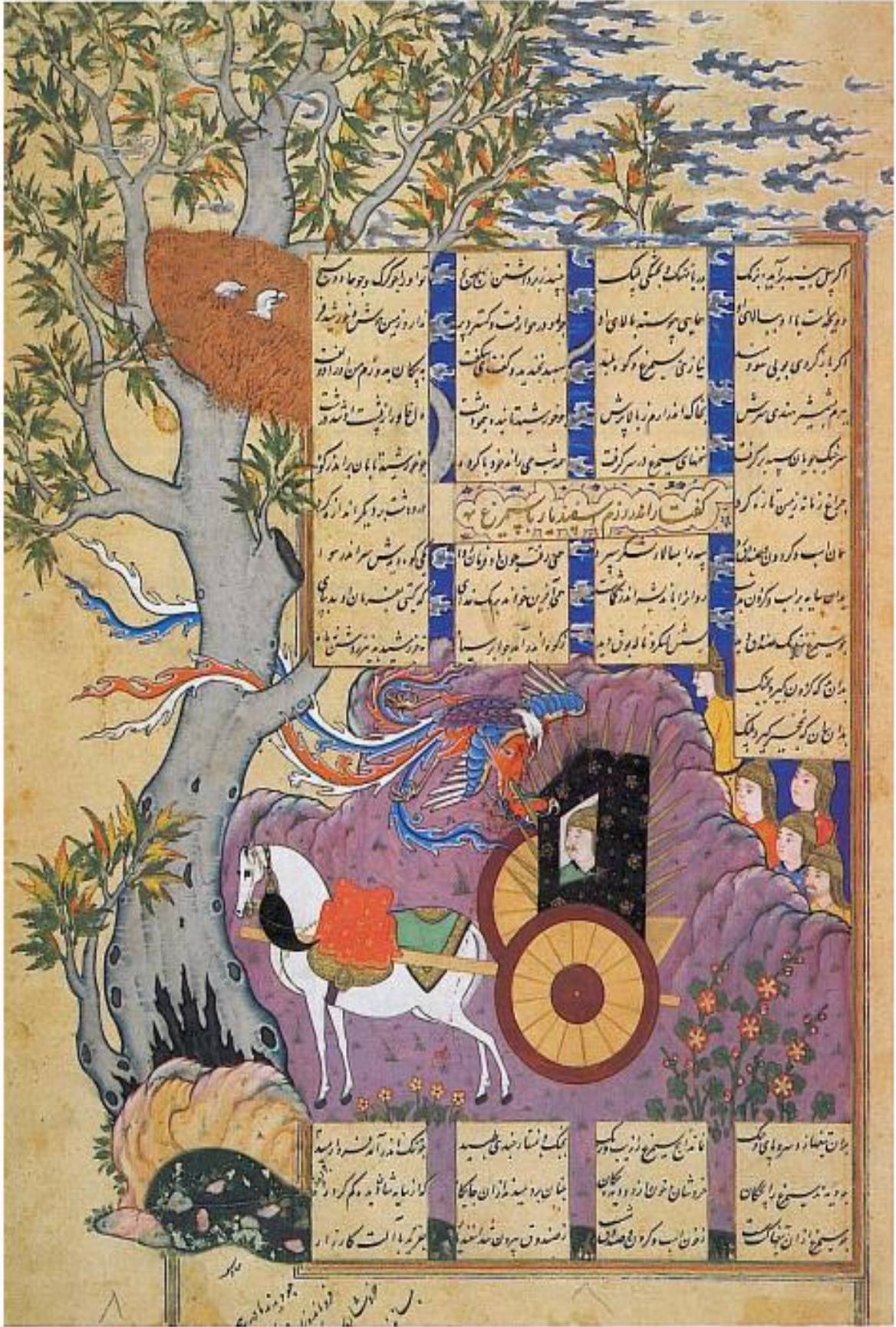

(Çakmakçı,2011;207.)

Resim 10e : İsfendiyar ve Simurg' un savaşı.

Resim 10f : İsfendiyar' ın Simurg' u öldürmesi.

(Şehname, 1576-77, R. Coll, Paris.)

Resim 11: Tahtında Hz. Süleyman.

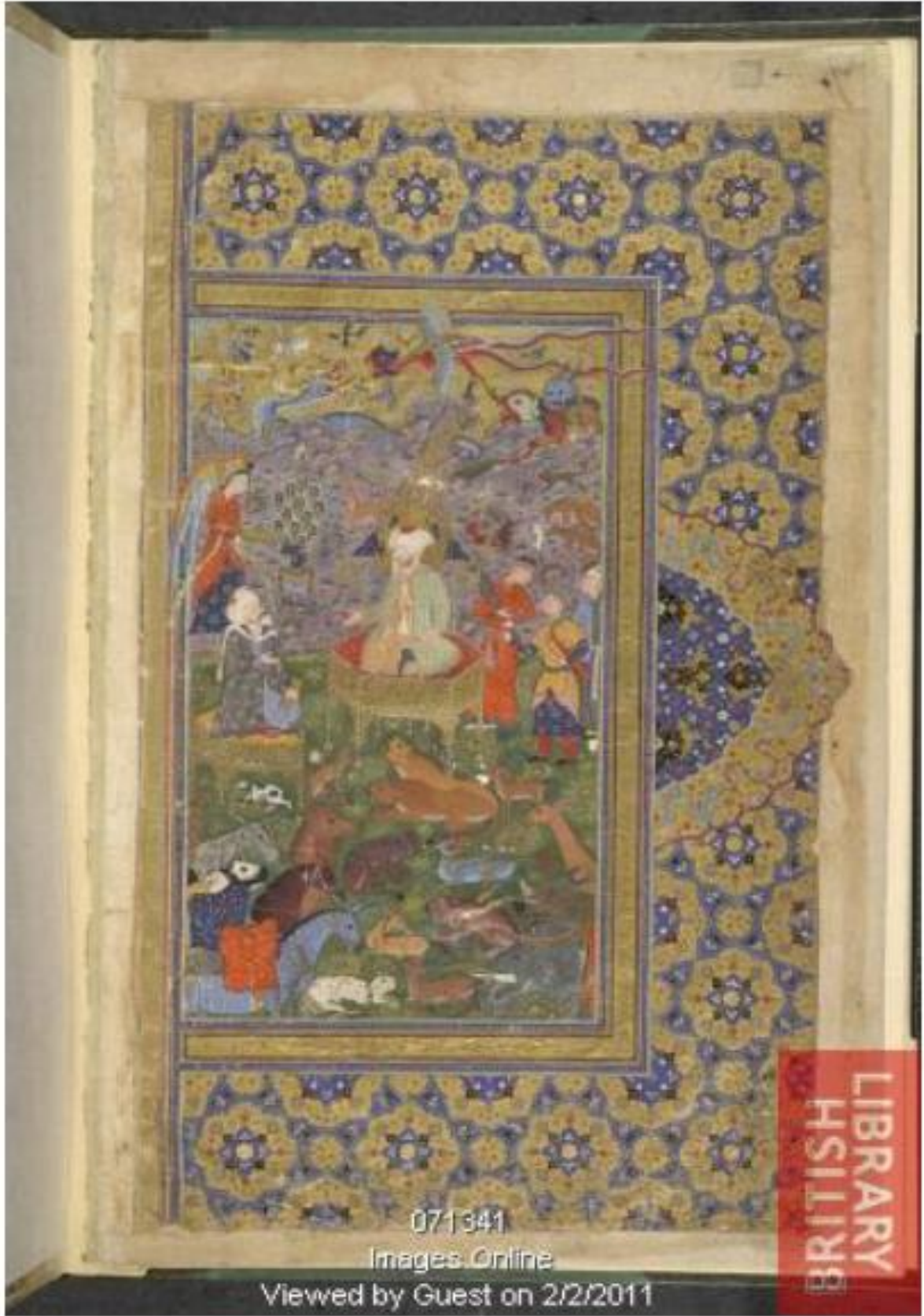
(Şehname, 1590-1600, FGA, S1986.196.1-2.)

Resim 11a: Tahtında Hz. Süleyman.

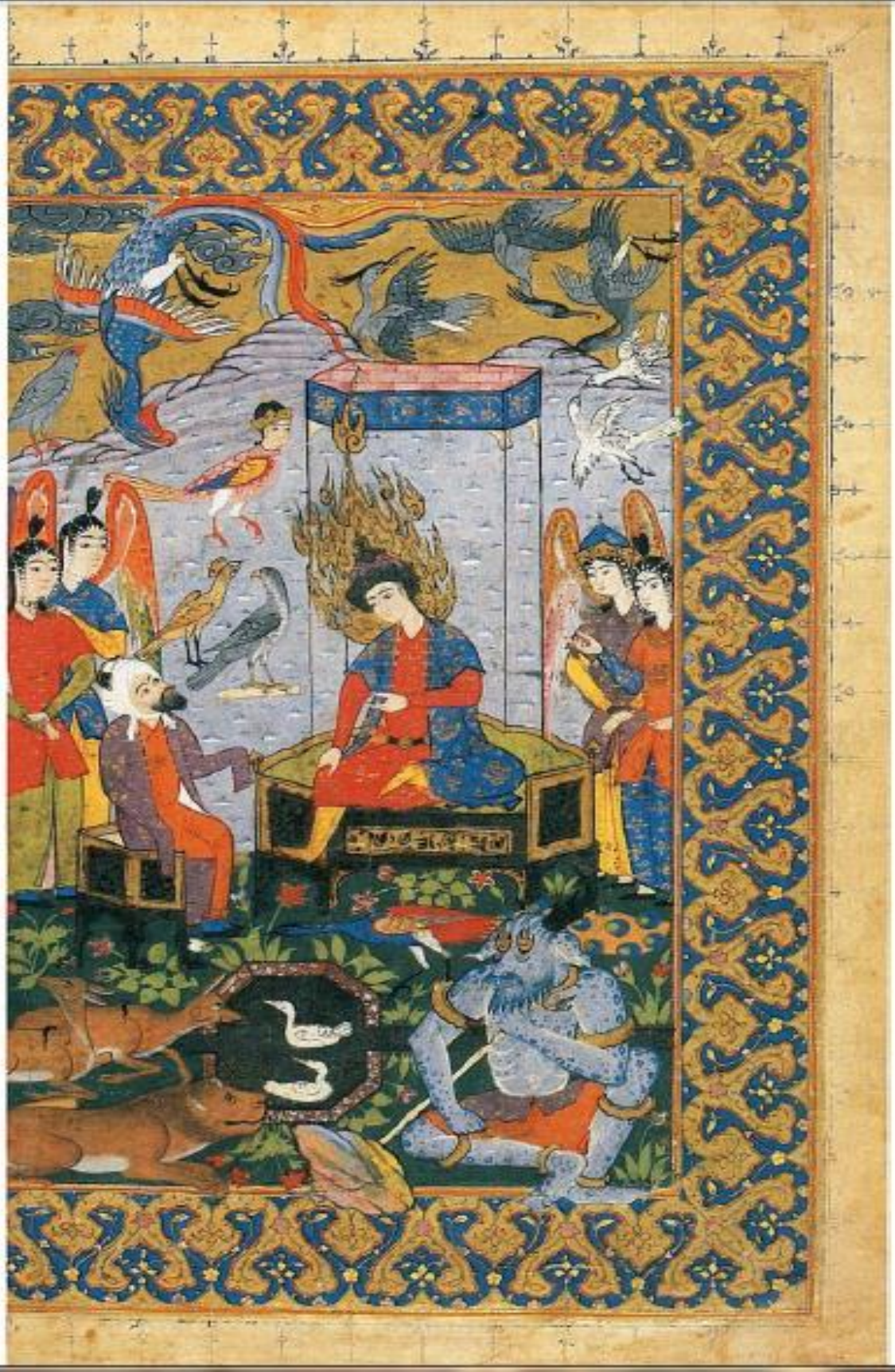
(Çakmakçı,2011;186.)

Resim 11b: Tahtında Hz. Süleyman.

(Çakmakçı,2011;200.)

Resim 11d : Sebe melikesinden kral Süleyman' a melek elçilerin gönderilmesi.

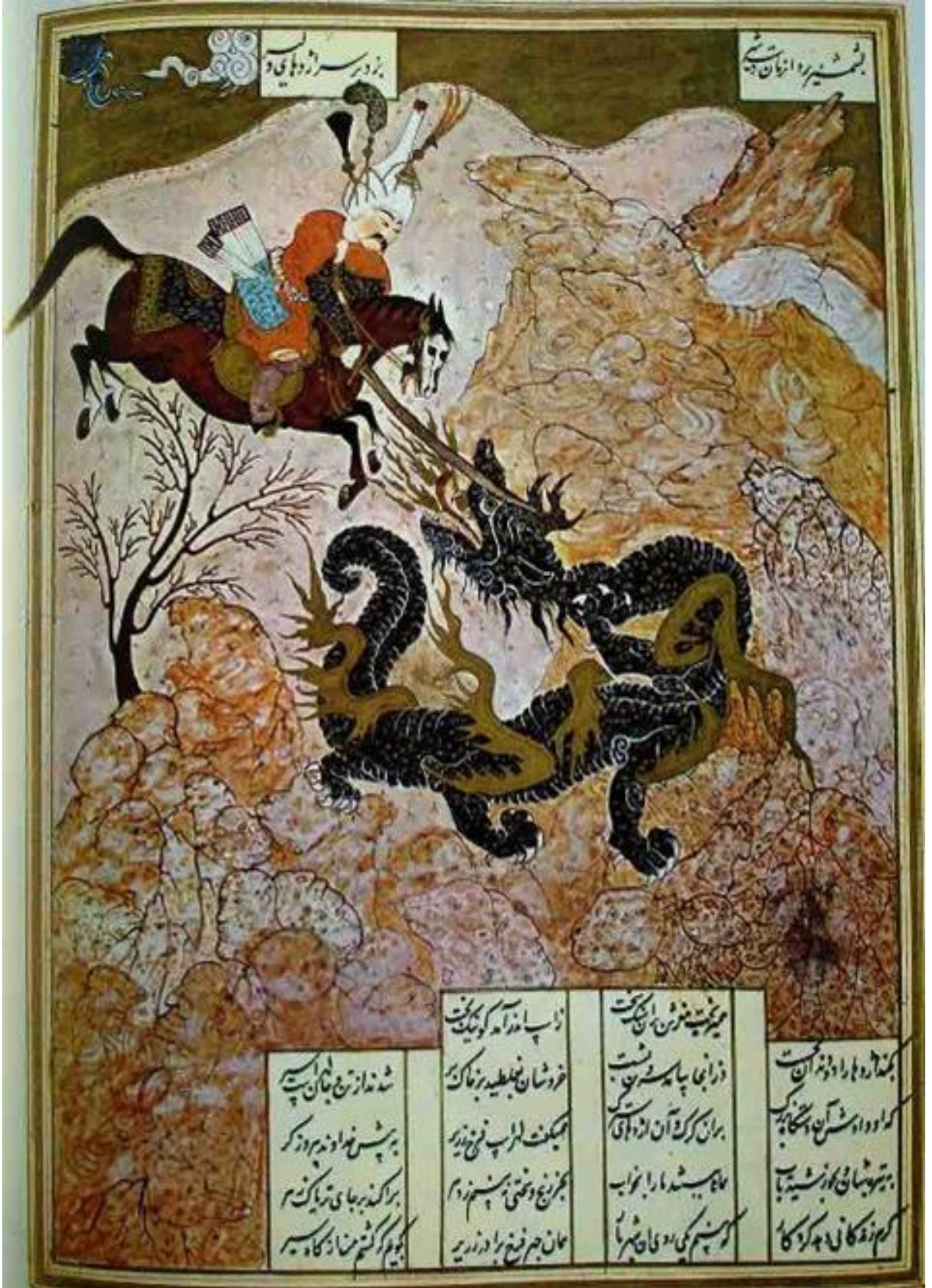

Resim 13 : Zal oğlu Rüstem' in ejderhayı öldürmesi.

(And,2010;323)

Resim 14 : Güstasb' ın Rum Diyarında Ejderhayı Öldürüşü.

Resim 15 : Behram Gur' un Ejder ile Savaşması.

(Dieji,2007;210)

Resim 16 : Güstasb' ın Ejderhayı Öldürüşü.

(M.S İpsiroglu, İslam'da Resim Yasağı ve Sonuçları)

Resim 17: Rüstem' in Dev Ekvân Tarafından Havaya Kaldırılması.

(Abdülkadir Karahan, Tahsin Yazıcı, Ali Milani; Şehnamelerden Seçme Minyatürler)

Resim 18: Zal oğlu Rüstem' in Dev Ekvan' la savaşı.

(And,2010;59)

Resim 19: Keyhüsrev' in cadıların elinde olan Behmen Kalesini kuşatması.

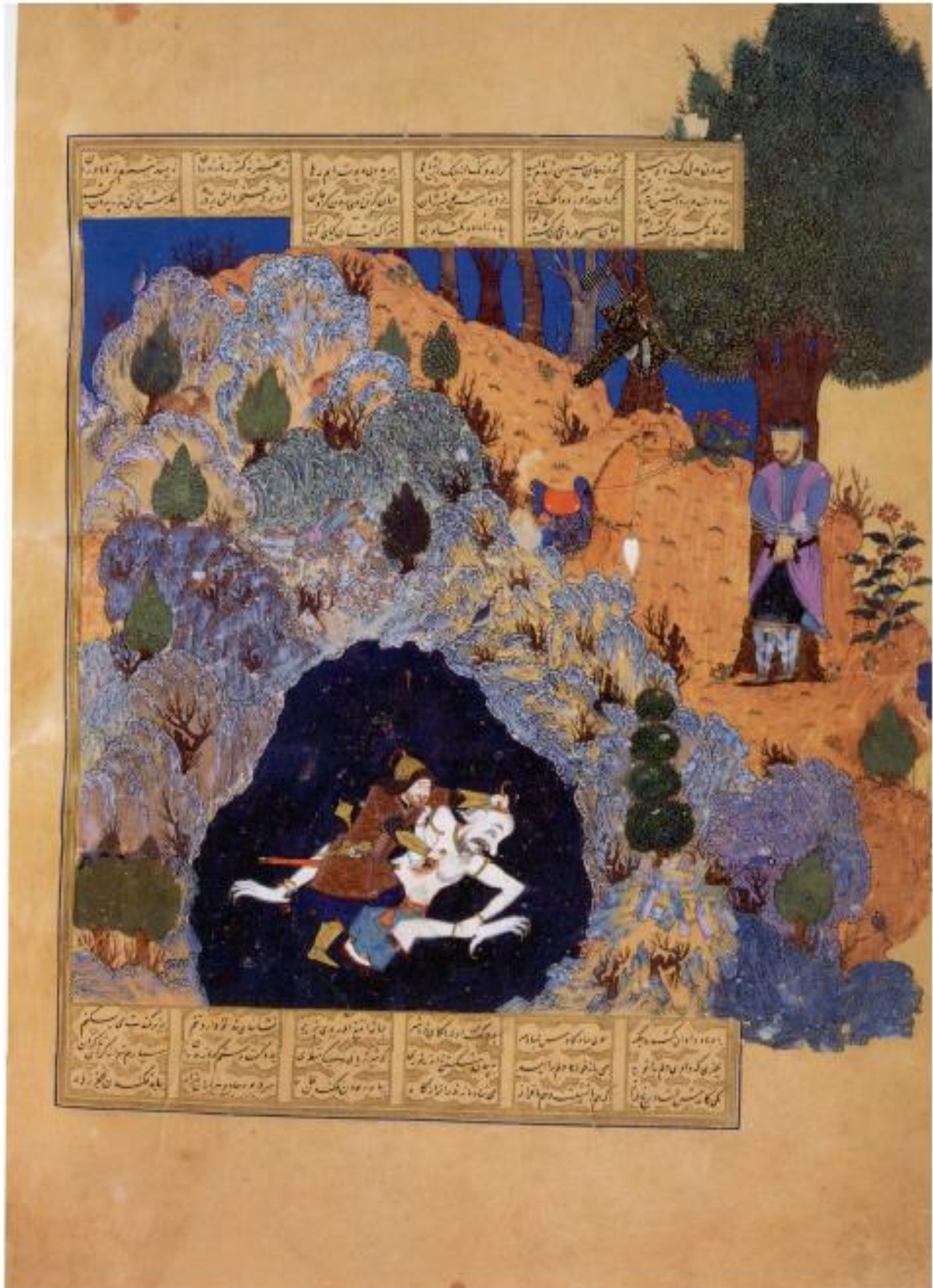
(Şehname, Şiraz, Safevi, 1574, TSM, H. 1497, y. 119a.)

Resim 20: Rüstem' in Beyaz Devi Öldürmesi.

(Dieji,2007;268)

Resim 20a: Rüstem' in Beyaz Devi Öldürmesi.

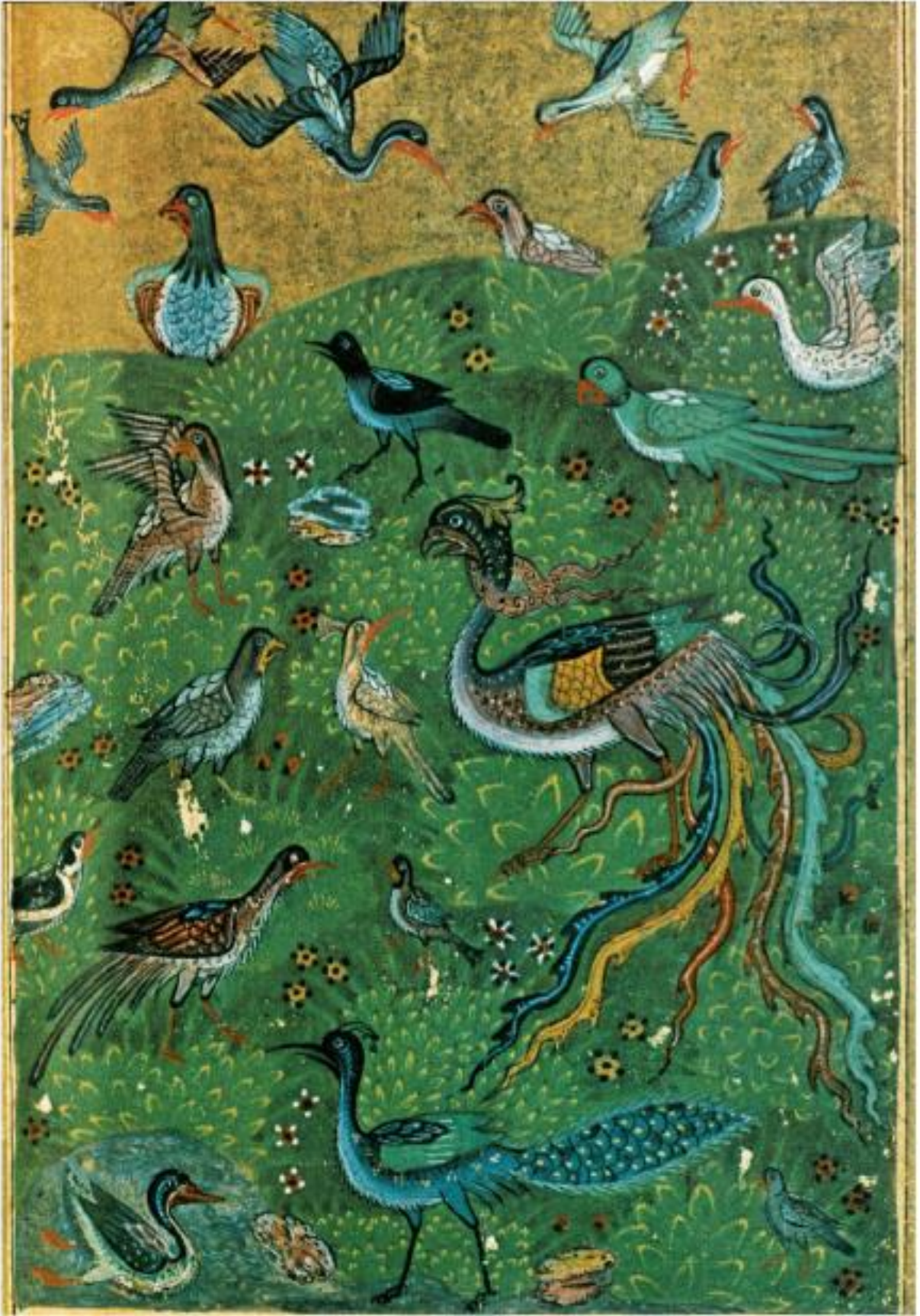

(Dieji, 2007; 226)

Resim 21: Keyumers, Dev Cinler ordusuyla savaşında düşmanın başı Dev Cini yere düşürür ve başını keser.

Resim 22: Kuşların toplanması.

(Çakmakçı,2011;172.)

Resim 23: Hz. Süleyman'ı tahtıyla taşıyan üç cin ve çok sayıda melek.

(And,2010;179)

Resim 24: Anka ve Üveyk.

(“Sanal”18.yy)

Resim 25: Simurg.

(And,2010;316)

Resim 26: Hint denizinde bir adada mahsur kalan İsfahanlı gezginin büyük bir kuş tarafından kurtarılması.

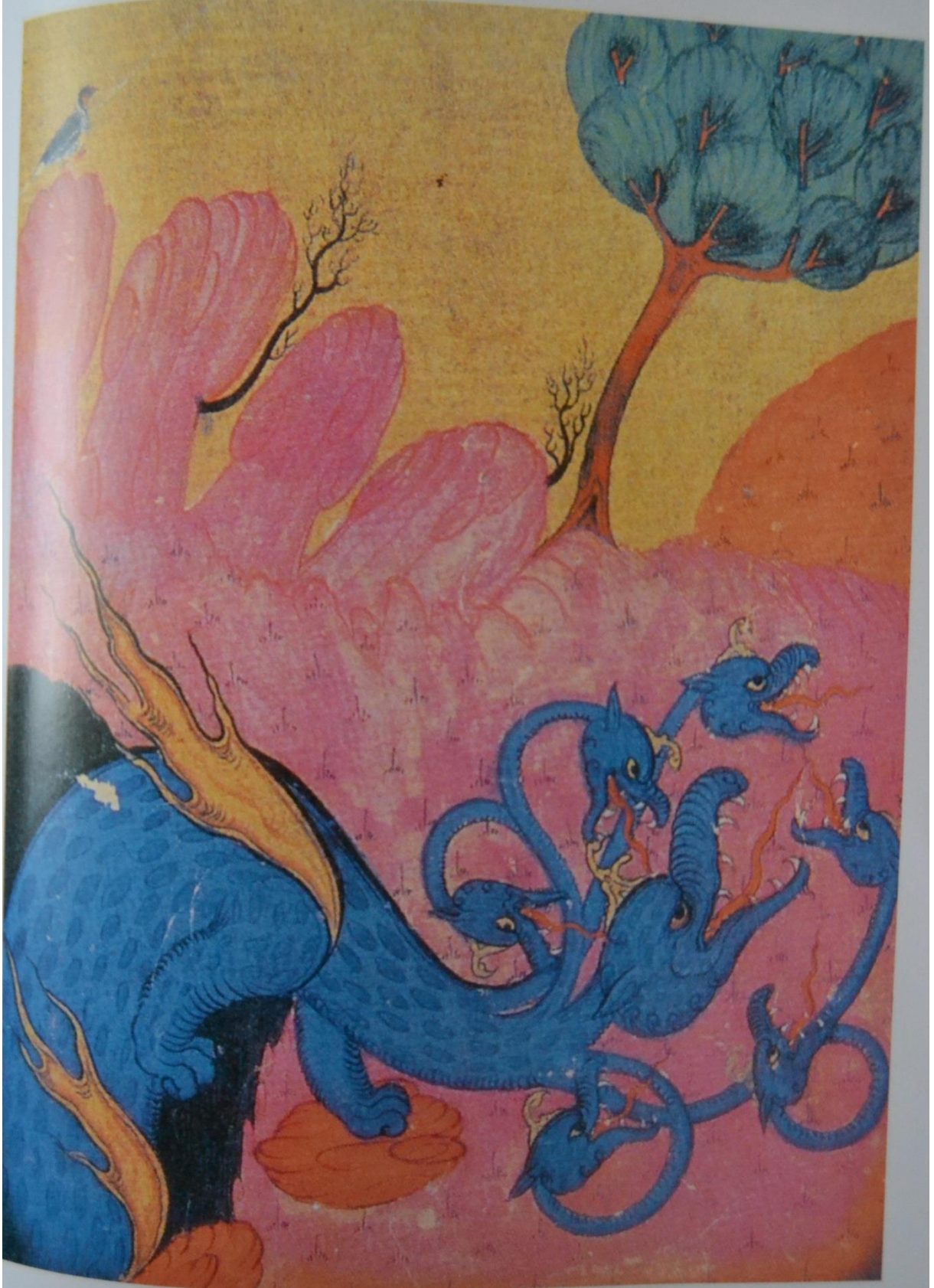

Resim 26a: Büyük bir kuşun gemisi batan bir adamı kurtarması.

(And,2010;60)

Resim 27: Yedi başlı ejderha.

(And,2010;325)

Resim 28: Ejderha takımyıldızı (Tinnin).

(And,210;326)

Resim 29: Ağzından yedi adet ejderha çıkan bir hayvan.

Resim 30: Yılan başlı ejder.

Resim 31: Bulutun kaldırdığı deniz ejderhası.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 32: Deniz ejderhası.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 32a: Ölmüş deniz ejderhası.

Resim 33: Fil Yutan Ejderha.

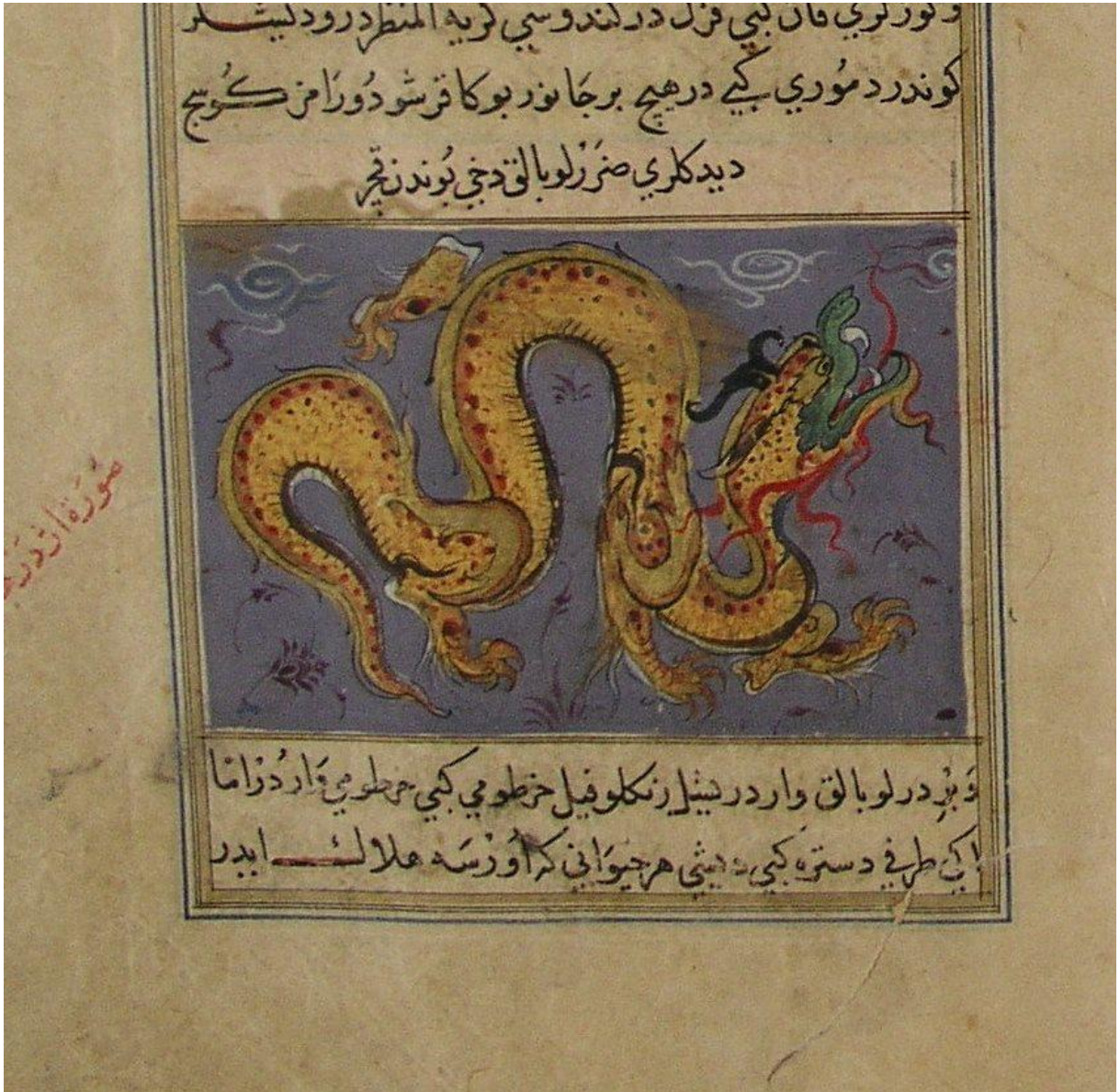
(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 34: Çin denizinde yer alan hayvanları yutan ejderha.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 35: Deniz ejderhası.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 36: Gök ejderi.

Resim 37: Tinin yıldızı.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 38: Tahtta Oturan Nuirevan' in Denizden Çıkan Bir Hayvanla Konuşması.

Resim 39: Beş tuti kuşu.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat, 113b.)

Resim 40: Tavus Kuşu.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 41: Ukab.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 42: Düccace yıldızı.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 42a: Deccace.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 43: Me'mur Kuşu.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 43a: Mamur Kuşu.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 44a: Balık ve Onun Kulağından Çıkan Cariye.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 45: Kuş kanadı ve ayakları olan balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 45a: Kanatlı ve ayaklı balık.

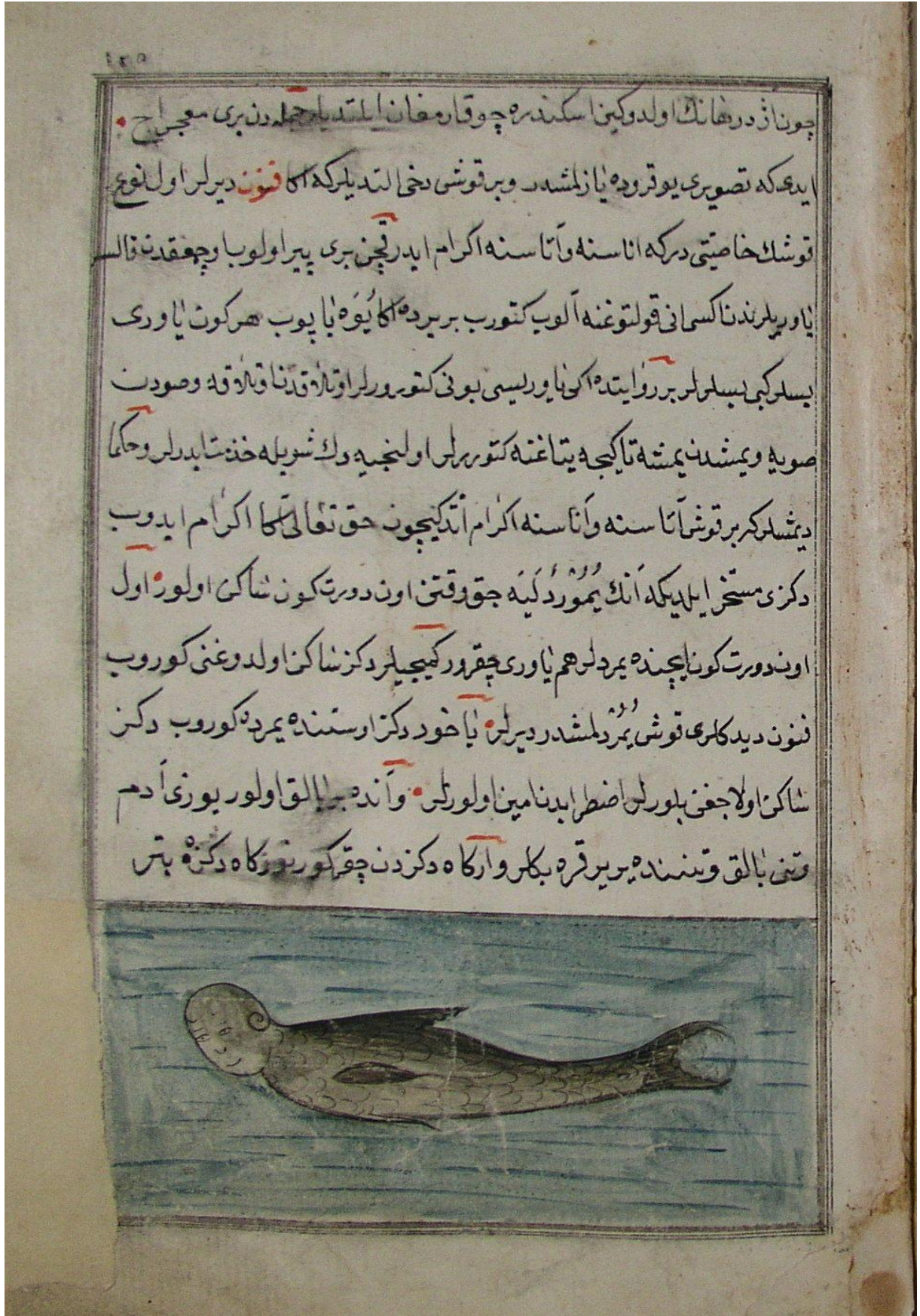

Resim 46: İnsan yüzlü balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 46a : İnsan yüzlü balık.

Resim 47: Sığır başlı balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 47a: Deniz sığı (Sığır başlı balık).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 48: Baykuş başlı balık.

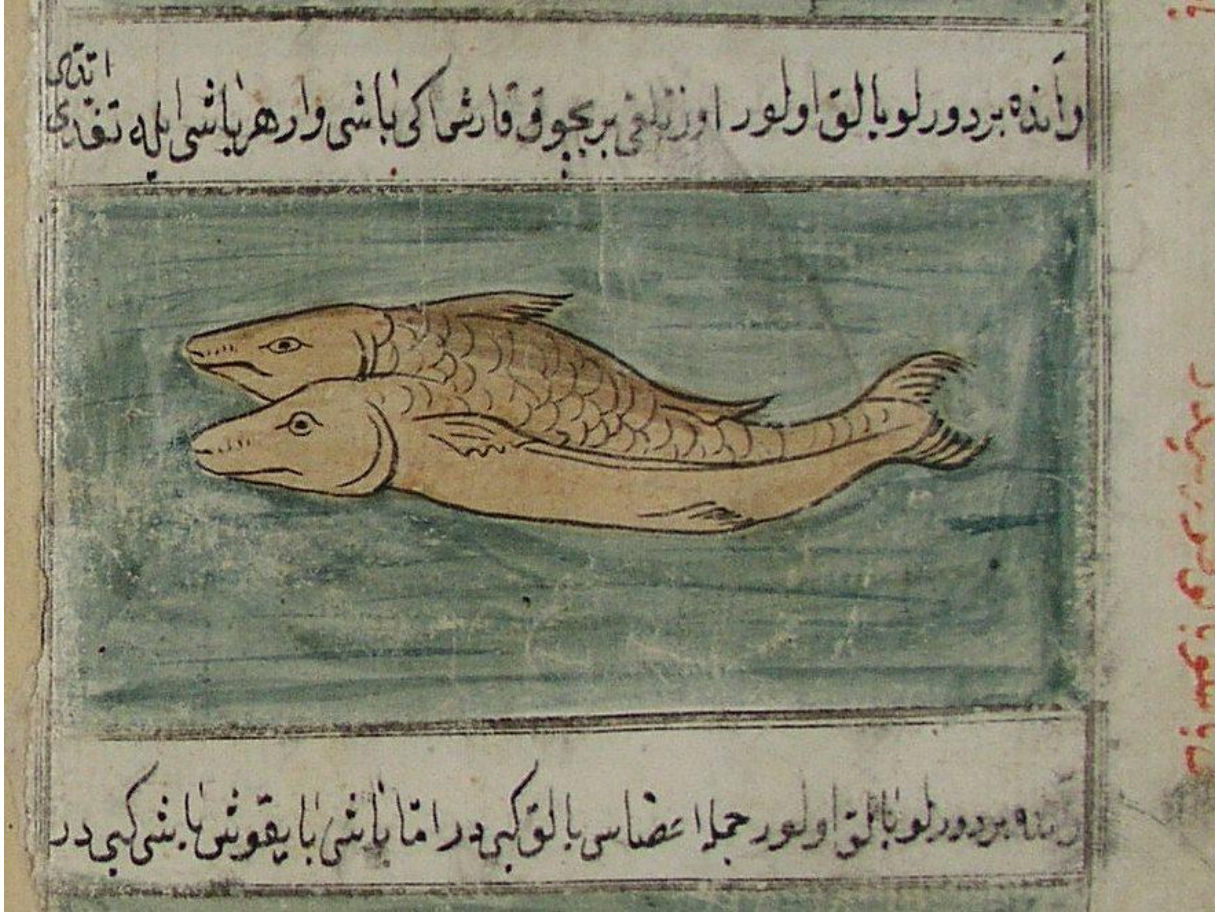
(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 48a: Baykuş başlı balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 49: İki Başlı Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 49a: İki Başlı Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 50: Kaplumbağa Sırtlı Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 50a: Kaplumbağa Sırtlı Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 51: Kırlangıç Balığı.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 51a: Kırlangıç Balığı.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 52: Yarısı Olmayan Balık.

Resim 52a: Bir Yanı Olmayan Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 53: Fil Hortumlu Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 53a: Fil Hortumlu Balık.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 54: Arzın hamileri.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 55: Kıt'atül Feres.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 55a: Kıt'atül Feres.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 56a: Feres-i Azam.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 57: Denizden çıkan üstü benekli at.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 58 : Hz. Süleyman cinlerle.

Resim 59: Cebrail ve Burak.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 59a: Burak ve Melek.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 59b: Gökte binicisiz bir Burak.

(And,2010;297)

Resim 60: Koç burcu (Hamel).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 60a: Koç burcu (Hamel).

Resim 61: Boğa burcu (Sevr).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 61a: Boğa burcu (Sevr).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 62: Yengeç burcu (Seraten).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 62a: Yengeç burcu (Seraten).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 63: Aslan burcu (Esed).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 63a: Aslan burcu (Esed).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 64: Akrep burcu.

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 65: Yay burcu (Kavis).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 65a: Yay burcu (Kavis).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 66: Oğlak burcu (Cedi).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi' nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 66a: Oğlak burcu (Cedi).

(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 67: Balık burcu (Hut).

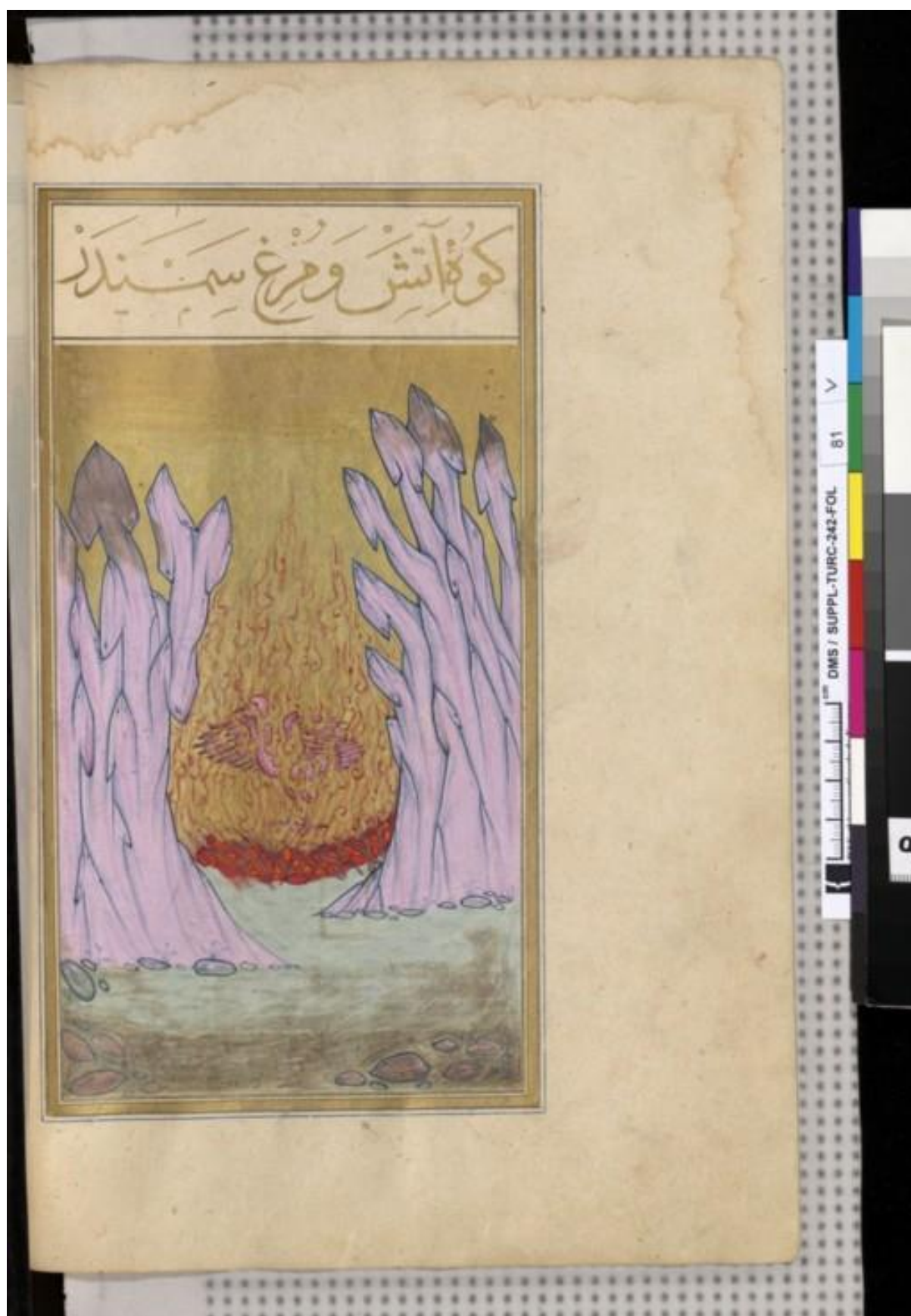
(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 3109 No'lu Acaibü'l Mahlukat)

Resim 67a: Balık burcu (Hut).

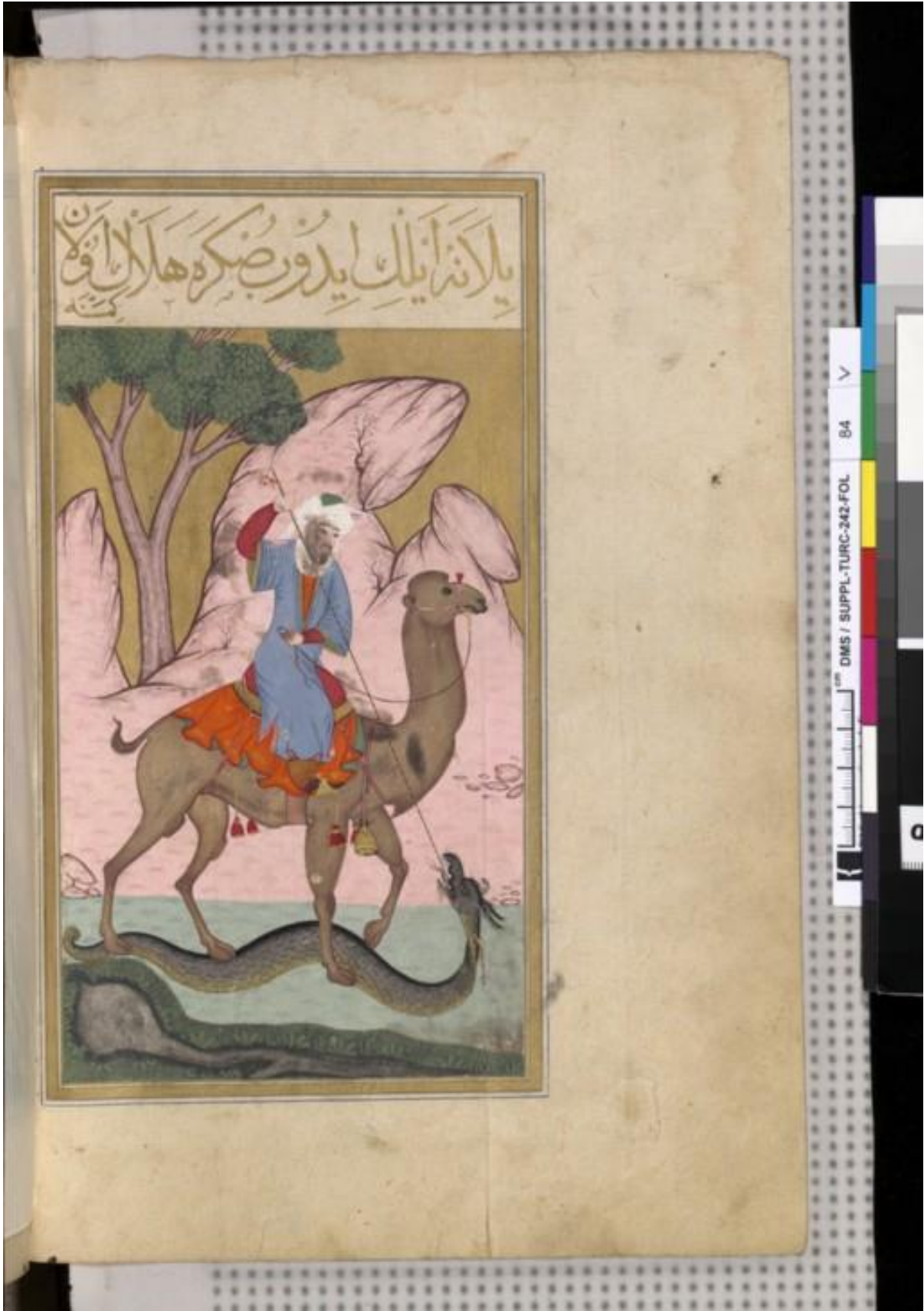
(Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk. 5355 No'da kayıtlı Süruri Çevirisi Acaibü'l Mahlûkat)

Resim 68: Faune Phenix (Simurg).

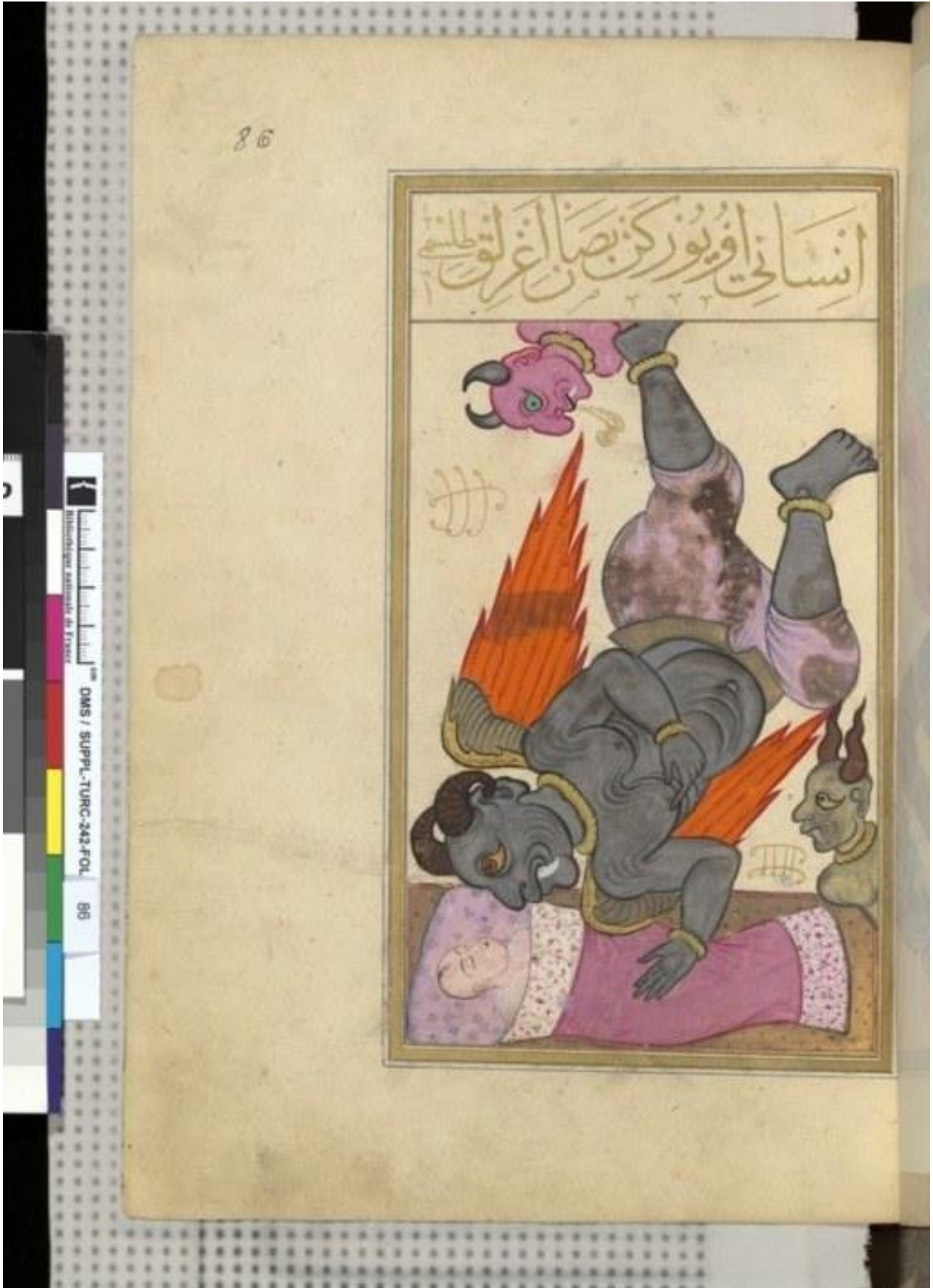

(BNF, Supplement turc 242)

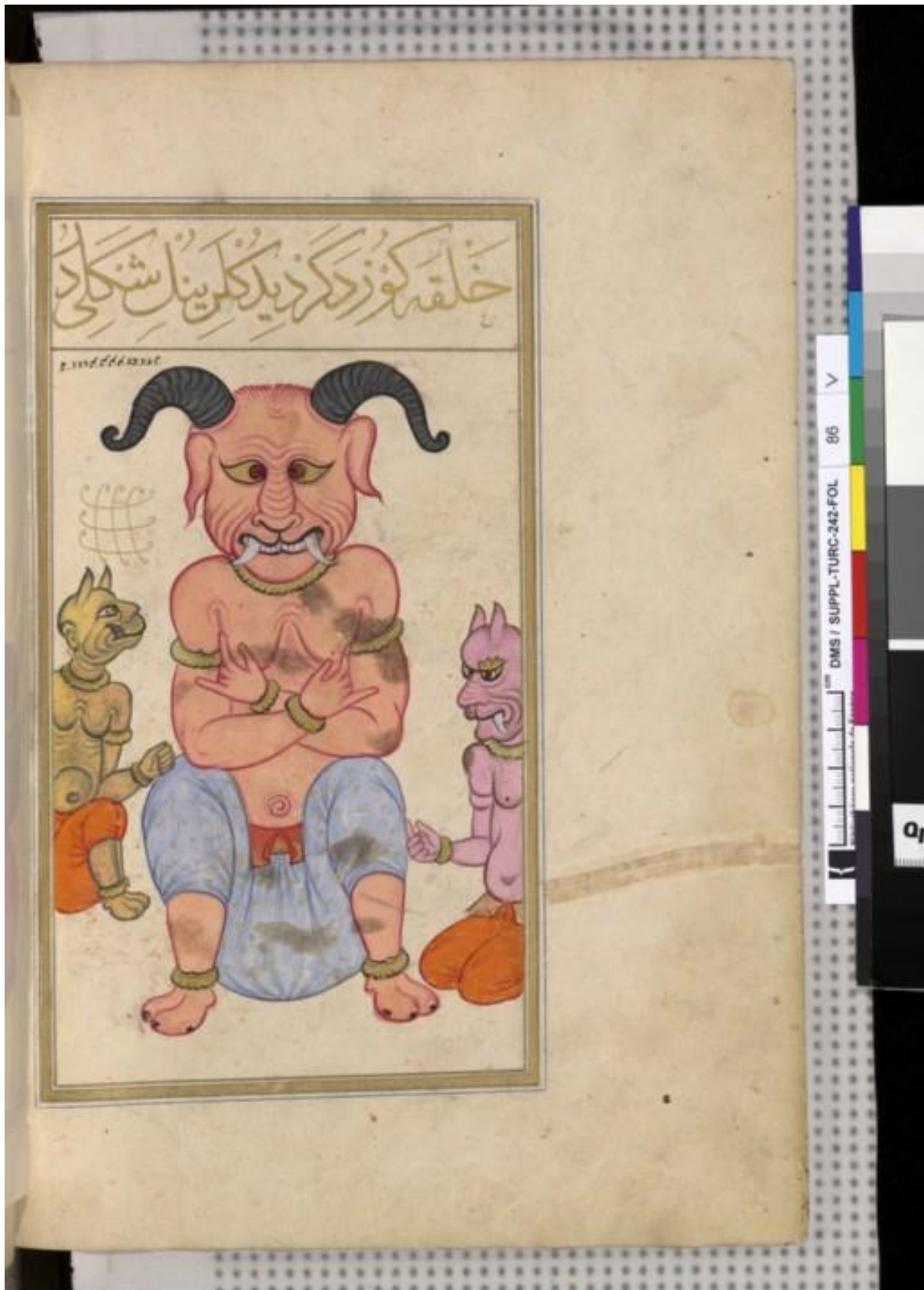
Resim 69: Şovalye' nin bir ejderha ile mücadelesi.

Resim 70: Djinn Kabus (İnsana uyku basınca gelen ağırlık cini).

Resim 71: Djinn (Cin).

(BNF, Supplément turc 242)

Resim 72: Mehmet Siyah Kalem' in tasvirinde Demon (Cin).

(Topkapı Sarayı Müzesi)

Resim 73: Mehmet Siyah Kalem' in tasvirinde Demonlar (Cinler).

(Topkapı Sarayı Müzesi)

Resim 74: İskender' in seddinin arkasında adı Su'ban ya da Bürsan olan yılanın üzerinde Ye'cûc-Me'cûc.

Resim 74a : Ağaçları yiyen, taş taşıyan, ok atan Ye'cûc-Me'cûc.

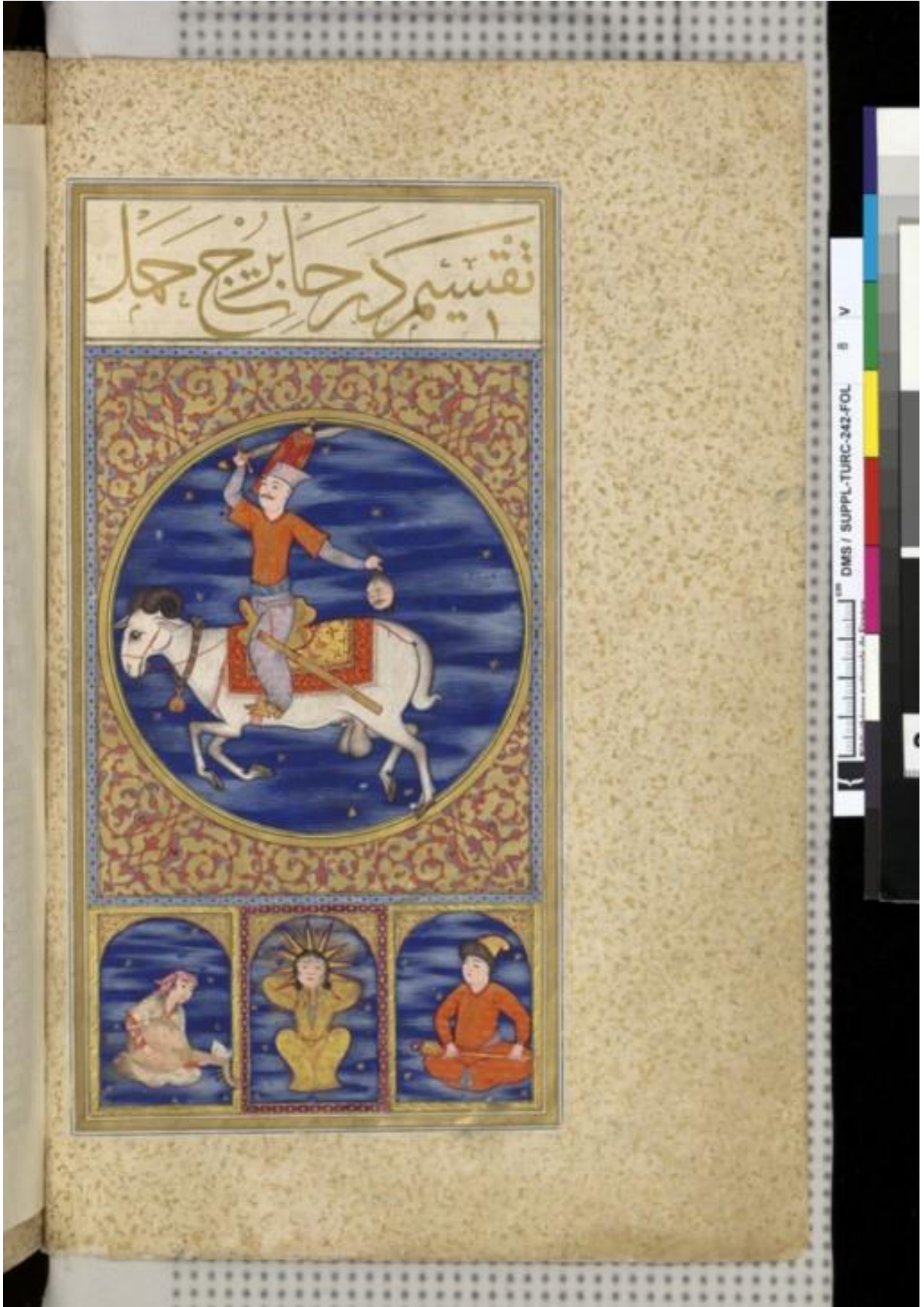
(Ahval-i Kıyamet, SK Hafid Efendi 139)

Resim 74b : Elllerinde yay ve ok tutan erkek ve dişi Ye'cûc-Me'cûc.

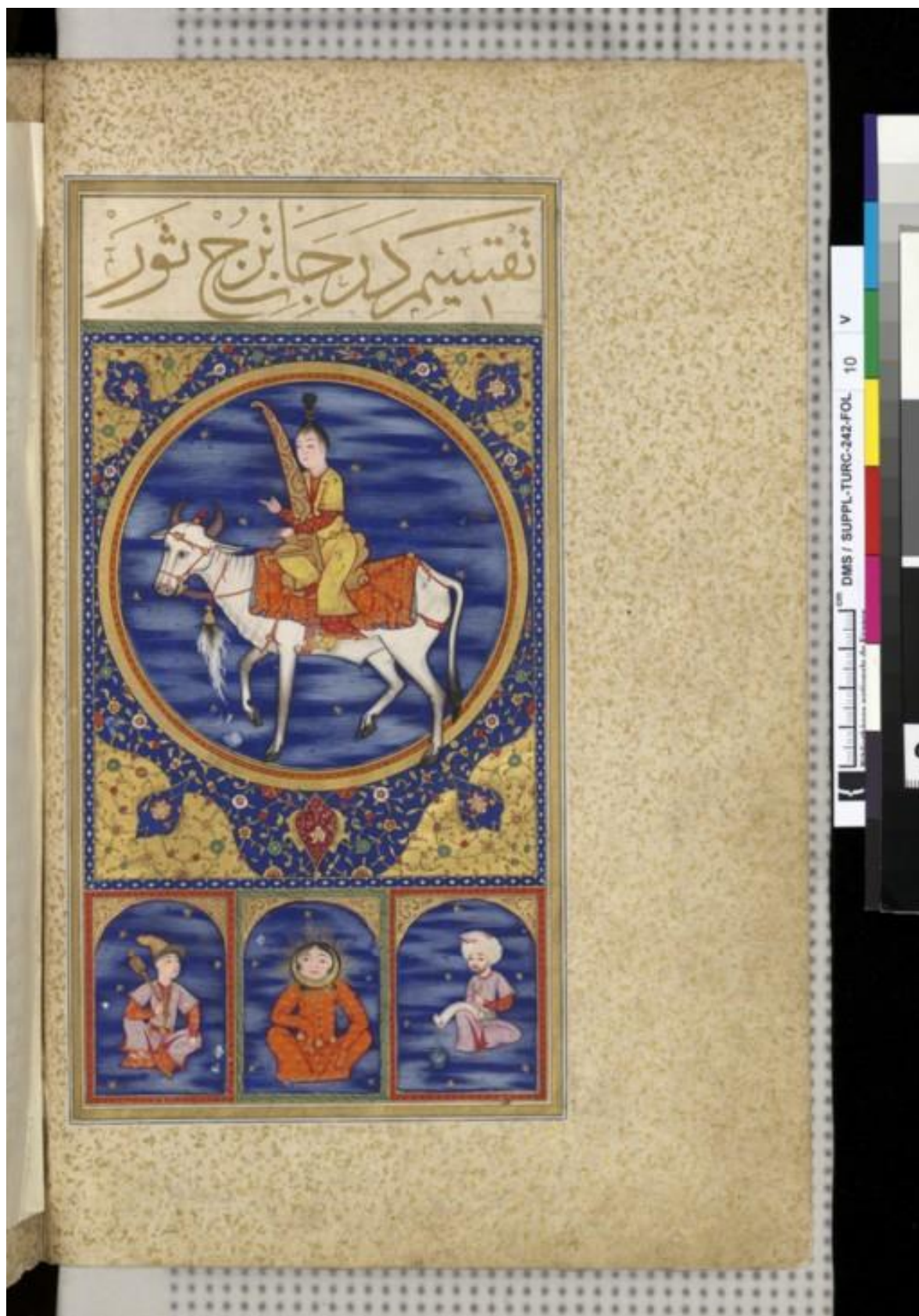
(Ahval-i Kiyamet, BSB 1596)

Resim 75: Hamel (Koç).

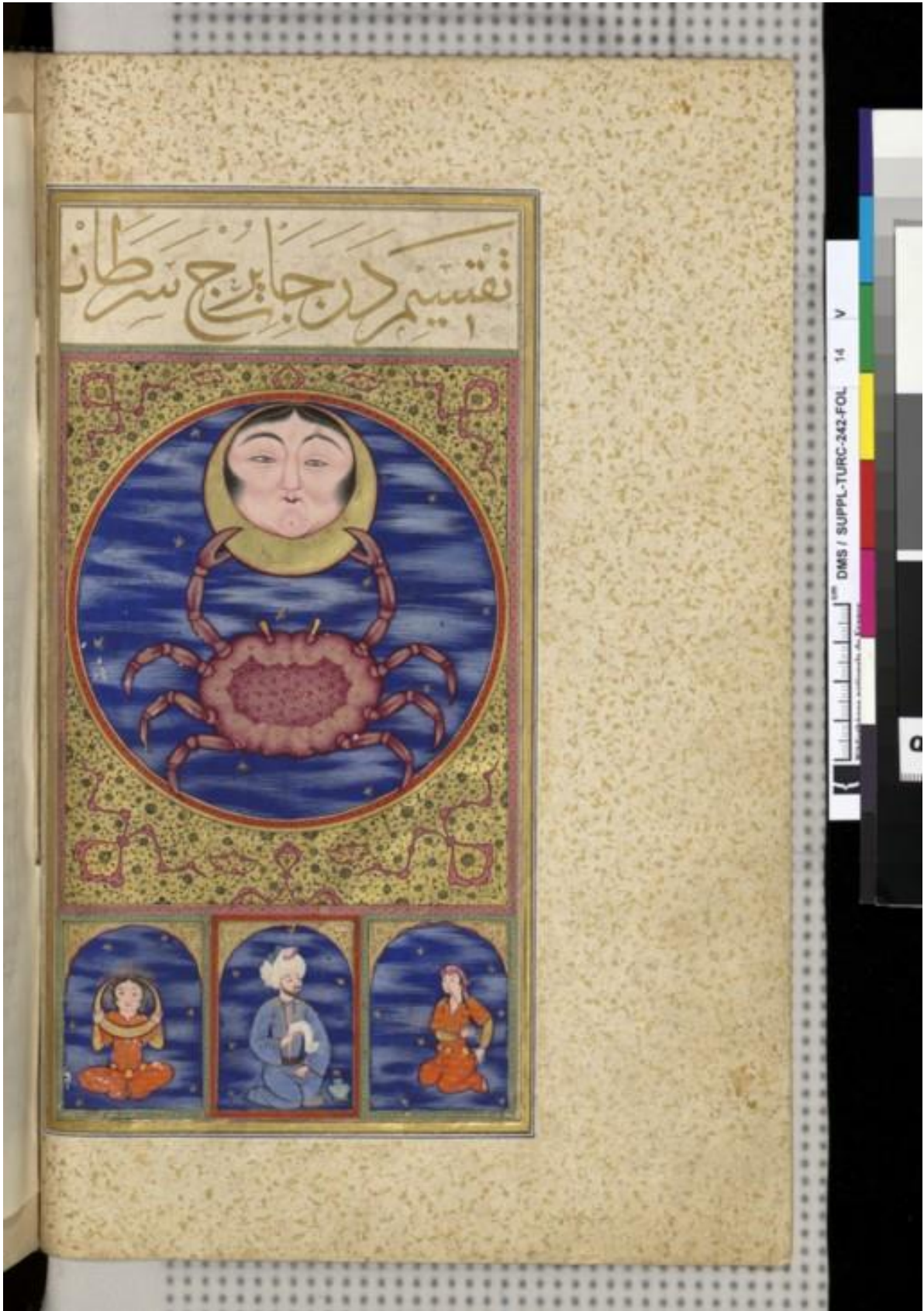
(BNF, Supplément turc 242)

Resim 76: Sevr (Boğa).

(BNF, Supplément turc 242)

Resim 77: Seretan (Yengeç).

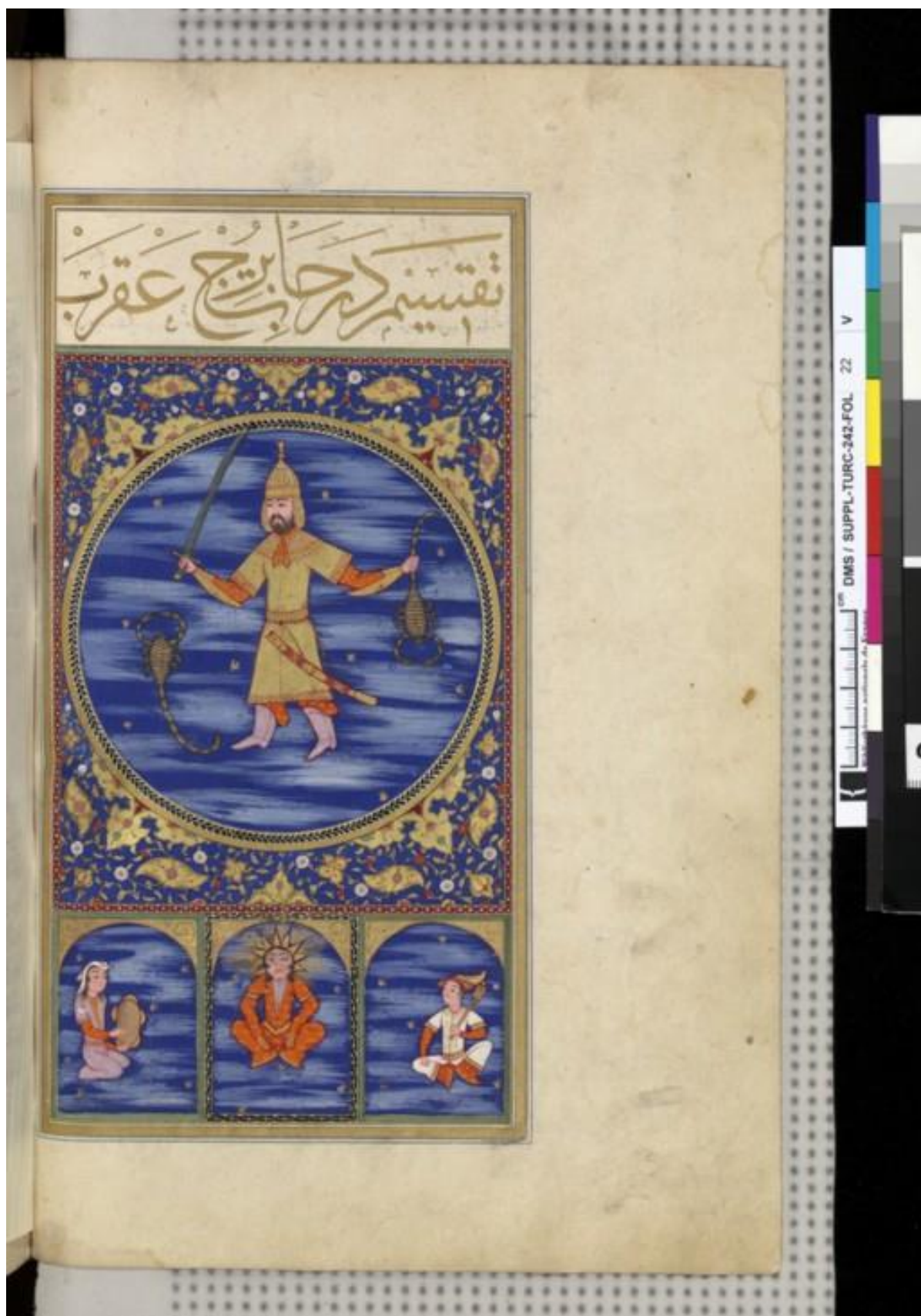
(BNF, Supplément turc 242)

Resim 78: Esed (Aslan).

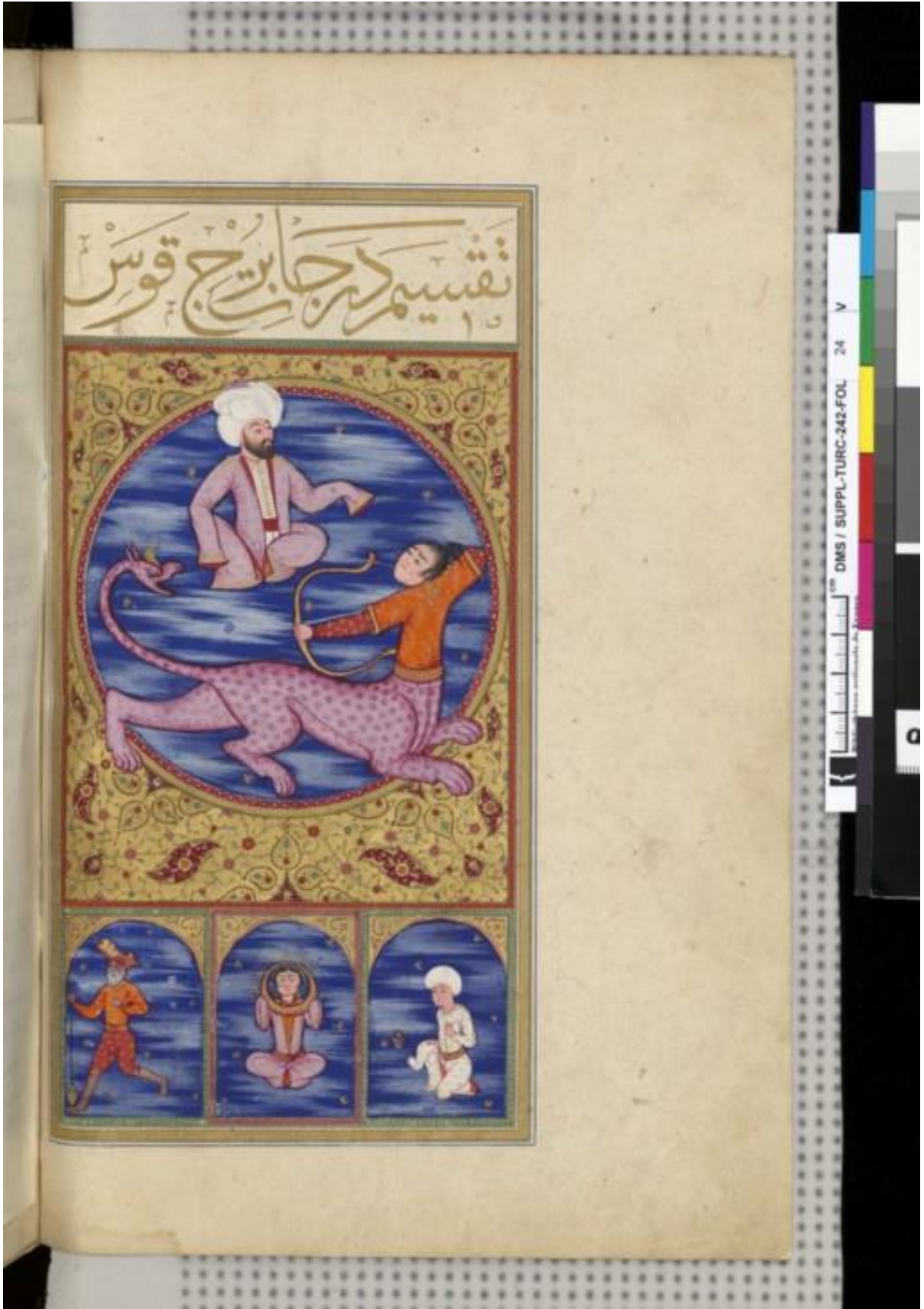
(BNF, Supplément turc 242)

Resim 79: Akrep.

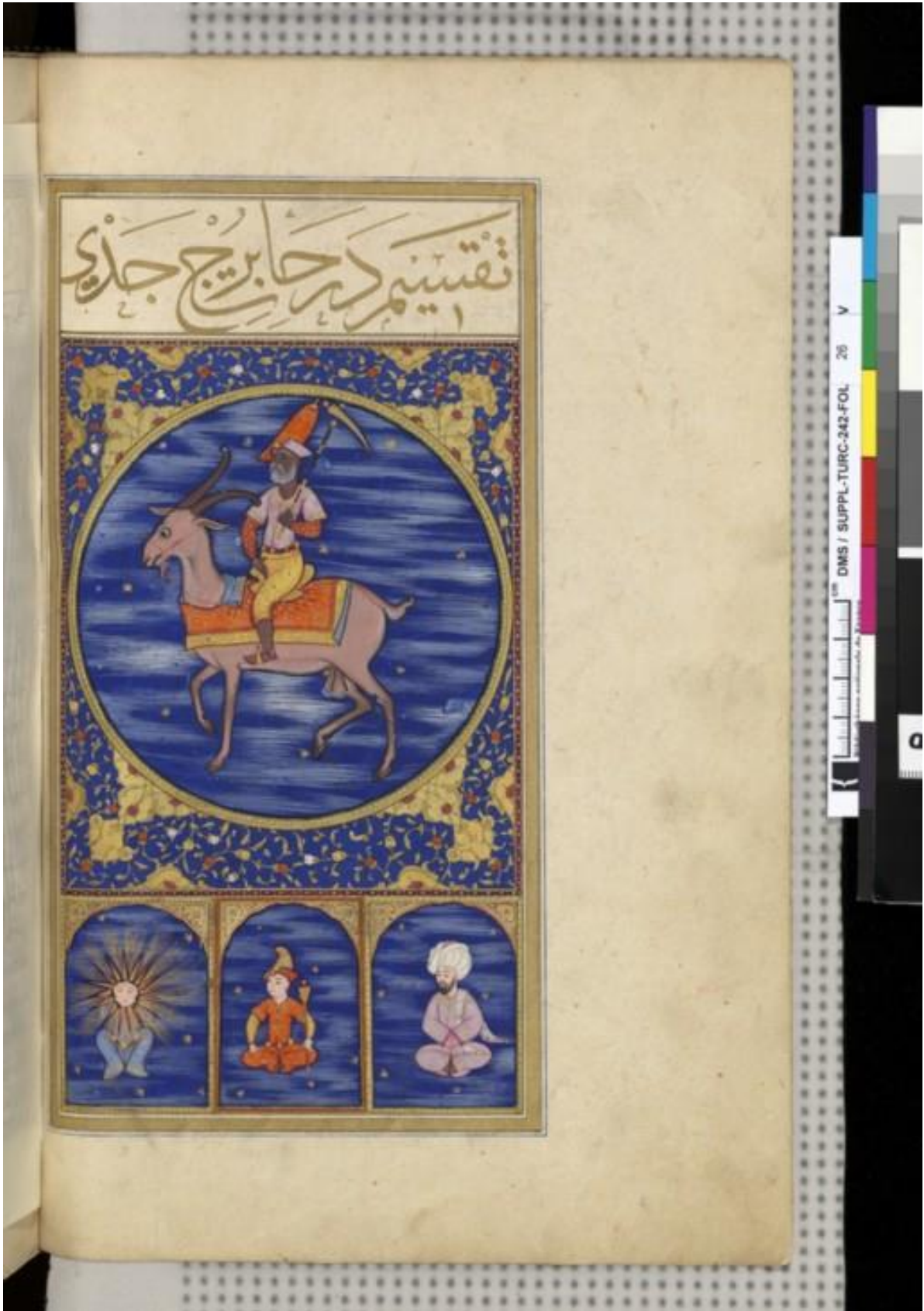
(BNF, Supplément turc 242)

Resim 80: Kavs (Yay).

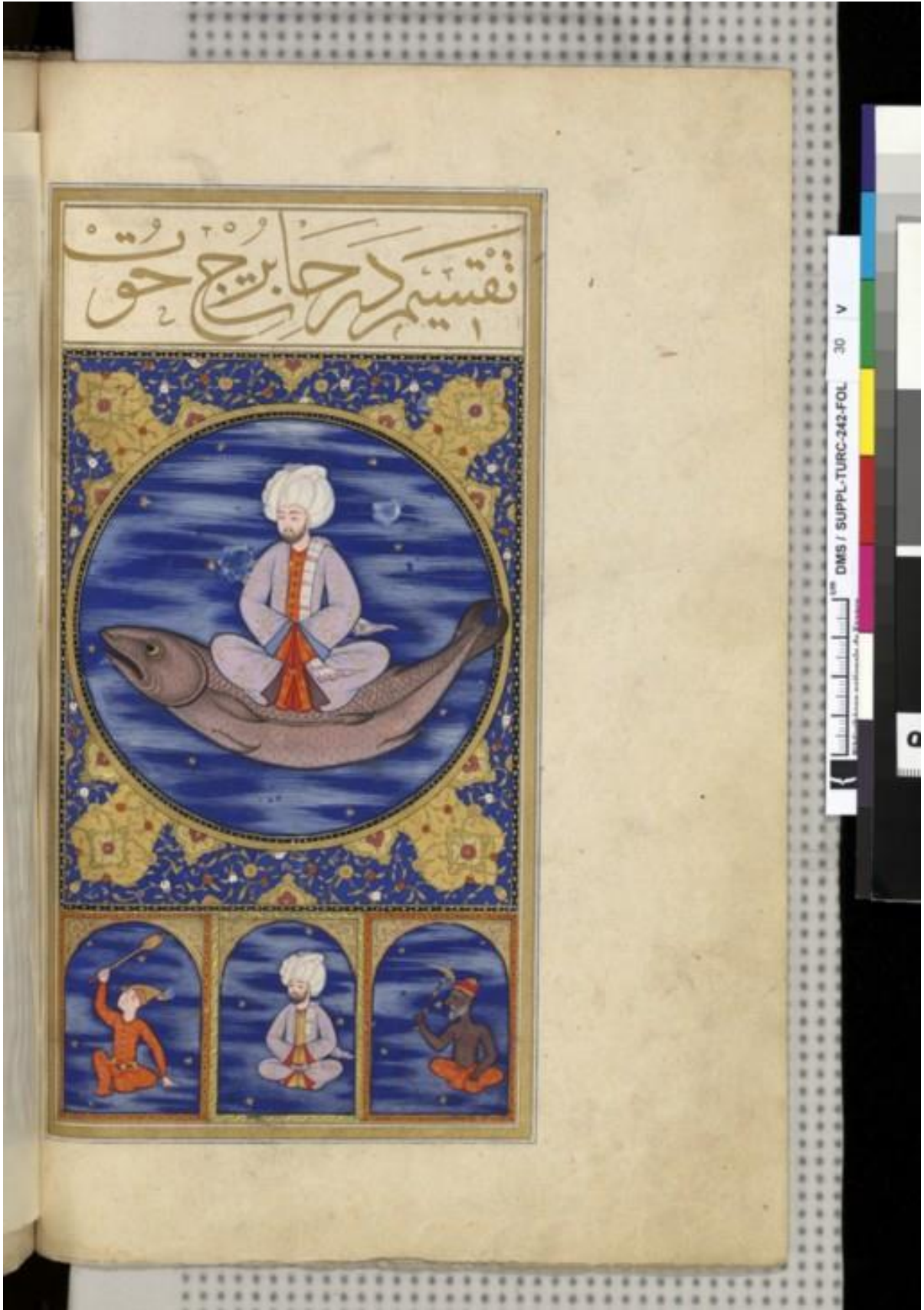
(BNF, Supplément turc 242)

Resim 81: Cedi (Oğlak).

(BNF, Supplément turc 242)

Resim 82: Hut (Balık).

(BNF, Supplément turc 242)

Resim 83: Hz. Davut, Hz. Süleyman.

(And,2010;173)

Resim 83a : Hz. Davut, Hz. Süleyman.

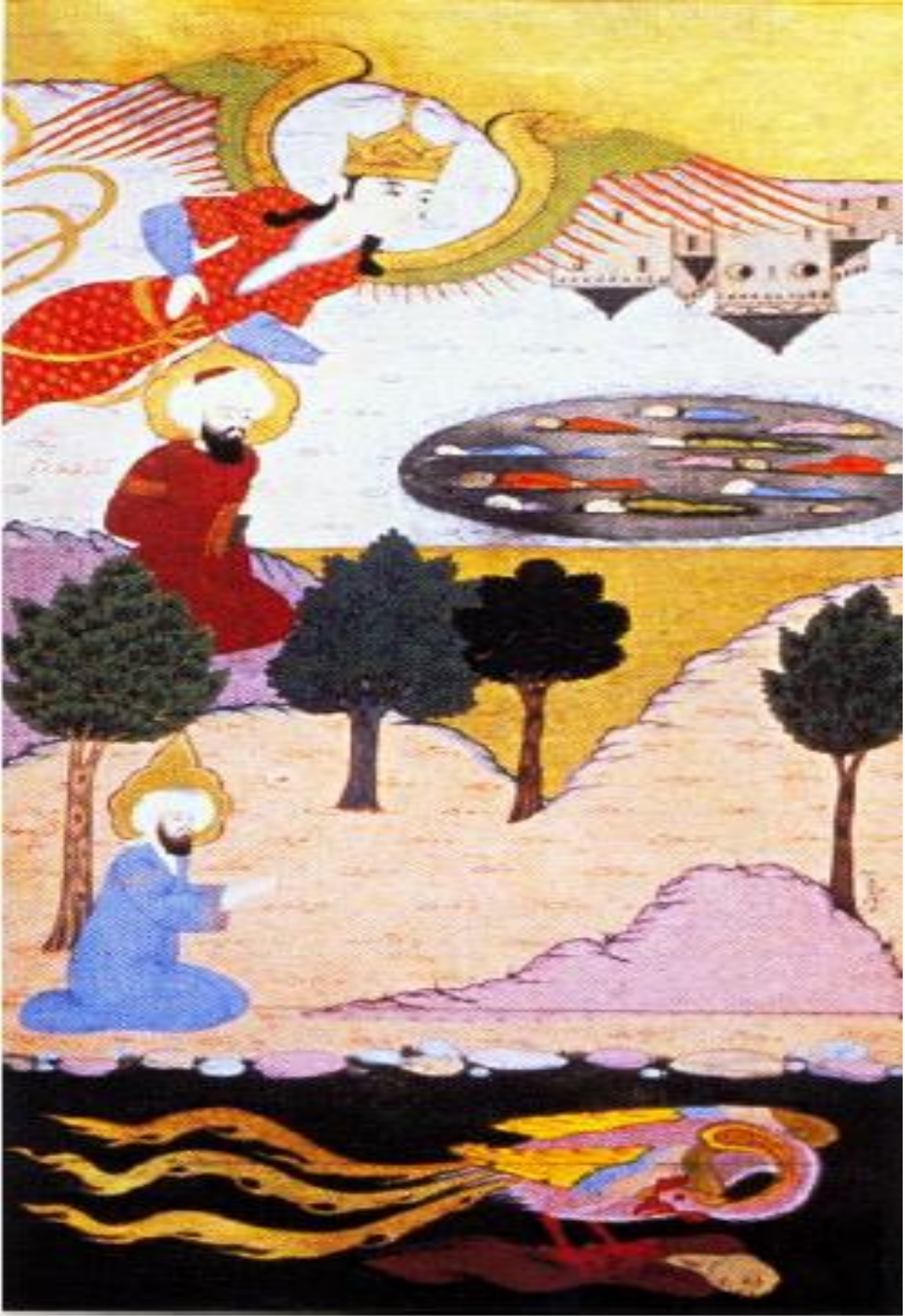
(And,2010;176)

Resim 84: Hz. Lut, Hanzale bin Safvan.

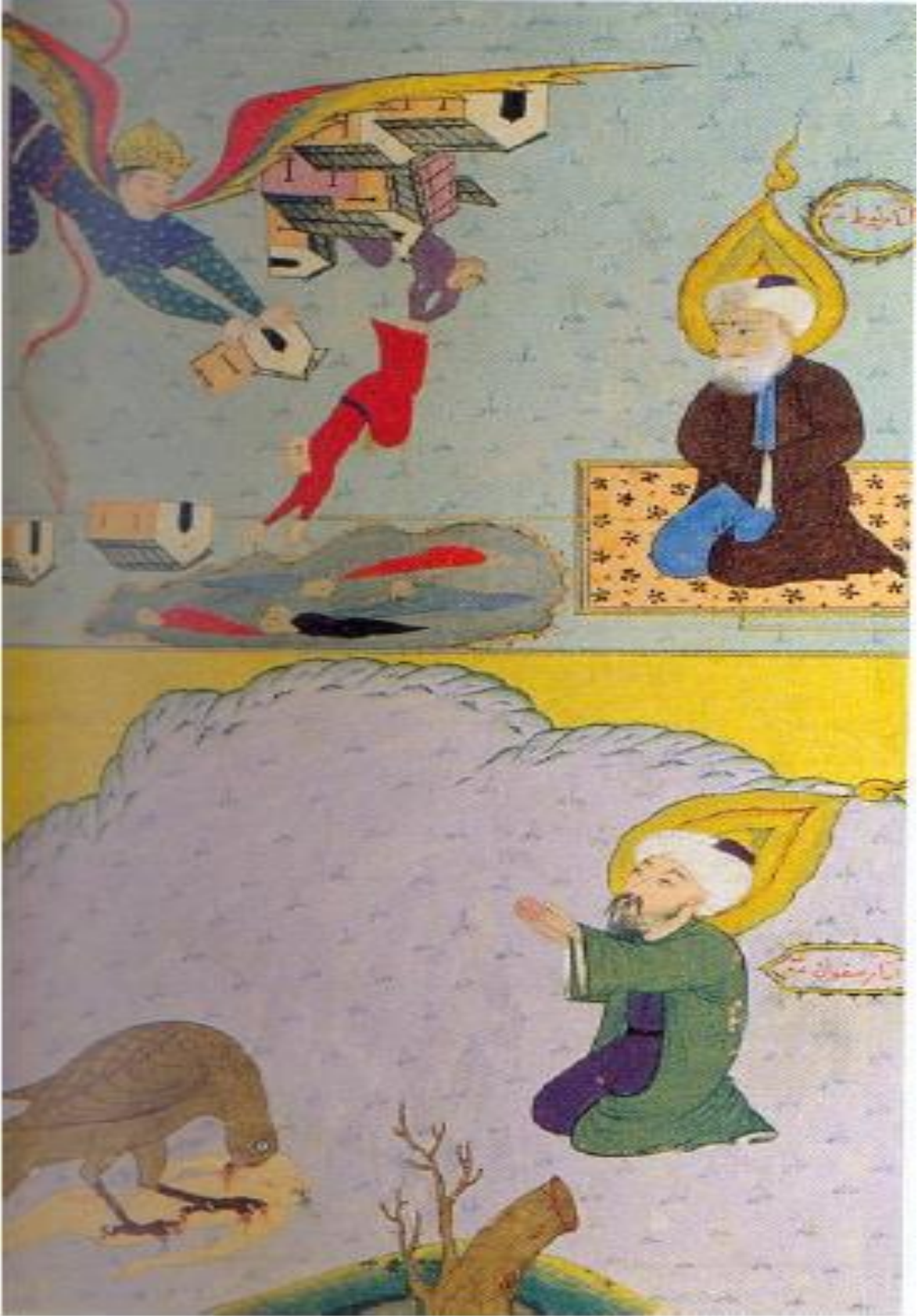
(And,2010;210)

Resim 84a: Hz. Lut, Hanzale bin Safvan.

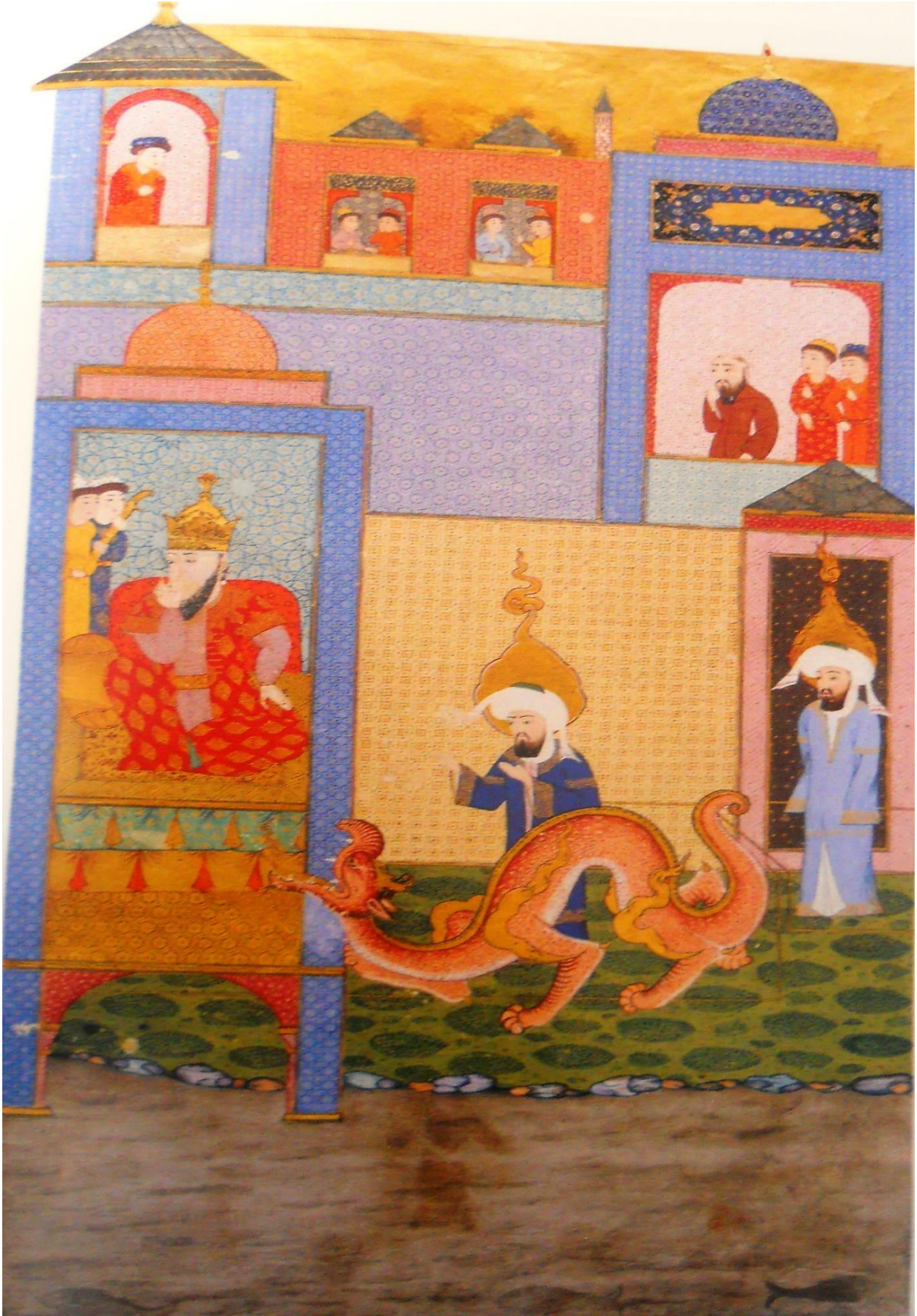
(And,2010;209)

Resim 84b : Hz. Lut, Hanzale bin Safvan.

(And,2010;209)

Resim 85: Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi.

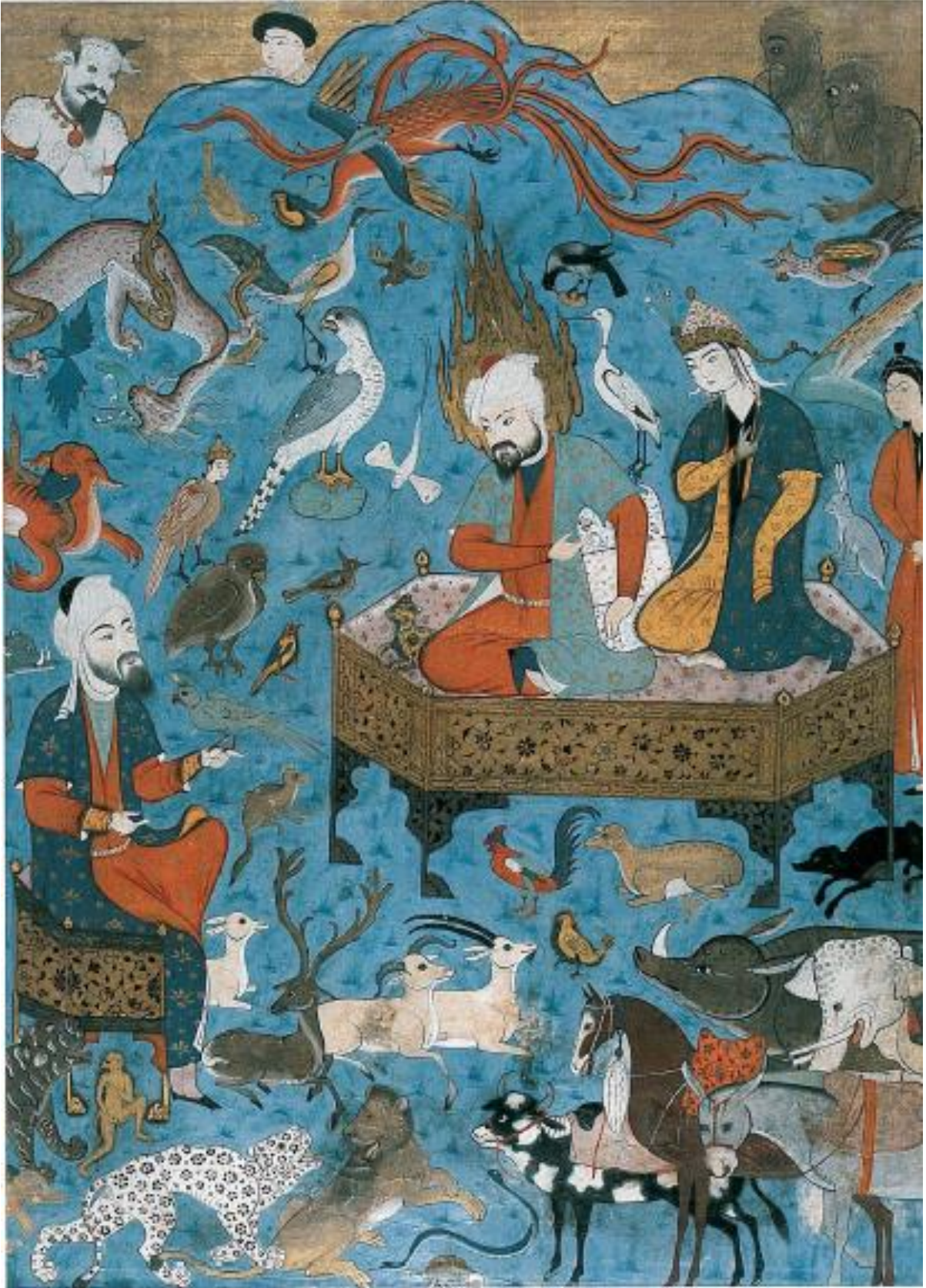
(And,2010;165)

Resim 86: Bukrat' ın (Hipokrat) Simurg' a binip ilaç almak için Kaf Dağı' na gitmesi.

(And,2010;319)

Resim 87: Hz.Süleymanve Sebemelikesi Belkıs.

(And,2010;172)

Resim 88: Lokman Hekim.

Resim 89: Çılgın bir deveden kaçan adamın kuyuya saklanması.

Resim 90: Cehennemde günahlıların düşmeleri.

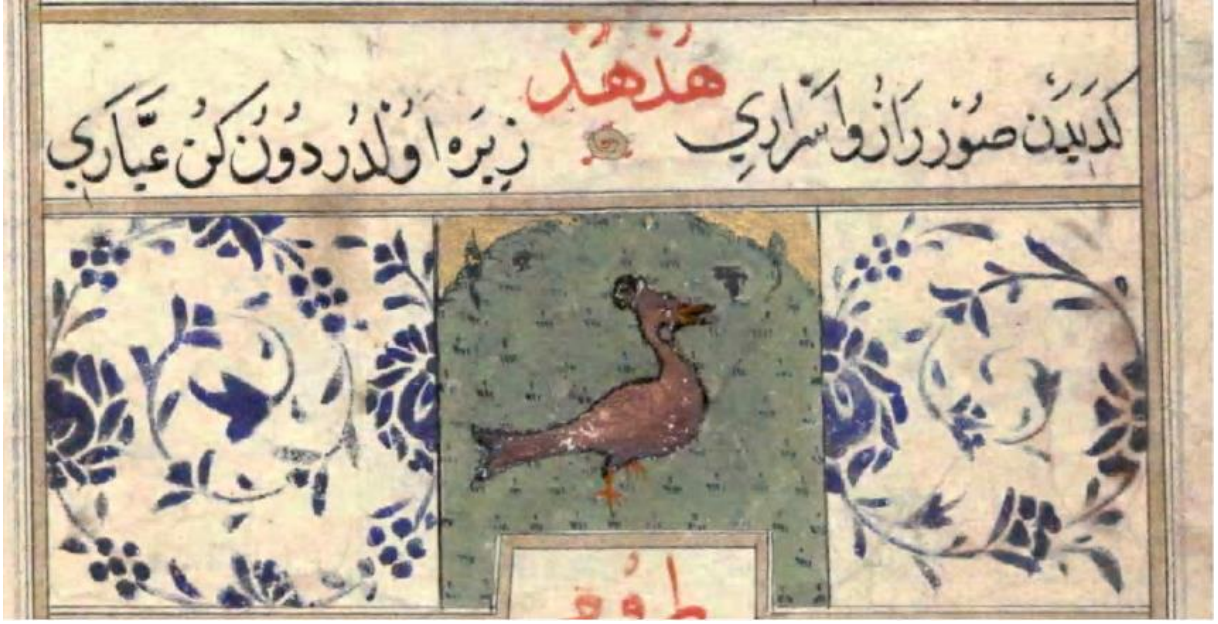

(And,2010;257)

Resim 91: Hz. Musa.

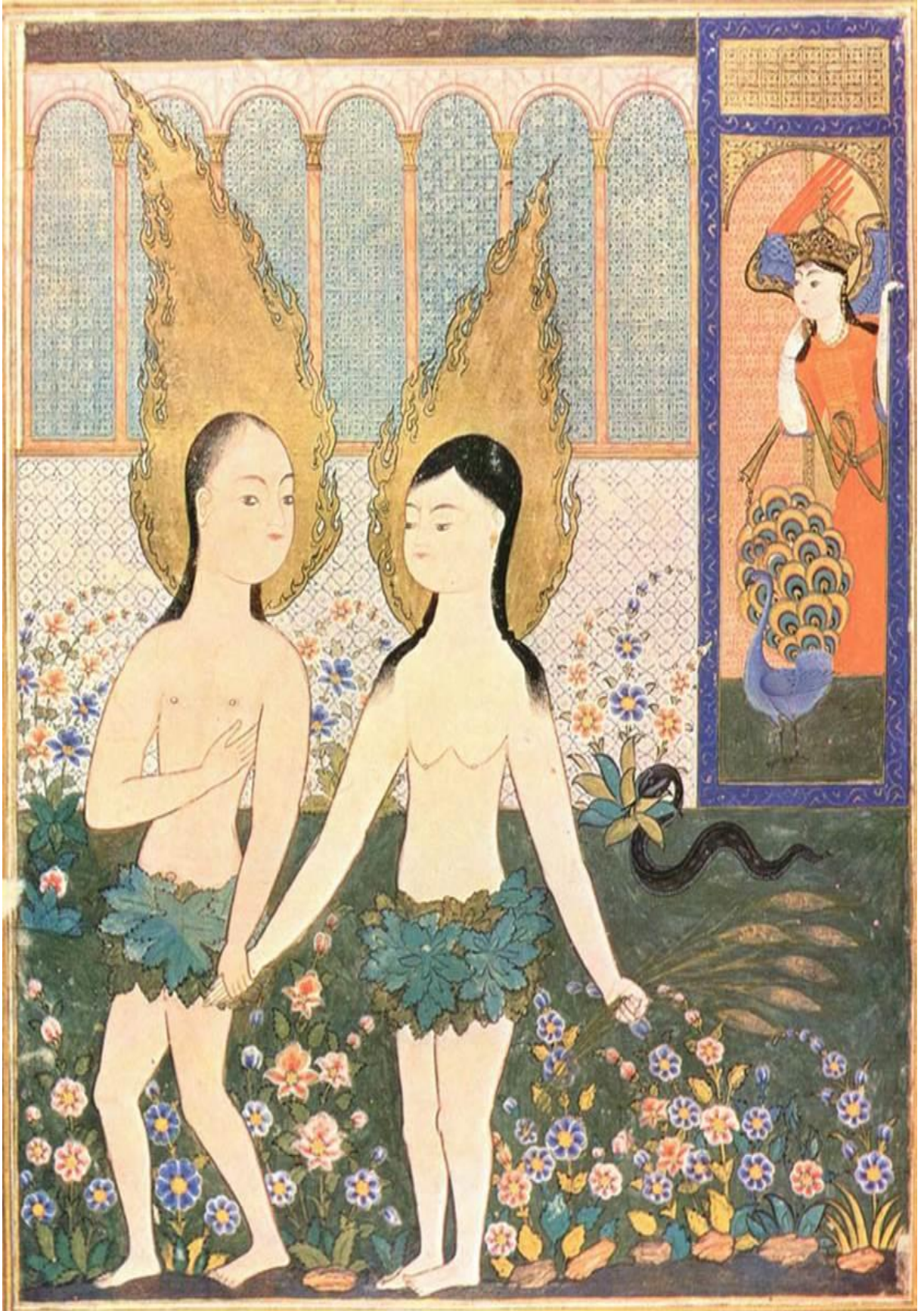

Resim 92: Hüdhd.

(Gencel,2011;108)

Resim 93: Adem ile Havva' nın Cennet'ten kovulması.

(And,2010;96)

Resim 94: Hz. Yunus' un Cebrazil' in yardımıyla balığın karnından çıkması.

(And,2010;219)

Resim 94a : Hz. Yunus.

Resim 95: Çalgı çalan ve dans eden melekler ve cinler.

(And,2010;52)

Resim 96: Sekizinci İmam Rıza' nın düşmanı (dev) öldürmesi.

(And,2010;374)

Resim 97: Dabbetü'l-arz.

(And,2010;301)

Resim 97a: Dabbetü'l-arz.

(And,2010;302)

Resim 97b: Dabbetü'l-arz.

(And,2010;305)

Resim 97c: Dabbetü'l-arz.

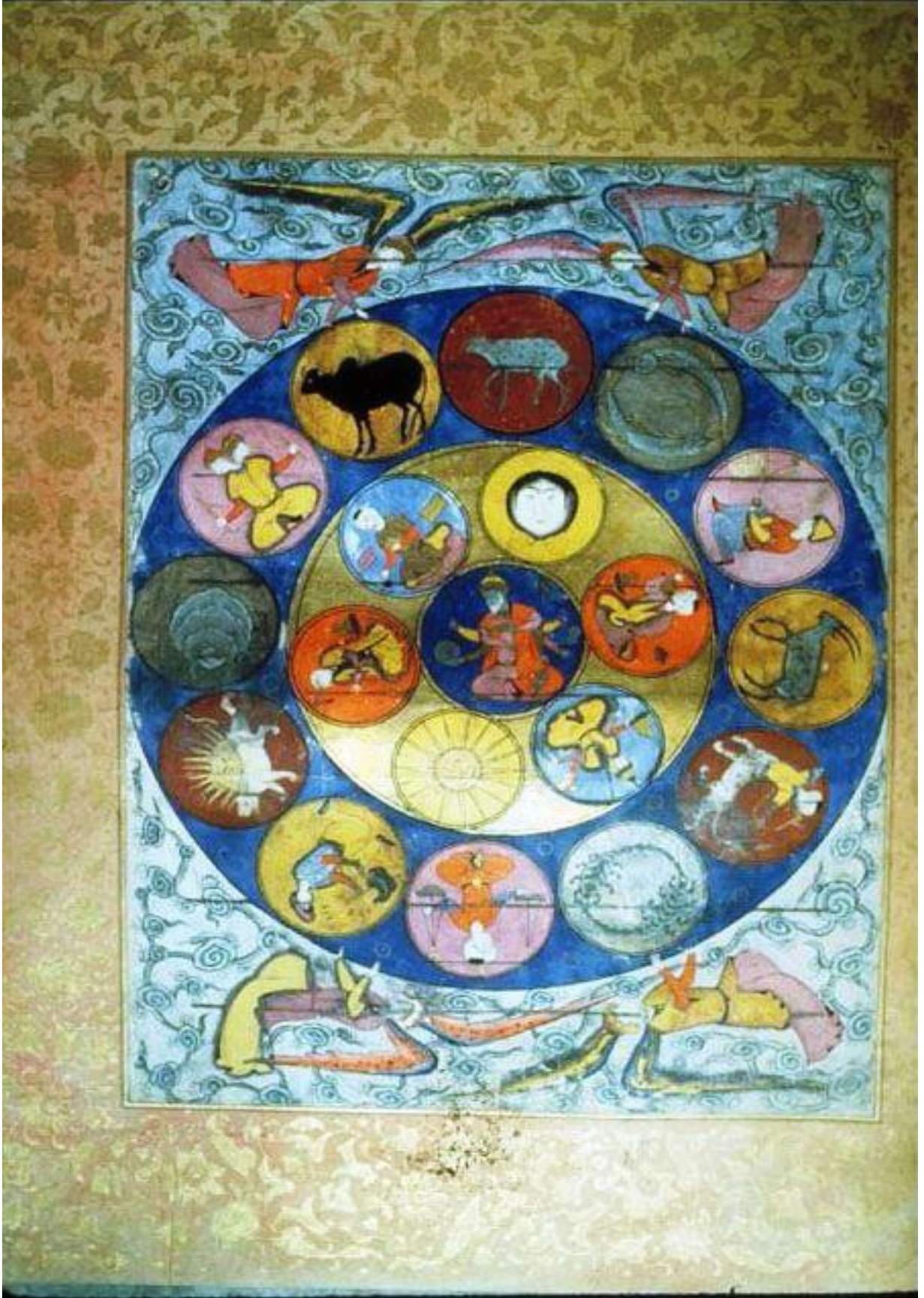
(And,2010;303)

Resim 97d: Dabbetü'l-arz.

(And,2010;304)

Resim 98: Burçlar ve Gezegenler.

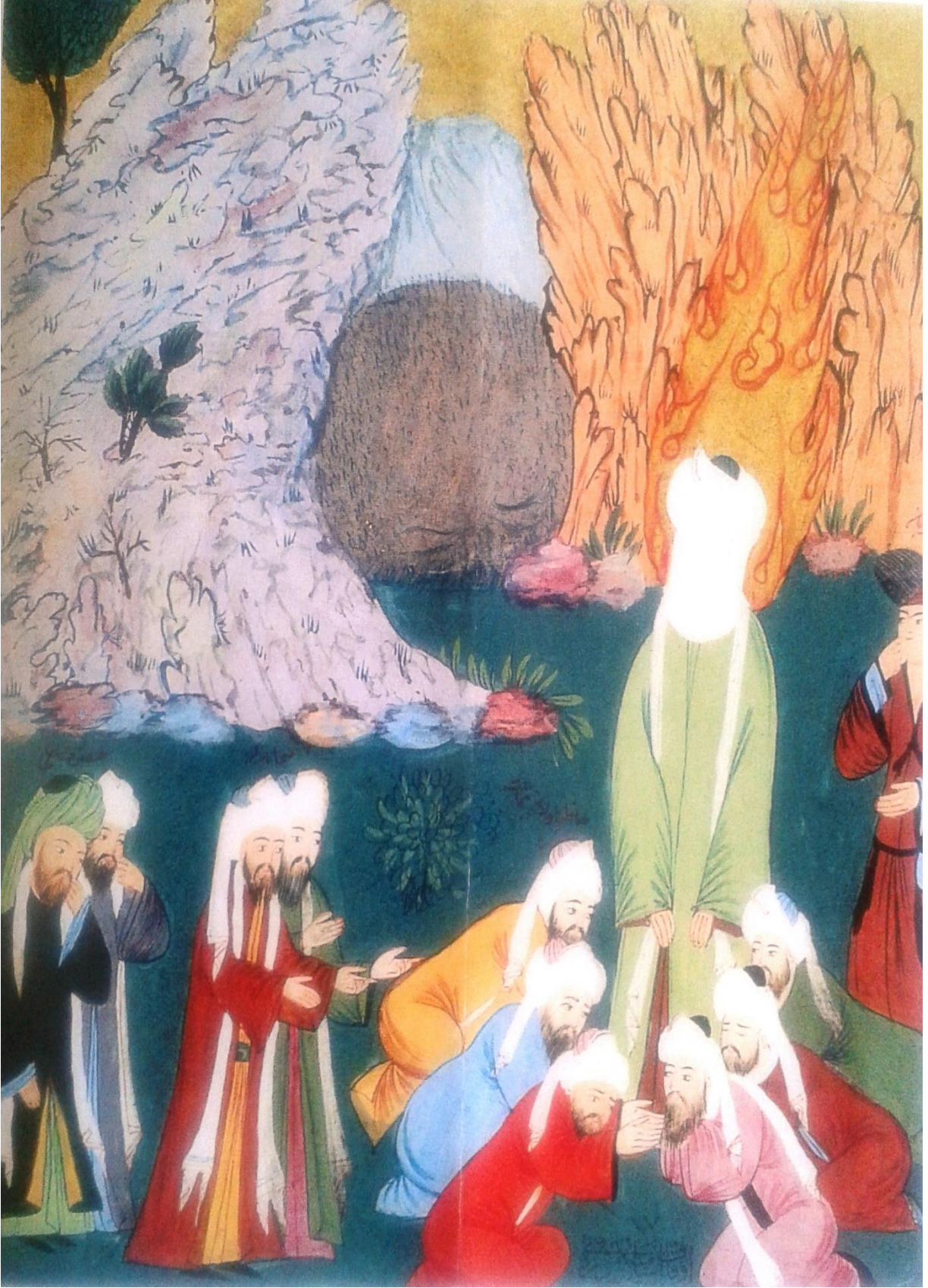

Resim 99: Hz. Muhammed (s.a.v) kervanın yolunu kesen ejderha ile konuşuyor.

(And,2010;324)

Resim 100: Hz. Muhammed'in mucizesiyle harekete geçen iki dağın arasında kalan ejderin ölümü.

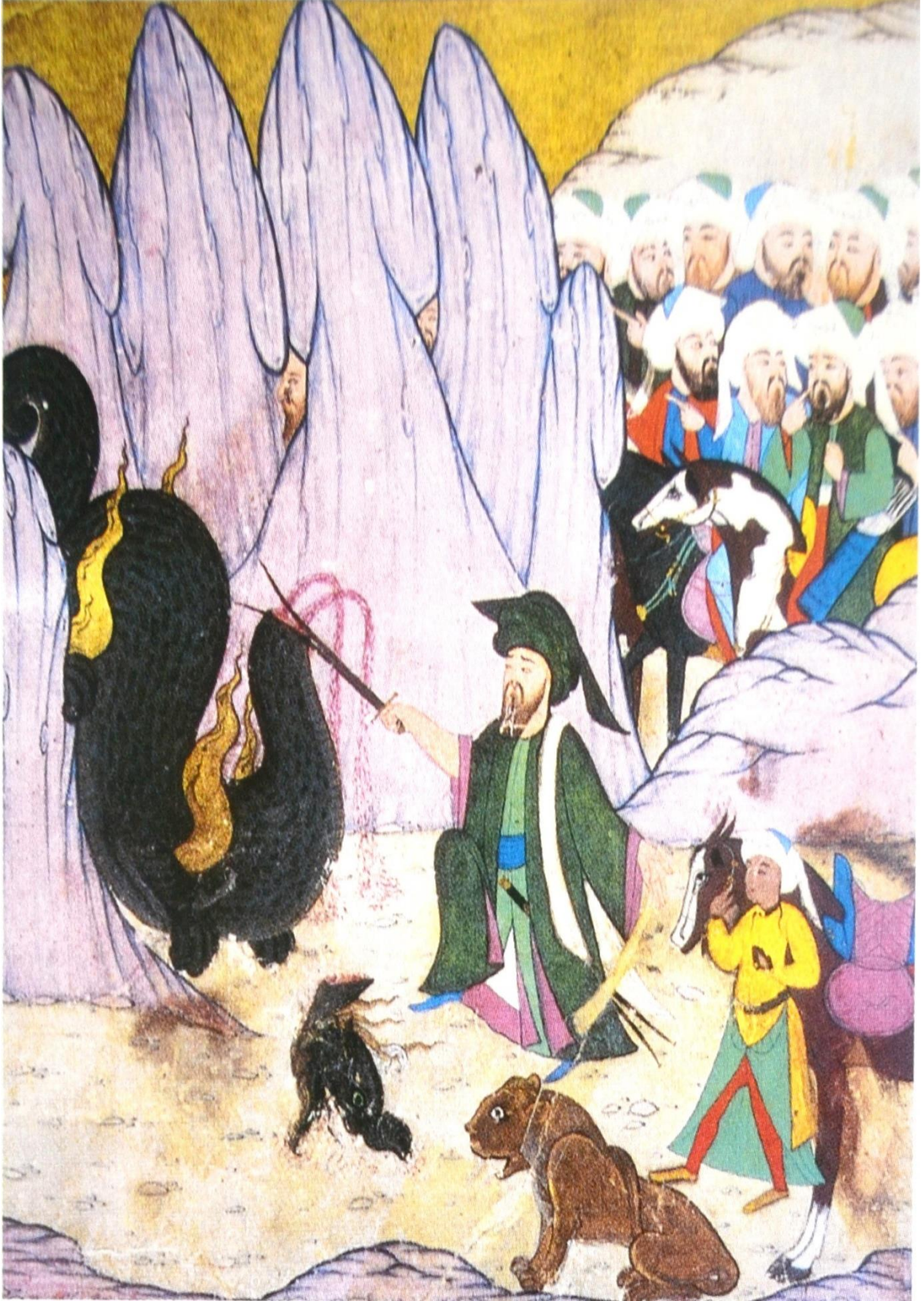
(And,2010;137)

Resim 101: Hz. Muhammed' (s.a.v) in mucizesi: Ka'be temelinden çıkan bir ejderi halkı kurtarmak için ukab kuşunun gökyüzüne kaçırması.

(And,2010;139)

Resim 102: Hz. Ali' nin ejderhayı öldürmesi.

(And,2010;370)

Resim 103: Mir'ac.

(And,2010;296)

Resim 103a: Hz. Muhamed (s.a.v) Burak üstünde Mi'rac yolculuğuna başlayacağı Mescidü'l-Aksa'ya gidiyor.

(And,2010;298)

Resim 104: Simurg' un uçuşu.

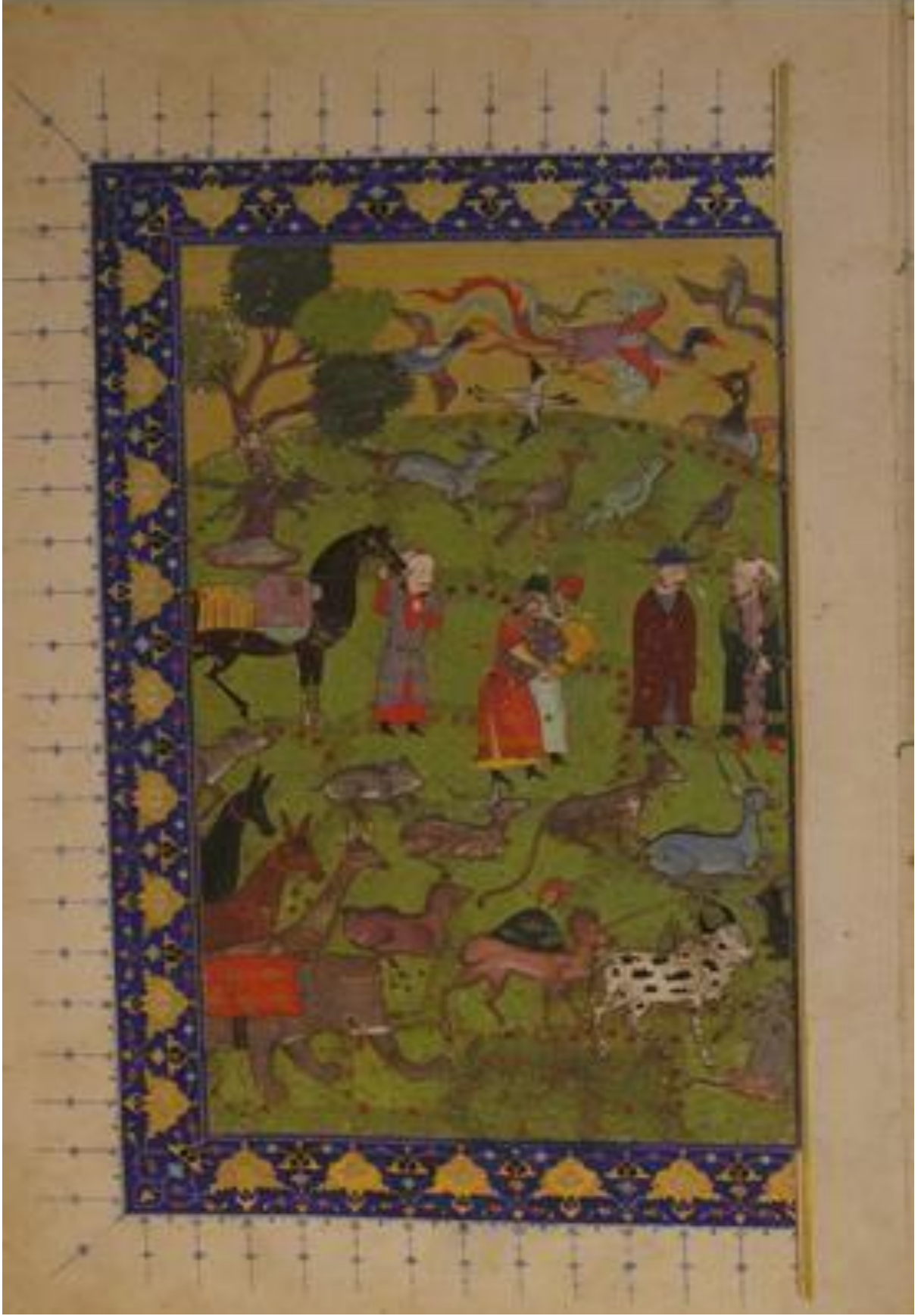

(Çakmakçı,2011;198)

Resim 104: Hz. Süleyman tahtında.

Resim 106: Hz. Süleyman Divan'ı.

Resim 107: Kampta yaşam.

Resim 108: Behram Gur Ejderha' yı öldürüyor.

(tr.wikipedia.org/wiki/Muhammet_Zaman)

Resim 109: İskender' in Rus ordusunun hizmetindeki devi kemendiyle yakalaması.

Resim 109a: İskender' in Rus ordusunun hizmetindeki devi kemendiyle yakalaması.

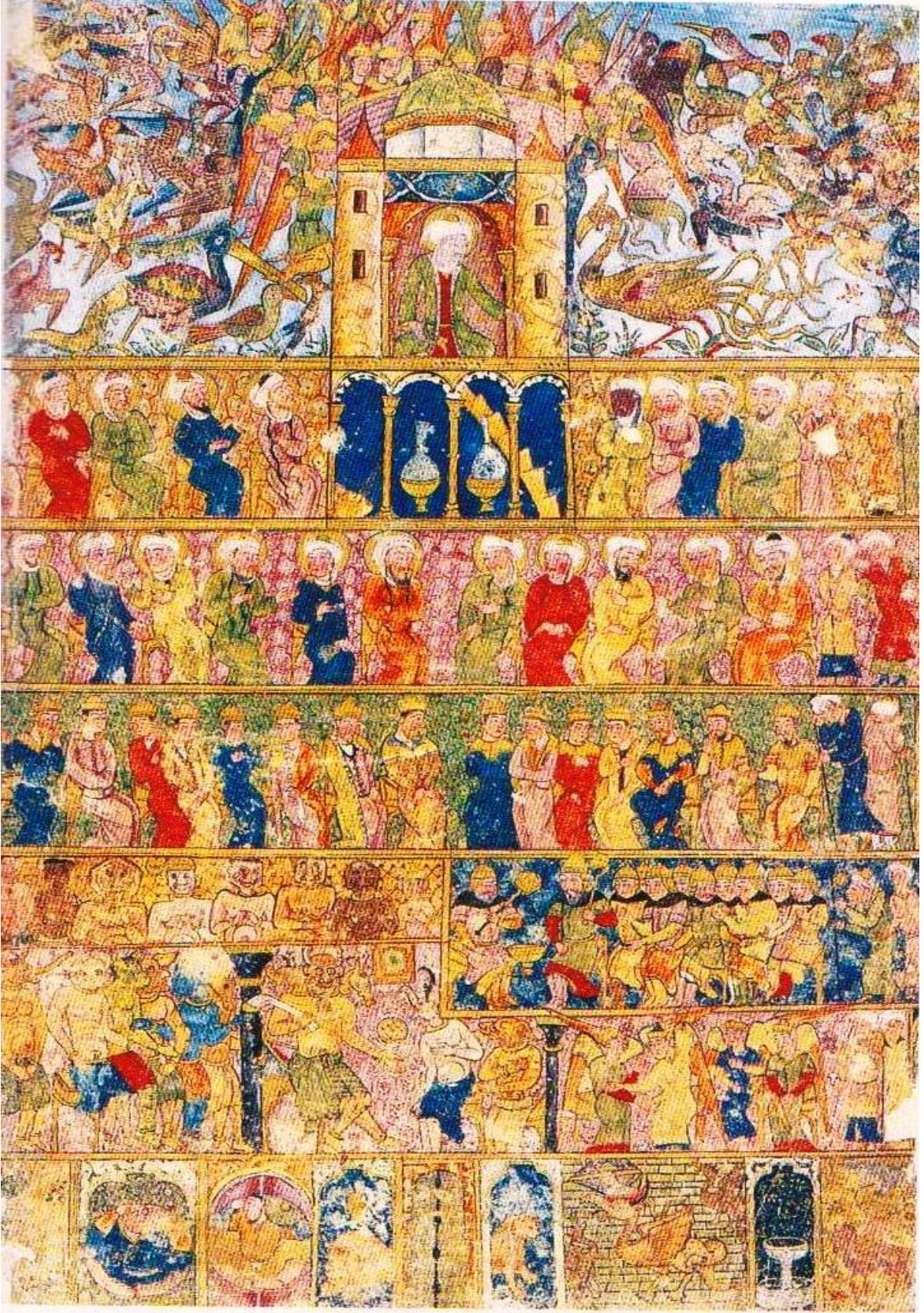

(Filiz,2007;150)

Resim 110: Hz. Muhammed (s.a.v) ' in Miracı.

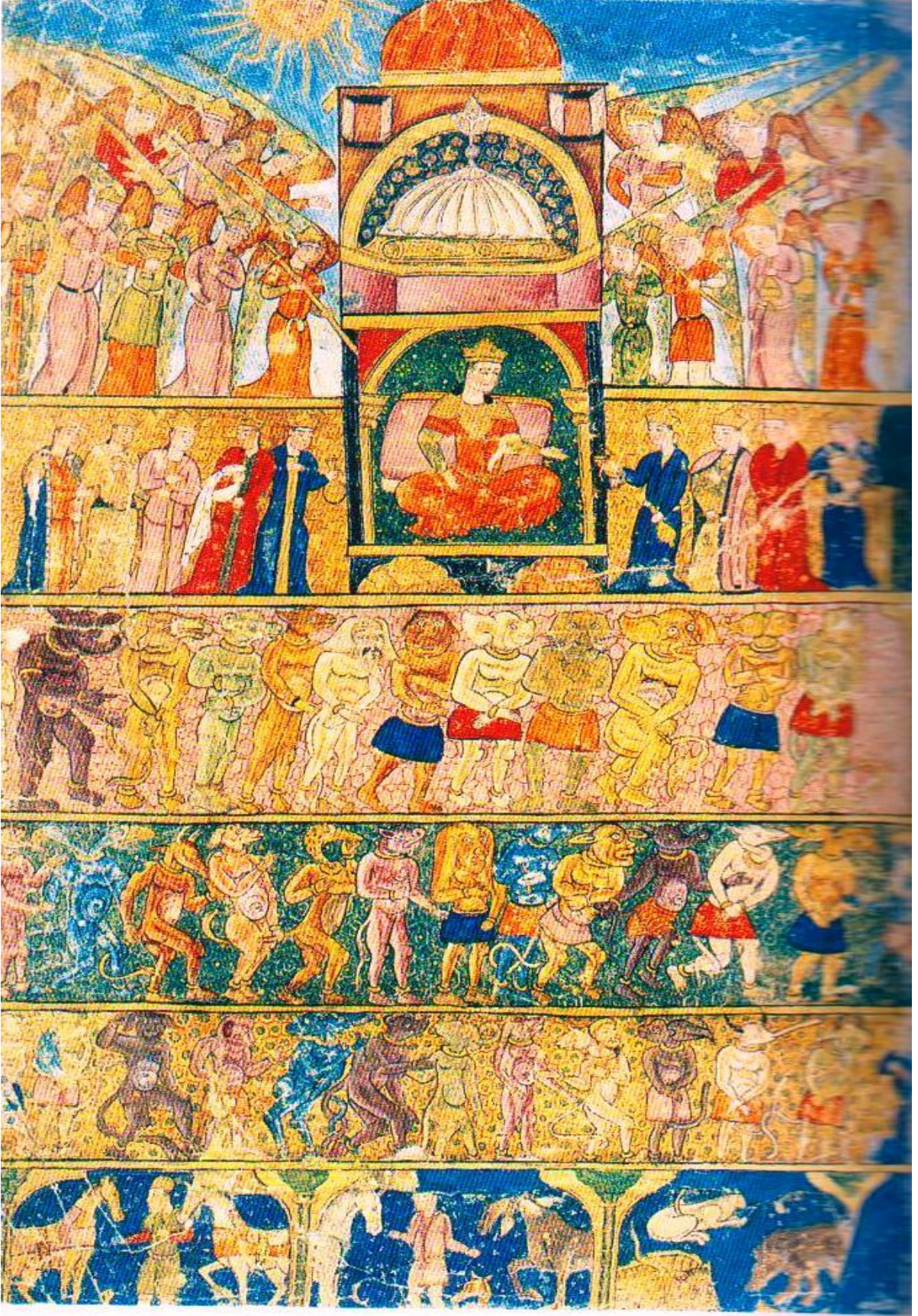

Resim 111: Hz. Süleyman'ın sarayı ve çevresi (Hz. Süleyman).

(And,2010;293)

Resim 111a : Hz. Süleyman'ın sarayı ve çevresi (Saba Kraliçesi Belkıs).

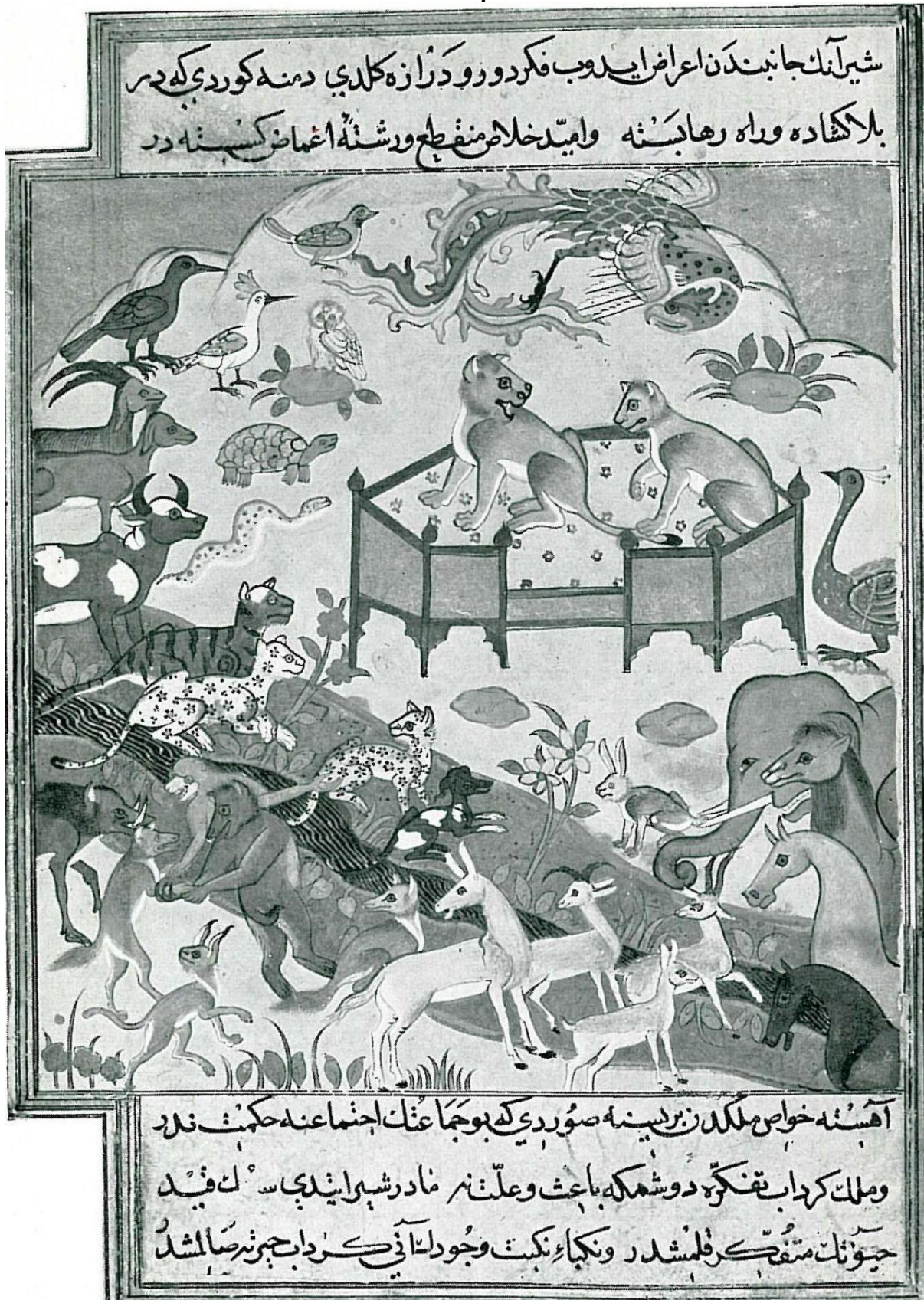
(And,2010;292)

Resim 112: Kuşların kralı.

(Çakmakçı,2011;209)

Resim 113: Dimne' nin Yüce Divan huzurunda hesap vermesi.

Resim 114: Hz.Süleyman'ayaşam suyunun getirilmesi.

Resim 115: Simurg kuşunun uçurulması (Nakkaş Osman).

(Surname-16. yüzyıl)

10.EKLER

Ek 1 : Persopolis Antik Kentinde Yer Alan Simurg Heykeli.

(Sanal)

Ek 2 : Kabartma Grifon, 13. Yy. Türk İslam Eserleri Müzesi.

(ALSAN,2005:193)

Ek 3 : Nadir Divan Beyi Medresesi Taç kapısı Simurg Figürü (1622-1623) Buhara.

(Sanal)

Ek 4 : Kültigin Baş Heykeli Üzerindeki Efsanevi Kuş Figürü (İslam öncesi Türkler).

(Sanal)

Ek 5 : Sasani Gümüş Tabak Simurg Figürü.

(Sanal)

Ek 6 : Sasani İpek Dokuma Kumaş Üzerinde Simurg Figürü.

(Sanal)

Ek 7 : Kanuni Sultan Süleyman Yatak Örtüsü Simurg Figürü.

(Sanal)

Ek 8 : Karatay Han Taç Kapı Ejder Başı.

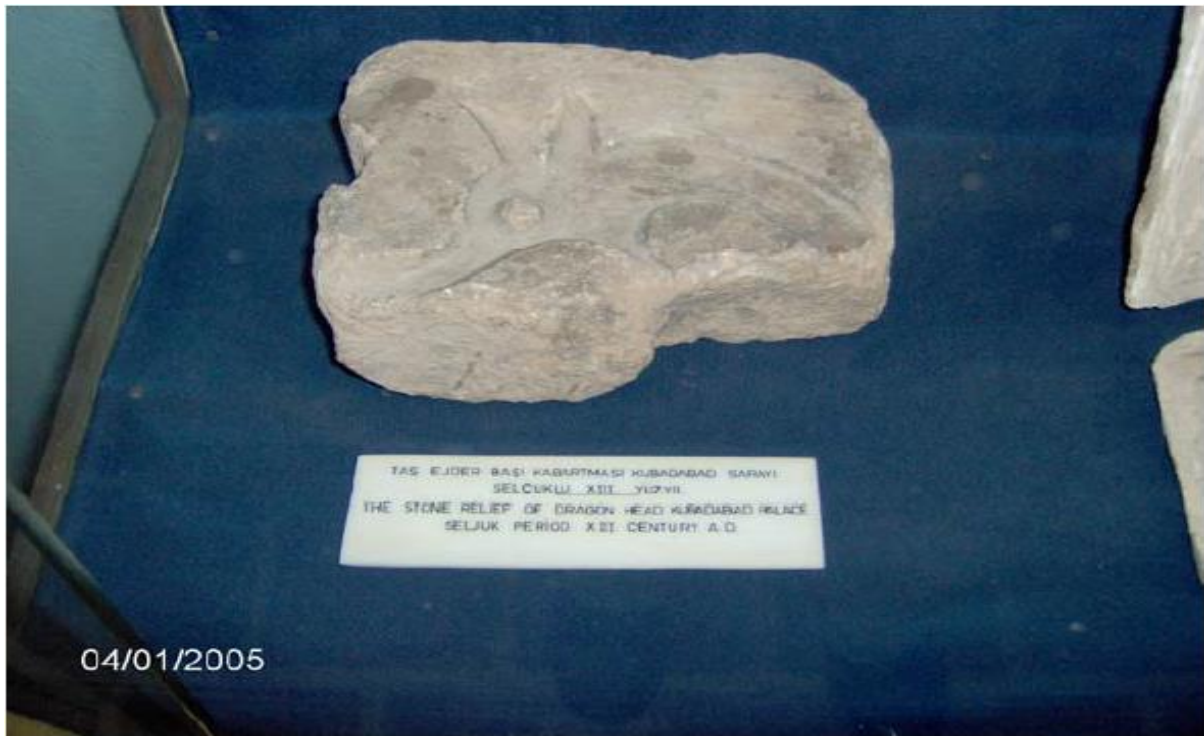
(Sanal)

Ek 9 :Darüşşifaya Ait Mimari Parça (13. Yy. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi).

(ALSAN,2005,201)

Ek 10 : Kubadabad Sarayı Taş Ejder Başı Kabartması (13. Yy. Konya Karatay Medrese Müzesi).

(ALSAN,2005;237)

Ek 11 : Ejder Başlı Çeşme Lülesi (Yozgat İslam Eserleri Müzesi).

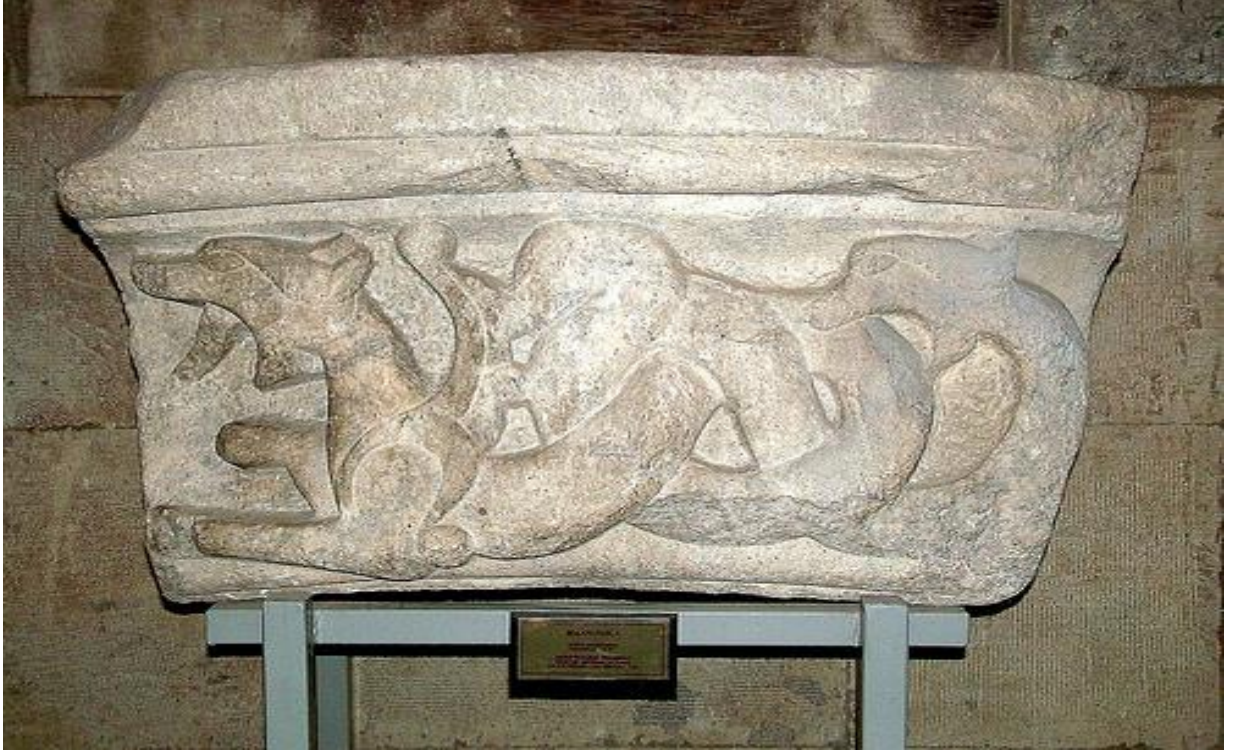
(Sanal)

Ek 12 : Ejder Başlı Kapı Tokmağı (Cizre Ulu Cami).

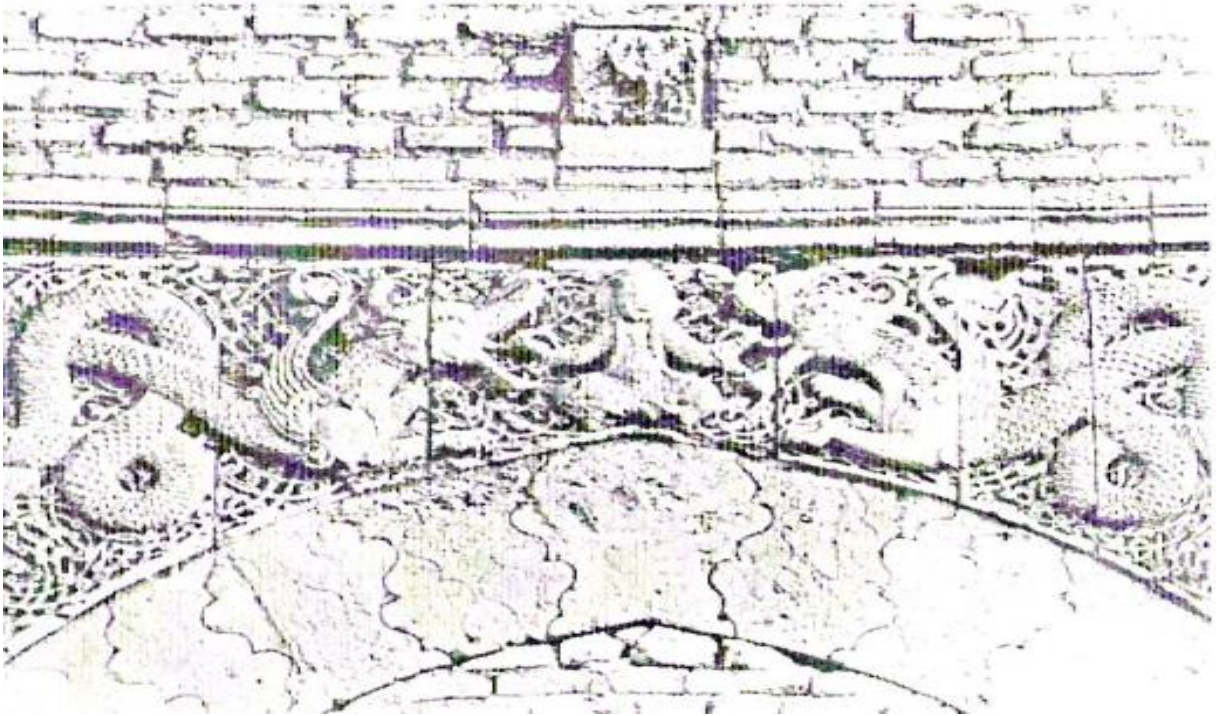
(Sanal)

Ek 13 : Konya Kalesinden Mimari Parça (Konya İnce Minareli Medrese Müzesi).

(ALSAN,2005:220)

Ek 14 : Bağdat Tılsım Kapısı.

(Aktaran:ALSAN,2005:212)

Ek 15 :Selçuklu Aynası (13 yy. Topkapı Sarayı Müzesi).

(ALSAN,2005:198)

Ek 16 : Ahlat mezar taşı.

(Aktaran : ALSAN,2005:219)

Ek17 : Ejderha Figürlü Anadolu halısı (14. Yy. Berlin Devlet Müzesi).

(Aktaran : KARDEŞLİK,2013;50)

Ek 18 :Gentile da Fabriano resim tablosunda Figürlü Selçuklu halı tasviri, 1390.

(Aktaran : KARDEŞLİK,2013;50)

Ek 19 :Konya Kalesi Çift Başlı Kartal Figürü.

(Sanal)

Ek 20 :Çift Başlı Kartal Figürü Diyarbakır Kalesi.

(Sanal)

Ek 21 : Çif Başlı Kartal Figürü Erzurum Çifte Minareli Medrese.

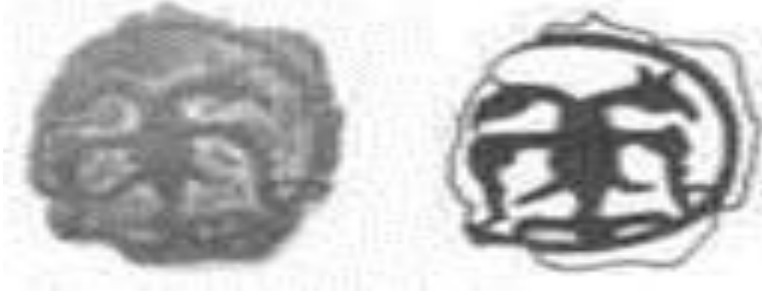
(ALSAN,2005;286)

Ek 22 : Gevher Nesibe Sultan ve Çift Başlı Kartal - Selçuklu Bayrağı (13. Yy).

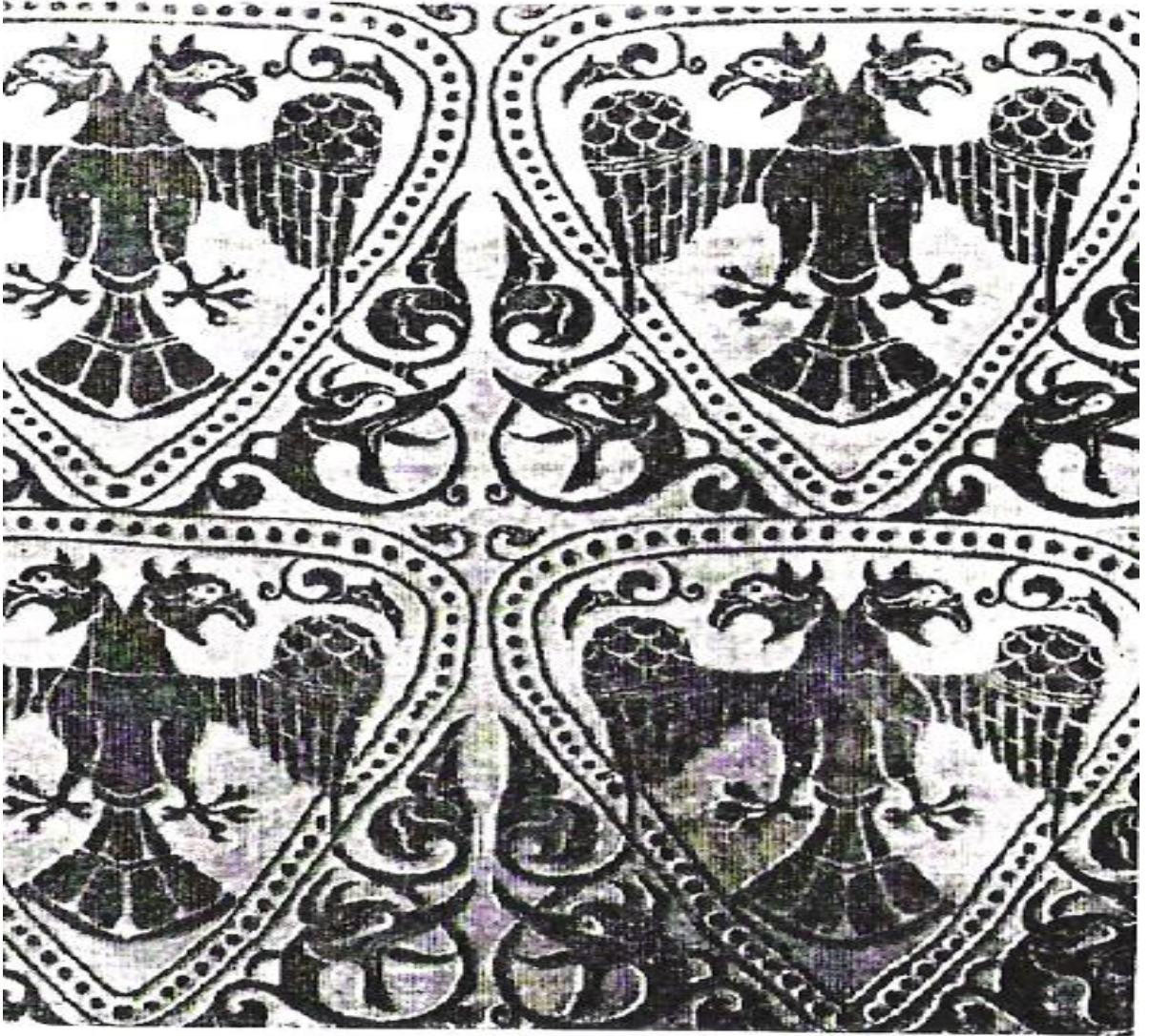
(Sanal)

Ek 23 : Çift Başlı Kartal Figürü – Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesut' a ait sikke (14. yy.).

(Sanal)

Ek 24 : Anadolu Selçuklu Kumaşında Çift Başlı Kartal ve Ejder Başları (13. yy.).

(ÖNEY,1972;84)

Ek 25 :Lippo Memmi tablosunda Figürlü Selçuklu halı tasviri (Çift başlı kartal figürü), 1340.

(Aktaran : KARDEŞLİK,2013;48)

Ek 26 : Çift Başlı Kartal Figürü.

(Kubadabad Sarayı Çinileri Konya Karatay Medresesi Müzesi)

Ek 27 :Siren Figürü Niğde Hüdavant Hatun Türbesi.

(ALSAN,2005;281)

Ek 28 :Siren ve Balık Figürü.

(Kubadabad Sarayı Çinileri Konya Karatay Medresesi Müzesi)

Ek 29:Siren Figürü.

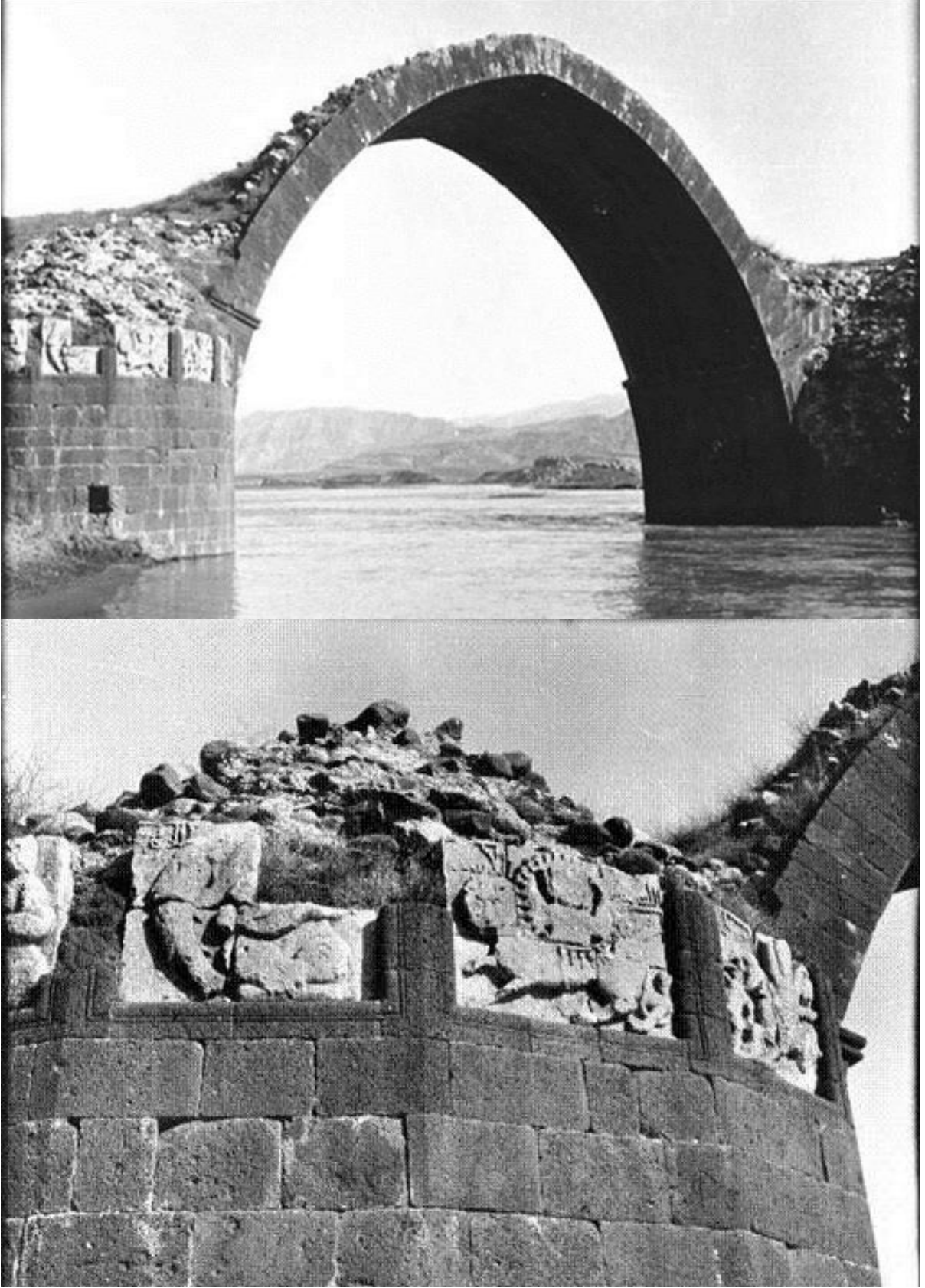
(Kubadabad Sarayı Çinileri Konya Karatay Medresesi Müzesi)

Ek 30:Tavus Kuşu Figürü.

(Kubadabad Sarayı Çinileri Konya Karatay Medresesi Müzesi)

Ek 31 : Cizre (Yafes) Köprüsü (12. Yüzyıl).

Ek 32 : Burç tasvirli çini tabak (1563-64) – Berlin İslam Eserleri Müzesi.

(TDV, İslam Ansiklopedisi, y.1992, c.6, s.424.)

Ek 33 : Akrep burcu – Diyarbakır Surları (13. Yy.)

(ÇELİK,2008:64)

11.ÖZGEÇMİŞ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	TUĞBA KUTLU
Doğum Yeri:	BURSA
Doğum Tarihi:	29.10.1986
Medeni Durumu:	BEKAR
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	DUMLUPINAR İLKÖĞRETİM OKULU
Ortaöğretim:	DUMLUPINAR İLKÖĞRETİM OKULU
Lise:	ERTUĞRULGAZİ LİSESİ
Lisans.	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans.	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Becerileri:	KAĞIT RESTORATÖRÜ
İlgi Alanları:	KİTAP SANATLARI, YAZMA ESERLER, ARŞİV BELGELERİ.
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	EĞİTİM ALANINDA HİZMET VEREN BİR KURUMDA YÖNETİCİ VE EĞİTİCİ OLARAK GÖREV YAPMAKTAYIM.
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkında bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	PROF. DR. OSMAN ERAVŞAR YRD. DOÇ. DR. DOĞAN YAVAŞ
Tel:	0 537 366 20 45
Adres:	DEĞİRMENLİKIZIK MAH. ARDA SK. NO:26 YILDIRIM/BURSA

İmza: